

**Ročenka
Československého
dokumentačního
střediska
2003**

Ročenka Československého dokumentačního střediska
2003

**Ročenka
Československého
dokumentačního
střediska
2003**

Československé dokumentační středisko, o. p. s.

Praha 2004

Obsah

	Ročence na cestu	7
Jan Vladislav	Dialog přes hranice 1985–1990 <i>Z korespondence Jindřicha Chalupeckého s Janem Vladislavem . . . . .</i>	9
Vilém Prečan	Ke spolupráci dvou posrpnových exilových nakladatelství <i>Korespondence z let 1971–1987 s dodatky z roku 1996 . . .</i>	53
Lubomír Tyllner	Zpěv a hudba, sametová revoluce	135
<i>Memoáry</i>		
Bob J. Moravec	Kanada střídavě oblačno <i>Úryvky z knihy vzpomínek</i>	145
Larisa Silnická	Život a dobrodružství Larisy a Františka Silnických	161
<i>Dokumenty</i>		
Vilém Prečan	Pavel Tigríd o situaci politických uprchlíků z Československa v prvním roce po únoru 1948	166
Karel Bartošek	Nesmíme mlčet <i>Výzva z jara 1969 . . . . .</i>	170

Diskuse

Karel Hrubý Opozice v exilové sociální demokracii
Nad knihou Radomíra Luži 173

Vilém Prečan Poznámka k úvaze Karla Hrubého nad knihou
Radomíra Luži 186

Československé dokumentační středisko – minulost a současnost

H. Gordon Skilling Archiv svobody 191

Nadace Československého dokumentačního střediska (1995–1998) 217

Přehled o činnosti obecně prospěšné společnosti ČSDS
za léta 1999–2001 218

Výroční zpráva o činnosti ČSDS za rok 2002 221

Současné projekty Československého dokumentačního střediska
(2003–2005) 224

Slavnostní večer u příležitosti předání fondů ČSDS do sbírek
Národního muzea 226

Autoři 231

Contributors 233

Summaries 235

Ročence na cestu

Poslání *Ročenky Československého dokumentačního střediska*, která se svazkem za rok 2003 vydává na cestu, těsně souvisí s úkoly, jež si vytyčila obecně prospěšná společnost ČSDS: přispívat ke studiu dějin domácí a exilové antitotalitní rezistence v éře komunistického Československa, shromažďovat a zpřístupňovat svědectví o duchovním vzdoru, o nezávislém myšlení a samizdatovém vydávání, o formování zárodků občanské společnosti, o občanských iniciativách a opozici uvnitř totalitního systému, a ve stejné míře o všestranných aktivitách politického a kulturního exilu. Vydáváním ročenky vytváříme nový publikační prostor, něco málo navíc k dosavadním periodikům, jako jsou například *Soudobé dějiny* a *Revolver revue*. Svou specializací a tematickým zaměřením chceme nabídnout současným i potenciálním autorům nové publikační možnosti, a zároveň sami dávat podněty ke zpracování témat a zveřejňování svědectví, jež pomáhají objevovat donedávna ještě skrytou minulost, aby se stala součástí historické paměti celé společnosti.

Není sporu o tom, že dějiny disentu a exilu poskytují dost materiálu, z něhož by mohl žít časopis, který by vycházel i několikrát do roka. Zvláště když by zprostředkoval poznání i odjinud, z Polska, Maďarska a z dalších zemí, které procházely srovnatelným, a přitom jedinečným vývojem, v porovnání s nímž lze lépe porozumět reáliím a souvislostem československým. Leč zkušenosti s uváděním do života ročenky, jejíž první koncept, navazující na někdejší čtvrtletník *Acta* exilového dokumentačního střediska, se zrodil před sedmi osmi lety a k jehož realizaci vedla tak dlouhá (a trnitá) cesta, nás varuje, abychom byli realisté a nekladli si neúměrně velké cíle.

Vydávání periodika je nesmírně náročné podnikání: personálně i finálně. Budeme proto šťastni, jestliže naše ročenka nebude mít jepičí život, podaří-li se nám ji vydávat natrvalo a pravidelně. To závisí přirozeně i na čtenářském ohlasu. Také zde teprve budoucnost ukáže, zda jsme se nezmýlili ve svém odhadu, že naše specializované periodikum je potřebné, ba svým způsobem nezbytné. Ze své strany uděláme vše, co je v našich silách, aby *Ročenka ČSDS* měla nejen dobrou odbornou úroveň, ale aby v ní našel zajímavou četbu a poučení široký okruh čtenářů s různými zájmy a životními zkušenostmi.

Obracíme se v tomto smyslu na naše budoucí čtenáře i autory, na všechny, kteří nám chtějí a mohou svými podněty, texty, dokumenty, upozorněním na neznámé skutečnosti pomoci spoluvytvářet *Ročenku ČSDS* jako živou publikaci k dějinám obou sfér antitotalitní rezistence, domácí i exilové. V ročence najdou místo články a studie, soubory korespondence, svědectví memoárového charakteru, jednotlivé dokumenty, pozapomenuté texty z exilových časopisů i ze samizdatové produkce domácí, recenze knih včetně diskusních příspěvků a polemik. V rubrice *Minulost a současnost ČSDS* bychom rádi informovali o práci našeho střediska, o jeho exilovém předchůdci, na jehož činnost navazujeme, o přírůstcích našich sbírek, o našich současných projektech i budoucích plánech. Život sám, podněty autorů i čtenářů, jistě žánrovou paletu příspěvků postupně dále rozšíří. Sami už teď uvažujeme o tom, že by součástí *Ročenky ČSDS 2004* mohl být i CD-ROM s ukázkami z rozsáhlé sbírky zvukových záznamů vysílání Rádia Svobodná Evropa.

Redakční kruh ročenky a správní rada ČSDS

Dialog přes hranice 1985–1990

Z korespondence Jindřicha Chalupického s Janem Vladislavem

Jan Vladislav

Dopisovat si z Čech s lidmi v zahraničí, ať už to byli cizinci nebo Češi v exilu, mohlo být po únoru 1948 skutečně nebezpečné; v každém případě to vzbuzovalo u držitelů moci podezření a u prostých občanů obavy, ne-li strach. Ten zapustil kořeny občas tak hluboko, že se leckterý starý přítel bál psát čerstvému exulantovi i za normalizace 80. let, kdy už běžná osobní korespondence sotva mohla někoho ohrozit. Odvahu si obvykle dodal, teprve když se pootevřely hranice a on potřeboval nocleh v dosahu pařížského metra...

Jeden z těch nečetných dávných přátel, kteří si neváhali dopisovat s emigrantem, byl Jindřich Chalupický (*1910). Při psaní do ciziny uváděl svou zpáteční adresu málem ostentativně v levém horním rohu na líci obálky, a pokud posílal své studie, připisoval pod to ještě rukopis. Mohu potvrdit, že to byl nejprostší a patrně nejbezpečnější způsob: i když jsem sám neupozorňoval hned na obálce, oč běží, posílal jsem průběžně záznamy svého *Otevřeného deníku*, ale i různé dobové texty do zahraničí rovněž normální poštou; a docházely.

K rukopisům, které J. Chalupický zasílal do ciziny, patřila i studie o Richardu Weinerovi pro významnou pařížskou revui *Critique*, jejíž redakce připravovala zjara 1985 číslo na téma *Magická Praha* a požádala ho ještě o přehled českého výtvarného umění posledních desetiletí. Představovalo to další zahraniční uznání jeho autority literárního a výtvarného kritika, autority, která se doma prosazovala přes nepřízeň doby stále zřetelněji, ale většinou spíš na okraji oficiální kultury už od války, kdy patřil k hlavním iniciátorům známé Skupiny 42. Po válce bylo myslím právě tak významnou iniciativou založení, nebo přesněji oživení někdejších melantrišských *Listů*, jimž dal J. Chalupický nový formát i obsah. Svědčí o tom zejména čtyři obšírlá, zčásti tematická čísla prvního ročníku (1946–1947). Druhý ročník, vydávaný Uměleckou besedou, zůstal torzem – po únoru 1948 byl v důsledku obratu v kulturní politice po dvou číslech zastaven. Na podzim toho roku došlo k obratu i u J. Chalupického – skoncoval, jak se sám vyjádřil, se svými

„komunistickými sympatiemi“, o jejichž rázu svědčila mj. stať Konec moderní doby v čele prvního čísla připomenutých *Listů*.

I o tom je ostatně řeč v tomto dialogu přes hranice v podobě korespondence dvou přátel, kteří se sice lišili věkem, životními zkušenostmi a často i názory, ale znali se už skoro čtyřicet let a v hlavních otázkách byli nakonec zajedno. Dopisy J. Chalupického jsou předně důležitým svědectvím o posledních letech jeho života a neutuchajícím úsilí dokončit řadu projektů, jimiž se zabýval dalo by se říci odjakživa. Je to dále mozaika spontánních náčrtků k obrazu doby, ve které žil, a především k autoportrétu, který on sám spíš nechtěl než nedokázal napsat, jak se sám vyjádřil; dovedena do konečného tvaru by tato vlastní podobizna představovala zároveň portrét jednoho z příznačných typů českého vzdělance 20. století. A konečně jsou tyto dopisy dalším dokladem, co J. Chalupický jako kritik a člověk znamenal pro řadu umělců několika generací, zejména těch, kterým věnoval na čas nebo natrvalo své náročné přátelství. Vyznačovalo se mimo jiné tím, že přálo sluch i mladším a nejmladším a že jim právě svou náročností pomáhalo najít vlastní cestu, i když třeba jinou, než měl na mysli on. To bylo ostatně jedno z hlavních, i když ne vždy výslovných témat také tohoto téměř pětiletého rozhovoru v dopisech.

První podnět k němu dal J. Chalupický tím, že mi v souvislosti se svými články pro *Critique* napsal prostřednictvím své pařížské překladatelky M. C. Hálové. Já s přáteli doma, pokud se neozvali sami, po jistých zkušenostech raději písemný kontakt nenavazoval, J. Chalupický mne však k psaní přímo vyzval, a tak se zcela přirozeně rozvinul rozhovor, který byl nejen pokračováním těch, jež jsme kdysi skutečně vedli, ale i náhradou těch, k nimž jsme se v posledních letech v Čechách z různých, většinou všedních příčin nedostali. Tentokrát jej však roku 1990 nadobro přerušila nejdřív Jindřichova hospitalizace a pak smrt.

Korespondence, která následuje, je zde otištěna v úplnosti, pokud se zachovala. Bez označení byla vynechána jen zahajovací oslovení a závěrečné pozdravy a podpisy. Několik míst, která byla vypuštěna z obvyklých ohledů k žijícím osobám, je vyznačeno třemi tečkami v hranaté závorce. Poznámky pro usnadnění četby jsou uvedeny buď přímo v textu dopisů v hranaté závorce, nebo na konci dopisů. U dopisů J. Chalupického byl respektován jeho pravopis, zejména u cizích slov.

J. V.

J. Ch. 3.4.1985

Dostal jsem vzkaz, že mám pro *Critique* napsat něco o Weinerovi, což jsem učinil, a naše Marie-Christine to překládá. Ale píše mi, že *Critique* ode mne očekává ještě jeden text, a o tom nic nevím. Asi před měsícem telefonovala Jana Claverie, která tuším má s tím číslem *Critique* něco společného, snad měla říci, co ode mne čekáte, ale já byl v nemocnici; pak se už neozvala. [...] – Nemám Tvou adresu a píšu Ti tedy touhle oklikou. Ten další článek by už Marie-Christine překládat nestačila. Měl bych překlad shánět v Praze, nebo byste to vy tam opatřili?

Prosím Tě tedy o brzkou zprávu, oč vlastně jde a jak by to mělo být dlouhé. Má-li to být o výtvarném umění, tedy také, dala-li by tam *Critique* výjimečně nějaké ilustrace a kolik.

Naši adresu snad si ještě pamatuješ: Leningradská 35, 101 00 Praha 10.
A připiš pár slov o tom, jak se vám vede.

J. V. 15.4.1985

Bylo to moc pěkné vidět Tvé písmo a číst dopis od Tebe, moc jich totiž z Čech nechodí, a proto jsem ani já nepsal: nikdy jsem si nebyl jist, kdo si to přeje a kdo ne, kdo by v tom viděl či neviděl neopatrnost z mé strany atd. Teprve když se lidé ozvou, odpovídám, a s radostí. Nejdřív tedy to hlavní: jde o článek s pracovním názvem České (československé) umění za posledních 20 let (1964–1984). Rozsah ne moc velký, stejně se bojím, že to tam všechno nevměstnají; ale nakonec to záleží na Tobě. Ilustrace nepřicházejí v úvahu, aspoň pokud vím; ale možná, že Ti budou ještě z *Critique* v té věci volat, tak Ti to potvrdí. Mezi námi: s tou redakcí je dost těžká práce, oni totiž redigují něco, o čem nemají vůbec ponětí – a to stejně tak v případě čísla o Praze, jako předtím o Vídni nebo Terstu.

Mám připsat něco o sobě a o nás obou. (M. je právě v Kanadě.) Snad není třeba říkat, že to není snadné, i když jsem jistě před odchodem neměl žádné iluze. Zde na místě jsem však přišel, abych tak řekl, i o ty *žádné* iluze. Bylo by to příliš dlouhé, tak jen to hlavní: umění, literatura, to je teď tady vyložené záležitostí *zboží*, reklamy, podnikání. Ty staré zlaté časy, kdy například Gallimard ještě vydával poezii, jsou prostě nenávratně pryč. Snad to aspoň trochu spraví iniciativa drobných nadšenců-nakladatelů, kteří dělají knížky na koleně. Problém je ovšem v tom, že se o nich neví a že zprávy o nich neproniknou tou pískovou oponou pseudokultury, vyráběné ve velkém pro velkoprodejny. A Češi... Češi si svoji kulturu taky moc nezasluhují, aspoň jak se zdá podle toho, jak se k ní chovají: na co by doma stáli fronty, to tady nechávají bez povšimnutí.

Já sám pracuju, to jest píšu, co nejpilněji a většinou zadarmo. Ještě že mám jakési místečko na École des Hautes Études en Sciences Sociales. (Vykládám tam o střední Evropě a neoficiální kultuře.) Občas něco píšu a tisknu i francouzsky, většinou ovšem dál česky. A mám bohužel problémy se zdravím, najednou vysoký tlak, já, který jej míval vždycky nízký. To víš, něčím se platit musí.

Ale abych nevypadal, že naříkám: nenaříkám, jen jsem přece jen už na to všechno trochu starý. A taky se hrozně krátí čas, to znáš; a přesto jej vynakládám často na marnosti. To mě pak nejvíce mrzí. Jedno však vím: co píšu, to už zřejmě za autorova života nevyjde.

Čtu dost často Tvé věci, nové i starší, hovořívám o nich, dokonce i ve svých přednáškách na škole: vždycky je tam cosi nového a podnětného. Staré lásky nerezavějí.

A co dělá Jiřina? Rád bych věděl, co by tomu řekla, kdyby tady něco jejího vyšlo. Doufám, že mi časem o tom i o dalším napíšete. Co ti bylo, žes byl v nemocnici? Vzpomínám, jak jsem za tebou chodil do toho pátého či šestého patra v Pařížské. A k Jiřině ve Vladislavově. A k Halasům. A tak dál...

J. Ch. 1.5.1985.

Nepamatuju se, že bych někdy dostal tak smutný dopis. Víím, že emigrace není žádný med a dokonce ne v té sladké a xenofobní Francii. Byl jsem tam na kongresu AICy [Association Internationale des Critiques d'Art] v září 1968 (!) a to byla naše delegace jak patří oslavována, ale uvědomoval jsem si živě, jak by se ty tváře protáhly, kdyby mne bylo napadlo, že tam zůstanu. Cizinec je vždycky na obtíž. „Diese komischen Leute,“ říkali jedné české mladé sochařce, která tam přechodně byla a s kterou mluvili jako s jejich člověkem – je poloviční Němka. Má ve světě plno úspěchů, a zasloužilých, a když se vrátila, shrnula to: „Zlatá Praha.“

Co píšeš o tristní komercializaci literatury, mne bohužel nepřekvapuje. Víím, jak to chodí ve světě ve výtvarnictví. Je to už nesmyslné a umělce to uštává. U nás je idyla. Samozřejmě malíři a sochaři mají plno vnějších nesnází, ale nakonec se každý nějak uživí a může se nerušeně soustředit na vlastní práci. A v ateliérech se toho pořád plno děje, a co je nejhlavnější, už nastupuje zase nová generace lidí, kterým není ještě ani třicet a kteří se mají stejně k světu jako ti před nimi. Pokud čas zbývá, dost a rád se s nimi stýkám.

Nenapsal jsi nic konkrétnějšího o tom, co jsi napsal a co píšeš. Dokonce bys mě potěšil, kdybys mi něco poslal, a hlavně verše, kterými jsi mne překvapil a potěšil před pěti lety. Moje korespondence je nerušená, strojopisy bych dostal, ovšem nic tištěného, to bez řeči putuje do knihoven jiných. Děje-li se co a co se děje v české literatuře tady, to nevím – jsem mimo okruh, kde kolují samizdaty, a tištěné nečtu. Obávám se, že se toho asi moc neděje. Výtvarnictví šlo u nás od padesátých let zprudka nahoru, literatura začala stagnovat.

Já sám jsem co možná pilný. Mozek mi funguje, pokud aspoň mohu sám usoudit, pořád dobře, a s tím tělem si už nějak poradím. Také mívám neslušně vysoký tlak, ale prášky mi jej spolehlivě upravují. Horší je to s ledvinami, kde se vyvinul chronický a nevyčísitelný zánět, a ten se musí krotit dietou: polovinu týdne nesmím bílkoviny, tedy ani maso, ani sýry, a co má pak člověk večeřet? Taky se slaboučko oznámila cukrovka, ale sladké oželím snadno, jenže to ještě dál zúží, co smím jíst. Do nakladatelství Arkýř jsem poslal knížku *Na hranicích umění* – soubor esejů o některých českých autorech, pan Jadrný si to vyžádal, dostal to, ale čekám na jeho odpověď – nevím, jestli se mu nakonec moje nezvyklé téma bude zamlouvat. Zároveň se to dokonce překládá do franciny a má to doopravdy vyjít. A teď mám v práci dost bohužel obšírnou a složitou práci o českém umění 1945–1985 pro anglické vydání v Michigan University – asi 200 obrázků, takže to podá snad nějaký obraz o českém současném umění. Ať se to snažím omezit, bude tam na nějakých padesát autorů.

Mého Demla v *Rozmluvách* a Haška v *Crossroads* snad jsi četl. V *Proměňách*, doufám, vyjde moje obhajoba Františka Halase, kterého Černý opravdu hanebně ve 4. svazku svých *Paměťí* napadl. Z toho, co napsal, slovo není pravda. Nejde mi přitom o Černého, který je mi už dávno lhostejný, ale o Halasovu památku, která mi nikterak lhostejná není.

V rukopise zůstává má důkladná monografie o Duchampovi, a to mne dost mrzí. Duchamp je dnes z módy, a tak těžko najít v světě pro něj nakladatele. Dokonce když člověk sedí v Praze.

Oba příspěvky pro *Critique* jsou už hotové. Pan Piel mi psal, že každý může mít 10–15 stránek, no bude to víc, budiž Pánu Bohu poručeno. Ten „Weiner a Le Grand Jeu“ se jakž takž do toho limitu vejde, ten druhý o umění 1945–1985, „Neznámé umění“, je delší, a dokonce nabude v překladu. Ale při vši snaze o stručnost kratčeji to nešlo, když to neměl být než nezajímavý výčet fakt. Ale dalo to vymyšlení! Na tohle téma píšu už nevím pokolikáté a už to všelikdes vyšlo. „Neznámé umění“ pošlu Pielovi česky; pokud z jeho dopisu vyrozumívám, o překlad se tam už postaráte. Jen bych to prosil před tiskem k nahlédnutí. To o Weinerovi už překládá a dokonce s Tvou pomocí Marie-Christine. Co v tom čísle bude ještě dál?

Vidíš, že jsem opravdu pilný. Mám ještě jiné věci rozdělané a jsem pevně rozhodnut, že je taky dodělám.

Jak se vede Maru a Tvým Kanad'anům?

Psat mi můžeš volně, nejsem poslední léta už úřady vyrušován a hlavně si nehodlám sám ještě zakazovat i to, co zakázáno není. Jsem hlavně rád, žes mi tak pěkně napsal. Odejel jsi bez rozloučení a už dlouho před tím jsme se skoro vůbec nevidali – myslel jsem, že něco proti mně máš.

Tak se přese všechno drž, a pokud to půjde, buď zdrav.

J. Ch. 26.5.1985

Panu Pielovi jsem odeslal už 7. května svůj příspěvek o současném českém umění (*Neznámé umění*) v českém znění, předpokládaje, že už nějak obstará překlad. Bohužel zatím už trochu zastaral – po všech výstavních místnostech v Praze je rozestřena svazová výstava, kde sice vévodí (to slovo se věru nehodí) strašlivá pseudo-moderní volná malba či spíše mazanice, ale kam připustili i něco ze skutečného umění – Adrienu [Šimotovou], Berana a snad ještě další, taky Kolíbalovy ilustrace. Připsal bych to k článku do poznámky. Spoléhám, že dostanu překlad před otištěním, abych to mohl autorizovat, jak to dělám vždycky. Ani nejlepší překladatel se mi ne vždycky strefí, asi proto, že využívám významových odstínů, které může pochopit jen rozený Čech.

Včera jsem taky vrátil po svých opravách (bohužel četných) Marii-Christině překlad Weinerja. Tenhle text je asi v požadovaném rozsahu; je mi líto, že to nemohu říci o tom výtvarnickém příspěvku, a přitom se stěží dá ještě dál proškrtat – dělal jsem, co jsem mohl. Pořád nemám zprávu, zda tam mohou být alespoň 4 reprodukce, to by stačilo, ale potřeboval bych to už vědět honem honem, za nějakých 14 dní se už odstěhuju ven, a pak bych nedokázal obrázky sehnat. Mohl bys to urychlit?

[...]

Pan dr. Hrubý z Basileje mi už potvrdil, že otiskne v *Proměnách* můj článek o Černého „kritice“ Halase v IV. *Paměťích*. Ty taky na Černého držíš a budeš možná tím článkem překvapen. Ale já tam Černého šetřím, jak můžu, šlo mi o Františkovu památku, ne o Černého. Obával jsem se, že při té účtě k Černému nenaleznou pro článek místo, a jsem šťastný, že se ho *Proměny* ujaly.

Četl jsi mého Demla v *Rozmlouvách*? Rýsuje se možnost, že by se – ovšem opět jen v cizině – dal vydat výběr z Demla.

Připravuji svou knihu o českém umění, procestoval jsem posledních 14 dní řadu ateliérů a byl jsem radostně překvapen, jak každý a každá jdou pořád dopředu. Což platí i o těch, kterým teprve minula třicítka.

[...]

Jestli jsi mé články pro *Critique* četl, budu Ti vděčen, napišeš-li mi, co jim říkáš. Hlavně Tě prosím, abys dohlédl, abych dostal k nahlédnutí překlad toho „Neznámého umění“. Vrátil bych jej během dvou tří dnů.

J. V. 30.5.1985.

Než jsem stačil odpovědět na Tvůj předchozí dopis – bylo to, jako bychom spolu mluvili po přestávce několika dnů – už je tu další a já spěšně sedám ke stolu, abych odpověděl. Jinak by se mohlo stát, že bys na odpověď čekal bůhvíjak dlouho: mám teď moc práce, špatně se soustřeďuju, všechno odkládám a pak nestačím. Navíc osmého [června] odjíždíme na dovolenou.

Nejdřív pár slov k Tvému předchozímu dopisu, či spíš k jeho závěru. Je pravda, že jsme se v poslední době v Praze moc nevidali, a vlastně ani dobře nevím proč. Jedno však vím bezpečně: nebylo to proto, že bych měl něco proti Tobě. To, že jsem se nakonec s Tebou nepřišel před odchodem z Čech rozloučit, mě patrně po odjezdu nejvíc mrzelo. Ale spíš než všechno jiné to byl výraz strašné únavy, případně také obav, že (třeba) budu muset vysvětlovat, co jsem pokládal za své právo (a co mnozí za mé právo nepokládali, ač to případně pak taky udělali). A možná, že v tom byl i kus pověry: jako bych si říkal, že když se nepřijdu rozloučit, pak to *jako* nebude (myslím ten náš odjezd). Nemluvě o tom, že člověk má sklon být ohleduplnější k cizím než k vlastním, možná že to znáš, a tak jsem patrně zašel i k lidem, na kterých mi zdaleka tak nezáleželo jako na Tobě a Jiřině. Ale vypisovat se mi to nechtělo, jak už jsem řekl, nevěděl jsem, stojíš-li o takovou korespondenci. Teď to tedy píšu a doufám, že tomu porozumíš.

V některých věcech se o mě překvapivě mýlíš. Copak opravdu nevíš, žes do mého života zasáhl víc než kdokoli, zejména za války a po ní, když jsem četl Tvé eseje, zejména ve spojení se Skupinou 42, k níž jsem se vnitřně hlásil; v jistém smyslu ta přihláška trvá dodnes zájmem o konkrétnost, v životě, v umění. Hotovým zjevením pro mne byl tenkrát (1946) Tvůj esej *Smysl moderního umění*. Jen jsem tehdy litoval, že po té skvělé analýze situace jsem v ní nenašel stejně skvělý návod, jak dál. Tenkrát jsem ještě nevěděl, že takové návody neexistují. A já ten návod potřeboval osobně. Takových věcí bylo víc, spolupráce s *Listy*, Umělecká beseda, atd. Pro mne je dodnes jedním z kritérií *svět*, v *kterém žijeme*, a často tenhle obrat všelijak opakuju. Vidím v něm ostatně obdobu husserlovské *Lebenswelt* a patočkovského *přirozeného světa*, ale to je jen moje soukromé filozofické kutění.

Bylo jen přirozené, že jsem se časem začal abych tak řekl osamostatňovat. Kromě toho moje anamnéza byla přece jen jiná; válečná zkušenost s totalitarismem, spíš intimní, mravní, citová, než drasticky věcná, byla pro člověka mého věku daleko dramatictější a probudila ve mně daleko větší ostražitost, ne-li nedůvěru vůči všemu, co se totalitnímu systému mohlo podobat a co se i u nás začalo vyjevovat vlastně už od

roku 1945 a ovšem především po únoru 1948. Věděl jsem nějak příliš brzy – snad i proto, že jsem původně chtěl studovat matematiku a fyziku – o často propastném rozestupu mezi slovy a věcmi nebo skutky: v matematice či fyzice, jakmile se takový rozestup zjistí – a on se přímo hledá – stará formulace, byť sebekrásnější, se odhodí nebo přesně vymezí (jako třeba věta o rovnoběžkách ze staré euklidovské geometrie) a nahradí novou, lépe přiléhající ke skutečnosti (například geometrií neeuklidovskou). V politice, ideologii, jako by toto pravidlo neplatilo, a dějí se spíš pokusy právě opačné, pokusy přizpůsobit skutečnost hotové formulce, třebaže se ukazuje neadekvátní. Krátce, já se odedávna obával nezřízené vlády slov nad lidmi a věcmi, a tak jsem takřka soustavně podezíral všechny posvátné pojmy vládnoucích ideologií (včetně pokroku, lidu, socialismu, komunismu, revoluce atp.) z toho, že to jsou prázdné kadluby, do kterých lze nacpat cokoli. Pak jsme to taky všechno poznali na vlastní kůži.

Základní zkušenost starších generací byla patrně jiná; nebyla poznamenána takovou zásadní nedůvěrou, spočívala spíš na důvěře a touze, na tom ušlechtilém snu, jak píšeš sám ve své studii o Halasovi. Ale o tom později nebo jindy...

V tom druhém dopise se zmiňuješ, že prý i já držím na Černého atd. Jenže v tom se rozhodně mylíš. Kdyby mělo smysl sestavovat žebříčky přátelství a sympatií, Václav Černý by u mne jistě nebyl před Tebou, před Patočkou, před Bartovským a řadou dalších. Černý to ostatně sám věděl, jednou mi to přímo vyčetl: „Já vím, že máte raději Patočku.“ A kdyby byl věděl, jaký je můj vztah k Tobě, asi by byl se mnou už vůbec nemluvil. Však taky se mnou několik let skutečně nemluvil, protože jsem se ve vši slušnosti postavil proti němu v jedné editorské záležitosti (týkala se renesanční literatury). Byl to opravdový hněv, neodpovídal ani na pozdrav, ale později se přece jen smířil a dokonce omluvil, byť nepřímou, ač já o to nijak neusiloval. Snad uznal, že se unáhlil, což bylo u něho vzácné; ale jeho skutečnou důvěru jsem nikdy nezískal a taky jsem se o to nesnažil. Ctil jsem sice jeho erudici, ale právě tak jsem věděl, že to hlavní a živé v umění a poezii mu beznadějně uniká.

Když jsem byl u něho naposled, zažil jsem cosi, co mi potvrdilo, že za tím pyšným, nepřístupným, často až zlým člověkem se skrývá bázlivý, citlivý, bezbranný venkovský chlapec; je to ostatně zřejmé i z jeho *Paměti*, zejména z líčení jeho studentských let v Dijonu, a taky jsem to v recenzi naznačil. Jednou si ji pozorněji přečti (ve *Svědectví*), až budeš mít čas. Zjistíš taky, že jsem se jednoznačně a rozhodně zastal F. Halase, který pro mne i jako člověk znamenal daleko víc. Nemohl jsem ovšem jít v té obraně tak daleko jako Ty, protože mi chyběla fakta. A tak jsem byl rád, žeš to udělal Ty. Se vším, cos tam o Halasovi napsal, souhlasím.

Jistě však přijmeš s pochopením, když Ti při této příležitosti řeknu, že v jedné věci se s Tebou rozcházejí; netýká se to osob, ale Halasovy a zřejmě i Tvé představy či přesvědčení, že socialismus 20. a 30. let byl skutečně ten velkorosý, ušlechtilý sen, který pak zničili ti, co přišli později a co se ho zmocnili. Bojím se – už odedávna –, že to nebezpečí, ta deformace nepřišla zvenčí, ale byla obsažena už v samém jádru, už v leninské verzi této myšlenky. Dokládá to ostatně znovu v jedné z nejnovějších knih o mezinárodním terorismu francouzský historik François Furet: ukazuje, že dnešní (evropský) terorismus Rudých brigád a dalších takových skupin má své ideové zázemí a že jím je právě leninská ideologie elitistického teroristického státu.

Vypadá to chlubně, ale je to tak a není to vůbec jen moje zásluha: já se toho obával odedávna a je to zásluha Františka Kohouta, knihařského dělníka Zemědělské knihovny, kde jsem za války pracoval. Dával mi totiž číst nejen Marxe a Lenina, ale i Trockého a další a jaksi mě imunizoval. Ostatně, byl to dávny přítel Halasův a hlavně Z. Kalandry, který pod jeho jménem občas psával.

A pak tu byla ještě jedna věc, viditelná patrně až dodatečně. Mám na mysli to, čemu říkám už dávno *vláda slova* a co je prostě využíváním ne-li zneužíváním sémantických nepřesností, případně nedorozumění. Patří k nim zejména dvojí význam tak frekventovaného termínu, jako je revoluce, chápané jednou doslova, jindy metaforicky. Potvrzuje to zřetelně například dnešní četba Teigových prací z 20. a 30. let, a ovšem i řada dalších textů z této doby, v nichž je umělecká „revoluce“ ztotožňována s revolucí politickou a sociální. Právě toto ztotožňování je jedním z hlavních zdrojů pozdějších politických i uměleckých zmatků několika generací. A přitom je přece jasné, že mezi oběma revolucemi je zásadní rozdíl: už v tom, že politická revoluce skutečně ničí většinu existujících struktur, pokud je nevyhladí úplně, například pozemkovou reformou [zejména kolektivizací], zatímco umělecká, literární „revoluce“, ač po tom občas volá, nikdy nespálí knihy, nezboří knihovny a muzea, neodstraní stávající struktury kulturního života; ty existují v plné míře dál jako živná půda dalších „revolucí“. Víím, že to víš, ale přesto to píšu: ta první revoluce je skutečná, ta druhá je vlastně jen metaforická, je to něco, co sice může zanechat silné stopy, ale stávající řád myšlení, umění nezovrátní, nýbrž naopak doplní a obohatí.

Takových sémantických nedorozumění – a jejich instinktivního, případně vědomého využívání a dokonce zneužívání – bylo víc a jsme jejich obětmi co chvíli. Vidím to dokonce nejednou i tady a dnes, ale to by byla jiná kapitola. A tak si tedy říkám, zda předchozí generace (u nás i jinde) nežily do značné míry v této iluzi, v iluzi o identitě věcí, které byly zcela odlišného rodu, i když měly nebo si daly stejně znějící jméno. Pro básníky, umělce, teoretiky literatury či umění byl, zdá se mi, socialismus cosi jiného (právě ten velkorýsý a ušlechtilý sen) než pro politické pragmatiky nebo šibry, kteří měli ovšem hlavní slovo a posléze i moc – a kteří si toho nedorozumění byli často dobře vědomi, ale nemluvili o něm, pokud se jim to hodilo, pokud umělce, básníky, vědce potřebovali na své straně. Jakmile však i s jejich pomocí získali prestiž a moc, poslali na scénu Ždanovy a byl konec. Pamatuješ ten šok roku 1946 – Achmatovová, Zoščenko, a po nich Prokofjev, Šostakovič atd.? Ale o tom snad víc a s pomocí citátů, až si tvého Halase přečtu znovu.

Tu doplňkovou poznámku k Tvému článku o českém výtvarném umění odevzdám na patřičném místě. Překlad Tvého Weinerja pro *Critique* jsem četl. Článek je moc pěkný a navíc soudím srozumitelný pro Francouze. Překlad mi připadal dobrý, několik drobností jsem zachytil, ale text jsem nesrovnával, neměl jsem originál.

Jedna prosba: co víš o těch plagiátech V. Černého? Napiš mi o tom svůj názor, případně kde se o tom psalo. Zajímá mě to z mnoha důvodů, o nichž snad jindy.

Abych nezapomněl: kdo překládá Tvůj článek o českém výtvarném umění, nevím. Tvůj článek o Halasovi zřejmě vyjde několikrát; vyšel už v *Listech*. Tvého Demla jsem ještě nečetl, ale mám jej a vím o něm. Nějak nestačím.

[...]

Rád dohlédnu na vše, co si budeš přát, o čem budu vědět a k čemu se dostanu! S Francouzi pracovat, s kozami na ledě tancovat! Rád cokoli vyřídím, upozorním je atd. Ale jak už jsem řekl, s Francouzi redigovat atd.

Napiš někdy. Já taky budu psát.

P. S. Opuště to písmo; je to psáno v letu, jinak bych to nikdy nedopsal. Snad to rozluštíš. Příště budu psát na stroji. Moje *Fragmenty*, z nichž jeden znáš, pomalu přibývají, už jich je osm, bude jich dvanáct – třináct. Něco ti pošlu, opíšu, ručně, aby to došlo. Strpení. V Arkýři vyšly mé *Malé morality*. Máš to? Znáš to? Chceš to?

J. Ch. 1.7.1985.

Překlady obou mých příspěvků do *Critique* jsem už zkorigoval. Obávám se, že naši milou Marie-Christine jsem ranil – ale těch omylů tam bylo moc, i když jsem na nějaké zvláštní přesnosti netrval. To člověk teprv vidí, jak je těžké překládat. A sám to dělal... [Erika] Abrams překládá výtečně, i když i jí některé odstíny unikají – a já si uvědomuju, kolik využívám právě těch téměř nepostřehnutelných odstínů, které přesto český čtenář docela přesně cítí. Jaká je potvora překládat, se ukázalo na jednom slovíčku u té Abrams. Už sis někdy uvědomil, jak paradoxně dvojvýznamná je česká „půda“? A v tom mém textu to nebylo „le sol“, nýbrž „le grenier“... Nevím, kolik materiálu jste soustředili a jestli se vejde i to moje „Neznámé umění“, které je opravdu dlouhé a zkrátit dál jsem to už nedokázal, třeba jsem jako obvykle hodně škrtal. Až se ti to dostane do ruky, byl bych rád, kdybys mi napsal svůj dojem.¹

Ten článek o Halasovi patřil do *Proměň* a nevím, jakou cestou se dostal k Pelikánovi – jeho *Listy* nepatří k časopisům, kde bych si přál publikovat. A ještě ke všemu dostal do ruky starší verzi; v té definitivní jsem se trochu jasněji rozepsal o posledním Halasově postoji. Psal jsem už dr. Hrubému, že byl bych proto vděčen, kdyby přece otiskl můj text znova. Je už i vysázen.

Slůvko k tomu komunismu. Myslím, že důvod Halase a jeho generace byl poněkud odlišný od toho mého. To byla u nich ještě reakce na válku 1914–1918, zatímco u mne už na hospodářskou krizi 1928–1938. Nečinil jsem si valných ilusí o sovětském komunismu, vždyť tu byly ty velké procesy se „starými komunisty“, ale zkušenost s bezmocností demokracie vůči strašlivé bídě v době té krise mne vedla k tomu, že jsem už nevěřil v demokracii, ani v tu Masarykovu. Tedy (a chyba je v tom *tedy*) jsem byl pro komunismus. Nezapomeň, že jsem viděl na vlastní oči a den co den, jak všechna ta demokracie (nejen naše, nýbrž světová) si neví rady. Ovšem, Hitler taky skoncoval v Německu s nezaměstnaností. – Ale měl-li člověk volit mezi Hitlerem a Stalinem, nemusel se nijak rozmýšlet. Otázka je, jestli měl vůbec volit...

„České“ číslo časopisu *Critique* s označením „Prague cité magique“ vyšlo jako dvojčíslo 483-484 (ročník 43) až v létě 1987 (v záhlaví datováno srpen–září 1987). Obsahovalo oba texty, jejichž uveřejnění Chaloupecký v následujících dopisech nejednou reklamoval, a to pod názvem „Richard Weiner et le ‘Grand Jeu’“ (s. 674–685) a „Les jeunes artistes tchèques d’aujourd’hui: un art inconnu“ (s. 729–743). (Pozn. red.)

Se svými komunistickými sympatiemi jsem skoncoval na podzim 1948. Jenže mne to nepřivedlo zpátky k víře v liberalistickou demokracii. Pochopil jsem jenom, že ani socialismus není východiskem. Chyba však nebyla ani u Stalina, ani u Lenina, jehož byl Stalin nepochybně pokračovatelem, ale hned u Hegela a dokonce ještě dál, v evropském chliasmu. Vždyť Hegel není než pokračovatelem Joachima da Fiore. Nu a to už jsme ve 12. století. Čili nutno se podívat na celou západoevropskou civilizaci od samého jejího vzniku někdy roku 1000.*)

A to je taky to, na čem v potu tváře pracuju. Jmenuje se to *Evropa a umění* a je to pár set stránek. Doufám, že se mi to podaří dopsat. Pokud jde o tělo, ledviny opět normálně fungují a jinak je vše v pořádku, a pokud jde o mozek, zdá se mi, že to pořád ještě ujde.

Pan Arkýř chtěl něco ode mne vydat, a tak jsem mu dal dohromady a trochu doplnil starší monografické eseje a dal tomu název *Na hranicích umění*. Má to zároveň vyjít i francouzsky. Ale to jsou jen drobnosti, to hlavní teprve musím udělat. Tvé *Malé morality* nemám, ale napsal jsem si o ně panu Jadrnému a snad mi nějak dojdou.

Jo... Svět, v kterém žijeme a *Smysl moderního umění*, to je také téma, s kterým se teprve teď snad dostávám k nějakému zřetelnějšímu konci – a je to ta druhá půle té *Evropy a umění*.

Ptáš se, co vím o plagiátech Václava Černého. Dost. Plagiátem je jeho překlad *Dona Quijota*, který vydal kdysi v Melantrichu a který je jen přejinačeným překladem Pithartovým, další serii plagiátů pak odhalil nevím už kde a kdy romanista prof. Levý. Byla z toho kdysi aféra. Ale bylo by mi velmi nepříjemné, kdyby se o tom ještě psalo. Já se tomu taky vyhnul. I tomu, jak po 1948 sondoval Černý u Čivrného, zda by byla akceptována jeho přihláška do KSČ. Lidské slabosti; lépe na ně zapomenout. (Horší je to s Černého nevzdělaností, zřejmé [sic] z jeho překladů.) Mně opravdu šlo o Halase, ne o Černého.

Nezapomeň, že jsi mi slíbil poslat své verše. Dobrých básní je teď tak pomálu...

Samozřejmě neznám Tvou recenzi Černého *Paměti*, protože *Svědectví* nedostávám.

Kde jsi na dovolené? My jako obvykle v jedné vesnici za Starou Boleslaví u Jizery, ale využívám toho k soustředěné práci.

*) Ani to teroristické násilí dnešní nezačíná v leninské ideologii. Terorismus je starou neřestí evropské civilizace a jeho ideový původ je až u Augustina – jeho *compelle intrare* [Nuť je vstoupit!]. Odtud všechny ony křížové výpravy, pogromy, inkviziční procesy, *liberté ou la mort*... Indická nebo čínská civilizace to neznají.

J. V. 30.12.1985.

Tohle je především dopis k vánocům a k novému roku s příslušným přáním všeho dobrého, ale hlavně zdraví: to ostatní si už musíme opatřit sami, hlavně tím, co děláme a co nám přináší aspoň trochu uspokojení.

Ty můžeš být teď opravdu spokojen; četl jsem znovu Tvého Demla a musím Ti napsat, že to s Tvými předchozími studii (o Weinerovi, Haškovi, Halasovi, Kolářovi atd.) vytváří knihu, jakých je v naší současné literatuře málo. (Jsou vůbec?) A co mně nejvíc vyhovuje, to je naprostá absence jakékoli technicko-literární mluvy. Jsou to

prostě portréty živých a celých lidí, a ne sekané bifteky, které prošly mlýnkem té či oné metody, ať už to byla psychoanalýza, strukturalismus či co jiného. Ten Deml mě ovšem zaujal a dojal dvojnásob, protože jsem zrovna v tu dobu dokončoval jeden ze svých *Fragmentů* (ten první patřil Tobě, jestli vzpomínáš; tenhle je už devátý); a jeho hrdinou je právě ten nejmenovaný, ale poznatelný básník, katolický kněz a prokletec, který touží líbat dívčí stehna až „docela nahoru, až ke kořenům“... ty to místo připomínáš taky, i když pochopitelně v jiné situaci.

Tvůj portrét Jakuba Demla se mi ostatně hodí i do mých dnešních úvah o postoji čs. intelektuálů vůči moci; mám na mysli především ovšem tzv. levice (počínaje K. Teigem, ale i V. Černým atd.) a myslím na jejich vztah nejen k oficiální moci za 1. republiky, ale také na jejich poměr ke straně, té potenciální moci, která se měla stát skutečnou mocí za pár let. Překvapují mne například některé manifesty (Devětsilu, poetismu atd.) s jejich nadšenými odkazy na prý už uskutečněnou revoluci nejen politickou, ale i uměleckou a lidskou, v Sovětském svazu – a na postupné projevy zklamání, když se tato iluze začala rozplývat. Právě v této souvislosti jsem se domáhal například i informací o Václavu Černém, o jeho problémech s plagiátem atd., a moc bych Tě prosil, abys mi napsal aspoň, kde se o tom psalo, když už nechceš o tom mluvit stručně Ty sám, což by mi mé pátrání zjednodušilo.

A co bych nejlíc přivítal – i když váhám s touto prosbou – by bylo vypsání Tvé vlastní cesty. Něco si pravda mohu domyslet z Tvých článků, i když ze starších dob toho moc neznám, hlavně neznám Tvé začátky. Jak to vidíš Ty, teď po všech těch letech a zkušenostech? Měl bych patrně o tom všem mluvit s okolky a prosbu o Tvůj „itinerář“ zabalit do nějakých formulek a frází, ale bylo by to pokrytecké a chtělo by to třikrát tak dlouhý dopis. Pro jistotu snad jen připomenu, že to, co mám na mysli, nemá být nějaký soud – kdo jsem, abych mohl soudit – ale že to má být pokus vysvětlit sobě i jiným, proč tolik lidí dělalo to a ne ono a naopak: proč jsi například Ty nikdy nechtěl dělat a neudělal kariéru, pokud ovšem ji nevidíme v tom, že představuješ osobnost a že ta osobnost vystupuje zřetelně už z těch literárních studií, o kterých píšou zpočátku? Zapomeň tedy na svou nechuť psát o sobě – stejně jsou Tvé studie o jiných taky studiemi o Tobě samém! – a napiš o sobě, jako bys psal o někom třetím. Kdo to napíše místo Tebe?! V každém případě napiš aspoň něco v soukromém dopise pro mne: zůstane to u mne tak dlouho, jak si budeš přát (a jak budu živ).

J. Ch. 12.1.1986.

Na rozdíl od Tebe odpovídám na dopis hned – jak je mým zvykem z toho praktického důvodu, že nevyřízená korespondence by mi ještě zvyšovala ty hory papíru, ve kterých se tak jako tak topím. Potěšilo mne, že tam u vod babylonských na mne v dobrém vzpomínáte, ale netřeba to přehánět. Samozřejmě rád slyším o sobě tolik hezkého, jako jsi mi napsal, ale marně mě lákáš, abych i já o sobě napsal něco pěkného. Zesumíroval jsem v hlavě svůj autoportrét, ale napsat jej nedokážu. Ne z nějaké zásady, jenom to prostě nejde. Ty bys chtěl dokonce o mně něco napsat, ale musím Tě z toho zradit. Ještě nejsem hotov a to hlavní mám teprve v práci. Jmenuje se to „Evropa a umění“ a vydá to nějakých hádám 400 stran strojopisu – filosofie civilizace,

duchovní dějiny Západu, pojednání o symbolu a tak dál. Polovina z toho je načisto napsaná a právě se dávám do definitivní verze. Zbavil jsem se totiž zrovna jednoho úkolu, který na mně ležel: pojednání o novém umění v Čechách (1945–1985), vydalo to 104 strany hustého strojopisu a posílám to k překladu a vydání do Ameriky. Až to bude hotové, zbude mi udělat ještě tetraptych „Český expresionismus“, definitivní verze Weinera, ten hotový už Deml, jen zatím rozepsaný Klíma a o Haškovi – to už je taky hotové.

S mým zdravím to není valné, roku 2000 se nedočkám, jak jsem hodlal, ale co mám ještě v plánu, doufám, že dodělám. V Arkýři je už vysázena knížka „Na hranicích umění“ a pro totéž nakladatelství začínám s jedním spolupracovníkem chystat antologii z díla Jakuba Demla, kde bude i něco neznámého (jako „Zapomenuté světlo“, i s pasážemi, které Deml sám potlačil, ale jsou mezi jeho rukopisy). A taky antologii z Weinerových fejetonů. Jen v rukopisu mám taky obsáhlou monografii Marcela Duchampa, kterou měla vydat, ale asi nevdá Jazzová sekce. Takže: bylo by trochu předčasné, portrétovat mne. Zato doufám, že mi napíšeš pěkný nekrolog.

Opravdu chceš se vracet k té zapomenuté historii plagiátů Václava Černého? Abych Ti vyhověl, „propálil jsem se až k dřeni svého jáství“, jak psával František Goetz, prohledal svůj archiv, až jsem dorazil až k roku 1938, kde jsem našel s datem 31.3. tu svou noticku „Universitní docent obviněn z literárních podvrhů“. Cituji tam doc. O. Levého, romanistu v Brně, který napsal tehdy v časopise *Útok* (číslo nevím), že Černého úvod k překladu Sully Prudhomme je opsán bez uvedení pramene z monografie E. Estèva (1925) a že týž Levý obvinil v časopise *Kultura*, že takto vznikl i Černého „Esej o básnickém baroku“. Vrátil jsem se k tomu ještě 30.7. ve *Světozoru* (článek „Plagiáty“), kde už jsem komentoval i pokus Černého o obhajobu v *Kritickém měsíčníku*. Levý napsal, že Černého „studii na mnoha místech lze jenom eufemisticky kvalifikovati jako mechanickou kompilaci“, a Černý se mu to snažil vrátit. Nevyšlo najevo, že taky Černého překlad Cervantese je opsán ze starého překladu Pithartova, a já s tím nevyrukoval. Ale Černý věděl, že vím, a tak mne raději nechal stranou. Až za čas napsal, že jsem v jednom článku plagoval jeho, ale pak to zas odvolal. Ale co s tím vším. To jsou lidské nedostatky. Horší je, co Černý psával o poesii a umění (například o surrealismu). Jestli jsem Černého neměl rád, bylo to proto, že jsem měl rád poesii.

Díky tomu, že v *Proměnách* vyšlo to o Halasovi, dostal jsem i ty stránky, kde Sviták polemizuje s Havlem. Mám velikou chuť Svitákovi odpovědět – je to ten nejbídnější pseudofilosofický žurnalismus, jaký naše neblahá doba dokáže plodit. Myslím, že je velmi nebezpečný. Ani myšlenka, ani báseň, jenom, jak to říkal Schopenhauer a psal jedním slovem, „das Reinsteindienelrhineinschwätzen“ (přečteš to?). Čili to, čeho se tak obávám a čeho je mi příkladem i ten Václav Černý: literatura.

Mějte se oba dobře a napiš zas. Kdybys poslal něco ze svých *Fragmentů*, velmi bys nás potěšil. (Ani Tvou knížku z Arkýře jsem dodnes nesehnal.)

J. V. 28.1.1986.

Asi jsem se posledně špatně vyjádřil. Netroufal bych si na Tvůj portrét, zejména kdyby měl být takový, jaký se Tobě podařil například ve Tvém Demlovi. Na to znám příliš málo z Tvého života, zejména z Tvého dětství a mládí, nikdy jsme, pokud vím, o tom spolu nemluvili, nic nevím ani o Tvé rodině a o prostředí, z něhož jsi vyšel, ačkoli to bývá pro život často tak důležité – sám to ukazuješ na Demlovi. Do mého života jsi prostě vstoupil už hotový a dospělý a v takových případech si člověk svého staršího přítele nebo dokonce učitele (podobně jako otce či matku) vlastně ani nedovede představit jako dítě; snad taky proto, že by se porušila jakási nezbytná hierarchie, které je třeba ve vztahu dospělých a nedospělých. Pak se to časem srovná; a je to krásný okamžik, kdy je člověk najednou (ač o tolik mladší) připuštěn mezi „dospělé“, a dokonce jim smí tykat... Tak to bylo v mém případě s Weilem, tak to bylo s Terleckým, tak to bylo především s Tebou: ta samozřejmost kontaktu, vyjádřená slovem ty, až trochu – zpočátku – zarážela. Ale přesto, jak říkám, cosi nedovolovalo vidět Tě taky v krátkých kalhotách, jako chlapce nebo dokonce dítě: jaký jsi byl vlastně kluk? Nemohl bys mi o tom něco říct?

Abych se pokoušel o Tvůj portrét, na to toho vím taky příliš málo o Tvém pozdějším vývoji v dospívání a v rané mužnosti. Co Tě vlastně vedlo k socialismu, případně ke komunismu? A především, co Tě přivedlo k umění, k poezii? Nemyslím na ty obecné věci, které lze nakonec možná vyčíst z Tvých článků a knih a na které mne možná odkážeš. Myslím na takové rozhodující drobnosti jako třeba to, že jsem – pokud jde o mne – původně snil o studiu matematiky a fyziky a že jsem se těmto vědám oddával s dětskou vášní, ale i s pocitem jakési svrchovanosti, ne-li pohrdání vůči něčemu tak nepřesnému, jako je poezie; a pak celkem malicherná snaha vyrovnat se jistému uznávanému třídnímu poetovi – ale bylo to opravdu jen to? – mě přivedla k poezii. Nemožnost skutečně studovat matematiku za války ten vývoj urychlila: literaturu, totiž psaní, lze provozovat přece i bez studia, to se přece nestuduje. Aspoň si to tak většina lidí včetně začínajících literátů myslí.

A zrovna tak to byla především náhoda, že jsem za války v Zemědělské knihovně poznal knihařského dělníka Františka Kohouta (přítele Z. Kalandry) a že ten mě seznámil (pomocí knih, které mi půjčoval) nejen s marxismem, ale i se stalinismem, s moskevskými procesy atd. To mi potom ušetřilo mnoho bloudění a přispělo k mému pozdějšímu odporu. Takové věci se do studií většinou nepíší; nenajdu je tedy ani v těch Tvých, ale patrně přece jen existovaly a já bych je rád znal.

Ne snad z čiré zvědavosti; ani proto, že člověk touží znát své přátele a blízké, a tak jim lépe rozumět i vně společných odborných zájmů atd.; ale proto, že si zcela upřímně myslím, že patříš k význačným i příznačným postavám české inteligence třicátých až osmdesátých let, tedy celého posledního půlstoletí, že to Tvoje práce dokazují novým vyvrcholením Tvého myšlení právě dnes v dobách povážlivého vakua – to první vyvrcholení si představuju v dobách podobného, ale snad méně nebezpečného vakua za časů *Skupiny 42* – a že tedy Tvoje cesta je svým způsobem příkladná.

Jak už jsem Ti psal, pátrám po tom, kdo a jak připravoval dnešní dobu; uvažuju o zodpovědnosti moderních intelektuálů, našich i cizích, zejména francouzských, u nichž mi připadá zvláště velká a tíživá, zejména vzhledem k jejich významu a vlivu

v celém světě. Velká a tíživá je ovšem i zodpovědnost našich, českých a slovenských vzdělanců. Co vlastně vedlo jedny k tomu, že po roce 1945 a hlavně po roce 1948 kapitulovali, zatímco jiní setrvali na svém, na přesvědčení, které zastávali předtím a které se ukázalo i potom přece jen správnější, adekvátnější skutečnosti? Nebyla to přece jen pouhá osobní statečnost či zbabělost, nebyla to pouhá touha po kariéře nebo síla o ni neusilovat, a nebyly to ani jen politické názory, ta kapitulace případně její opak, síla vytrvat na svém se vyskytovala jak na tzv. levici, tak na tzv. pravici, kolaborovali se stalinismem a jeho režimem jak komunisté, tak katolíci, včetně některých kněží, a vzdorovali zrovna tak lidé na obou stranách, to všechno přece víš. Jaké byly Tvé důvody, a to i ty zcela osobní, které Tě vedly tam, kde jsi teď, oficiálně na samém okraji, ve skutečnosti v samém středu?

Znám Tvoji tvrdohlavost – není to šťastné slovo, vím, a není myšleno záporně, naopak, ale nemám zrovna po ruce jiné, neústupnost, diskrétnost, žárlivost na vlastní soukromí? Vyber si, co chceš, případně to pojmenuj sám a napiš, co to je! Tak tedy znám Tvoji tvrdohlavost a vím, že Tě těžko přiměju k tomu autoportrétu; ale snad mi aspoň ze shovívavosti časem odpovíš několika dalšími detaily. Nemíním je publikovat, už jsem Ti řekl, že si na Tvůj portrét sám netroufám, ale pomohou mi dokreslit jeden z typů českého intelektuála v tomto zmateném světě. Jsou Češi, kteří sobě i svému národu z různých důvodů vyčítají soustavnou malost a zbabělost. Srovnávám-li pak to, co mu předhazují, s tím, co dělali nebo dělají například Francouzi, připadají mi ty předhůzky nebo obviňování značně masochistické. Tím ovšem nechci říct, že bychom měli proč být na sebe hrdí; ale je nepochybné, že řada našich lidí dokázala i v nejhorsších dobách, za války, v padesátých letech, stát pozoruhodným způsobem neohrožené na svém, zatímco jejich protějšky v připomenuté Francii to v poměrech značně snazších ne vždy dokázaly. Právě o tom bych rád napsal něco víc. A myslím si, že Ty bys mi v tom mohl hodně pomoci svými informacemi. Informacemi o jiných, ale hlavně o sobě. A proto napiš. Jinak Ti nedám pokoj.

P. S. 1. Poslal jsem před týdnem dva *Fragmenty*. Došly? Jeden z nich je věnován Demlovi, jak snadno poznáš; každý fragment má svého zvláštního „hrdinu“!...

P. S. 2. Vzpomínám zejména na jeden příklad: na Václava Navrátila. Znal jsi ho? Byla to pravda, co jsem slyšel kdysi dost podrobně vyprávět (byl to Bartovský?), totiž ta jeho zmatená cesta, která ho přivedla postupně ke dvojí kapitulaci před mocí, poprvé za války, kdy se snad rozešel se svou židovskou snoubenkou, podruhé po roce 1948? Rozuměj, nejde mi o klepy a anekdoty; ale já ho znal, byl mým šéfem za mého několikaměsíčního průchodu ministerstvem informací, a bylo to zvláštní, ta proměna filozofa v byrokrata nebo spíš rádobybyrokrata, která se s ním odehrávala před mýma očima, když jsme spolu hovořili „úředně“. Znali jsme se už z dřívějších dob, intelektuál s intelektuálem, ale v těch úředních místnostech na Tržišti na Malé straně to byl najednou subalterní zaměstnanec, já, a šéf oddělení, on.

J. Ch. 7.2.1986.

Ty mě utrápíš svým úpěnlivým dotazováním. Proč jsi s tím nepřišel, dokud jsi byl v Praze? Ústně bys dostal ze mě víc, než dokážu napsat. Ale je to vlastně docela jednoduché. Nevím proč a nevím jak, bylo ve mně od počátku přesvědčení o nesmírné důležitosti umění, a zároveň, že dnešní společnost je vůbec do sebe nemůže přijmout. Už před válkou jsem otiskl článku „Jsme zbyteční“. Proto jsem byl i blízko komunistické myšlenky s jejím odmítáním dnešní společnosti – ale nikoli těm „salonním komunistům“, to zas byla „umělecká společnost“. Po válce v obecné náladě „budování republiky“ jsem ve své bdělosti povolil a málem jsem se taky stal součástí nové „umělecké společnosti“. Když přišel rok 1948, uvědomil jsem si, že to je pro mě štěstí, a honem jsem ustoupil zas do soukromí. Tím snadněji, že přátelé okolo mne pomizeli. Proto jsem taky nebyl schopen dělat to, čemu se říká kariéra. Roku 1965 jsem se stal najednou členem presidia Svazu výtvarníků, ale byl jsem tam tak nesvůj, že ještě před 1968 jsem se funkce vzdal.

Díky za verše, považuju si jich. Je to meditativní poezie, což je v českém lyrismu (Seifert!) vzácnost. Zvláště ten „desátý“. (Čísloju správně? nemám je zrovna po ruce.) Tedy ten demlovský. Mimochodem – chystám pro Arkýř obsáhlou antologii z Demla, od veršů v *Notantur lumina* až k pozdním textům netištěným – poslední je z doby velmi krátce před smrtí. Něco z nich nalezněš v některém z příštích čísel *Proměn*. Teď píšu esej, který jim taky nabídnu. Oč tam jde, je zřejmé z nadpisu: „Ani Západ, ani Východ“. Navazuji na Havla a útočím na Svitáka (kterého odjakživa nesnáším).

Právě jsem dostal potvrzení, že můj strojepis knihy *Nové umění v Čechách* došel v pořádku do U.S.A. (Nikdo nevěří, že všechno posílám do ciziny normální poštou a s deklarací na obálce: „literární rukopis“), a protože by to snad měla překládat Jarmila Veltruská, a ta je zrovna v Paříži, poputuje strojepis tam za ní. Jestli ji znáš, mohl bys u ní do toho nahlédnout.

Vašek Navrátil... Můj dávný přítel. Za války vydal útlou knížku *O smutku, lásce a nenávisti*, která mi připadala a připadá mimořádná. Byl to kamarád Patočkův, a zatímco pro Patočku filosofie byla universitní disciplinou, pro Navrátila byla poesíí. Ano, za války, kdy byl středoškolským profesorem, vyhověl pokynu, aby se dal rozvést se svou židovskou manželkou (ne snoubenkou). Když se ukázalo, že to znamená, že bude deportována, měl rozvod zrušit (jako to udělal [Vojtěch] Volavka a zachránil tím Hanu Volavkovou); Vašek to neudělal. Byl tehdy ostrým antikomunistou, po válce skončil jako tajemník Čs. mírové rady. Bylo ho věru škoda. Jako mnohých jiných, třeba Pepíka Kainara nebo Francka Grossů. Měl bych je kritizovat, a místo toho je mi jich líto. Doba byla na ně příliš [velká, škrtnuto a přepsáno:] drsná. – Pokud jde o Navrátila, měl komplex zavrženého syna bohaté a úspěšné rodiny (kůže, usně, Kolín) a chtěl jim ukázat nakonec, kdo měl pravdu...

Když to sčítám, jak jsem žil, jsem vděčen osudu za to, že tak neúspěšným způsobem. Jsem-li dnes mezi zakázanými autory, je to docela spravedlivé.

Ty Holanovy verše nepoznám ani já, a zvláště ne já, který Holanově poesii málokdy holdoval, ale pokusím se u toho nekompetentnějšího, tedy u dr. Justla.

Pozdravuj Maru, a jestli potkáš, jako že potkáš Jirku Koláře, taky jeho. Běle emigraci nezávidím.

J. V. 14.3.1986.

Byl jsem na cestách, v Belgii a v Německu, mám dost práce se školou, a tak se stalo, že jako obvykle odpovídám se zpožděním. A abych řekl celou pravdu, taky jsem trochu váhal odepisovat okamžitě – nerad bych Tě nutil do příliš časté korespondence, která přece jen zabírá dost času, a ten Ty jistě potřebuješ především na jiné věci. Já ostatně taky mám pořád plno práce, a ne vždy proto nacházím tu pravou chvíli pro psaní dopisů. Je však pravda, že si dopisuju docela rád, je to možná ta nejlepší forma lidského kontaktu, zbavená různých přítěží, fyzických i jiných. Snad proto taky teď tak rád čtu i cizí korespondence; a lituju, že v našem století telefonů, telegrafů a letadel mnoho takových listářů nevznikne. Ti starší, to bývali psavci, počínaje starým Petrarkou, který těch dopisů napsal tisíce, několik desítek knižních svazků, a jsou tam pozoruhodně živé věci, o jeho mládí, o studiích v Bologni, o tom, jak tam přelézal s kamarády po zavření bran polozbořené hradby, když se vraceli z hospod a od děvčat v okolí, o cestách po celé Evropě, o tom, jak se mu například líbily v Kolíně ženské peroucí prádlo v Rýně, o výstupu na Mont Ventoux, což je patrně první moderní popis alpinistické túry – a také první a dodnes platný výklad, proč se člověk vydává do takových výšek... A to nemluvím o těch modernějších, Stendhalovi, Balzacovi, Baudelairevi, Flaubertovi atd.

Ale to jsem trochu zabloudil, jak vidíš, a tak se raději honem vrátím k Tvému poslednímu dopisu. Píšeš, že Tě utrápím svými dotazy a že jsem si s nimi měl vzpomenout dřív. Máš pravdu, jistě bych se dozvěděl od Tebe ústně a na místě víc; ale problém je v tom, že zaprvé tenkrát jsem si myslel, že o tom všem vím dost, a tak jsem se dál neptal; zadruhé tenkrát jsem ještě nevěděl, že z mnoha důvodů, osobních i mimoosobních, mne toto téma bude tak hluboce zajímat, protože zatřetí ve francouzském prostředí a vzhledem k jeho tradicím, ale také k tradicím ostatní Evropy a hlavně Čech toto téma dostává nebo si udržuje stále značnou naléhavost: postoj francouzské inteligence k Východu, a to už v minulém století, ale především v našem věku, osvětlují nejen obdobné postoje naší inteligence, ale také a především fascinaci, které po léta a často dodnes podléhali „pokrokoví“ intelektuálové celého světa.

Krátce a dobře, když jsem začal na škole (École des Hautes Études en Sciences Sociales) ten svůj seminář o paralelní kultuře a hlavně o postojích středoevropských intelektuálů k moci (pod názvem *La Pensée et le Pouvoir*), byl to spíš jen takový nejasný nápad; postupem času a práce se však rozvinul v něco opravdovějšího a bytostnějšiho. Uvědomuji si, že na tom máš trochu vinu i Ty: kdysi jsi mi dal napsat pro svoje *Listy* referát o jedné studii otištěné v *Critique* – ta studie se jmenovala *Poezie a politika* nebo aspoň tak jsem podle ní nazval ten svůj referát (nemám to po ruce, abych Ti řekl, kdo byl autorem té studie). Víím, že mě to tenkrát zaujalo, protože to odpovídalo mým tehdejšími názorům, či lépe otázkám, které jsem si kladl. Ty se pak vracely v různých obměnách po léta; a teď jsou tady znova.

Jsem rád, žeš mi o sobě napsal, cos napsal, i když, jak asi tušíš, bych toho četl rád ještě víc. Snad později. Teď mám na Tebe jen několik konkrétních dotazů. Marně hledám některé přesné bibliografické údaje o Tvých statích; nevím například, ani kdy jsi napsal a kde otiskl esej *Svět, v kterém žijeme*. Bylo to v *Listech*? Rád bych si jej přečetl

znovu, ale nemám jej a v slovníku z Toronta nejsou bližší údaje. Existuje nějaká Tvoje bibliografie?

A je někde podrobněji popsán vznik *Skupiny 42*? Něco je pravda ve Tvé studii o Teigem a surrealismu atd.; ale zajímalo by mne, jak se kdo postupně do Skupiny 42 hlásil nebo dostal: něco o tom píšeš taky v *Cestě Jiřího Koláře*, o kterém jsem teď ve svém semináři mluvil na pokračování a přitom Tě citoval. Jakmile budu mít dost konkrétního materiálu, tj. také textů ve francouzštině, chtěl bych se ke Skupině 42 vrátit podrobněji a ovšem mluvit hlavně o Tobě. To je vlastně taky jeden z důvodů, proč se tolik vyptávám. O Skupině 42 se toho tady ví pramálo nebo nic; ostatně právě tak málo nebo nic se ví zde i o takovém Weinerovi, Klímovi, Demlovi atd., krátce o těch, k nimž se Skupina 42 (Tvým prostřednictvím) hlásila. Ve Francii je dnes hlavní referencí české kultury Milan Kundera; ať vyjde cokoli, například Hrabal, ale i další, referenti v novinách a týdenících začínají rituálně: „Jak říká Milan Kundera...“ A končí zrovna tak rituálně: „Jak řekl Milan Kundera...“ Je to až k smíchu, uvážím-li, do jaké míry je Kundera vlastně závislý na tom, co dělali lidé *vně* oficiální kultury a co si on obratně přisvojil v podobě blýskavých střepů nebo drobků z jejich stolů. Co si o něm vlastně myslíš Ty?

Těším se na *Ani Západ, ani Východ*; a budu rád, když trochu napálíš Ivana Svitáka; odsud takové nakopnutí nemá bohužel dostatečnou razanci. Už jsem snad psal o tom, jak špatně ho snáším i já, hlavně po tom, co jsem ho viděl a slyšel loni v létě v Thunu.

Veltruské bohužel osobně neznám a tak si netroufám volat k nim a vyptávat se na Tvůj rukopis, aby si nemysleli bůhvíco. A knížku *O smutku, lásce a jiných věcech* jsem měl taky rád, ale tady se nesežene, ač bych si ji s potěšením přečetl znova. V Paříži a v celé Francii je potíž také v tom, že zde není jediná pořádná československá knihovna, ani v pařížském Slovanském ústavu, kde je pouze starší literatura; po roce 1945 a hlavně po 1948 skoro nic. A pak pracuj! Řeším to občas fotokopii, ale je to pomalé a nakonec i drahé.

Už končím, stejně je toho moc. Pozdravuj Jiřinu od nás od obou. Maru často vzpomíná na vás oba a dodnes oceňuje, jak ses k ní choval vždy řekněme nepřezíravě.

P. S. Dík za obstarání Holanových veršů v originále, došly v pořádku. Poděkuj V. J., ano?

J. Ch. Bez data, po 14.3. a před 20.6.1986

Především dvě opravy. 1. Ta knížka Václava Navrátila se nejmenovala, jak jsem napsal a Ty po mně opakuješ, *O smutku, lásce a nenávisti*, ale *O smutku, lásce a jiných věcech* (sám jsem ten titul vymyslel, Navrátil to chtěl původně nazvat *Zjišťování identity*). 2. Srovnání mé knihy o českém současném umění není u J. Veltruské, ta se toho asi polekala, nýbrž v New Yorku u dr. Williama Harkinse, ten to překládá (nic lepšího jsem si nemohl přát). Teď začínám shánět obrázky – bude jich na 200, tak to bude fuška.

Co jsem napsal o Skupině 42? Tos mi dal, musel jsem rozhrabat staré papíry. Ale našel: oboje je ve *Výtvarné práci*: „Počátky Skupiny 42“ v ročníku XI, č. 19–20,

1.XI.1963, str. 1, 8, 9, a „Jak to bylo“ v č. 4 ročníku 1970 (není číslován), 18. února 1970, s. 1 a 8. Je to ovšem o výtvarnících, a Ty bys potřeboval spíš něco o básnících. K tomu jsem se nedostal.

Článek o tom Západu a Východu dostal nový nadpis „Potřeba bdělosti“ a bude teď na jaře v 2. čísle *Proměn*. Jsem zvědav na Tvou reakci, asi docela kladná nebude. Je po mém zlozvyku dost kacířský.

Závidím Ti Tvé cestování. Byla by to jediná radost, kterou bych si mohl připravit, ale zdraví mi to už vůbec nedovolí. Ještě že jsem se dostal, s Čedokem, před 3 roky do Španělska, projeli jsme je z Madridu a Toleda až k Gibraltaru a odtamtud do Barcelony. Byl to jeden z nejpodivuhodnějších zážitků. Zvláště Toledo – a Andalusie. Pochopil jsem, co znamenala islámská kultura.

Zabývám se t.č. srovnávacím studiem civilizací a způsobem, jak vznikla civilizace naše, západní. To jako úvod k pokusům o vysvětlení po funkci umění v ní dnes. Vlastně jsem o tom přemýšlel celý život. Doufám, že mi bude dopřáno, abych to dopsal. Takže mám práce nad hlavu. Bude to pár set stránek a Arkýř je ochoten to vydat. Nehledě k tomu shánění obrázků.

Škoda, že není nikdo, kdo by napsal pendant k tomu mému spisu o současném českém výtvarnictví: tentokrát o současně české poezii. Kam se poděla u nás literární kritika? Vždyť i ten Deml jako Weiner zůstali na mně, a ještě Klíma mne čeká (je rozpracovaný, ale teď to musím nechat stranou). Jenom, opět na okraji, chystám antologii z Demla. Od *Notantur lumina* až k posledním věcem netištěným.

Ptáš se také, kde vyšel „Svět, v kterém žijeme“. Ne v *Listech*, ty ještě neexistovaly, ale v časopise Burianova Děčka, který tehdy redigoval Vladimír Holan. Znovu jsem jej přetiskl v dodatku brožury *O dada, surrealismu a českém umění*, kterou vydala Jazzová sekce roku 1980. Původně tedy v *Programu D* 40 č. 4, 8.II.1940.

Vídáš Jirku Koláře? Nezmiňuješ se o něm, a tak se dohaduji, že jsi se s ním jako vždycky někdo rozhádal (a kdekd se zas smířil). Jestli se s ním stýkáš, nedokázal bys s ním udělat rozhovor o Hančovi?

J. V. 20.6.1986

Patrně jsi nikdy nedostal psaní ze Sardinie a rozhodně Ti nikdo nepsal z přístavu Porto Corallo, protože ten se teprve staví v rámci očekávaného turistického rozmachu na ostrově: dalšímu krásnému koutu na jihu, či lépe na jihovýchodě ostrova hrozí civilizace, auta a luffáci, kteří za sebou zanechají spoušť. Ale zatím je tu krásně, znovu objevuju spousty prostých kytiček svého dětství, kytek a rostlin, jejichž jména jsem už zapomněl, protože slovensky se často jmenovaly jinak než česky. A tak je budu hledat v rostlinopise, který jsem si pro jistotu přivezl s sebou do Francie. Je to tu taky ráj ještěrek, a i ty patří k soukromé mytologii mého dětství: už jako kluk jsem vždycky se zatajeným dechem zíral, jak jim buší za předními tlapkami srdce. Nebo to jen tak dýchají? Na víly jsem nikdy nevěřil; ještěrky jsou pro mne dodnes magickými bytostmi a ztělesněním extatického slunce letních polední. Tady jsou doma, na zídkách, na cestě, ve zprahlé trávě, v bodláči a kamení, které se rychle mění v balvany a skály, jež vyvrhlo nebo vymlelo moře. Dostat se do vody, vyplavat tím labyrintem na volné moře

je pokaždé dobrodružstvím. Jednou jsem už dobrých sto metrů od břehu v hluboké vodě narazil najednou plnou silou na neviditelnou skálu. Podle bolesti jsem to odhadl na nohu rozříznutou o hranu kamene nebo střep lastury; na břehu jsem zjistil, že mám chodidlo prospěkované černými bodlinami mořského ježka. Tahám je už třetí den jehlou z naběhlého masa a kulhám...

Moře mě znovu plní nekonečným úžasem, nebo spíš úžasným nekonečnem. Je to jistě také tím drsným kontrastem země a vody: hřbety kopců a hor se zde zvedají z moře tak náhle a tak strmě, že cesty podél břehů bylo nutno zarýt nebo zasekat do svahů. Když po nich vykročíš nahoru, vidíš, jak se přímo před Tebou úprkem jedna hora po druhé řítí po hlavě do světla zelené, modré nebo černé vody, která se ani nepohne. V pozadí doplňuje tu každodenní scénérii nedohledná řada kulis stále modravějších, stále světlejších, až se nakonec vypaří docela. A když po té cestě dojdeš až nahoru a překročíš první vyšší hřbet, moře najednou beze stopy zmizí a máš před sebou krajinu, kde se kupy Českého středohoří, jak je maloval Jan Zrzavý, prolínají táhlými svahy Krkonoš. A zase ty kulisy, stále modřejší a světlejší až do čiré prázdnoty. Svahy kolem, kam dohlédneš, obrůstají tu a tam chumáče jehličin, ale to hlavní je křoví, ve kterém jsem i já, botanický analfabet, rozpoznal různé druhy divokých azalek, bohužel už odkvetlých. Některé v tom horku ztrácejí i listí a vytvářejí podivuhodné plastiky z jakéhosi nafialovělého, umně propleteného a složitě strukturovaného kovu nebo drátu. Do hotových mobilů a stabilů usychají i některé traviny, nemohu se těm tvarům vynadivit. A zrovna tak vypracovalo plno hotových soch a reliéfů tam dole u břehu neúnavné moře: jen je odříznout, odnést a vystavit všem na odiv...

Z toho, co píšu, snad vytušíš, že odpovídám na Tvůj poslední (kupodivu nedatovaný) dopis a že se omlouvám za dlouhé mlčení. Nebyl jsem prostě *štont*, jak říkala občas moje matka, sednout a napsat dřív v tom předprázdninovém shonu v Paříži a v Sèvres; kromě jiného k nám přijela na dvouměsíční návštěvu naše mladší dcera Daniela se čtyřmi dětmi, a tak jsem se zaučoval v Hugově *art d'être grand-père*. Je to nesnadné umění, zvláště když jsou ta vnoučata čtyři a každé jiné, ale jak jiné!

Jinak dík za přesnou a podrobnou odpověď na mé dotazy. Navrátilovu knihu *O smutku, lásce a jiných věcech* jsem četl zásluhou Václava Bartovského; dokonce jsem ji vlastnil, ale já měl a mám zlovyk půjčovat i svoje milé a nejmilejší knihy, a tak jsem o ni přišel. Kdysi mě fascinovala; už několikrát jsem zatoužil přečíst si ji znovu.

Po Tvém rukopisu jsem se u pí Veltruské neptal, neznám ji a nechtěl jsem vzbudit nepatřičný dojem provokatéra. Lepšího překladatele než W. Harkinse bys opravdu sotva našel.

Tvé články o Skupině 42 si opatřím, hlavně že vím, kde je hledat. V Paříži je to ovšem s českými knihami a časopisy bídné. Zdejší knihovny jsou vůbec špatné; kdosi před časem v *Le Mondu* napsal, že je i pro francouzské badatele pohodlnější a rychlejší zajet si na měsíc do knihovny londýnského British Museum než chodit rok do pařížské Bibliothèque Nationale.

Článek o *Potřebě bdělosti* si přečtu, jen co vyjde; pak případně napíšu. V posledním čísle *Proměn* najdeš na oplátku zase můj článek, který Tě možná přiměje k reakci. Jmenuje se *Tragédie střední Evropy: ztráta paměti*.

Píšeš o Španělsku, o Madridu a o Toledu; i mně oslnily a dodnes na tu svoji letmou španělskou cestu myslím, ale nejsem s to o tom napsat cokoli, co by vyjádřilo aspoň díl toho podivuhodného *setkání*. A Ty, napsal, zapsal sis něco o té cestě?

Na Tvé úvahy o vzniku naší, to znamená západní civilizace jsem opravdu zvědav. Nejsem sice odborník a nemám tedy možnost odpovědně soudit, ale většina francouzských prací k tomuto tématu mě odpuzuje svým krasodušstvím a krasořečením. A tahle prázdnota vystupuje zvlášť zřetelně, jakmile má člověk možnost podívat se na některé věci vlastníma očima, na Krétě, na Sicílii, ve Španělsku.

Píšeš taky o naší literární kritice, či spíše o tom, že neexistuje. Ale jak by mohla vzniknout a existovat u nás kritika a kritická osobnost, když nikdo nemá už půl století kam pravidelněji psát? Vždyť to přece znáš sám. A navíc, jak má někdo psát kritiky, když to nikdo jako práci neuznává a neplatí? Opakuju to teď pořád dokola, možná i v dopisech Tobě: mám stále silnější podezření, že si česká společnost svoji kulturu nezasluhuje, protože si na ni sice dělá nároky, a dokonce se jí i chlubí, ale sama k ní žádné povinnosti, ani ty nejpřízemnější, necítí... Víš, psát pro sebe do šuplíku poezii a prózu, to ještě jde, ale kritiku, zejména tu každodenní, to asi není možné. Tvé eseje o Demlovi, Weinerovi, Kolářovi atd., se sice taky dají zařadit do oboru kritiky, ale jsou to především *podobizny*, tedy osobitý druh krásné prózy – a taky tak trochu Tvoje (neosobní) autobiografie.

V souvislosti s těmito podobiznami mi napadá ještě jedno jméno – Jan Hanč, o kterém se zmiňuješ na konci posledního dopisu. Ptal jsem se na něho Koláře už dříve, ale ten nějak nechce nebo už nemůže vzpomínat. Trochu jsem ho nutil, aby mi do magnetofonu namluvil vzpomínky na své známé a přátele, ale neměl se k tomu. Z toho vidíš, že se vídáme – někdy víc, někdy míň. Když byla Běla tak dlouho v Praze, vypomáhal jsem mu dost často jako tlumočník; lidi pak z toho udělali, že jsem jeho (placeným) tajemníkem – patrně taky proto, aby si kvůli mně nemuseli dělat svědomí, protože to začalo v době, kdy jsem marně sháněl práci. Zanedlouho ji budu muset shánět znovu, poněvadž půjdu do penze, ale pochopitelně bez důchodu, pracoval jsem tu příliš krátce. Teď už o tom raději ani nemluvíme, ale když jsem se o tom několikrát zmínil tenkrát, každý mě utěšoval: „Však ono se něco najde...“ Konkrétně ovšem neporadil, nepomohl nikdo; přitom však právě tito lidé vždy znovu přicházeli s požadavky, abych napsal to či ono, hned a zdarma, z lásky k věci. To není lamentace; jen informace pro Tebe, který to stejně víš.

J. Ch. 2.8.1986

Ano, dostal jsem Tvůj cestopisný esej a s potěšením si v něm počtl. Měl bych Ti závidět, kdyby bylo bývalo po mém a nenarodil se do tak nepohodlné doby v tak nepohodlném čase, asi bych strávil život touláním po světě. Poslední léta jsem si za to vytvořil náhradu – mám pořád sny o cizích městech, někdy s fantastickými architekturami, někdy chudých a vyliďněných, i někdy o krásných krajinách, a všecko barevné. Nakonec mi do bdění zůstává vzpomínka na ty barvy. Jinak jsem odsouzen už jen k psaní. Neodpovídal jsem Ti, protože jsem měl pravou ruku až po prsty v sádře, včera mi ji sundali a neumím se ještě ani podepsat. Já kupodivu nemyslím hlavou, ale

prsty, a když jsem nemohl těch prstů používat, přestal mi rázem mozek fungovat. Bylo to ošklivých pět týdnů. Pořád jsem jen usínal. Nejsem genius, spíš něco jako písíci medium.

Šťastnou náhodou se mi dostal do ruky Tvůj článek v *Proměnách*. Souhlasím docela se vším, až na nadpis. Ztratit historickou paměť by znamenalo ztratit samu lidskost. A ta paměť není daleko jen v tom, co se učí na školách či píše v novinách, ale ta je v ustrojení řeči, ve zvycích, v architektonickém prostředí, v struktuře krajiny. Okolnosti mohou přivést k stagnaci, ale ne k zapomenutí.

Nesnáz je do valné míry v definici Evropy. Rozepisují se o tom v eseji, který snad vyšel taky v *Proměnách* a jmenuje se *Potřeba bdělosti*. Byzantsko-pravoslavná civilizace je podstatně odlišná od křesťansko-západní. V tom spočívá dnes ten problém „Střední Evropy“. A problém Ruska je v tom, že se tam implantoval západoevropský racionalismus, ale ocitnuv se tam mimo svůj rodný kontext, podivně se přeměnil. „Šigalovština“, jak tomu říká Dostojevskij v *Běsech*.

Máš pravdu, když upozorňuješ, že to nebyli teprve zklamaní nebo přepočítavší se komunisté, kteří roku 1968 objevili pravdu. Já sám se musím od nich distancovat. Rozhodující byla reakce na procesy padesátých let – a oni tehdy se zalykali jástem. Snad ses mohl zmínit i o první formulaci odlišného postoje – to byla ta má Lidská duše za komunismu, jež vyšla pod falešným titulem *Halasovy závěti*. Tím spíš, že bezděky vyjadřovala opravdu i Františkův názor.

Souhlasím i s Tvým názorem o naší a vůbec západoevropské spoluvině. I o tom jsem hovořil už s Františkem. Nesouhlasil se mnou. Byla to sekularizovaná eschatologie. Chyba byla v té sekularizaci. Ethos náboženské víry přitom zůstával.

Rád bych si přečetl, co říkal Le Goff. To je historik, jehož si velmi vážím.

Když se potuluješ po knihkupectvích na boul. St. Michel, nepodíval by ses, jestli konečně nevyšel poslední, čtvrtý svazek *Histoire des croyances religieuses* od Mircei Eliada (Payot)? Předěšlé svazky mám. Ale nekupuj mi to, jiní jsou bohatší, aby mi to opatřili.

I prospekty takových laciných knihoven, jako jsou *Idées*, by mne potěšily.

J. Ch. 5.8.1986

Tohle jsem teď napsal pro Kolářovo K [*Revue K*, vydávaná v Paříži J. Kolářem], mysle přitom i na Tebe. Zhruba je to všechno podstatné o Skupině 42, alespoň jak já to vidím.

PROČ BYLA SKUPINA 42

Když se píše o moderním českém umění, pořád se ještě vracejí vzpomínky na Skupinu 42. Minulo už čtyři a půl desítky let od jejího vzniku a málem tři desítky od jejího zániku, a nejdůležitější z její historie se odbývalo mimo její veřejné působení. Snad tedy by bylo užitečné, kdyby se tehdejší její zakladatel ještě jednou na chvíli k ní vrátil.

1942: Byli jsme uprostřed války. Byla to léta naděje a úzkosti. Nikdo téměř v Čechách se neodvážil věřit, že nakonec Německo nebude poraženo a s ním hitlerovský

režim. Ale na frontách Hitlerovy armády pořád vítězily. Na všechno ostatní jsme přestávali myslet a o ničem jiném jsme už nemluvili. K hmotnému útlaku přibýval stále více útlak duchovní. Potřebovali jsme se z něho zachránit.

Tu mne napadlo, že bychom se měli alespoň jednou týdně sejít se závazkem, že nepadne ani slovo o válce. Co zbude, než mluvit o tom nejdražším, co jsme měli, o umění? Navrhl jsem to svým starým přátelům, Františku Hudečkovi a Františku Grossovi, a ti to rádi přijali. Schůzky jsme stanovili na každou sobotu odpoledne a pozvali další. Zprvu to byli přátelé Grossovi z rodné Paky, sochař Ladislav Zívr a fotograf Miroslav Hák; Kamil Lhoták, jehož jinak málokdo bral vůbec vážně; tehdy téměř ještě neznámý básník Jiří Kolář, a ten přivedl svého kladenského přítele Karla Součka; Jan Kotík a mladý Jan Smetana, navrátilivší se z koncentráku; stejně mladý nadšený teoretik Jiří Kotalík; Zdeněk Seydl, který tehdy ještě nepropadl své pozdější manýře – ten záhy přestal mezi nás chodit.

Začali jsme na jaře a ty soboty se nám staly rychle svátkem. Scházeli jsme se po ateliérech, obvykle u Hudečka, a abychom měli o čem hovořit, dohodli jsme si, že pokaždé bude mít někdo referát a po něm bude diskuse, pro každého povinná. To se osvědčilo. Na první schůzku nebyl ovšem žádný referát připraven, a tak Gross s Hudečkem navrhli, abychom za téma vzali můj článek „Svět, v kterém žijeme“. Byly to už dva roky, co vyšel, ale tehdy je tak zaujal, že nabyl dokonce vlivu na jejich práci. Ostatně jeho ústřední myšlenka vznikla při rozhovorech s nimi.

Ten článek byl reakcí na artismus, který, zdálo se mi, ohrožoval české umění – ať to byl lyrismus idylické tematiky a zpěvnosti malířské či básnické, ať to byl formalismus avantgardy. Kupodivu byl vlastně i proti myšlence minimalismu a konceptualismu, do kterých měl vyústit abstraktivismus, ale které tehdy ještě dávno neexistovaly. Připomínal souvislost moderního umění s moderním světem, jeho vznik z něho a jeho funkci v něm. „Přivolávám obrazy italských měst a francouzských koupališť, uzržené Chiricem, provždy nedokončený stroj Duchampovy *La Mariée*, chorál Joycova *Odyssea* a bolavé listy knih Jouvových, drsnou a svěží citlivost veršů a próz básníků amerických, *Pařížského sedláka* Aragonova, omámené texty Farguovy, vítr z hvězd, který vane básněmi Holanovými, také přísnost Dalíovu, některá děsivá plátna Bonnardova, zálučné protokoly Bretonovy, také fotografie Atgetovy a těch, kdo to dovedli po něm, také scény z některých starých filmů, cihlové zdi a plynoměr z Chaplinova *Kida* především – pokládejte za bláhovost sestavovat takový soubor, a přece: tady odevšad zaznívá něco, co nazvu *mytologie moderního člověka čili svět, v kterém žijeme*.“ Připomínka Holana v otištěném textu chybí – text vyšel v programovém časopise divadla E. F. Buriana a Holan, který jej redigoval, ta slova o sobě vyškrtl. Holan byl tehdy chápán jako okrajový zjev; z Duchampa si dělali avantgardisti v Praze švandu; Bretona akceptovali především proto, že se v té době hlásil k marxismu.

Od počátku byly ve vznikající Skupině individuality velmi různé. Měl to být diskusní kroužek a ta rozličnost mohla jen prospět. Byli to zpočátku sami výtvarníci, až na Koláře, který tehdy jen psal. Jak se pořád scházeli, ukazovali si své věci a hovořili o nich, začali si uvědomovat, že práce všech začíná navzájem souviset. Tak došlo na podzim 1943 k společné výstavě, ale ani tehdy jsme nepovažovali za potřebné pokládat se za uměleckou skupinu. Výstava proto měla dlouhý název: abecedně jména

všech zúčastněných. Nakonec jsme se přece jen přiznali, že patříme k sobě, a přijali neutrální název Skupina 42. Ostatně i potom jsme společně na veřejnost vystupovali málo. Ani žádný programní manifest jsme nikdy nesestavili. Ale teď jsme už přijímali nové členy. Z malířů jen Matala, ale hlavně několik básníků – Josefa Kainara, Ivana Blatného, Jana Hanče, naposled Jiřinu Haukovou. Ženské umění nebylo tehdy ještě tak časté jako dnes.

Co nás vlastně dohromady spojovalo? I když ne výlučně, přece se napořád objevoval v obrazech, sochách, fotografiích, básních námět velkoměsta, současných lidí, nové techniky, tehdy ještě u nás nezvyklý. Proto někteří se pokusili zahrnout to vše pod termín „civilismus“. To nás vždycky velmi hněvalo; nezajímala nás nová tvářnost naší civilizace, ale hledali jsme její mýtus, jako na to už dávno pomýšleli romantikové. Domnívali jsme se, že novost tohoto světa není jen v novosti jeho inventáře. Ba dokonce, že i když nové umění v něm vynalézá nové způsoby svého utváření a vzezření, může zůstat v něm akademickým archaismem. Připomínali jsme si proto soustavně souvislost moderního umění s moderním věkem; chtěli jsme ospravedlnit význam umění v našem životě uvnitř tohoto nového světa. Mělo být jeho mytologií.

Šlo nám pořád a jenom o umění a jeho smysl. Bylo nám lidskou záchranou v oněch těžkých letech. Dokonce nám to vyčítali, jako by to byl útěk z doby a občanské odpovědnosti do umění. Ano, ve Skupině 42 nevznikl žádný obraz Lidic a žádná báseň o nich. Ale vážnost svých časů jsme nemohli neprožívat. Byl-li to únik, byl to únik z bezprostřednosti doby k něčemu možná podstatnějšímu v ní.

Skupina zanikla v únoru 1948, kdy jí vlastně bylo nejvíc potřeba. Ti, co dali před vírou v umění přednost plnění požadavků, které na ně vznášeli politikové, dočkali se sice poct, ale svůj osud umělců či básníků jen zmarňovali. Škoda jich. Umění je přísná paní.

J. V. 25.12.1986

I když je už víc než pozdě, přece jen nechci nechat doběhnout tenhle rok a nenapsat Ti aspoň pár řádků v odpověď na Tvoje poslední psaní, datované před několika měsíci. Nemám Tvůj blahodárný zvyk vyřizovat korespondenci okamžitě, snad proto, že většinou – pokud nejde o něco stroze úředního nebo věcného – vedu delší dobu rozhovor s těmi, kterým mám psát, říkám si, co všechno jim napíšu, dokonce si na kousky papíru zaznamenávám různá hesla, která pak marně luštím. Nevím, čím to je, tohle odkládání, snad taky tím, že bych vždycky nejraději začínal od Adama jako středověcí kronikáři. A to nejen v dopisech, bohužel, takže mám ve svých papírech plno mnohoslíbených rozběhů, deníkových, esejistických, povídkových, které zašly právě na tu snahu po úplnosti nebo spíš zbytečné obsírnosti.

A k tomu všemu se v poslední době připojuje jakási posedlost zametat za sebou, dávat do pořádku (!?!) staré rukopisy atd. Kdykoli mám chvilku volnou, ale častěji ještě než mám volno, tedy i uprostřed sebenaléhavější práce, mi to najednou nedá, abych nevzal do rukou nějaký starší text, neupravil ho, nepřepsal v něm pár míst a pak jej nerozmnožil v několika kopiích pro archiv, který tak pomalu roste u dvou přátel, u obou dcer a samozřejmě i tady u mne.

Ne že bych počítal s vydáním, to věru nepřichází v dohledné době v úvahu. Jde mi spíš o to zanechat zde pokud možno konkrétní svědectví o tom, co jsem se pokoušel dělat nebo dokonce udělat. I to totiž patří k té zatmělé nebo dokonce zakryvané tváři české kultury posledních desetiletí. Zkrátka udělal jsem za život přece jen jakýsi kus práce, a jak teď zjišťuji, větší část toho zůstala přes všechny mé knížky nevydána. Nemyslím jenom na své básně, eseje a kritiky, nemluvě o denících a prózách. Platí to dokonce i o různých překladech. Ted' zrovna dávám do pořádku svůj výbor z dopisů Ch. Baudelaira. Měl to být protějšek svazku *Úvahy o některých současnících*, který vyšel v Odeonu roku 1967. Byl to nebo spíš je to soubor skoro dvou set dopisů a má to celkem pět set stran textu a sto padesát stran komentáře, krátce, je to v jistém smyslu pokus rekonstruovat knížku, o níž Baudelaire dlouho snil, ale nikdy ji nenapsal. Měla se jmenovat *Mé srdce, tak jak je (Mon coeur mis à nu)* a v Baudelairově pozůstalosti z ní zůstaly jen poznámky. Dopisy měly vyjít v Odeonu, ale pak už nevyšly.

Jedním z podnětů, abych tenhle rukopis vydal v podobě jakéhosi pařížského samizdatu, bylo taky to, že jsem nedávno v českém tisku zahlédl, že se kdosi pokouší Baudelairovy dopisy znovu překládat. Nic proti tomu, ty dopisy měly vyjít už dávno; jenže můj rukopis zůstal v nakladatelství, pro které jsem ho připravoval, dal mi léta práce, zejména pokud jde o ten komentář, a tak bych nerad, aby někdo téhle práce zneužil. Proti využití nemám námitek, zneužití by mě pobouřilo, už taky proto, jak se některé práce (včetně překladů) mermomocí nahrazují jinými, jen aby se vymazala jistá jména. V poezii tak vznikají za několik měsíců překlady, kterým jiní věnovali celá léta. To byl po roku 1968 případ nového překladu Hölderlina, Montala, Shakespearových *Sonetů*, to byl konec konců i případ nového vydání špatných Eisnerových překladů Michelangelovy lyriky atd. Samozřejmě, žádný překladatel nemá nadosmrtní zpachtovaného toho či onoho autora; ale v těch nových překladech většinou nejde o přirozenou soutěž, nýbrž o řízený a promyšlený pokus systematicky vymazávat nejen určitá jména, ale i určitá díla z čtenářského povědomí.

A tak se tedy hrabu ve svých starých rukopisech. To je jedno z vysvětlení těch dlouhých pauz v mé korespondenci. Další vysvětlení je v tom, že trpím čím dál víc něčím podobným, nač si (bezmocně) naříkal zmíněný Ch. Baudelaire: čím dál častěji odkládám všechno na zítřek. Odborně se tomu prý říká *prokrastinace*, ale to Ty jistě víš.

Ptal ses v posledním dopise na několik konkrétních věcí; snažil jsem se vypátrat příslušná fakta, abych ti odpověděl, a to byl třetí důvod mého zpoždění. A přitom jsem se moc nedozvěděl. Další díl Eliadových *Dějín náboženství* dosud prý nevyšel a u rumunských přátel jsem se nedozvěděl, zda byl skutečně dopsán. Slibovali mi ostatně před časem, že mě s Eliadem seznámí – fascinovalo mě odedávna, co psal, mám snad všechny jeho menší eseje, četl jsem je postupně, jak vycházely v sérii *Idées* a jak jsem se k nim dostával, jen na ty *Dějiny* jsem si jaksi netroufal. Zato jsem přečetl jeho deníky (pokud vyšly francouzsky), rozhovory a ovšem jeho romány a novely, některé skutečně pozoruhodné. Znáš je? A co si o nich myslíš? Nemám Ti poslat ten deník, to znamená první díl, který zde vyšel?

A zrovna tak jsem příliš nepochodil při svých dotazech o českém čísle časopisu *Critique*. Pan Piel je už značně starý pán, časopis, jak sis možná všiml, už dávno nemá

tu jiskru a to vedení, které míval hlavně v prvních ročnících, skuteční redaktoři už dávno zemřeli, odešla i řada stálých autorů. Když jsem se s p. Piellem jednou sešel u oběda, pochopil jsem, že je dost marné něco mu říkat. To také přispělo k tomu, že jsem nakonec svůj příspěvek nenapsal. Pan Piel sliboval, že okamžitě pošle smluvní dopis, ale pak měsíce otálel, já se pustil do jiné práce, a když jeho psaní konečně došlo, měl jsem svou esej napsat za pár dnů. To jsem nedokázal; a jak vidím, dodnes jsem nic nezmeškal.

Je to vůbec složité a často až nepochopitelné: spolupracuju například s redakcí časopisu *L'Autre Europe*, je to dost slušný dvouměsíčník, zabývá se problémy střední a východní Evropy, ale vychází dost nepravidelně a všechno se musí dělat na koleně a zdarma, i překlady. Když tam něco napíšu, vždycky na to doplácím, protože si musím svůj francouzský text dát upravit. Píšu to většinou přímo francouzsky, ale potřebuje to pochopitelně opravy a úpravy, a já nemohu na nikom chtít, aby je prováděl trvale zadarmo.

(Je to vůbec zvláštní věc, tohle psaní v cizím jazyce. Myslím teď konkrétně na takového N. Terleckého, který začal u nás po druhé světové válce psát česky a teď v tom pokračuje i v exilu: čeština se stala jeho spisovným jazykem, do rodné ruštiny si své prózy nanejvýš překládá.)

Měl jsem radost, že Tě zaujal můj článek o tragédii střední Evropy, jíž je zapomínání. Byla to vlastně polemika s M. Kunderou a všemi těmi, kteří tak rádi zapomínají na to, co bylo po roce 1948 nebo předtím. Pro ně – tak jako pro mnohé francouzské intelektuály – historie jako by začínala až po roce 1968, kdy se sami ocitli vně *moci*, což pro ně znamenalo vně historie: teprve tehdy objevili i tu její druhou, neoficiální, ne-li skutečnou tvář. Je to vůbec fascinující téma, tenhle postoj intelektuálů a vůbec občanů k *moci*. Někteří lidé jako by v sobě měli neomylnou magnetku, která je puď k centru *moci*, ať je jakákoli. A jiní naopak jako by zase byli každou *mocí* ne-li přímo odpuzováni, tedy zneklidňováni a plnění podezřením o její nekalé povaze. Mám dojem, že k těmto druhým patříš i Ty. Je to tak?

Připomínalo se loni desáté výročí smrti André Malrauxe. Čtu jeho životopis i jeho vlastní imaginární autobiografii a další knihy od něho a o něm; a mám čím dál silnější dojem, že k těm lidem osudově přitahovaným *mocí* patří i on. Četl jsi ho někdy soustavněji?

Napsal jsem už celé čtyři stránky a není to ani desetina toho, co bych Ti chtěl říct. Stejně mám pocit, že Tě možná zahrnuji povídáním o nedůležitém. Ber to, jak to je, a omluv mne.

Přeju Tobě i Jiřině hlavně zdraví; chuť k práci taky, ale tu máš, až Ti ji občas závidím; všechno, co píšeš, mě nutí přemýšlet, a většinou s Tebou živě souhlasím. Ale to je stará vesta...

J. Ch. 15.2.1987

Tentokrát i já zdržuji se s odpovědí – to asi proto, že mne Tvůj dopis nerozveselil. Na nic si tam nestěžuješ, ale přece je někde v podtextu smutek. Není snadné být emigrantem. Francouzi jsou velice vlídní, když jsi u nich na návštěvě, ale jakmile zjistí,

že tam zůstaneš, tvář jim zkamení. A sama emigrantská společnost, to je míchanina, v které asi těžko zdomácnět.

Mně už došel začátek sazby té knihy *New Czech Art*, bude to „representativní publikace“, jak si to taky čeští umělci zaslouží: velký formát, plno rozměrných ilustrací.

Přede dvěma dny mi bylo ohavných 77, a přesto jsem dokončil zrovna třetí část mé *Evropy a umění*, totiž dostal jsem se do XVI.–XVII. století. Není to dějepis, ale pokus zjistit, v čem spočívá *specifičnost* Evropy a proč je tak osudná pro celou planetu. A proč taky její umění má docela jiný smysl než v civilizacích ostatních. Zatím je toho 200 stránek dost hustého strojopisu.

Chtějí na mně, abych udělal výbor ze svých starých textů. Na rozdíl od Tebe hrozně nerad se vracím k tomu, co jsem kdy napsal, připadá mi to všechno nedomyšlené a špatně napsané. Nechápu, jak to mohl kdo tisknout. A vůbec – dějiny outsidera.

Škoda, že nevyšel a už zřejmě nevyjde poslední díl Eliadových *Dějin náboženského myšlení*. Měl mít podtitul *De la découverte du „bon sauvage“ aux théologies athéistes contemporaines* – a ten jeho názor na „atheistické theologie“ by mne nesmírně zajímal. Zdá se mi, že zrovna v tom je *jádro věci*. Osudnost Evropy je v tom, že se v ní zhroutilo jediné náboženství, které měla k dispozici, křesťanství. Dívám se do budoucnosti velmi pesimisticky.

Znáš Hazardovu *Crise de la civilisation européenne* [přesněji *La Crise de la conscience européenne 1680–1715*]?

Mrzí mne, že můj článek o Weinerovi a *Le Grand Jeu* zůstává nepublikován. Ne kvůli mně, ale kvůli Weinerovi. Kdyby se nějaká příležitost nahodila... Ale možná nemáš ani ten překlad, jako ani já.

Ano, jsou lidé, kteří touží se ztotožnit s „mocí“, a zdá se, že jich na celém světě přibývá; jsou jiní, a těch je a bylo málo, kteří jsou od ní bytostně odpuzováni nebo je jim alespoň naprosto *lhostejná*, a k nim zřejmě patřím já. Mám dokonce pocit, že duchovní dějiny našeho času (a tedy v poslední instanci rozhodující) se dějí mimo tu „moc“. Proto jsem ani nepodepsal Chartu 77. Ta přišla s požadavkem dialogu s „mocí“. Já nemám co si s ní říci. Docela konkrétně: kdybych se nějakou nepravděpodobnou náhodou setkal s některým z jejich představitelů (na Západě či na Východě), nedostali bychom se dál než k rozhovoru o počasí či o zdraví. Ale jsme si tak daleko, že se ani setkat nemůžeme. „Moc“ se nestará o lidské soukromí, ale já zůstávám „soukromníkem“ – jako jsou jimi navzdory vši sebemocnější „moci“ všichni. A já si naivně myslím, že tam se rozhoduje o lidské budoucnosti.

Píšeš, že dáváš dohromady překlad Baudelairovy korespondence. (Pro mne Baudelaire spolu s Dostojevským jsou největšími autory XIX. věku.) Ale kde bys to chtěl publikovat. Nerozumím, proč překládáš „Mé srdce, tak jak je“ – proč nenapsat třeba „do naha svlečené“!?

J. V. 12.5.1987

Už to jsou zase dva měsíce, co neodpovídám, a tak jsi patrně stačil docela zapomenout, o čem jsi mi posledně psal. Ale já na to nezapomněl a vláčím Tvůj dopis sebou po cestách v představě, že na něj ve chvílce soustředění konečně odpovím. Jezdil jsem

totiž léta do školy vlakem, a i když to potom válka a všechno, co s ní bylo spojeno, dost pokazily, zůstal jsem své staré lásce k železnicím věrný, rád jezdím vlaky, rád nechávám krajiny proudit kolem sebe a přitom dokážu intenzivně číst nebo psát.

Tak tomu bylo i nedávno při dlouhé, devítihodinové cestě do Německa a zpět, ale místo abych využil toho času a napsal Tobě, oddával jsem se vášnivě četbě druhého svazku deníku našeho společného známého Mircei Eliada. Zatrhával jsem si věty nebo celé odstavce snad na každé druhé stránce, zapisoval jsem si do sešitku, co mě přitom napadalo, a říkal jsem si, co bys tomu asi říkal Ty.

Pro mne byla ta četba o to poutavější, že trochu znám z vlastní zkušenosti svět, z něhož Eliade vyšel: překládal jsem totiž kdysi rumunskou lidovou poezii, zejména ty jejich překvapivé pohřební písně, koledy a tzv. balady; a četl jsem s tímž úžasem i jejich legendy o květinách, ptáčích a jiných zvířatech: je to všechno plné ne snad poezie, to slovo na to nestačí, ale jakési osobité mystiky, jedinečné v evropském folkloru. Když jsem pak v šedesátých letech objevil Eliada, ty jeho kratší studie jako *Le sacré et le profane*, *Naissances mystiques*, *Le mythe de l'éternel retour*, nejenže mě strhly, ale taky jsem v nich okamžitě našel kus onoho osobitého pohledu na svět, který jsem znal už z připomenutého rumunského folkloru. Ostatně něco z toho je možná i v Brancusim, o kterém Eliade psal...

Fragments d'un journal, 1970–1978 mi to potvrdily, Eliade v nich o těchto svých kořenech mluví výslovně, i když jen útržkovitě; psal o tom ostatně i v prvním díle svých vzpomínek (*Mémoire I, 1907–1937. La promesse de l'équinoxe*, Paříž 1980). Ty mě před dvěma třemi roky zaujaly zrovna tak a vysvětlily mi leccos z jeho životní dráhy, jeho odjezd do Indie v mládí, jeho neustálé kolísání mezi jistým racionalismem a smyslem pro tajemství existence, mezi vědou a poezií, jak o tom svědčí druhá, méně známá část jeho díla, jeho povídky a romány, které jsem z velké části přečetl. Jeho novela *Starý muž a důstojník* je něco jedinečného: vyjádřit tak působivě v tak prostém příběhu dnešní svět, svět jedince tváří v tvář propastem absolutní moci, se podařilo málokomu. (Kdybys chtěl kteroukoli z těchto knížek, rád Ti ji pošlu.)

Ty *Fragmenty deníku* jsou ovšem především deníkem knih, na kterých v té době pracoval, zejména jeho *Histoire des croyances et des idées religieuses*, která Tě asi nejvíc zajímá. Mne však kromě tohoto psaní o psaní zajímaly pochopitelně i občasné pohledy zpět na padesátá léta, kdy přišel jako emigrant do Paříže a kdy se zde protloukal s vyslovenou bídou a nouzí. Nedá se říci, že by Francie, to znamená francouzští intelektuálové té doby měli pro takové lidi zvláštní pochopení: na to jim byl zřejmě Eliade příliš málo levý. Ostatně na tomhle se dodnes nic nezměnilo, dodnes je zde pro emigranta nejlepším vysvědčením prošlá legitimace stalinisty. Snad proto, že to, co se pokládá za výkvět francouzské inteligence, má dost podobnou anamnézu...

Píšeš – a není to poprvé –, že v podtextu mých dopisů je smutek, i když si na nic nestěžuji, a vysvětluješ to nesnadností emigrace, zejména mezi Francouzi, kteří jsou skutečně takoví, jak je charakterizuješ. Ale pokud sis ten smutek do mého dopisu nepromítl sám, pokud v něm je skutečně, ujišťuju Tě – a jsem si tím docela jist –, že to není dáno mou dnešní situací. Je to cosi dávnějšího a hlubšího, co se mnou jde přinejmenším už od konce čtyřicátých let. Ta doba, to bezostyšné a často krvavé osekávání skutečnosti na špinavé posteli čirých slov, kterým se říkalo ideje a ideály,

ty myšlenkové a mravní přemety (mluvím teď jen o příbuzných, známých a přátelích, kteří nehráli žádnou významnější úlohu v té všeobecné tragikomedii), ta salta mortale, která jsem viděl příliš zblízka, abych mohl věřit v jejich důstojné pohnutky, to všechno jen ještě prohloubilo moji dávnou skepsi, která se měnila ve vyslovený pesimismus souměrně s rostoucím tlakem oficiálního optimismu. I ty drobtý znalostí z exaktních věd, z moderní matematiky, fyziky, astronomie, jimiž jsem se jako chlapec vášnivě zabýval, stačily, abych pochopil grotesknost i vražednost sebevědomého pokrokářství, jehož jménem se nejen odsuzoval, ale přímo vymycoval každý odlišný názor. Jen si vzpomeň například na to, jak jsme se vychloukali, že lidstvo „pokořilo vesmír“, když se podařilo vyslat sondu kolem jedné periferní planety jedné periferní sluneční soustavy v jedné z periferních galaxií... Nemluvě o tom, že toto oficiální sebevědomé pokrokářství dlouho prohlašovalo teorie, jež ten pokus umožnily, za výplod zpátečnictví, ba přímo tmářství. Jak jsem pak mohl věřit, že v jiných oborech, v ekonomii, politice, filozofii, o umění a literatuře ani nemluvě, mohou mít představitelé takového pokroku pravdu?

Počátkem padesátých let mi bylo stále jasnější, že s tím světem kolem sebe nemám a hlavně nechci mít nic společného. Přivedlo mě to nakonec na sám okraj myšlenky, že je rozumnější s tím skoncovat. A jestli jsem to neudělal, měl jsem pro to dva důvody; ten první byl takřka totožný s důvody jednoho německého generála, který si před porážkou u Stalingradu chtěl vpálit kulku do hlavy, ale v poslední chvíli se to rozmyslel: „Kvůli takovému šílenci [Hitlerovi] to přece neudělám...“ A ten druhý důvod byla myšlenka, že se to dá, a dokonce má zkusit jinak, tak, že si člověk stanoví jakousi spodní hranici, za kterou neustoupí a která mu ponechává vždy ještě tu poslední možnost. Z této perspektivy dostaly věci jinou podobu, bylo možno ne snad přijímat, ale snášet leccos, co by jinak, bez těch trvale otevřených dveří za zády nešlo... Do značné míry se tato situace opakovala znovu koncem sedmdesátých let a můj odchod do Francie se dá popsat taky jako odchod obdobnými, dávno otevřenými dveřmi, odchod ze světa, s nímž jsem neměl a nechtěl mít nic společného, protože jsem vlastně nikdy neměl možnost podílet se odpovědně na jeho utváření, a tedy za něj přebírat jakoukoli odpovědnost.

Takový postoj pochopitelně neplní člověka přílišnou veselostí, ale abych pravdu řekl, neplní ho ani příliš velkým smutkem, aspoň pokud jde o subjektivní pocity. Naopak, mnohdy se mi zdá, že právě z tohoto nízko položeného stanovíště dokáže člověk vidět a žít leccos intenzivněji než odjinud. V podstatě neříkám vlastně nic jiného než to co Ty, když píšeš, že „duchovní dějiny našeho času... se dějí mimo tu moc“ o které jsem se zmínil posledně.

Píšeš, že se nerad vracíš ke svým starým textům. Nebudu Tě k tomu přemlouvat, stejně bych nic nepořídil. A zrovna tak nebudu vyvracet Tvou představu, že já se ke svým starým věcem vracím rád. Je to mnohem jednodušší: pokud s tím něco dělám, je to především z jakéhosi pedanství a tvrdohlavosti. Občas to má jistě ještě další, docela konkrétní důvody: dal jsem do pořádku ten překlad Baudelairovy korespondence a hlavně rozsáhlý komentář k ní taky proto, že se zřejmě v Čechách chystá vydání Baudelairových dopisů. Mám trochu obavy, aby to nebyl zase jeden z těch podniků, jejichž hlavním smyslem není vydat potřebnou knihu, ale něco, co by zatušovalo

práci nežádoucích předchůdců, jak tomu bylo nejen v mém případě při spěšném vydávání nového překladu Shakespearových *Sonetů*, Michelangelových básní, Montalovy lyriky atd., ale také v případě J. Koláře, Z. Urbánka, ba dokonce i J. Hanče...

Samozřejmě, každá nová generace si své básníky musí přeložit znova, ale musí to vyjít z ní, a ne z ministerstva kultury. A především musí ty překlady být jiné a lepší, nebo aspoň aktuálnější, zatímco překlady, o nichž mluvím, jsou prostě lajdácky odbytá penza. Mám dokonce od jednoho z těch překladatelů dopis, kde se omlouvá, že tu práci po mně převzal a že využil toho, co jsem udělal...

Ten můj Baudelaire pochopitelně knižně nevyjde, ani jsem o to neusiloval. Protože však leží v pražském Odeonu, rozmnožil jsem ho asi v deseti kopiích a dal k dispozici několika knihovnám a archivům, případně dalším zájemcům doma i v cizině. (Kdyby tě to zajímalo, mohu Ti dát kopii doručit.) Chtěl jsem tím nejen zabránit případnému zneužití mé skoro desítileté práce, ale také přinutit nového překladatele a editora v Čechách, aby pracovali pokud možno lépe a samostatněji... A co se týče toho titulu, myslel jsem si prostě, že „mis à nu“ je obecnější, méně konkrétní než naše „svlečený“ nebo „obnažený“; a moje dnešní zkušenosti s francouzštinou mi to jen potvrzují. Překládal bych teď daleko, daleko volněji a přesněji...

P.S. Nebyl bych to já, abych neměl další dotazy. Nemohl bys mi napsat něco o V. Bartovském, jak jste se seznámili, jaké byly jeho začátky atd? Byli jsme si jednu dobu dost blízko, ale jak jistě víš, on se moc nesvěřoval a nevíjím se o něm dozvěděl vlastně až po smrti pí Bartovské od jejího bratra. Znal jsi ho? A tytéž otázky, pokud jde o Jiřího Weila, o kterém něco píšu, protože se mi zdá, že je dost zapomínán...

J. Ch. 15.6.1987

Nedivím se, žeš mi napsal tak dlouhý dopis, když máš takový fantastický psací stroj. To by byly samizdaty! Ono to vyrovnává i řádky! A má českou abecedu! Ale nezavídím, protože psací stroj vůbec nemám rád a dodnes na něm píšu pramizerně. Psát je pro mne rukodělná záležitost. Karel Čapek kdesi napsal, že by nemohl psát na stroji, ani diktovat. Musel okusovat násadku a nevěděl, jestli by se mu dařilo okusovat psací stroj či písáčku.

Díky za nabídku Eliadových knih, ale já se musím soustředit k literatuře, která zrovna patří k tématu, na němž pracuju. Je to ta *Evropa a umění* (název nevýstižný, ale na lepší jsem dosud nepřišel): jsem na místě, kde se snažím si objasnit, proč zrovna evropská civilizace jako jediná v historii stala se atheistická, dokončil jsem kapitolu „Živý vesmír“, k níž jsem si musel znovu přečíst mnoho z Leibnize a z Berkeleye a prolístovat trochu znova Maxe [sic] Bubera a Gabriela Marcela. A teď začínám další kapitolu, „Vesmír jako věc“, a vedle mnoha jiného se musím obírat Tönniesem a všelijakými k tématu „sekularizace“. Číst „jen tak“, to už vůbec nemůžu. Leda večer před spaním nějakou prózu po česku. Nejraději Dostojevského, ke kterému se často vracím. Teď jsem se dostal ke knize, kterou každý už četl, jenom bůhvíproč ne já: *Komu zvoní hrana*. Připadá mi to zbytečně rozvláčné.

Došlo mi číslo *Proměn* s výběrem Patočkových esejů a v britském vysílání jsem si poslechl Tvoje vzpomínání na něj. Musím se přiznat, že Patočkovi jsem nikdy ne-

rozuměl, jako on nikdy nerozuměl mně. Občas jsme se potkali a vždycky mě ohromil svou vzdělaností, bystrostí – až jsem se ho bál, připadal jsem si před ním jako nemotorný hlupák. Ale jeho myšlenkový svět a můj byly si tak vzdáleny, že mezi nimi nebylo styčných bodů. Blízky mi byl jeho přítel Václav Navrátil – ne filozof-vědec, ale filozof básník. A podivná figura. Za války mi říkal, že by chtěl psát německy (jeho matka byla tuším Němka), a byl zapřísáhlý antikomunista. Po roce 1948 se stal tajemníkem kryptokomunistické Mírové rady a v té funkci jezdil po světě (mluvil několik jazyky). To už jsem se s ním nestýkal; jen jsem se mu jednou na Václaváku nestačil vyhnout, a to si mi stěžoval, že co píše, nemůže publikovat. Ale jeho *O lásce, smutku a jiných věcech* je vzácná knížka.

V Arkýři leží už dva roky sazba souboru monografických esejů *Na hranici umění* a Jadrný zřejmě nemá peníze, aby to vytiskl. Udělal jsem pro něj a poslal mu tlustou antologii z díla Jakuba Demla. Napsal mi, že ji dává do sazby... Osud mé *Evropy a umění* nebude lepší. V Čechách to vyjít nemůže a žádné emigrantské nakladatelství se neodvážá vydat filosoficko-historický text o nějakých 300 stranách strojopisu. Narodili jsme se do divné doby. Ještě že vyjde moje *New Czech Art*. Snad do konce tohoto roku. Dokončuju redakci obrazové části, která je na tom nejdůležitější. Skoro 150 obrázků. Naštěstí mi v shánění tohoto materiálu pomáhají přátelé, sám bych to asi nedokázal.

Ještě se vracím k tomu „mis à nu“. Jak bys tedy přeložil název Duchampsovy „La mariée mise à nu par ses célibataires, même“? (To „même“ je anakolutické. Pravděpodobně kryptogram: „m'aime“.)

Ne, o Bartovském psát nebudu. V posledních letech na mne zanevřel a nemám na něj dobré vzpomínky. O Jiřím Weilovi toho vlastně pramálo vím.

Nenamáhej se s posíláním Tvého překladu Baudelairových dopisů. Jsem hrdým majitelem souboru celého díla, který vyšel v Pléiadě, a mnohokrát už jsem v něm si čítal. Korespondenci nemám, je v dalších dvou svazcích, ale je tu dostupná.

Bůhví, proč se mi takhle smrsknul rukopis. Omlouvám se, ale větší písmena nedokážu. Máš lupu?

J. Ch. 30.12.1987

Díky za lístek z New Yorku – Chinatown! Já to už nevidím. Ale i v Praze je co k vidění. Výstava nové skupiny „Tvrdohlaví“ – mezi nimi několik pozoruhodných lidí. Na výstavě nových přírůstků Národní galerie velký soubor Jiřího Koláře (konfiskát), i jeden Honza Kotík. A svět se nezbořil. Jenom přiblížil Svaz výtvarníků leze ke křížku.

[Jiří] Kotalík jako předseda ediční rady Odeonu dosáhl, že mne znova začnou vydávat – nejdřív mého Duchampa, na kterém si zakládám, pak soubor starších esejů. Doufejme, že to ještě něco nezhatí.

Arkýř vydal soubor mých esejů *Na hranicích umění* a Strož výbor z Jiřiny poesie *Letorosty*. Čili je teď Tvým úkolem napsat nadšené recenze. Nejraději do *Proměn*, to je můj leibjournal.

Odplatu Ti už napřed sděluju, že jsme s *opravdovým potěšením* si přečetli v *Proměnách* Tvůj esej. Umíš psát. Což není běžné.

Critique: to jsou darebáci. Články si vyžádali a přes urgenci nezaplatili honorář. Nějakému orientálci... Věřu Ti nezávidím, že musíš žít mezi Francouzi. Gastarbeiter. Ani to číslo nemám.

Velký úspěch překladu Weinerovy *Hry doopravdy* v Německu. Zadostučinění i pro mne. Psala o knize bohemistka Susanna Roth. Žije v Paříži. Víš o ní? (11, rue Pastourelle, 75003 Paris.) Snad dokonce i u nás vyjde z Weinera nějaký výbor.

Já sám jsem spolu s Oličem udělal výbor z Jakuba Demla – na přání pana Jadrného. Je samozřejmě dost tlustý a pochybuju, že se Arkýř na vydání vzmůže. Jadrný je vzácný nadšenec, ale chudý. Toho by se spíš mohlo ujmout některé katolické nakladatelství, ta mají své vlastní zdroje. Jinak je situace těch exilových podniků, dovidám se, katastrofální. Není divu. Je tu fond, který je podporuje, ale ten je asi odkázán na munificenci Václava Havla. O Seifertově Nobelově ceně jsem slyšel dvě zprávy, obě „z pramenů obvykle dobře informovaných“. Podle jedné zůstala ve Švédsku polovina jako nadace, podle jiné je poživitelem celé ceny Dalibor Plichta. Vyznáš se v tom?

J. V. 6.2.1988

Odpovídám se zpožděním, protože jsem byl zase na cestách. Tentokrát v Belgii, v Namuru, kde v místním Domě poezie pořádali večer na paměť svého rodáka, který se proslavil ve Francii a ve světě – Henri Michauxa. Bylo to trochu ochotnické, a tím dojemné, ba málem působivé: odehrávalo se to v jakémsi starém domě v jakési staré uličce, kdysi to bylo velitelství jakési vojenské posádky, teď si to upravili na skromnou namurskou obměnu pražské Violy, poetický klub s malým výčepem a nečekaným množstvím mladých i starších lidí, kteří tuší, že poezie může něco znamenat i v dnešním světě... Na malém pódiu pár židlí, kulatý stůl a u něho pořadatel, mladý místní knihovník, básník a vydavatel takřka samizdatové revue *Simulacres*, několik místních poetů či malířů a dva hosté z ciziny, kteří dokonce Michauxe znali osobně, já a především o něco málo mladší bengálský básník Lokenath Bhattacharya, jenž se s Michauxem stýkal hlavně v posledních letech jeho života, osobně i písemně. Michaux byl odedávna fascinován Orientem, a zejména Indií – stačí si přečíst jeho *Barbara v Asii* –, a Bhattacharya, který ho překládal (do bengálštiny!), mu zřejmě ten svět tak trochu ztělesňoval... Byla to zvláštní chvíle: když začal mluvit tou svou korektní, ale přece jen orientální francouzštinou, dokázal ten člověk z druhého konce světa zpřítomnit mrtvého Michauxa na dobrou půlhodinu, málem jako by uměl vyvolávat duchy...

Michaux sám ovšem na rodný Namur nadobro zanevřel. Nemohl mu odpustit především to, že to bylo místo, kde mu bylo souzeno přijít na svět – takové hnízdo, kde najdeš takřka na každém rohu vývěsné štíty s jmény právě tak vulgárními – to je jeho výraz – jako to jeho, které nenáviděl, za které se styděl jako za nálepku podřadného zboží a které nedokázal nahradit lepším. Jen co jsem vyšel z nádraží do ulic starého města, narazil jsem na prvního z dnešních namurských Michauxů: má krám pro filatelisty... A tak se Henri Michaux svému rodišti celý život vyhýbal; když se tam jednou jedenkrát přece jen výjimečně vrátil, uhořela mu v tamějším hotelu při výbuchu plynové bomby žena...

Mne do Namuru přilákala sentimentalita a zvědavost: byl jsem tam před dvaceti lety, v říjnu 1967, na sympoziu o Baudelairovi, ale především jsem se chtěl podívat do kostela Saint Loup, na který jsem se ze své první návštěvy vůbec nepamatoval a snad jsem do něho ani nezašel, ač hrál v Baudelairově životě tak důležitou úlohu. Právě tam ho totiž srazil na dlažbu kostela mrtviční záchvat, tam ho poprvé ovanulo „křídlo imbecility“, jak to formuloval. Pochopil jsem, co tím myslel, až když jsem asi před třemi čtyřmi roky dostal najednou vsedě u psacího stolu takovou závrať, že jsem se div neskácel. Bylo to první výstražné znamení mého vysokého tlaku, o kterém jsem do té doby neměl tušení.

Jezuitský kostel Saint Loup byl postaven v první polovině 17. století a je proslulý svým barokním interiérem, ale když jsem tam vklouzl pootevřenými dveřmi, ocitl jsem se na pustém staveništi s pytlí písku a cementem, rozházenými prkny, cihlami, míchačkou a trubkovým lešením, za kterým byl někde oltář. Z toho, co tam kdysi přivedlo Baudelaira, jsem nenašel nic, leda snad ten podivuhodný barokní strop. Vnímal ho Baudelaire, když tam tenkrát ležel na dlaždicích? Felicien Rops, který byl s ním, ho pak odvedl do blízké katedrály Saint Aubain, aby se vyzpovídal; ale Baudelaire odmítl. To všechno se odehrálo v polovině března 1866. Koncem měsíce, už v Bruselu, po dalším záchvatu Baudelaire ochrnul na půl těla, v červenci jej přátelé a matka převezli vlakem do Paříže a umístili v ústavu doktora Duvala a tam po roce utrpení v srpnu 1867 zemřel, podle úmrtního oznámení zaopatřen svátostmi...

Jsou to všechno staré a cizí příběhy, ale mně, snad že jsem se Baudelaiem zabýval taková léta, připadaly jako kus vlastní nebo rodinné historie, i když si často opakuju, že s takovým členem své rodiny bych se asi osobně poznat nechtěl. A přitom jsem jel do Namuru z velké části právě kvůli němu. V tom prázdném, zpusťšeném kostele jsem si taky uvědomil, jak jsou pro nás některá jména fatální. Pro Baudelaira to bylo jméno Duval: v ústavu doktora Duvala zemřel, Duvalová si říkala i jeho „černá Venuše“ Jeanne. Jak se skutečně jmenovala, nezjistili ani autoři zatím posledního a nejpedantštějšího životopisu, který kdy byl básníkovi *Květů zla* věnován. Vyšel před rokem.

Do katedrály Saint Aubain, ač stojí pár kroků od kostela Saint Loup, jsem už raději ani nešel. Hned ráno jsem jel do Bruselu. Chtěl jsem se tam znovu podívat do starého muzea, dosud mi vždycky něco zabránilo, abych si je prohlédl důkladně a prošel je až do konce. Tentokrát, předsevzal jsem si, tam zůstanu třeba do večera; ale nakonec jsem tam ani nevkočil. Hned na nádraží mě zlákalý na druhý konec města plakáty velké výstavy aztéckého umění.

Neumím to vyjádřit jinak než popisem toho, co mě na té výstavě fascinovalo nejvíc. Myslím na ty kamenné sochy asi poloviční životní velikosti, podrobně znázorňující kněze, který se na počest boha plodnosti a jara Xipe Topeca navlékl do kůže stažené z lidské oběti. Ve tváři byly pod tou koženou škraboškou – jak přiléhavé slovo, *škraboška* – zřetelně vidět živoucí oči a ústa obřadníka, na zádech sochař pečlivě znázornil, jak byla ta stažená kůže zašněrována, na konci paží z toho koženého roucha vystupovaly vedle mrtvých, volně visících rukou oběti ještě živé ruce obětujícího. Původně byla ta socha polychromovaná: mrtvá stažená kůže byla pomalovaná žlutě, viditelné části knězova živého těla byly rudé. Xipe Topec, *Náš z kůže sedřený Pán*,

kterému kněz v té stažené kůži holdoval, byl zkrátka bohem a symbolem jara, změny roku nebo celé éry, kdy všechno, svět, příroda, člověk, dostává novou kůži. Řekneš, že to je prostě obměna báje o Apollonovi a Marsyovi. Jenže z řecké verze nevyčteš to hlavní, co aztécká představa a praxe ukazuje otevřeně – totiž že *nová éra a nový člověk* se fatálně rodí vždy v krvi... Aztékové se ovšem spokojovali zástupnou obětí, jednou za všechny, v rámci obecně přijímaného řádu: u nich přicházel obětovaný k místu své smrti se zpěvem a tancem. U nás v Evropě uznáváme v podstatě dodnes tutéž nezbytnost krvavé obrody, ale nepříznáváme to, halíme to do různobarevných ideologií, historických nezbytností, spravedlnosti, filozofie, vědy atd.; a v zájmu obrody, nového světa, nového člověka obětujeme pro jistotu hned celé hekatomby, tisíce, statisíce, miliony. V podstatě jde ovšem o jedno a totéž – o to sedřít z člověka jeho starou kůži a odhodit ji nejen obrazně, ale i doslovně, aby mohla konečně začít *nová éra, éra věčně zářivých zítřků...*

Ale ty asi nejsi zvědavý na moje cestovní dojmy a čekáš spíš konkrétní odpověď na své psaní. Hned to bude: obě knížky, Jiřininu i Tvoji, jsem už dostal, zčásti taky přečetl a rád splním úkoly, které mi ukládáš. Napíšu o nich: jen nevím, zda právě do *Proměn*, protože tam, jak víš, věnují recenzím dost málo místa; leda že bych se dohodl na něčem delším, v tvém případě na jakémsi *Příběhu Jindřicha Chalupeckého*. To však musím teprve domluvit. V každém případě napíšu taky něco pro rozhlas, to sice nemůže být tak náročné, ale zase to má větší ohlas. Myslím si, že by Jiřina zasloužila podrobnější portrét – a výbor z celoživotního díla k tomu vybízí; jen si nejsem jist, zda se do takové podobizny strefím. To chce čas, poklid a soustředění, což jsou věci, kterých mám čím dál méně, taky proto, že mi nastaly nové starosti. Vzhledem ke své letošní lednové pětadesátce musím do penze, jenže já tady na žádnou penzi nárok nemám, jiné místo nedostanu a za to, co píšu, valnou většinou nedostávám zhora nic...

Bez ohledu na to udělám, co bude v mých silách: v Jiřininych básních byly vždy věci, které ke mně mluvily. A pokud jde o Tvoje *příběhy*, víš, že je už dávno oceňuji, i když ne vždy dovedu plně ocenit všechny umělce, o kterých píšeš. Zdá se mi totiž, že nebezpečí, o kterém píšeš v doslovu, nebezpečí, že v dnešním umění se z novosti stává novinka a z avantgardnosti opět konvence, se navíc vyhrocuje technickou ledabylostí, neschopností nebo nedomyšleností. Mnoho dnešních děl prostě neobyčejně rychle stárne, a hlavně chátrá. Měl jsem příležitost žít několik dní u Mládkových ve Washingtonu v jejich domku pro hosty, přeplněným pracemi lidí, které oba známe, oceňujeme nebo máme rádi, V. Janouška, Adrieny, Koláře atd., a musím říct, že jsem jich za ten necelý týden měl dost...

První, co zarazí, je skutečnost, jak se ty věci doslova rozpadají, jak jsou často udělány nepořádně a navíc z materiálů, které přímo před očima podléhají zkáze. Jistě, taková pomíjivost není nic nového; i v renesanci, jak víme z Vasariho, vznikalo plno věcí, určených k upotřebení a zničení. Jenže většina děl moderního a nejmodernějšího umění má až neúměrně velké duchovní, „filozofické“ aspirace nebo pretence, které jsou často přímo bytostně v rozporu s jejich hmotnou a technickou ledabylostí, improvizací, nechtěnou efemérností. Krátce, bylo přímo osvěžením, když jsem z těch dvou místností, které mi Mládkovi dali k dispozici, mohl přejít do jejich bytu a prohlížet si tam jejich Kupky, udělané, pokud mohu soudit, s naprostou technickou

dokonalostí, ať už jde o oleje, kresby nebo grafiky. U Kupky jeho *gesto* zůstalo ne-li natrvalo, tedy přinejmenším na celé století plně zachováno v tom, co udělal nejen v duchu, ale i na papíře nebo na plátně. U řady dnešních výtvarných umělců zůstane jejich *gesto* zachováno jen v popisech – jako jsou ty Tvoje; jinak budou nadále známy a budou působit patrně právě tak málo jako výkony velkých herců minulých století známé jen z legend.

[...]

Jestli jsem dobře četl Tvůj doslov, Ty říkáš koncizněji totéž: umění v dnešním světě nemá místo. A vyslovuješ o jistých podobách moderního umění dost podobné pochyby: „Snad je tedy přece lépe zůstat u tvoření soch a obrazů. Při té práci se umělec soustředí a může prohlubovat svou zvláštní zkušenost, která jej činí umělcem.“ Plně souhlasím; jen bych to doplnil – aspoň pro sebe – ještě požadavkem jisté hmotné *trvanlivosti* takových odkazů, jinak ta umělcova zvláštní zkušenost vyzní beze stopy a tedy naprázdno.

Jsem rád, že i u nás je leccos k vidění, jak píšeš. Připadá mi to, jako by se opakovalo, co jsme zažívali už jednou od druhé půle padesátých let: taky se svět nezbořil, když začali znovu hrát Ravela, Bartóka, Stravinského, když se začal znovu tisknout třeba Eliot, když se začalo vystavovat moderní umění, domácí i cizí. Některé věci, které se tehdy s námahou, vytrvalostí a často i lstí prosadily, zůstaly na repertoáru natrvalo. I když to stálo tolik obětí, hořkostí, potu a hlavně času...

K ostatním bodům Tvého psaní jen tolik: S. Rothovou znám, chodila ke mně dokonce do semináře a v její německé monografii o Hrabalovi je nejedna moje stopa, ostatně připomenutá i výslovně. Psala nebo píše i o jiných věcech než o Weinerovi: o Haškovi, o Kolářovi, o Kunderovi, nedávno měla stipendium na práci o Němcové a teď odjela na delší dobu do Vídně, kde má pomáhat při vydávání Patočky. Loni dostala po letech znovu vízum do Prahy, možná že tam zajede letos zase. Má se u vás zastavit?

O *Critique* raději ani mluvit nebudu, jen tolik, že to je se všemi časopisy podobné, a v těch lepších, protože mají příliš malé náklady, se dělá vůbec všechno zadarmo... Víím to, protože v jednom jsem v redakční radě, a co neuděláme, nepřeložíme, nezredigujeme sami a gratis, to není. Ale *Critique* v tak kritické situaci rozhodně není a něco by platit mohla. Jinak ovšem nutno vidět, že právě takové vytrvalé a nezištné úsilí několika lidí, většinou známých a přátel, začíná nést ovoce: pomalu ale jistě vycházejí i další české knihy, a nejen od té notorické hrstky autorů s Kunderou v čele: Deml, Klíma, připravuje se Weiner, vyšel pěkný výbor ze Seiferta, dokonce i Laichterova kniha o Péguym, atd.

[...]

S vydáváním českých knížek v cizině je opravdu potíž: jediné řešení je vydávat si je sám – pomocí počítače a pořádného printeru. To je řešení, ke kterému jsem se rozhodl já... Rozmnožím si pár kopií, rozdám je, komu chci, a mám pokoj. Dřív přece u nás taky knížky vycházely v stovkových nákladech, jen si vzpomeň. Není to problém jen exilových autorů, domácí básníci tím strádají taky a takováto *samoobsluha* je podle mého patrně jediným prostředkem, jak odolat komercializaci, která hrozí udusit *všude*

všechno, co je jen trochu osobité a nezapadá do rámce *žádaného zboží*. Krátce, je to stejné, kam se hneš, jen prostředky a překážky se liší od místa k místu. Kdyby někdo z nás napsal paměti, třeba sebezajímavější, měl by práci s hledáním cizojazyčného nakladatele. Eduardu Goldstückerovi nabídli v Německu za memoáry, které se teprve sepisují, předem zálohu 50.000 marek... Ale i když to je takhle, nemysli si, že bych proto klesal na mysli: já nikdy nebyl optimista. Jak taky, v tomhle světě?

Chystal jsem se Ti napsat už od loňského léta. Nedostal jsem se k tomu: teď jsem Ti to tedy všechno vynahrádil jediným dopisem. Měj s ním proto při čtení trpělivost. A dej lístkem vědět, zda došel.

J. Ch. 15.2.1988

Dostal jsem Tvůj dopis-esej a nadhazuješ tam zajímavou otázku: provizornost mnohých dnešních uměleckých děl. Samozřejmě to neplatí obecně – Medkovy nebo Boudníkovy věci jsou i řemeslně pořádné, i mnohých jiných. Meda [Mládková] kupuje za babku a ve své zbrkllosti nemá čas věci opatrovat; třeba co dělá Adriena, by potřebovalo zasklené schrány, jakou jsem já dal pořídit na svého vynikajícího a rozměrného Koláře; a pracemi Kolíbalovými opovrhuje od té doby, co se rozhádali (Kolíbal chtěl na ní nějaké doplátky), teď říká, že je na nich vidět, jak je K. zlý člověk. Ale mnohé je vskutku dnes celou fakturou pomíjivé. Není to však jen přiznání k tomu, že celá naše doba je provizoriem? Něco hlučně končí a něco potichu začíná. A tak Malevič vystavuje prázdná plátna, totiž jejich ruby, Cage dává provozovat své *4'33"*, kde nezní vůbec nic, Yves Klein vystavuje své *Le vide* – a tak dál, a tak dál. Nic pro muzea a sběratele. Já se nemohu zbavit pocitu, že naše civilizace je v hluboké a stále hlubší krizi, ale zároveň, že to je krize plodná. Má z toho vzejít civilizace jiná. Jak to bývá, potrvá to nějaké století, a ta nebudou snadná. Velká a tedy trvalá díla mohou vznikat jenom v civilizacích, která si vytvořila velké koncepce a uvnitř nich a z nich žijí. Ale dnes?

To je vlastně téma knihy, na které už dlouho pracuju a která se pomalu chýlí k dokončení. Teď se mi k mé velké úlevě ujasňuje v hlavě závěr předposlední části a plán poslední části zdá se být hotový. Tvůj dopis mi přišel zrovna k narozeninám, bohužel osmasedmdesátým; přesto doufám, že budu mít ještě dost sil to dokončit. Tak s tím „Příběhem Jindřicha Chaloupeckého“ počkej! Byla by to pro mne pocta a sám bych rád věděl, kudy jsem to vlastně šel. Šel jsem naslepo a mnoho přitom klopytal. Červenka si umínil udělat strojopisný svazek mých předválečných a válečných studií. Zhrozil jsem se toho. Nevím, jestli jsem ti už psal o nenadálém obratu v mém osudu. Jiří Kotalík, a zdůrazňuju, ze své vlastní iniciativy a jen z ní, prosadil jako předseda ediční rady výtvarnické redakce Odeonu, že tam budu moci po tak dlouhé zakázanosti vydávat. Jsem rád. První bude monografie o Duchampovi, která je hotová a na které mi nejvíc záleží; pak nějaký soubor výtvarnických esejů. Snad si tím prošlapu i cestičku k vydávání prací nevýtvarnických. Hlavně bych chtěl dokončit knihu o tom, čemu říkám český expresionismus. Weinera už jen přepracovat, Deml je napsaný. Krátký text o Haškovi taky, Klíma jen rozepsaný. Trochu mi dělá starosti zdraví. Mé bídné ledviny se sice nehorší, ale způsobují mi únavy, které omezují můj výkon.

A co Ty? Píšeš, musím ti poctivě říci, pořád líp. Šťastnou náhodou se nám dostaly do ruky poslední čísla *Kritického sborníku* (jsme mimo oběh samizdatů) s Tvými příspěvky. Daleko nejlepší ze všeho. (Většina trpí nevím proč upovídáností.) A tak si říkám, že bys měl napsat něco obšírného o Baudelairovi. Já jsem svého času sepsal „Duchampovské meditace“, to by mohly být „Baudelairovské meditace“, tedy text, který by od tématu volně odbíhal.

Susanně Rothové jsem poslal něco o Weinerovi, ale na pařížskou adresu. Znáš od ní jen novinový referát o německém vydání Weinera. Dobrý. Jistě bych ji rád poznal.

[...]

Aztékové... Viděl jsem jejich plastiky v mexickém pavilonu na Světové výstavě v Bruselu – a dodnes je to ze všeho, co v Bruselu bylo, vzpomínka nejsilnější. Oni dokázali udělat monumentálně i brouky. Monumentální civilizace, a přitom tak vratká. Ale kdepak provizornost!

Napiš o našich knížkách! Jednak, že člověk vždycky rád o sobě čte něco přívětivého, a Ty přívětivý budeš, a jednak a hlavně, aby ti podivuhodní nadšenci, Jadrný i Strož, prodali o pár výtisků víc.

Zmiňuješ se, že nebudeš mít penzi. Pokud vím, existuje mezi Francií a Československem dohoda o vzájemném vyplacení penzí – takhle bral ve Francii svou českou penzi dr. Vokoč (první manžel Weinerovy sestry Zdenky). Horší asi je, že posledních nějakých patnáct let jsi neměl prokazatelné příjmy, a tedy nemohl platit ani pojištění. A vyřizovat teď důchod z Paříže není snadné.

Koho z pařížských Čechů vídáš? V novinách byla zpráva o smrti J. Dědičové – pak mi říkali, že to byla sebevražda. (Jako Evy Bednářové – které je *velká* škoda.) Znal jsem ji málo, jen jednou jsem s ní mluvil. Stýkáš se s Kolářem? Já si s ním trochu dopisuju, ale jen proto, že není v Praze – tady bychom se byli jistě už zase nevím pokolikáté rozhádali. Co Madame Hála? Mnoho jsme si psali, pak to nějak ustalo. A Geneviève Benamou, ta dívka pošetilá? A Franta, čili František Mertl ve Vence, malíř výtečný?

Asi jsi se nepotkal s Petrou Oriěškovou. Leží na chirurgii, porazilo ji auto, přeraženou stehenní kost vraženou do břicha, rozbitou pánev, zlomenou klíční kost – ale už to přežije.

J. Ch. 26.4.1988

Těžko Ti mohu říci něco rozumného k Tvému „dopisu z Paříže“. Neznám, co napsal Urbánek a dal Kabeš do svých *Obsahů*, a nevidám je, přijdou jednou za uherský měsíc, zůstávám sám s malíři a sochaři. Z Tvého textu není dost zřejmé, co vlastně chce Urbánek dokázat, a *ještě méně je zřejmá Tvá teze, kterou proti němu stavíš*.² Pravda je, že Ivan – a souběžně Orten – se snažili ze své vlastní potřeby překonat dobový lyrismus, Ivanova *Terrestris* byla toho výsledkem. Jestli jsem já na to snad měl nějaký

2 Odpověď na zázilku mého Otevřeného dopisu Z. Urbánkovi ve věci „zhoubného“ vlivu, který podle Z. U. měli Chalupecký a Kolář na Ivana Blatného. Dopis byl uveřejněn v samizdatové revui *Obsah*.

vliv, bylo to proto, že právě tento vliv sami pro sebe si vybrali. Souvislost s Ivanovou emigrací nechápu.

Představ si, že zítra nebo pozítří odevzdám do Odeonu svůj *Úděl umělců* – 302 stránek strojopisu – a začnu se zas potýkat se závěrem předposlední části *Evropy a umění*: význam Viléma z Occamu pro evropské myšlení. Není to snadné!

J. V. 2.5.1988

Předpokládal jsem, že to březnové číslo *Obsahu* znáš a že tedy snadno porozumíš mé replice. Nešlo mi ovšem o to, abych proti Urbánkově tezi stavěl jakoukoli jinou, jak se domníváš. Chtěl jsem jen ukázat, že předně argumentuje něčím, co pořádně nezná, ať už cituje A. Rimbauda nebo A. Nováka – ačkoli přitom sám české literatuře s takovou svrchovaností vytýká nedouctví. A ještě víc mi bylo proti myslí, že to všechno psal, ne aby osvětlil kus pravdy – proč například nenapíše, co bylo první příčinou Ivanova internování – ale aby vylepšil svůj dávný vlastní portrét tím, že deformoval podoby jiných.

Já ho příliš dobře znám, abych nad tím mávl rukou, nedovoluje mi to právě staré kamarádství s ním a stará přátelství s jinými... Zvláště když to není poprvé, co si takhle vyřizuje jakési často nepochopitelné osobní účty, a když to nedělá jen s Tebou a s Kolářem, třebaže na toho má od jisté doby zvlášť spadeno: psal o něm podobným způsobem i ve své knize próz, k níž uznal za vhodné připojit vysvětlující poznámky, jen aby ho v nich mohl znovu napadnout... Aby bylo jasno, Kolářovou, případně Tvou obranou mě nikdo nepověřil, ani mě o ni nikdo nežádal, já už jen měl právě dost těch jeho manýr posledního spravedlivého, na jehož dně dřímá kus tartufa a ještě větší kus synáčka z dobré rodiny s autákem a vždy dobrým svědomím v osmnácti...

Nemínil jsem ovšem jakkoli popírat vliv, který jsi měl ty, případně Kolář s celou Skupinou 42 na Ivana Blatného, to je přece mimo diskusi. Ozval jsem se proti tomu, že tento vliv, který si Blatný skutečně vybral sám, jak píšeš, jej podle Urbánka vlastně zničil a přivedl tam, kde je. To je smysl té jeho eseje. Pro mne tyhle Zdeňkovy „diagnózy“ zní stejně jako Štollovy řeči o zhoubném vlivu Teigově. Je to nejen nepravda, ale i nebezpečné.

Až si Urbánkův článek dočteš, najdeš na konci dva odstavce, které to říkají jasně a byly hlavním podnětem k mé odpovědi. Zní: „Chalupeckého a Kolářova poezie města způsobila v Ivanovi Blatném rozvrat. Stal se spíš obětí té jednostranné poetiky než jejím podílníkem a rozmnožovatelem.

Čtou-li se nyní jeho napůl česky zmatené, ve značné části makaronské verše ze sedmdesátých a osmdesátých let, důsledky jsou znát. Ivan Blatný podnes česky umí někdy i krásně, ale mysl a imaginace zůstává zanedbaná. Bylo velmi těžké vyrovnat se mezi rokem 1945 a 1948 se zdejší situací. Ivan Blatný asi byl nejméně zdatný imaginací a intelektem, ale právě tohle zvládl. Ale dokázali to Kolář a Chalupecký o tolik lépe? Nebo mnoho jiných.“

Četl jsem s potěšením, že má vyjít ta Tvá kniha v Odeonu. Doufám, že to bude začátek celé řady. Jedině tak se to u nás někam hne.

J. Ch. 16.7.1988

Ani to číslo *Obsahu* nesháním. Co z toho cituješ, jsou hlouposti, a věru nevím, co ho podnítilo, aby se do toho obul. Ani proč on, ani Kabeš nepokládali za slušné mi poslat kopii, abych mohl případně odpovědět. Málem bych si mohl myslet, že nejsa chartista, nepatřím už mezi slušné lidi. Což mne nevzrušuje.

Mám dost starostí, které si připravuju sám. Teď se starám o Viléma Occama, přezíraného a nedostatečně vykládaného, který se mi jeví klíčovou osobností pro vznik moderního myšlení. Už jen sehnat novou literaturu o něm, již je sice pramálo, ale v Čechách nikde není. Ale snad tomu pomalu přicházím na kloub. Vesmír nearistotelský a netomistický, vesmír kontingence a svobody. Svobody boží i svobody lidské.

Jen potřebuju čas a zdraví, abych to všechno domyslel a napsal. Toho času není mnoho a zdraví stojí za starou belu. Hroubí se ledviny. Mám výtečného lékaře a ten starostlivě pokyvoval hlavou. Jak to udržet, závisí téměř výhradně na dietě. Co nejméně bílkovin, takže žiju z brambor, rýže a zeleniny. Ty chybějící bílkoviny pak musím dohánět západoněmeckým preparátem, těžko dostupným a horentně drahým.

K mé velké radosti české umění kvete tisíce květy. Cenzura výstav pominula a Svaz výtvarníků je v rozvratu, nevědí kudy kam. Patří jim to. Výstava Moderna sice smí být zatím jen v Roudnici, ale Balcarova je na Staroměstské radnici. Opakované výstavy mladých a mladších byly výtečné. A obrovské návštěvy, i když to bylo pěkně z ruky, jedna až v Kolodějích. Víš vůbec, kde to je? Patří to do Velké Prahy, ale je to vesnice autobusem hodinu vzdálená. I lidsky jsou výteční, vídám se s nimi. Člověk stárne, ale umění nestárne.

Že nám umřel Čestmír Kafka, to Ti snad už došlo. Dva infarkty, rozsáhlá operace koronárních cév byla nezbytná, povedla se, ale vybuchla cukrovka a během čtyř dnů ho zahubila. Skoro se ani neprobral k vědomí. Jak si přál, byl tiše pochován doma na Českomoravské vysočině, v Branišově u Větrného Jeníkova. Já tam nemohl, byl jsem ve špitále, ale přijeli tam z Prahy, Brna, Gottwaldova i Bratislavy. Inu, a já připsal zas jedno datum do rejstříku *New Czech Art*. Už jsem odeslal celou maketu do Michiganu.

J. Ch. 22.1.1989

Jsem rád, že mám příležitost Ti napsat. Jak jsem se Ti už jistě pochlubil, Odeon chystá vydat mou tlustou monografii Marcela Duchampa (a ne jen jeho) (a taky monografii Františka Janouška, která byla dvacet let u ideologického ledu) a k tomu bude potřeba moc obrázků. Mám se rád s paní Duchampovou – z toho mála, co ode mne o M. D. četla, soudí, že jsem vlastně jediný, co ho pochopil (je spousta nesmyslných výkladů jeho osobnosti a jeho díla, od nichž se přísně distancuju). Jsem s ní pořád v srdečném písemném styku. Nechtěl bys ji navštívit? Je to velice stará dáma, jistě přes osmdesát let, pofrancouzštěná Američanka, neobyčejně kultivovaná, kdysi žena Matissova syna Pierra (= slavná galerie v New Yorku), pak Duchampova (takže Matissovi vnuci se stali jeho nevlastními dětmi). Bydlí trochu z ruky, kdesi ve Fontainebleauském lese: Alexina Duchamp, 23, rue du Buisson, 77760 La Chapelle la Reine. Dokonce vím i telefon, 4242198. Chtěl bych od ní osobní fotografie M. D., aby se to nemuselo reprodukovat z reprodukcí. Taky ovšem její fotografii s M. D. Ale

potom ještě jednu zvláštní prosbu. Když byl M. D. roku 1912 v Mnichově, koupil si tam Kandinského knihu *Über das Geistige in der Kunst*, která tehdy zrovna vyšla, a některé pasáže si mezi řádky přeložil. Jestli ten exemplář uchoval a je-li v jeho pozůstalosti, přál bych si fotografii (či xerox) některé popsané stránky (dvojstránky). Nebylo z té knihy ještě nikdy nic reprodukováno. Duchamp byl taky pilný čtenář Platóna (ano!), ale pochybuju, že existuje nějaký výtisk Platónových spisů, kde by si něco zatrhoval. Ovšem existuje-li, reprodukovat stránku či dvě z jeho exempláře, by byla senzace. (Mohu se Ti pochlubit, že jsem asi jediným majitelem rukopisu poslední Duchampovy přednášky. Poslal mi jej. Byl vystaven i jako závěr pařížské výstavy jeho díla.) Byl bych rád, kdybych Tě tím neobtěžoval: byla by to rozhodně zajímavá návštěva, dokonce bys o ní mohl (měl) napsat článek. Paní Teany jsem tě ohlásil; očekává Tě.

Moje literatura má střídavé štěstí. To hlavní je, že se mi – zrovna dnes – podařilo dopsat dlouhatánský monografický esej o Ladislavu Klímovi – nějakých 50 stránek, a nebylo to vůbec snadné, celou první versi jsem musel zahodit. Teď už jsem poněkud spokojen. Moje monografie *Nové umění v Čechách* byla přeložena do angličtiny, vysázena – a tím to zatím skončilo. Ladislav Matějka, který byl iniciátorem a měl to vydat ve svých *Slavic Studies*, ztratil nad edicí vládu. Teď je rukopis v západním Německu a Alexej Klusák se ze všech sil snaží, aby tam našel pro ni nakladatele a sponsora. Zdá se, že to je na dobré cestě. No a další novinka, založili jsme konečně zas výtvarnický spolek, jmenuje se Nová skupina, je tam zatím nějakých 60 výtvarníků včetně architektů a všech generací a tendencí: mně už zdraví nedovolí, abych mezi ně chodil, tak mne zvolili za čestného člena. To je první titul, který jsem za svého už dost dlouhého [životu] získal. A Jiřině bude tento pátek 70. Zdá se, že jí dokonce něco vyjde. Situace se přece uvolňuje.

A mně se zastýskalo po Paříži. Jenomže po Paříži roku 1934, kdy jsem tam byl ponejprv. To už je dávno, dávno, dávno.

P.S. Moje nedocenitelná Eliadova *Histoire des croyances et des idées religieuses* končí svazkem třetím. Předpokládám, že čtvrtý už Eliade nestačil napsat. Mohl bys mi to potvrdit?

J. V. 14.3.1989

Nevím dobře, jak začít a jak se omluvit za své víc než půlroční mlčení. A přitom nejde o nic jiného než o shodu okolností, zejména pak zdravotních potíží, střídavě mých a Maru. Zvláště Maru byla ve špatném stavu, jednak bolesti zad, jednak zažívací potíže, takže zhubla o patnáct kilo za necelé tři měsíce. Trochu se z toho vzbudila teprve v poslední době. Zkrátka a dobře, přišla doba za leccos platit. A všechny tyto potíže jistě podporovalo také to, že jsme měli značné starosti, protože jsme oba museli loni v pětadesáti do penze a náš důchod odpovídá létům, která tu žijeme a pracujeme. Je zkrátka směšně malý. Musel jsem tedy hledat pomocí přátel a nekonečných obchůzek nějaké řešení: to se ukázalo na obzoru teprve teď v podobě skromného pracovního stipendia. Na nějaký čas jsme tedy zajištěni.

Dovedeš si představit, že to všechno zabíralo mnoho času a nedovolovalo se zabývat jinými věcmi, nakonec ani korespondencí: já na psaní dopisu, nemá-li být formalitou,

potřebuju pohodu a soustředění, a čím víc mi záleží na adresátovi, tím víc otálím a odkládám psaní na lepší, příhodnější chvíli. A tak jsem odkládal i psaní Tobě; jediná věc, kterou jsem za tu dlouhou dobu nepromeškal, je to, že jsem navrhl Jiřinu letos na Seifertovu cenu. Nejsem sám, kdo pro ni bude hlasovat, ale nejsem si jist, zda naše hlasy budou stačit: i zde hrají bohužel úlohu různé vedlejší, často zcela neliterární ohledy. Hlavní však je, že se o ní bude mluvit konečně i v této souvislosti; já si myslím upřímně, že by tu cenu zasluhovala. Nemusím snad dodávat, že konečné rozhodnutí není zdaleka jen mou věcí.

A ještě něco jsem aspoň zčásti vyřídil. Mluvil jsem konečně telefonicky s paní Duchamp: číslo ani adresa od Tebe bohužel nebyly úplné, a tak chvíli trvalo, než jsem se s ní spojil. (Telefon je 64 24 21 98, obec, kde bydlí, je 77760 Villiers). Požádala mne, abych jí nejdřív podrobně napsal, co vlastně potřebuješ, a teprv pak že se případně sejdeme – někdy počátkem dubna, protože zrovna na nějaký čas odjížděla. Na Tvůj dopis o mně se zřejmě nepamatovala. Napsal jsem jí tedy, jak a co si přála, a v prvních dnech dubna jí zavolám. Pak ti dám okamžitě zprávu, případně pošlu, jestli pro Tebe něco připraví.

O sobě Ti dnes psát nebudu, pilně pracuju a práce mi přináší čím dál víc potěšení, které zatlačuje do pozadí zmíněné starosti i drobné denní povinnosti, kterými jsem zahrnován a které lidé kladou na českého vzdělance s podivuhodnou samozřejmostí – tady jako doma: jsme tu přece od toho, abychom sloužili „naší věci“, – zatímco oni slouží hlavně sami sobě. Ale tak to bylo u nás zřejmě vždycky.

Neber to ovšem jako stesky, je to spíš ironické konstatování. Dělán pro tu „věc“, co můžu, ale vzdaluji se jí čím dál víc ve prospěch své vlastní práce.

Moc pozdravů Jiřině a dík za její příspěvek. Oběma přeju co nejvíc zdraví, teď začínám z vlastní zkušenosti chápat, jak je důležité. Vzpomínám často, jak jsi byl nemocný tenkrát kolem února 1948 nahoře v tom pokoji v Pařížské ulici. Co Ti to bylo?

J. V. 8.4.1989

Bylo mi líto, že jsem Tě nezastihl doma a že máš takové potíže. Byl bych Tě po takové době rád zase jednou slyšel, když už jsem volal. Jiřina Ti jistě vyřídila, jak se věci mají. S pí Duchamp je dost těžké jednání, protože chce zřejmě všechno vyřizovat sama, i když má podle všeho u sebe guvernanku, která jí trochu napovídá, když telefonuji. Ta možná také psala nebo sestavovala její dopisy pro Tebe. Ale to je jen domněnka.

Kandinského kniha (zrovna vychází francouzsky!) s Duchampovými vpisky prý už neexistuje. Pokud jde o fotografie, vysvětlil jsem znovu, co potřebuješ; zřejmě má trochu strach, že na ní chci negativy. A pořád se ptá, z které doby nebo odkud ty snímky mají být. Nemohl bys tedy na základě materiálu, který znáš, označit přibližně roky a města, kdy a kde byly brány snímky, které by se do Tvé knihy hodily? Mám s pí Duchampovou domluveno, že jí zavolám, jen co se počátkem května vrátím z Kanady. Prý v tu dobu bude tady. Mezitím by mohl dorazit Tvůj lístek s příslušnými daty.

Posledně jsem ani neodpověděl pořádně na Tvé psaní z ledna. Těší mě – a nejen kvůli Tobě –, že konečně vyjdou Tvoje rukopisy, však je taky načase. Píšeš taky o právě dokončeném eseji o Klímovi. Velice rád bych ho četl, už jsem Ti přece psal, jak oceňuji Tvé literární eseje, což je žánr, ve kterém naši autoři málokdy vynikají: vyžaduje příliš přesnou dávku volnosti i přesnosti zároveň, aby si s tím lidi dávali dostatečnou práci. Na těch Tvých si zvlášť považují, jak se přirozeně a přesvědčivě pohybují vně všech schémat, žargonů či rétorik. Nejsou výrazem ideologie nebo školy, ale Tebe. Zrovna včera jsme o Tobě dlouze (a s chválemi) mluvili s Etiennem Cornevinem; i on by rád četl nejdřív Tvého Klímu a moc pozdravuje.

Píšeš v jedné větě o Paříži, ovšem o té z roku 1934. Ta už není, ba není už ani Paříž z listopadu 1945, kdy jsem ji poprvé uviděl zase já. Mně bylo tenkrát dvaadvacet, Tobě při Tvé první pařížské cestě, jak to počítám, o dva roky víc. Představuji si, co to pro Tebe znamenalo. A rád bych věděl bližší okolnosti (zase!), proč a jak ses k Té cestě rozhodl, jak dlouho jsi tady byl a zda ses sem ještě vrátil. Víím, že máš jiné věci na práci, ale kdybys našel chvílku a měl chuť trochu nostalgicky vzpomínat, byl bych Ti vděčný. I z takových podivných zcela osobních důvodů: mě tenkrát roku 1934 bylo jedenáct let a jezdil jsem vlakem do gymnázia v Novém Městě nad Váhem, Tys byl v Paříži, Jiří Weil v Moskvě, kde se taky konal 1. sjezd sovětských spisovatelů, Kolář byl tehdy už asi na Kladně a podle životopisů z jeho katalogů dělal své první koláže. A kde byl Václav Bartovský? On přece taky někdy v té době jel do Paříže... A pak jsme se všichni po válce setkali, jednotlivě i najednou, v Umělecké besedě, v Makarské a bůhví kde ještě – včetně Bloku a Svazu [výtvarných umělců] v Jiřské. Čím víc na ta setkání myslím, tím víc mi připadají zázračná. Jako celý život, i když na to většinou zapomínáme.

Brzy se uzdrav a napiš. Pozdravy od mé ženy, ke které, jak nikdy neopomene dodat, jsi prý byl vždycky hodný – na rozdíl, jak poznamenává pokaždé vzápětí, od Koláře, ač ho má ráda. Ostatně, Kolář měl tuhle velkou výstavu v Ivry, což je jedno z velkých pařížských předměstí s komunistickou radnicí. Ta výstava ve mně vzbudila mnoho vzpomínek, uznání, ale i pochybností. To by však bylo moc dlouhé; výstava sama měla úspěch.

Oba dva pozdravujeme zvlášť srdečně J. [Jiřinu]: omluv nás u ní, že jsme nevzpomněli na její jubileum; prostě jsme to nevěděli. A není, kdo by to připomněl. Přejeme jí dodatečně to nejlepší, hlavně hodně zdraví a hodně vydaných knih.

J. Ch. Bez data, v půli dubna 1989

Je dobře, že jsi mne zavolał. Předpokládal jsem, že jsi v kanadských pustinách, a nepočítal jsem už ani s Tvou pomocí, třeba zrovna teď by mi přišla vhod. Zrovna totiž dokončuju redakci obrazové části. Přejímám samozřejmě z jiných publikací, hlavně z edice Rizzoli (Gloria Moure: M. D.), která má zřejmě nějakou dohodu s Odeonem. Ale mnohé jiné předlohy jsou příliš drobné nebo šedivé, a v tom by mi mohla paní Duchamp (Teany) pomoci. Myslel jsem, že ji navštívíš – pro své vlastní potěšení. Samozřejmě je nedůvěřivá, ale její vztah ke mně a můj k ní je vskutku tak neformálně vřelý, že se nemusíš ostýchat. Pokládá můj výklad Marcelovy osobnosti za jediný správný – a je zcela odlišný od toho běžného. Tedy ty obrázky:

instalace výstav: Exposition internationale du Surréalisme, 1938 Paris

First Papers of Surrealism, 1942, New York

interiér pracovny Katheriny Dreier, kde bylo původně umístěno Marcelovo „velké sklo“ (La mariée mise à nu...)

Marcel a jeho bratři 1912

Marcel 1912 (fotografie v Mnichově)

Marcel a Teany 1933 (foto Man Ray)

Marcel hraje šachy s nahou ženou na výstavě v Passadeně 1963

Hommage to Caissa (= prázdná šachovnice 1966)

Co nedostanu, nahradím přereprodukováním z publikací, které mám.

Budeš-li s paní Duchamp mluvit, můžeš jí říci, že se opravdu chystá americké vydání. Překládá je můj věrný Bill Harkins, o vydání se zajímá The University of California Press, úvod by napsala Dora Ashton.

Tak to bysme měli. Teď ten Klíma. Už nemám kopii! Ale ono to vyjde, spolu s pracemi o Weinerovi, Demlovi a Haškovi v Odeonu. To chvíli potrvá, musím udělat konečnou redakci. Ale v Paříži jsou dvě kopie – jednu jsem poslal Kolářovi, jednu Eric Abrams. Jak jsi na tom s Jirkou, nevím, bývá to všelijaké, ale s Erikou jsi jistě zadobře. Věřu by mne zajímalo, co tomu řekneš, dalo to dost a dost práce.

No a to hlavní – Paříž 1934. To nevypovím. Byl jsem tam měsíc – nejkrásnější měsíc mého života. Oproti provinční Praze Paříž byla oslňující velkoměsto a přitom zachovávala v sobě něco vesnického. Bydlel jsem v uličce s krásným jménem rue du Moulin de Beurre – seděl jsem pochopitelně v Dômu a odtamtud jsem chodil domů přes rue Delambre (tam bydlel Nebeský) a rue de la Gaité. Ta rue du Moulin de Beurre, to bylo pár chudičkových domů – když jsem se tam vrátil po tolika letech, byla k nepoznání. Chtěl jsem tam zůstat a nikdy se už do smutných Čech nevrátit. Jenže byla hospodářská krize, a bez *carte d'identité*, tedy bez francouzského občanství jsi žádnou práci nemohl dostat. Za celý ten měsíc jsem tam stihl tři výstavy – Bonnardovu, Miróovu a Gonzalesovu... U Rosenberga visely dávno dosud neprodané překrásné obrazy Matissovy včetně *Hodiny piana* (tu nakonec koupilo Museum moderního umění v New Yorku – moderní umění dávno ještě nešlo na dračku). Svět se mnoho změnil a obávám se, že ne k lepšímu.

Kdypak Vy se budete moci vrátit do Čech? Je tu dost sil naléhajících na změnu situace.

P. S. Nevím, jestli jsem se Tě na to už jednou neptal. Vyšel 4. svazek Eliadovy *Histoire des croyances religieuses*? Předpokládám, že nikoli.

J. Ch. Bez data, v květnu [?] 1989

Po dvou měsících abstinence zvykám si znovu držet pero v ruce. Jak už víš, mne ohrožovala mrtvička, to už je zažehnáno, vzápětí zánět osrdečnice, velmi nepříjemný a vysilující, z toho jsem taky venku, ale ještě dávno nemohu vyjít z bytu. Jiřině dávám zabrat.

Myslel jsem si, že Ti opatřím zajímavé setkání. Ale paní Duchamp je alespoň stoletá. Ještě z ledna mám od ní jak obvykle dlouhý vřelý dopis. Ale materiálů pro knihu mám dost. Jsem věru rád, že vyjde. Jakýsi úvod do moderního umění vůbec.

Jsem rád, že mne osud jako Vás dva nevyštval z vlasti. Emigrace není k závidění. Francie je xenofobní a společnost naší emigrace je asi všelijaká. Tady člověk žije v ghettu – a v ghettu je dobře.

Mé největší trápení je ovšem v tom, že nemám dopsáno... A jak víš zrovna tak dobře jako já, že za člověka [nikdo] nenapíše jedinou větičku. A já bohužel nemám vlohy žurnalisty. Píšu pomalu a těžko. Už jsem se s tím za ta léta hodně nadřel. Snad ještě pár odstavců dám dohromady.

Dáváš Ty dohromady nějaké knížky? Ne jen esejů, ale zvláště i veršů.

Myslím, že obě ty knížky, co Jiřině vydali v Mnichově, jsou nejlepší, co kdy udělala. Ale nějakou cenu či poctu? Není ani chartistka, ani katolička, je jenom básník, a to nestačí.

Zmiňuješ se o těžké nemoci Maru. Co jí bylo a jak dopadla? Ty, doufám, jsi v pořádku.

Šťastnou cestu do Kanady!

J. V. 29.4.1990

Doufám, že už víš, že jsem na Tebe v poslední době zvláště často a dlouho myslel, a že se Ti na důkaz toho dostal do rukou pozdrav [článek Příběh Jindřicha Chalupického], který jsem Ti k Tvým osmdesátinám poslal prostřednictvím *Lidových novin*. Jistě Ti to někdo dal číst a patrně jsi měl nejednu výhradu, ale snad jsi taky pochopil, jak to bylo myšleno – i když to třeba nebylo tak docela přesně vyjádřeno. Nejsem z těch, kdo píší pohotově a na objednávku; jako Ty myslím teprve s perem v ruce nebo u tohoto přístroje, který dovoluje věc desetkrát přepisovat a nechat uležet. A tohle jsem psal takřka v běhu. Navíc byl prý můj text moc dlouhý, a tak leccos krátili, ale jak, to nevím, neráčili mi zatím poslat výtisk. Proto Ti pro jistotu posílám v příloze původní znění.

Snad jsou z něho zřejmé aspoň dvě věci: předně, co jsi znamenal pro jisté lidi už jen svou osobností, ještě než jsi měl za sebou řadu *vytištěných* knih. A zadruhé, co jsi jim ukázal nejen jako kritik nebo teoretik umění, ale jako člověk, který prostřednictvím umění hledá cosi ještě závažnějšího, soubytí se světem, s kosmem, ve kterém žije, krátce způsob, jak žít s plným vědomím, filozoficky.

Šel jsi za tím, aspoň mi tak připadá, svými vlastními cestami, které běžely snad záměrně, snad instinktivě stranou, ne-li *na samém okraji*; a volba osobností, kterými ses z české literatury a umění zvláště zabýval, to zdá se potvrzuje: Deml, Klíma, Hašek, Weiner; ti volili podobně. Ale to všechno víš sám nejlíp.

Byl jsem na skok v Praze, ale věděl jsem, že Ti není dobře a bál jsem se Tě rušit; odkládal jsem návštěvu ze dne na den a nakonec jsem odjel s tím, že se za měsíc vrátím a že za Tebou zajdu, až Ti bude líp. Pak přišly rány na nás, Maru si zlomila ruku v zápěstí, ztrácí při chůzi rovnováhu a upadla na dlaždice v kuchyni; já dostal hroznou angínu, která mě přepadá a mučí při každé náhlé změně počasí – v únoru

tady byly najednou teploty jako v červnu, venku jásalo slunce a já se doma týden potil a bezmocně převaloval v posteli. Ale máme jet znovu do Prahy v polovině března, a pak za Tebou zajdu, když dovolíš, jen mi nech vzkaz u Jiříny. Zavolám jí před odjezdem.

Promiň, že píšu tak zpřeházeně: píšu v noci a ve spěchu, protože kdybych to nedopsal hned, zase bych to kvůli nějakým pitomostem, které člověka okrádají o čas a soustředění, odložil na jindy. (Vyřizuji právě písemně svou penzi z Čech!) Celá Baudelairova korespondence (vyjde v Odeonu!) je o tom, jak trpěl nemocí odkládat věci na druhý den. Já tím trpím odedávna taky – má to dokonce vědecké jméno: *prokrastinace*. Zítřa! Zítřa!

Moc Tě oba dva *pozdravujeme*. A srdečné pozdravy taky Jiřině.

V předposlední den měsíce, kdy Ti bylo osmdesát.

O necelé dva měsíce později, 19. června 1989, Jindřich Chalupecký zemřel.

Ke spolupráci dvou posrpnových exilových nakladatelství

Korespondence z let 1971–1987 s dodatky z roku 1996

Vilém Prečan

V roce 1995 nabídl Adolf Müller *Literárním novinám* k otištění konvolut jedenácti dopisů z roku 1971 pocházejících ze vzájemné korespondence mezi nakladateli exilového nakladatelství Index a Zdenou a Josefem Škvoreckými, kteří se tehdy rozhodli založit nakladatelství, jež dostalo název Sixty-Eight Publishers; jedním z těchto jedenácti dopisů byl dopis Pavla Tigrida Škvoreckým.¹ Jak Adolf Müller uváděl v poznámce přiložené ke konvolutu, byl k tomuto kroku vyprovokován výroky v tehdy vydané knize Zdeny Salivarové-Škvorecké;² jeho úmyslem bylo podat na základě korespondence z roku 1971 svědectví o tom, že vztahy obou uvedených exilových nakladatelství „byly sice někdy plny napětí, ale i pozitivního porozumění a ochoty ke spolupráci“.³

Poté co *Literární noviny* nabídnutý materiál neotiskly, dal jej Adolf Müller k dispozici Jiřímu Vančurovi; rozhodli jsme se tehdy s Vančurou zařadit korespondenci do připravované ročenky tehdy vzniklé Nadace Československé dokumentační středisko. Jiří Vančura se pak písemně obrátil na Zdenu Salivarovou s prosbou o komentář a o sdělení, která z verzí seznamu knih vydaných torontským nakladatelstvím je nejvhodnější pro publikování v ročence. Paní Salivarová-Škvorecká prosbě vyhověla, odpověděla dopisem ze 14. srpna 1996 a přiložila aktualizovaný seznam knih vyda-

---

Jde o dopisy, které se otiskují níže pod čísly 2–12.

- 2 *Hněj země*, s. 79–91 (vyd. Sixty-Eight Publishers, Toronto a Ivo Železný, Praha, 1994; viz seznam v příl. 2, č. 219). Viz též Karel Hvižd'ala – Zdena Salivarová: *Benefice*, Sixty-Eight Publishers, Toronto, 1990, s. 52–56; přetištěno rovněž v publikaci *Opustíš li mne, nezahyneš*, Ivo Železný, Praha, 1993, s. 55–58.
- 3 Kopie dopisu Adolfa Müllera Vladimíru Karfíkovi z 10. června 1995 a poznámka Fabulace a fakta podepsaná zkratkou -m-; obojí je uloženo v písemné pozůstalosti Adolfa Müllera. Archiv Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky. Sbírka Index, kart. 23.

ných nakladatelstvím Sixty-Eight Publishers.⁴ Adolf Müller na požádání Jiřího Vančury napsal souhrnnou informaci o nakladatelské činnosti Indexu.⁵

Vydání ročenky se z mnoha důvodů oddálilo. A tak se stalo, že se naskytla příležitost korespondenci z roku 1971 smysluplně doplnit. Jednak z archivní sbírky, kterou Zdena Škvorecká ve svém dopise označuje jako archiv 68-Publishers. V ní je uložena dochovaná korespondence Zdeny a Josefa Škvoreckých s Adolfem Müllerem a Bedřichem Utitzem až do roku 1987, dopis Jiřího Pelikána Josefu Škvoreckému z února 1978, a je tu také několik dopisů, které si spolu v listopadu 1978 vyměnili Pavel Kohout s Josefem Škvoreckým ve věci spolupráce kolínského a torontského nakladatelství.⁶

Druhým dodatečným zdrojem, z něhož bylo možno původní materiál doplnit, se stala písemná pozůstalost Adolfa Müllera, která je od roku 2001 uložena v pražském Ústavu pro soudobé dějiny a byla nedávno uspořádána. Ve složce korespondence Index–Toronto, k níž Adolf Müller výslovně poznamenal, že má být ponechána vcelku, je kromě dopisů obsažených v konvolutu z roku 1995 ještě navíc dopis Josefa Škvoreckého z 21. února 1971 s přílohou o Klubu čtenářů,⁷ šest kusů korespondence z let 1972–1978 Kolín–Toronto a dopis Josefa Škvoreckého Jiřímu Pelikánovi, v němž pisatel vysvětluje pozadí konfliktu s Indexem.

Soubor korespondence, který tu uveřejňujeme, patří po mém soudu k pramenům, které vyjasňují mnohé z otázek československého exilu po roce 1968 i ze spolupráce mezi exilem a domácími nezávislými spisovateli, tak či onak přispívají k hlubšímu porozumění nedávné minulosti a podněcují k dalšímu studiu, například korespondence mezi „domovem“ a exilem. Nevidím rozumné důvody k rozpakům nad jejich zveřejněním, třebaže většina aktérů ještě žije. Dávné konflikty mezitím už ztratily na ostří a víceméně patří minulosti. Navíc pak byly ty otázky, jež snad někdo může považovat za delikátní, tak jako tak už traktovány v literatuře či v publicistice. Zveřejnění autentických pramenů může jen přispět k přesnější interpretaci třecích ploch stran, jež si v určité sféře svých zájmů konkurovaly, k lepšímu pochopení pohnutek jednání jedné či druhé strany, jež mohly zůstat svého času nevysloveny, anebo pomoci k porozumění okolnostem, které byly příčinou nedorozumění, jako například ztížená komunikace mezi domácími autory a jejich vydavateli v zahraničí.

Jsem proto rád, že všichni žijící autoři dopisů, jež se tu publikují, výslovně souhlasí s jejich zveřejněním. Tím spíš, že dochovaná korespondence podává svědectví o tom nejpodstatnějším: že zájem české literatury převážil nad vším ostatním a že konflikt-

4 Srv. korespondenci ze srpna 1996, která se tu přetiskuje jako příloha č. 1 a 2.

5 Je zařazena jako příloha č. 3.

6 Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký. Sbírká je uložena v 51 archivních krabicích a obsahuje výhradně korespondenci, která je uspořádána abecedně podle jména odesílatelů či adresátů, s nimiž si Škvorečtí korespondovali. Korespondence s Indexem, originály došlých a průpisy odeslaných dopisů, je uložena ve složce „Index“ v krabici 16; zde je také uložen originál Pelikánova dopisu (otiskuje se pod číslem 22). Složka „Petlice“, v níž se nacházejí dopisy Kohout – Škvorecký z listopadu 1978, je v krabici 28 (dopisy zde otištěné pod čísly 24–27).

7 Otiskuje se níže pod číslem 1.

ní situace byly překonány ve prospěch spolupráce. Torontským i kolínským se ostatně dostalo za jejich exilové nasazení v zájmu české a slovenské literatury veřejného uznání. Prezident Havel vyznamenal v květnu 1990 Zdenu Salivarovou a Josefa Škvoreckého Řádem bílého lva, Bedřichu Utitzovi propůjčil v říjnu 1998 Řád Tomáše Garrigua Masaryka a Adolfu Müllerovi udělil medaili Za zásluhu, oběma rovněž v souvislosti se založením a činností nakladatelství Index.⁸

Všechny texty se tisknou podle dochovaných předloh, jimiž jsou buď originály došlých dopisů nebo kopie, které si pořizovali odesílatelé, eventuálně kopie došlých dopisů zaslané dalším adresátům, jako v případě dopisu Škvoreckého Pelikánovi, jehož kopii zřejmě poskytl Pelikán Müllerovi. V dopisech byly opraveny pouze zřejmé překlepy, pravopisné chyby a interpunkce; dále bylo sjednoceno značně kolísající psaní velkých písmen při oslovení („V“), zkracovaná slova (kult., event., část. apod.) byla doplněna v hranaté závorce. Hovorové výrazy a gramaticky nesprávné tvary byly ponechány. Slova nebo skupiny slov v lomených závorkách < > označují rukopisné vpisky nebo rukopisné opravy korespondence psané na stroji. U každého dokumentu je uvedeno uložení použité předlohy. Pokud se neuvádí nic, je předloha uložena ve spisovně Československého dokumentačního střediska, o. p. s., agenda Ročenka.

Konečnou podobu dal celému souboru jako jeho editor Vilém Prečan, který také podnikl archivní výzkum v uvedené archivní sbírce Josef Škvorecký a napsal větší část poznámek. Některé poznámky a vysvětlivky napsala a chybějící údaje v přílohách, například původní tituly přeložených děl, jména jejich překladatelů, u reedic místo a rok, popřípadě 1. vydání, ověřila či doplnila Xenie Klepiková, která spolupracovala na redakci textu a celý jej přehlédla.

Velký dík patří Jiřímu Vančurovi, který v roce 1996 podnikl přípravnou práci k vydání původního souboru. Poděkování adresujeme rovněž paní Blance Pasternakové z Hoover Institution Archives za velkou pomoc při archivních rešerších a Jiřímu Pernesovi z Ústavu pro soudobé dějiny za laskavé zpřístupnění předmětného souboru korespondence z pozůstalosti Adolfa Müllera.

Vilém Prečan

---

8 V publikaci vydané prezidentskou kanceláří k 28. říjnu 1999 se u Adolfa Müllera uvádí: „Jeho zásluha a dosah jeho práce lze srovnat s činností manželů Škvoreckých.“

DOPISY

1

1971, 21. únor, Toronto
Josef Škvorecký Adolfu Müllerovi⁹

Milý pane Müllere,

samozřejmě, že jsem ochoten Vám poslat alespoň ukázkou z toho, co teď dělám, jenomže já v tomhle smyslu teď dělat nemůžu nic, univerzita mě velice zaměstnává a musím pracovat jako otrok chtě nechtě, protože na tom závisí každý další rok mé existence. Napsal jsem loni román, čekám na chvíli, kdy budu moci začít s druhým draftem, a poslal jsem dvě ukázky paní Neumannové-Samkové do Bernu. Mají v úmyslu založit tam literární časopis, ale ona mi ještě neodpověděla, i když je tomu už dost dlouho. Jestli jste s ní ve styku, dohodněte se s ní, aby Vám dala jednu z těch ukázek. Možná, že narazili na potíže a nemohou s časopisem hned tak začít. Jestli s ní nejste ve spojení, napište mi, pošlu Vám po dohodě s ní jednu z těch ukázek. Přikládám Vám náš návrh na vytvoření Klubu čtenářů a doufám, že Vás budu moci požádat o uveřejnění inzerátu <později, až se ozvou autoři>. Byl bych rád, kdybyste mi napsal, co si o tom myslíte, a pokud jste navázali spojení s novými autory (doma i venku), byl bych Vám vděčen, kdybyste mi o nich dal vědět. Jak snad je z inzerátu jasné, chceme pokračovat, stejně jako Vy, v určité dobré tradici. Z krajanů se nám ale někdy dělá zle a myslím, že čím víc my posrpnoví budeme v kontaktu, tím líp pro naše společné věci.

Srdečně Vás zdravím, Váš
Josef Škvorecký

Neznáte náhodou adresu Jitky Henrykové ve Švýcarsku?

[Příloha]¹⁰

Klub čtenářů v zahraničí¹¹

Že by něco takového bylo ohromné, pro autory i čtenáře, není snad třeba dlouze vysvětlovat. Formu klubu, tj. organizace, jejíž členové se zavazují k odběru jistého počtu titulů, volíme proto, že by se dala lépe odhadnout reálnost podniku, jeho finanční

9 Korespondenci zahájil Adolf Müller v roce 1970 dopisem Josefu Škvoreckému, v němž ho žádal o literární příspěvky pro časopis *Text*, jehož byl předsedou redakční rady. S podtitulem Československý nezávislý měsíčník ho v letech 1969–1972 vydával Československý kulturní výbor (CCC=Czechoslovak Cultural Committee) Bohemia v Mnichově; o nakladatelské činnosti se tehdy ještě nejednalo. Podle údaje ve sbírce *Index*, srv. pozn. 3.

10 Příloha k dopisu Josefa Škvoreckého obsahuje oznámení o Klubu čtenáře s výzvou do řad autorů a text inzerátů, o němž se v dopise hovoří. Obojí je napsáno strojem jako leták na jedné straně amerického formátu.

11 Klub čtenářů (též Klub prózy) nakladatelství Sixty-Eight Publishers, pro který měly být z edičního plánu vyčleňovány některé tituly s členskými cenami pro předplatitele, postupně zanikl.

riziko apod. Představujeme si to tak: požádali bychom nejrozšířenější české a slovenské časopisy vycházející v zahraničí, aby otiskly přiložený inzerát, z jehož názvu je další zamýšlený postup zřejmý. Kapitál na výrobu prvního titulu bychom poskytli sami, eventuálně bychom v závazné přihlášce navrhli zájemcům, aby pokud mohou (ale bylo by to čistě dobrovolné) přispěli nějakou částkou předem, a ta by se jim pak odečetla z ceny prvního svazku. Autorům bychom vystavovali řádné smlouvy, a protože při systému klubu by počet prodaných výtisků byl odhadnutelný, mohli bychom zaručit i honorář (procenta z prodaných výtisků) podle zdejších zvyklostí. Kdyby se to všechno podařilo, daly by se později vyplácet i zálohy.

Aby se to podařilo, potřebujeme ovšem především Vaše rukopisy. Přednost by měly dosud neuveřejněné novinky; přepokládáme však, že mezi čtenáři by byl zájem i o reedice Vašich starších knih. Pokud jste vydal(a) nebo vydáváte knihu vlastním nákladem nebo v nějakém jiném vydavatelství, bylo by Klubu možno použít také jako distribuční síť. Doufáme také – a v tom bychom počítali i s Vaší pomocí –, že se nám podaří získat i rukopisy přátel, kteří zůstali doma; ty bychom po dohodě s autory vydávali pod pseudonymy.

Prosíme Vás proto, abyste nám napsal(a), jestli byste byl(a) ochoten(na) zadat nám svůj rukopis k vydání; pokud máte už něco v šupletí, tedy také titul, rozsah a stručnou charakteristiku. Rovněž nám sdělte, zda můžeme použít Vaše jméno v textu inzerátu. Jakmile shromáždíme Vaše odpovědi, inzerát uveřejníme, a jestliže přijde dost předběžných přihlášek, dáme se do toho a budeme po Vás chtít rukopis.

S pozdravem Vaši

Zdena a Josef Škvorecký

260 Wellesley Street East, Apt. 719

Toronto 282, Ontario, Canada

<Text inzerátu>¹²

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÝ SPISOVATEL ani Mladá fronta ani žádné jiné nakladatelství v Československu nevydá nové ani starší knihy Aloise Adama, Bedřicha Berana, Cyrila Cekoty atd.... a jiných autorů žijících dnes v zahraničí. Nevyjdou ani nová díla spisovatelů, kteří zůstali doma. Knižního vydání se rovněž nedočkají práce, z nichž jste kdysi četli ukázky v *Plameni*, v *Hostu do domu*, ve *Tváři*, v *Sešitech*, ve *Slovenských pohľadoch*, v *Orientaci* a jinde, ani prvotiny autorů, kteří začali psát teprve po bratrské pomoci, ať už doma, nebo za hranicemi.

Ale nemusí tomu tak být. Všechny ty knihy mohou spatřit světlo světa a najít cestu k českému a slovenskému čtenáři (v zahraničí i doma), i když k tomu nedá souhlas obnovená a znormalizovaná československá Hlavní správa tiskového dohledu.

Umožní to Klub čtenářů v zahraničí, jestliže se najde dost lidí ochotných odebrat ročně dva až tři tituly ze čtyř až pěti nabídnutých, za minimální možnou cenu. Máte-li chuť stát se členem takového sdružení, pak nám nezávazně pošlete své jméno

---

12 Vepsáno rukou stejně jako předcházející podpis Zdeny a Josefa Škvoreckých, jejichž jména jsou napsána rovněž na stroji.

a adresu na korespondenčním lístku. Budeme samozřejmě vydávat především dosud netištěné novinky, ale můžete nám také navrhnout, které starší knihy českých a slovenských autorů (i klasiků) byste rádi četli. Nezapomeneme ani na knihy pro mládež a pro děti. Potřebujeme si nejdřív udělat představu, s kolika čtenáři bychom mohli počítat; jakmile se sejde dostatečný počet odpovědí, rozešleme Vám ediční plán prvního ročníku a závaznou přihlášku.

ČESKOSLOVENŠTÍ SPISOVATELÉ
všude ve světě
P.O.Box 000, Toronto, On., Canada

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Originál dopisu a fotokopie přílohy. Strojopis.

2

1971, 26. únor, Kolín nad Rýnem
Adolf Müller Josefu Škvoreckému

Milý pane Škvorecký,

díky za dopis, za jeho přílohu (Klub čtenářů), za ochotu něco někdy napsat pro *Text* a hlavně za informace o Vašich plánech, co se týče vydávání českých a slovenských knížek. Zvláště te poslední tu způsobilo radost i starost zároveň, a proto odpovídám bleskově obratem. Neboť... (a teď musím vše vylíčit od začátku):

Po poznámce v jednom dopise Radka Seluckého, že by bylo třeba něco podniknout v ediční činnosti, dali jsme se zde horlivě do práce a právě k věrejšímu dni (25.2.1971) jsme dosáhli toho, že

a) jsou k dispozici dárci, kteří jsou ochotni poskytnout kapitál asi 25 tisíc DM k založení čs. nakladatelství v zahraničí;

b) je předložen zdejším úřadům k formálnímu schválení statut takového podniku ve formě nevýdělečné vydavatelské nadace, která by vydávala knihy čs. autorů v zahraničí a doma, v mateřštině (tj. češtině nebo slovenštině), v úpravě odpovídající kvalitou západnímu trhu a cenově pokud možno pod úrovní tohoto trhu a prodávala je zájemcům venku a zaslala bezplatně zájemcům doma;

c) existuje předběžný rozpočet, z něhož vyplývá, že by bylo možno vyplácet autorům honorář asi 20 % z příjmu za prodané exempláře a kromě toho předávat asi 10 % z příjmu na literární fond, jímž by se jednak sociálně podporovali autoři doma i venku a později poskytovala účelová literární stipendia;

d) je k dispozici tiskárna a vše ostatní k ediční činnosti potřebné;

e) jsou připraveny a (bohudík) neodeslány dopisy řadě autorů v zahraničí a navazováno spojení s autory doma.

Podrobnosti: Dárci jsou nezávislé soukromé osoby bez jednoznačných politických vazeb, skuteční přátelé Čechoslováků, lidé, kteří jezdí do Prahy a kontakty nechtějí ztratit, a jejich přáním je proto stát anonymně v pozadí. Vydavatelskou nadaci má řídit někdo, kdo stojí mimo (v něčem si konkurující) emigrant[ské] časopisy a sku-

piny; předpokládá se, že by to dělal Bedřich Utitz (zná ho Radek a dá Vám bližší informace). Literární fond by měl být nezávislý i na vydavatelství a disponovat poskytnutými prostředky samostatně; koho poprosit, aby to převzal, ještě nevíme, za každou radu jsme vděční, neradi bychom, aby to ztroskotalo na řevnivosti apod. Knihy mají být zatím vydávány asi v nákladu 2500 kusů (rozpočtový předpoklad: kniha XY, 200 stran, cena 14 DM, autorský honorář 6800 DM ve formě zálohy a doplatku, odvod na Litfond 3400 DM po rozprodeji). Zaslání domů má být zajištěno tak, že příslušný počet exemplářů (několik set podle předpokládaného zájmu o autora a práci) odkoupí existující instituce, které se zasláním literatury do východního bloku v Evropě i v USA již zabývají. Nábor má být kromě jednotlivých čtenářů orientován také na slovanské katedry svět[ových] univerzit atd.

Potud tedy to, čeho bylo zatím dosaženo. Výhody by byly v tom, že bychom nemuseli chtít od jednotlivých čtenářů peníze předem, investice a s nimi spojené riziko na 1–2 knížky by byly zajištěny, s předpokladem, že vše, co zbyde po odečtení nutné režie, by muselo být znovu investováno do vydávání dalších prací. O klubu čtenářů jsme uvažovali ovšem teprve poté, co budou inzerovány první knihy (roční řada) s tím, že členové klubu (tedy ti, co si objednají více knih naráz) by měli slevu nebo by dostali vždy jednu knihu navíc.

Nechceme ovšem, aby se naše plány nějak křížily a aby se na autory obracelo naráz více iniciátorů, proto také okamžitě píši a Utitzovi jsem už telefonoval, aby dopisy autorům pozdržel, dokud nám nesdělíte svůj názor na celou věc, případně návrhy, jak by šlo obojí spojit atd. Byl bych Vám vděčen za okamžitou odpověď, případně telegraficky. Utitz se chtěl obracet především na Vás, na Radka (má-li napsán *Východ je Východ*), na Lustiga, Aškenázyho, Lauba, Mňacha, Schulze a další, kteří jsou venku, na Bucherovo nakladatelství,¹³ které teď vydalo v němčině knihu Kohoutovu (*Weissbuch in Sachen Adam Juracek...*), existuje také rukopis Vaculíkův a jednoho anonymního autora z domova atd.

Jednou větou: ukazuje se, že svět je malý, naše snažení různě po světě je podobné a jde jen o to, neplýtvat energií a domluvit se. Dělalí jsme to trochu tichošlápsky proto, že jsme si nebyli jisti výsledkem, a teprve nyní jsme chtěli říci autorům něco jistého a po složení první knižní řady začít naráz s rozsáhlým verbuňkem. Nedomyšlena zůstává zatím jediná věc, tj. jak roční řady skládat, kdo odborně posoudí kvalitu rukopisů atd., i v tom bychom byli vděční za radu a pomoc. Psát můžete buď mně, nebo na [adresu]: Bedřich Utitz, 5 Köln-Lindenthal, Überlingerstrasse 13. O plánu pí Neumannové jsem jen slyšel, podrobnosti nevím, na adresu Henrykové se pozeptám.

Zatím tedy srdečně zdravím a těším se na Vaši odpověď.

Váš

[Adolf Müller]

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

13 Nakladatelství C. J. Bucher (později Reich-Verlag), jehož ředitelem byl Jürgen Braunschweiger.

3

1971, 5. březen, Toronto

Zdena a Josef Škvorečtí Adolfovi Müllerovi

Milý pane Müller, e,

děkujeme Vám za dopis. Jak je vidět, věc visí ve vzduchu, a tak jde o to, aby se to maximálně povedlo, protože je to samozřejmě naše společná věc. Leč, usilovali jsme v Československu v osmašedesátém o pluralitu, která nemá znamenat konkurenci, ale kritickou spolupráci. A tak bychom Vám chtěli navrhnout tohleto: Já jsem spisovatel a dlouholetý redaktor a moje žena má v žilách nakladatelskou krev – její tatínek byl sice zkrachovalý, ale přesto nakladatel, který vydal pár hezkých knížek (hlavně se vyznačoval tím, že vyplácel autorům horentní zálohy, pak neměl na tiskárnu a rodina žila ze suchého chleba a zavináčů). Ví Bůh, že nemáme žádné kapitalistické sklony, ale jak praví pan Peter Martin, můj zdejší torontský nakladatel (vydá mi knihu *All the Bright Young Men and Women*)¹⁴: „Publishing business is an unbusinesslike business.“ Prostě je to spíš vašeň dělat knížky. A tak při vši účtě k nezištným mecenášům, kteří už nashromáždili tu slušnou sumičku, chtěli bychom se idealisticky opřít o čtenáře roztroušené po světě, kteří sdílí [sic!] naši vašeň. Proto jsme si vymysleli ten čtenářský klub, což je podnik vlastně na jakémsi z Československa vyzkoušeném základě, který by měl tu výhodu, že pokud by nezkrachoval, učinil by nás nezávislími na spolcích a sdruženích. My věříme v kulturu na soukromou iniciativu a za ta léta v Československu jsem se přesvědčil, jak mnoho věcí, které nesporně poznamenaly vývoj, bylo plodem iniciativy velice soukromé (*Světová literatura*, Semafor, Zábradlí, Formanův tým atd.).

Podobný dopis, jaký jsme poslali Vám, jsme rozeslali asi čtyřiceti spisovatelům, potenciálním spisovatelům a publicistům (potenciálními myslíme lidi, kteří už nám dali číst, co mají rozeepsáno), a zatím nám odpovědělo dvanáct, všichni kladně až nadšeně, a nabízejí všemožnou spolupráci, i organizační, propagační, a co nás nejvíc dojalo, vlastní úspory. To znamená, že máme prakticky zajištěno minimálně deset až patnáct betonových titulů, které jsou vesměs atraktivní. Čili jinými slovy, počítáme-li s pěti tituly v jednom roce, je to zásoba na dva až tři roky. Myslíme si, že systémem klubu čtenářů by bylo možno zajistit náklad nějakých pěti tisíc výtisků (později určitě víc, už nyní máme kartotéku nějakých tří tisíc lidí, s nimiž můžeme počítat skoro najisto). Většina z nich je na tomto kontinentě, v Austrálii a na Novém Zélandě (pár), v Jižní Africe <a v Izraeli>.

Pokud jde o redakční práce, obstaráme je sami se slovenskou spisovatelkou Jaroslavou Blažkovou. Samozřejmě také budeme sami nabídnuté rukopisy lektorovat. Budeme ovšem potřebovat spolupracovníky v Evropě, kteří by se starali o distribuci. Zatím se nám k téhle práci přihlásil Ivan Diviš a jedna spisovatelka žijící v Holandsku.

Proto bychom Vám navrhli asi tohle: vyměnili bychom si navzájem ediční plány a my bychom se zavázali zařadit do plánu klubu určitý počet nejzajímavějších Vašich titulů a Vy byste na oplátku vydali pro „volný trh“ nejzajímavější naše publikace. O podílu na zisku těchto titulů bychom se smluvně dohodli. Tímto způsobem by bylo možné dosáhnout oběma stranám výhodné kooperace. Pokud jde o myšlenku Litfondu: ta je jistě velice užitečná a nám se líbí. Ze zisku klubu čtenářů bychom, podle výše tohoto zisku, skládali určité procento na konto v kanadské bance, z něhož bychom zřídili nadační fond pro české spisovatele <a slovenské samozřejmě>. O tom, komu by měla být z tohoto fondu poskytnuta pomoc, bychom se dohodli vždy s Vámi a s jinými čs. kult[urními] pracovníky v zahraničí i doma. Podobně jako Vy počítáme s tím, že část nákladu odkoupí filantropické organizace, které posílají knihy do ČSR. Chtěli bychom tuto činnost však, pokud možno, učinit co nejméně závislou na mimoklubovních finančních zdrojích a máme plán, nepochybně rovněž idealistický, vyzvat čtenáře, aby podle možnosti přispěli na tuto akci sami: buď tím, že zaplatí dvojnásobnou cenu knihy, anebo prostě pošlou o něco víc, než kniha stojí, anebo prostě knihu po přečtení doručí do ČSR sami.

To je snad tak všechno, co máme na srdci. Protože už jsme zajistili inzerci a první náš titul podle plánu má vyjít na podzim, sotva už co zásadního můžeme na plánu měnit, a tak doufáme, že naše návrhy najdou u Vás porozumění.

Srdečně Vás zdravíme a těšíme se na brzkou odpověď.

Zdena a Josef Škvorecký

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Originál. Strojopis.

4

1971, 21. březen, Kolín nad Rýnem
Bedřich Utitz Josefu Škvoreckému

Vážený pane Škvorecký,

právě jsem dostal dopis od Radka Seluckého, předtím jsem četl Váš dopis Ádovi Müllerovi a domnívám se, že je především třeba vyjasnit několik nedorozumění. (Sám se nepředstavuji, protože předpokládám, že Radek tak učinil za mne.)

Tak tedy především – Radek píše, že jste mu přečetl „naš ediční plán“ a že má pochybnosti o Jiráscích, Poláčcích atd. Tady je zřejmě první omyl. Toto není náš ediční plán, nýbrž plán dvojice, s níž nemáme nic společného a o jejichž úmyslech máme stejné názory jako Radek. Naším úmyslem je vydávat výhradně díla současných autorů, zejména těch, kteří žijí v emigraci, která ještě nevyšla, a v některých případech díla domácích autorů, která v Československu v současné době nemohou vycházet. Víme o řadě rukopisů a mezi prvními počítáme s některými od těchto autorů (zatím abecedně): Aškenázy, Hochman, Kryl (písničky), Laub, Mňačko, Selucký, Škvorecký, u dalších čekáme odpovědi, zda mají hotové rukopisy. Také zkoumáme možnosti u titulů, které vyšly v zahraničí v cizojazyčných překladech, ale v ČSSR nevyšly a tak hned nevyjdou. Tolik tedy k edičnímu programu.

V dopise Müllerovi píšete o nezávislosti a o pohnutkách, které Vás vedly k myšlence vydávat, resp. zakládat Klub čtenářů. Chápeme Vaše do jisté míry rozdílné postavení, ale zřejmě i zde došlo k nedorozumění. I ne-autoři mohou mít opravdový, nejen komerční zájem na věci. Komerční, resp. organizační stránka však hraje, jak jistě uznáte, velkou roli, jinak by druhá nebo třetí knížka již nevyšla. Musíme se řídit zdejšími možnostmi a předpisy. Proto bylo nutno založit „Společnost“, která pak má možnost vydavatelskou činnost vykonávat za optimálních daňových a jiných podmínek. Tato společnost – v našem případě „INDEX – společnost pro československou literaturu v zahraničí“ – pak nesmí vykazovat zisky v komerčním smyslu, nýbrž tyto zisky vždy investovat do další činnosti. To by nám umožnilo – po krytí všech nákladů, výdajů a odměn – jednak honorovat autory (ať již ve formě honoráře, nebo – z daňových důvodů – stipendia) v nejvyšší možné míře, zřídit navíc literární fond, vydávat i knížky, u nichž nemůžeme počítat s hromadným odběrem a stanovovat ceny knih optimálně, aby je mohl zakoupit co největší počet emigrantů. Co se týče počátečního kapitálu, který potřebujeme k vydání prvních dvou knih, dostali jsme jej způsobem, který se nijak nedotýká naší nezávislosti. V našich úvahách se pohybujeme dost po zemi a domníváme se, že i když bez počátečního nadšení a obětavosti nic takového nemůže vzniknout, v nejbližších fázích musí nastoupit hmotná zainteresovanost. Počáteční kapitál nám však umožňuje honorovat autory od první knížky a žádat zaplacení od odběratelů dobírkou po obdržení knížky.

Myšlenka vydávání českých a slovenských knih zřejmě dozrála na několika místech najednou. Tím také nabídka na relativně omezený okruh čtenářů a odběratelů bude pestrá. Právě ve Vašem a našem případě se však překrývají i ediční úmysly a mohla by bez koordinace vzniknout konkurence, která by neprospěla nám ani Vám. Bylo by proto dobré najít způsob koordinace, který by mohl být prospěšný jak Vašemu, tak našemu podnikání.

Vzhledem k tomu, že jednou z největších položek je distribuce, vidíme zde jednu možnost v tom, že by se rozdělila podle kontinentů, což by znamenalo značné úspory. Odměnu za práci s tím spojenou a podíl na zisku pak bude třeba dohodnout. Také bychom se měli aspoň informovat o předpokládané ceně knih; podle informací, které máme, jsou prý výrobní náklady v Kanadě mnohem vyšší než zde. Zatím předpokládáme u knihy o obsahu zhruba 12 a půl aut[orských] archů cenu 14–15 marek, tj. asi 4 dolary. Zda budeme volit rovněž nějakou formu čtenářského klubu, bude záležet na poradě s Tomášem Kostou, který nám chce sdělit některé připomínky (proto se dopis také zdržel, ale nechtěl jsem už déle čekat na eventuální koordinaci s Vámi). Musíme to ovšem rozhodnout ještě tento měsíc, protože pak chceme vyjet s nabídkou, abychom co nejdříve shromáždili objednávky a dali první rukopis do tisku.

To mne přivádí k další otázce. Uvedl jsem Vás mezi našimi budoucími autory, protože máte – jak mi sdělil Radek – několik rukopisů, a domnívám se, že i když některé vydáte vlastním nákladem, nemůže být na škodu, vyjde-li jiný titul u nás. Navíc by se samozřejmě v obou případech zkoordinovala distribuce. Byl bych proto rád, kdybyste nám k této – a samozřejmě i k druhým otázkám – sdělil své stanovisko

co nejdříve. Pro Vaši informaci příkládám i dopis, s kterým se obracíme na ostatní autory, a výtah ze statutu „Společnosti“.¹⁵

Doufám, že brzy o Vás uslyšíme a že se shodneme tak, aby to prospělo Vám, nám a hlavně vydávání knih.

Se srdečným pozdravem

[Bedřich Utitz]

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

5

1971, 13. duben, Toronto

Zdena a Josef Škvorečtí Bedřichu Utitzovi

Vážený pane Utitz,

díky za Váš obšírný a mnohé vyjasňující dopis. Samozřejmě, že Vaši bohubilou činnost schvalujeme všema deseti. Máte to velice dobře promyšlené a zorganizované a my Vám jenom můžeme přát hodně zdaru. Pokud jde o nás, my jsme to už rozjeli, první knížka je v tisku, zahájili jsme už dost rozsáhlou propagaci. V podstatě máme v plánu dělat něco podobného, co děláte Vy, totiž současné autory žijící v zahraničí, a pokud to neohrozí ty doma, taky něco z jejich zásuvek. Stejně tak se budeme snažit dostat co nejvíce knih domů. Našli jsme tu dobrého Chorvata tiskaře, který ze sympatií k našemu národu nám udělal velice dobrou cenu, takže i tenhle problém je už vyřešen. Původně jsme mysleli, že bychom tiskli v Evropě. Ukázalo se však, že za těch podmínek, co nám nabízí ten Jugoslávec, bylo by to <v Evropě> vlastně dražší a komplikovanější. Pokud něco vyděláme, uhradíme z toho hlavně další knížku po odečtení autorských honorářů a nákladů na poštu a ostatní výdaje. Profitovat nechceme a pochybují, že bychom vůbec s nějakým ziskem navíc mohli počítat. A jestliže nějaký bude, věnujeme ho zdejšímu československému vysílání. Takže vidíte, že nám jde o stejnou věc jako Vám, o určitou formu osvěty mezi starousedlými, kteří jsou zoufale neinformovaní, a o udržení kontinuity s těmi, kteří přišli po srpnu a jsou ještě zvyklí číst a hlavně rozumět. Po skoro tříměsíční zkušenosti s rozhlasem se ukázalo, že zájem je, vysílání má čím dál širší okruh posluchačů a přes nepodstatné kritiky snobů a starých nevráživců na cokoliv je úspěšné. Naše nakladatelství nese jméno 68 PUBLISHERS/TORONTO a hodlá existovat jenom tak dlouhó, pokud bude co tisknout. To znamená, nehodláme vydávat knihy, které lze dostat z domova, anebo cokoliv, co nám kdo nabídne tady. Sešlo se nám už kolem patnácti jistých titulů, vesměs velice atraktivních a dobrých. Taky jsme objevili dva emigranty, úplně neznámé spisovatele českého původu (přišli jako děti), kteří píší anglicky, ale jsou schopni s pomocí Čecha své věci převést do češtiny.

15 Ve složce chybí.

Takže tohle jsou naše plány. Bylo by opravdu nerozumné, kdybychom si, pokud naše cíle zůstanou stejné, vzájemně házeli klacky pod nohy. Neměli bychom zauvažovat o nějaké formě spolupráce? My bychom Vám pomohli obstarat tento kontinent a Vy nám zase Evropu. Prostě fifty-fifty, knížka za knížku, bez podílu na zisku z prodaných knih? A třeba si i vzájemně udělat reklamu? Napište nám, co si o tom myslíte. Jakmile bude naše první kniha hotová, dáme Vám vědět.

Srdečně Vaši

Zdena a Josef Škvorecký

P.S. Stejně jako Vám jsme vyložili karty na stůl CCC-Books¹⁶. Dosud se neozvali.

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Originál. Strojopis.

6

1971, 20. duben, Paříž

Pavel Tigris Zdeně a Josefu Škvoreckým¹⁷

Milá paní Zdeno, milý pane Škvorecký,

děkuji Vám za odpovědný, avšak humorný a obsáhlý dopis, který jsem pečlivě přečetl a pak ještě pečlivěji založil, takže ho nemohu najít a odpovídám tedy po paměti.¹⁸

Jsou tady totiž návštěvou přátelé z Kolína nad Rýnem, Bedřich Utitz a Áda Müller. Včerejší noc jsme zčásti propili, z větší části však prodebatovali: hovořilo se o nakladatelských plánech – Vašich a jejich. A poněvadž jste se ptali na můj názor na celou věc, a poněvadž nyní po četbě Vašeho dopisu mám o tom všem lepší představu, dovolte, abych tu zbodoval své dojmy.

1. Dosti pokročilé plány Utitze a na ediční činnost zdají se mi být rozumné, užitečné a hlavně velmi praktické. A to ze dvou důvodů, z nichž jeden je nízký a nečestný: mají do počátku nějaký ten dosti slušný halíř, a nebude se tudíž muset skrblit na každé dopisové nabídce či na kvalitě papíru. Udělali podle mého soudu naprosto nezbytný první krok tím, že dali směrem do ČSR hlášku přátelům, že se takovýto nakladatelský podnik chystá, že to je tak říkajíc podnik *jejich* a že se tu tak dává možnost mlčícím autorům, kteří by se rozhodli nemlčet, publikování v zahraničí.

2. Zároveň je oběma, Utitzovi i Müllerovi vcelku jasné, že první tituly nebudou – ani asi nemohou být – rukopisy z Československa. A všichni jsme usoudili, že první titul této knihovny by měla být kniha autora tak známého v Československu i ve světě, jakým je Josef Škvorecký. Jinými slovy *Tankový prapor*.

3. Víím, že si to chcete vydat sám v čtenářském klubu, jak jste mi o tom psal – a mně se to líbilo. Zároveň však z Vašeho posledního dopisu vysvítá, že teprve hledáte

16 Exilové nakladatelství v Mnichově, které existovalo v letech 1971–1977.

17 Pisatel identifikován podle rukopisné poznámky v záhlaví a ze souvislosti.

18 Tento dopis neměl editor k dispozici.

tiskárnu – pokud možno v Evropě, že i administrativně a organizačně se to vše teprve rodí ve Vaší opejzované hlavě a ve Zdenině proslulé půvabné hlavičce. Je nesporné, že tisk v Evropě je o 30–40 % levnější než na americkém kontinentě, jak víte, velká americká nakladatelství (ale i střední podniky jako Walker and Comp., firma, jež mě osobně vykořisťuje) dávají sazbu a jiné technické práce provádět v Evropě (promiňte tu češtinu, ale chci, aby to bylo jasné), zhruba proto, poněvadž je to levnější a práce technicky lepší. Čili, tisk české knihy v zahraničí, má-li být vůbec rentabilní, by musel být v Evropě.

4. Utitz a Müller mi řekli, že Vám v tomto smyslu už psali a že by moc vítali úzkou spolupráci s Vámi. Řekl jsem jim, že to nestačí, že by mělo dojít k fúzi obou plánů, které podle mého citění jsou paralelní. A věřte mi, že dva paralelní podniky tohoto druhu, jakkoli výtečné, exilní čtenářská obec neunese, dvě nakladatelství neuživí nejen finančně a administrativně, ale ani z hlediska autorské kapacity. Vaše forte, Škvorečtí, je jasně autorské a prestižní; forte Utitze a Müllera je koncepční, finanční, odborné (nezapomínejme tu na aktivní pomoc takových zkušených lidí, jako je Kosta) <a politické>.

5. I volám proto ne od Aše až k Jasině, ale do Vašich kanadských dálek: promyslete dobře, co navrhuji Utitz a Müller. Jde o hrozně důležitou věc: buď bude jedno skutečně elitní československé nakladatelství v zahraničí, nebo se pojedje po několika kolejkách a obávám se, že se nakonec nikam nedojede, vezmeme-li v potaz všechny elementy, které jsou ve hře: literární, kulturně politický (ve směru k Československu), odborný. Prosráli jsme všechno natolik, že si můžeme dovolit už jen dělat věci, které jsou nadprůměrně dobré a z hledisek výše zmíněných nezranitelné. A to můžeme udělat, jenom když těch dvacet třicet lidí venku, kteří něco dokázali doma nebo prostě kteří něco umějí, se dají dohromady (a Vy znáte asi moji nechuť k národně frontový jednotě) a nechají cmrndálisty, grafomany a spolkaře kuličku si dále válet.

6. Rozumím-li správně Utitzovi a Müllerovi, české vydání *Tankového praporu* ve společném podniku by bylo pro Vás finančně výhodné. Znáám trochu problémy daní, nadměrných zisků (haha), inkorporace podniku atd. na americkém kontinentě. Jsou to složité věci, a zase – velká americká nakladatelství mají v různých částech Evropy nebo také Japonska filiálky, které umožňují tyto nesnáze obejít. V daném případě se nejenom nabízejí možnosti rozdělení zisku v podobě stipendií a jiných sračiček, ale – rozumím-li správně oběma přátelům – přímé[ho] podílnictví, pochopitelně nejen finančního, ale také administrativního, edičního, lektorského etc.

Milí Škvorečtí, končím své nesrozumitelné povykování skromnou, ale vážnou připomínkou, že špatný nebo mylný první krok v tomto podnikání, které pokládám za patrně nejdůležitější od srpna 1968 v československé zahraniční komunitě, by mohl být fatální. Pokud Vám na tom záleží, přiložím aktivně ruku k dílu, dám k dispozici bezplatnou a stálou inzerci ve *Svědectví*, udělám co budu moci za předpokladu, že toto celé bude záležitost, o které v Praze naši kamarádi i naši nejzlotřilejší odpůrci řeknou: Dělej to ti blbci dobře.

Nakonec ještě vřelý dík, milý Josefe, za ukázkou z Vašeho nového románu. Manuskript šel rovnou do tiskárny a náš plátek si za čest bude pokládati Škvoreckého co

autora ve své stáji míti. Kdybyste se Zdeničkou zakládal krajanský spolek, vyprošuji si legitimaci, budu ji hrdě nositi na správném místě.

Srdečně pozdravuji Váš

[Pavel Tigríd]

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

7

1971, 10. květen, Kolín nad Rýnem

Bedřich Utitz Zdeně a Josefovi Škvoreckým

Milí pane a paní Škvorečtí,

vrátil jsem se před několika dny z krátké cesty po Francii a Anglii. Hovořil jsem (ve Francii společně s Ádou Müllerem) s řadou lidí, kde náš záměr se vesměs setkal s velmi příznivou ozvěnou, přivezl některé rukopisy, resp. překlady, grafické podklady, návrhy obálek. Jednu z nich pro ilustraci přikládám. (Jméno autora i název knihy si vybral grafik z vlastní iniciativy, tudíž je vidět, nač lidé čekají.) Je to jen model, ale snad se bude líbit i Vám. Po návratu mne čekal Váš dopis s vyjádřenou ochotou ke spolupráci. Díky za to, protože jen tak má celá záležitost naději na úspěch. Bude ovšem třeba tuto spolupráci co nejrychleji v maximální míře konkretizovat. Pokusím se v dalším předložit a vysvětlit naše návrhy v tomto směru. Čekaly mne tu již také některé (anonymní) manuskripty z Prahy – ne všechny dobré – a další jsou na cestě. A konečně ležela na stole i odpověď švýcarského nakladatele, který vlastní některé české manuskripty (Kohout, Vaculík aj.) se všemi právy mimo východní blok. Hovořil jsem s tímto pánem před jeho cestou do Prahy na velikonoční svátky. Je to nejen nakladatel, ale také opravdový přítel čs. kultury, který je ochoten různými způsoby naše podnikání podporovat. Mj. hlavně tím, že by nám dal k dispozici rukopisy, které má, pokud s tím budou autoři souhlasit. Tento souhlas nyní z Prahy přivezl, i když prozatím podmíněně. V Dili, s níž spolupracuje, je dosud relativně slušné vedení, které se snaží pomáhat spisovatelům, kteří doma nemohou publikovat. Pokud toto vedení, které ovšem podle vyjádření z Prahy je již velice labilní, vydrží, nebylo by vhodné podnikat něco, co by je i autory mohlo ohrožovat. Kdyby se situace změnila k horšímu, souhlasí přátelé doma s tím, aby knihy tu vyšly v češtině. Švýcarský nakladatel je po svých rozhovorech v Praze skeptický (pokud se týče vývoje v ČSSR) a on i jeho partneři v Praze se domnívají, že po sjezdu¹⁹ bude v této otázce jasno. Kromě toho nám však naši přátelé a pomocníci v Praze vzkázali jinou cestou, že s některými rukopisy (částečně jsou již hotové, část[ecně] se na nich pracuje) můžeme v brzké době počítat. I exiloví autoři jsou ochotni spolupracovat a slibují rukopisy. Vše se tedy zatím rozjíždí dobře, máme z toho radost, ale nechceme příliš spěchat a překotným spěchem na úkor kvality start zkazít.

¹⁹ Bezpochyby byl míněn sjezd KSČ svolaný na 25.–29. květen 1971.

Nyní však konkrétně k možnostem spolupráce. Váš i náš podnik již prakticky vznikl. Zde „Společnost...“, u Vás „68 Publishers“. Jako ideální řešení se nám jeví způsob sloučení, který by i Vám zajistil všechny Vaše zájmy a uplatnění iniciativy, zkušeností, kontaktů atd. Stali byste se oba členy „Společnosti...“, knihy by vyšly ve společné edici INDEX, vydané buď „Společností...“ se sídlem v Kolíně, nebo „Publishers“ se sídlem v Torontu. Nabízela by se společná řada, resp. řady knih, které by se – podle zeměpisné polohy – objednávaly a expedovaly buď v Torontu, nebo v Kolíně. Plně byste se samozřejmě podíleli na rozhodování o ediční činnosti, na finanční stránce (bez osobního závazku vkladu nebo pod.), a na druhé straně [byste měli] postavení autorů stejně jako autoři-nečlenové. Činnost a) programově ediční, b) reklamně propagační, c) distribuční by podle toho měla probíhat částečně společně, částečně v těsné spolupráci. (K otázce tisku se ještě vrátím.) Vyplývá z toho, že podle našich představ bychom se měli sjednotit na složení první knižní řady, lhostejno, zda jednotlivé knihy budou vydány zde, nebo v Kanadě, *společně* tuto řadu inzerovat s možností objednat knihy buď v Kanadě, nebo v Německu. O docházejícím počtu objednávek se budeme běžně informovat, abychom věděli, v jakém nákladu tu kterou knihu možno tisknout, a včas zahájit tisk, jakmile tendence objednávek to dovoluje [sic!]. Uvítali bychom stejnou úpravu knih (viz event[uálně] příložený obal) s uvedením „Společnosti...“ či „Publishers“ uvnitř knihy. Složení první knižní řady navrhuje na základě hotových rukopisů nebo pevných příslibů zatím takto:

J. Škvorecký: *Tankový prapor* (předpokládáme totiž, že to je < titul, > který hodláte vydat nejdříve)

G. Laub: *Nahý císař* (rukopis již máme k dispozici)

R. Selucký: *Východ je východ* (rukopis bude hotový na podzim)

+++ Praha: *Normalizace* (pracovní titul – rukopis máme i souhlas k vydání od francouzského nakladatelství, kde tato kniha vyjde v překladu)²⁰

A. Amalrik: *Dožije se SSSR roku 1984?* (máme výborný překlad z ruského originálu od V. Toska)

(K tomu ještě poznámku: Bylo by snad dobré, a ohlasy to potvrzují, vydat v každé řadě jeden překlad ze zakázané sovětské, polské atd. literatury. Máme např. dostat z Prahy dobré překlady nevydaných Solženicynů a chceme navázat styk s exilovými nakladatelstvími Poláků, Rusů a Ukrajinců v Evropě.)

Dále máme k dispozici rukopis Jirky Hochmana, který by chtěl, aby vyšel pod jeho jménem. Nečetli jsme to ještě a nemůžeme se k tomu vyjádřit.

Takto složená řada, doplněná nebo obměněná na základě Vašich návrhů, poskytuje podle našich názorů dostatečně různorodé spektrum odlišných, ale známých a reprezentativních autorů a prací pro začátek. Budete-li mít Vy a Vaše paní doplňovací návrhy, bude třeba zvážit, jak uspořádat řadu, protože vzhledem k omezenému „trhu“ a k nutnosti dosáhnout nákladů, které by umožnily další činnost, neměla by nabídka přesahovat rozumné meze. Navíc se situace může změnit, dojde-li ke změně v Praze a budou-li pak k dispozici atraktivní tituly domácích autorů.

20 Bezpochyby míněna kniha *Československý problém* z pera Františka Šamalika, která vyšla v Indexu v roce 1972 pod pseudonymem Antonín Ostrý.

Zároveň s nabídkou první řady chceme publikovat aspoň jména autorů, s nimiž počítáme v další ediční činnosti: Mňačko, Aškenázy, Lustig, Grossmann, (další) Škvorecký aj., pokud jde o beletrii, Nápravník, Linhartová a další v poezii, Firt, Tigríd – memoáry, Sviták, Löbl, Selucký aj., pokud se týče společenských věd. Navíc existuje v emigraci řada nových, dosud neznámých autorů, jejich práce bude muset být odborně posouzena. Právě v této otázce počítáme i s Vaší radou a pomocí.

Inzerci máme možnost připravit a rozjet zatím tímto způsobem: Rozsáhlé inzeráty do *Svědectví*, *Listů*, *Textu* (v těchto případech již zajištěno bezplatně) a do všech emigračních a krajanských časopisů na světě. Tam, kde bude třeba, budeme inzerci nebo manipulaci s letáky v dostupné míře hradit. Dále vydáme leták s předtištěnou objednávkou, který zašleme časopisům k vkládání do celého nákladu, rozešleme na adresy, které máme k dispozici (včetně např. členů SVU²¹), dále lokálně působícím českým a slovenským spolkům, distributorům, které jsme v řadě zemí zajistili atd. Leták bude natištěn v mnohatisícovém nákladu. Kromě toho chceme v menším nákladu rozmnožit knižní informace se stručnými údaji o autorech a připravovaných titulech. Tyto informace bychom zaslali redakcím čs. časopisů v exilu, spolkům apod. V překladu pak i významnějším časopisům – v některých případech máme již ujištění, že o celé akci budou psát, jakmile se konkrétně rozvine. *Svědectví*, *Text* i *Listy* nám nabízejí své stránky také pro ukázky jednotlivých připravovaných rukopisů. Leták i informace rozešleme kromě toho na slovanské fakulty, semináře, ústavy, knihovny na celém světě. Předběžný seznam, který máme, se doplňuje. Jsme toho názoru, že na počáteční propagaci je třeba vynaložit maximální úsilí i náklady. Musí být velkorysá, zajímavá, jasně se odlišující programem od řady jiných již existujících podniků, které se většinou chtějí zabývat vydáváním starších děl, a musí především dosáhnout maximální okruh potencionálních čtenářů.

Pokud jde o distribuci, představujeme si to tak, že podle výše na naši adresu v Evropě došlých objednávek byste nám zaslali Vámi v Kanadě vydané knihy (hromadné lodí) a naopak. Pokud my dostaneme objednávky z amerického kontinentu nebo Vy z Evropy, tak si adresy samozřejmě postoupíme. (Pokud jde o zásilky do Československa – ústně prohovořeno s Tigrídem a předběžně jednáno s institucemi v USA a ve Švýcarsku –, necháváme otázku otevřenou, dávali bychom však přednost řešení, že by distribuci prováděly tyto instituce samy.)

A nyní k tisku: Ponecháváme na Vaší úvaze, zda chcete Vámi zamýšlené knihy tisknout v Kanadě nebo spolu s našimi zde. V posledním svém dopise píšete, že máte možnost levného tisku v Kanadě. To nám však mnoho neříká, a proto Vám sdělíme naše dosud zjištěné možnosti, jiné, ještě výhodnější, hledáme za pomoci Tomáše Kosty. Na základě dosud nejvýhodnější nabídky vypadá naše možnost takto: Titul X, zhruba 200 stránek (2 1/2 archu), formát DIN A5, náklad 2500 kusů, papír průměrné západoevropské kvality, polotuhý obal s manžetou (je-li to správný výraz) s dvoubarevným tiskem (viz příložený vzor), cena za jednotlivý výtisk 1,88 DM (tj. před současnou revalvací marky), zhruba 51 centů. V případě většího nákladu nebo ob-

---

21 Společnost pro vědy a umění.

jednávky více titulů naráz (které se samozřejmě nemusí tisknout najednou) by se tato cena ještě snížila. Tolik cena tisku. Pak k tomu samozřejmě přistupují další výdaje – psaní, administrativní výdaje, korektury, lektorování, odměny zúčastněným, grafická úprava, event[uálně] cestovné a konečně autorský honorář (v tomto případě 4500 DM), příspěvek do fondu 1000 DM. Cena knížky by byla podle našeho předběžného rozpočtu, přičemž počítáme s rezervou, která by umožnila i vydání méně lukrativních, ale důležitých rukopisů (poezie, politická literatura) 12 DM (tj. 3,30 dolaru, 1,30 liber), a je to cena, která podle našeho průzkumu by byla ještě únosná, aby zajistila velký odbyt. Vyšší cena by zřejmě byla již neúnosná a spíše se nám zdá, že bude možno cenu po prvních zkušenostech ještě snížit. To bude samozřejmě také záležet na ohlasu celé záležitosti. V našich úvahách by teď mělo zřejmě být důležité, aby Vaše a naše cena byly zhruba stejné, protože cenová konkurence uvnitř společného „koncernu“ by byla nezdravá a měli bychom v tomto směru hledat společně optimální řešení. Proto jsem také o této otázce psal tak podrobně.

Distribuci knih hodláme provádět „dobírkou“, což s výjimkou Anglie je možné v celé Evropě, a vyhneme se tak možným nejistotám vyplývajícím z platební liknavosti kupujících. Dáváme přitom samozřejmě možnost zaplatit i předem šekem nebo převodem. Doufám, že podobné možnosti jsou i na americkém kontinentě. Ať již Vaše rozhodnutí bude jakékoli, bude nutné se o „kontinentálním“ rozdělení distribuce a způsobu úhrady výloh, event[uálně] podílu na zisku v té či oné formě dohodnout.

Psal jsem již o našich plánech s literárním fondem. Máte-li jiné plány (např. tamější čs. vysílání nebo pod.), dá se to jistě koordinovat. Tím či oním způsobem musí „Společnost...“ své zisky opět investovat, resp. vydávat, takže jde jen o to, aby to bylo účelné (a samozřejmě, aby prostředky byly).

Otevřenou otázkou zůstává čtenářský klub. Po všestranných úvahách a konzultacích jsme dospěli k závěru, že by nebylo účelné distribuovat knihy tímto způsobem. Domníváme se, že není vhodné vázat čtenáře na odběr předepsaného počtu knih, při větším výběru by byly náklady nerentabilní, a domníváme se, že nejpůsobivější je, že čtenář si objedná podle vlastního výběru (a doufáme, že víc, než by bylo povinností ve čtenářském klubu) a může zaplatit po obdržení knihy. Také administrativně je jednodušší likvidovat průběžně nabíhající objednávky (mohu-li se tak obchodnický vyjádřit²²) a postupně budovat kartotéku odběratelů. Chceme však v inzerci uvést, že ten, kdo si objedná nejméně tři z nabídnutých knih za ediční rok, obdrží zvláštní knížku bezplatně. (Uvažujeme pro tento účel o útlejším svazčku textů Karla Kryla s možností objednat si k tomu i gramodesku, která je k dispozici.) Pokud jde o hromadné objednávky (a nebudou to pravděpodobně závratná čísla) těch institucí, které zasílají literaturu do Československa, předpokládáme, že budeme muset poskytnout „velkoodběratelský rabat“.

Tak, a tím se domnívám, že všechny naše karty jsou na stole. Bylo by jistě ještě mnoho podrobností, které bude třeba ujasnit, ale nechtěl jsem napsat první knížku naší řady. Jde nám hlavně o to, aby partnerství tohoto druhu stálo od počátku na

---

22 Opraveno rukou z „vyjadřovat“.

pevné půdě a na plné vzájemné důvěře. Je samozřejmě těžké tak komplikované otázky vyřizovat jen písemně. Budete-li však v zásadě s těmito návrhy souhlasit, bude-li na druhé straně tolik nejasností, že písemný styk by nestačil, a bude-li zřejmé, že by to podnik unesl, stálo by snad za to uvažovat o možnosti vyřizovat vše potřebné tou či onou cestou osobně. Z naší strany učiníme opravdu vše pro to, aby tento podnik měl co největší předpoklady pro úspěšnou činnost.

Velice bychom Vás proto prosili, abyste nám co nejdříve sdělili:

- a) Vaše zásadní stanovisko k našim návrhům, další dotazy a eventuální návrhy,
- b) návrhy na doplnění nebo úpravu první knižní řady,
- c) název Vaší první knížky a termín, kdy vyjde,
- d) jména autorů, s nimiž je možno počítat v inzerci jako s perspektivními dalšími autory,
- e) krátké údaje o autorech nabízených rukopisů a jejich dílu v rozsahu max[imálně] jedné stránky, pokud možno se snímkem autora pro knižní informace (text a podobu inzerátu i knižní informace bychom Vám samozřejmě před otištěním poslali k vyjádření),

f) ukázky z rukopisů Vámi připravovaných (Vašich vlastních i jiných), abychom je mohli dát otisknout v *Textu*, *Listech*, *Svědectví* a eventuálně jiných časopisech. (S Tigridem jste, co se týče Vašich rukopisů, samozřejmě v přímém spojení.)

Víc mne zatím nenapadá, je toho moc, ale snad se to dá postupně zvládnout. Co nejdříve hlavně ty první body, aby se to mohlo v nejbližších týdnech rozjet.

Nemáte-li v německy mluvící oblasti dobrého nakladatele, mohli bychom i v tomto směru zprostředkovat, a snad i v jiných evropských zemích. To se samozřejmě týká i děl ostatních autorů, která by přicházela v úvahu pro cizojazyčné vydání. Recenze do některých kulturních časopisů by nám udělali i z dosud jen česky vydaných knížek.

Končím toto dílo, doufám, že jsem se vyjádřil dost gramotně a srozumitelně a těším se na Vaši odpověď.

Se srdečnými pozdravy Váš

[Bedřich Utitz]

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

8

1971, 24. květen, Toronto

Zdena Škvorecká Bedřichu Utitzovi

Vážený pane Utitz,

Váš dopis z 10.5.1971 je velice podrobný a obdivuhodně otevřený. Prostě vyložili jste karty na stůl, my jsme vyložili svoje a teď by měla začít čestná partie.

Váš plán vypadá obrovsky, velkoryse a velkolepě a je vidět, že než jste vůbec začli, že jste věc náležitě promysleli a přizvali k promýšlení schopné a zkušené odborníky. A nám nabízíte těsnou spolupráci, členství ve Vaší „Společnosti...“ a podíl na rozho-

dování, což je nabídka opravdu velkorysá a my ji náležitě oceňujeme. Jenomže. Ted' přichází to *ale* a já se pokusím Vám vysvětlit, proč něco ne a něco ano.

Celý tenhle nápad s nakladatelstvím se zrodil v mé hlavě (samozřejmě s vědomím, že to není nic nového pod sluncem, s vědomím, kolik lidí před námi podobnou věc začalo a neuspělo atd.), asi proto, že stejně jako většina ostatních posrpnových emigrantů chci prostě něco užitečného dělat, připomínat domov, podpořit české spisovatele, aby psali dál a nelámali nad sebou hůl atd., však tohle všechno sám moc dobře znáte. A stejně jako Vy, ani já nepomýšlím na to, že na této činnosti nějak zbohatnu, spokojím se tím, že na ní nebudu prodělávat. A tak jsem se obrátila na všechny spisovatele, kteří jsou venku, a většina ten nápad uvítala, a co víc, mnozí bez dlouhých řečí poslali hned rukopisy ze šuplat. A když jsem to dala dohromady, zjistila jsem, že při vydávání tří až čtyř titulů ročně budu mít co dělat několik let, s nadějí, že spisovatelé budou psát dál a noví se budou objevovat. Jestliže ne, činnosti potom zanechám. A samozřejmě, já se s tím netajím, myslím, že na tom není nic nečestného, že chci, aby taky vycházel Škvorecký a že vyjždím první s *Tankovým praporem* z jednoduchého důvodu, že mě to napoprvé nebude nic stát na autorském honoráři, že mohu předpokládat určitý zájem, alespoň u lidí, kteří na román čekali v roce 1968 a kteří o něm vědí z *Plamene*. Navíc román slušně zabral ve Francii i u čtenářů, kteří o Josefovi nikdy neslyšeli. Požádala jsem tedy Jiřího Voskovce o předmluvu a rozjela nakladatelství. Jaký bude výsledek, si netroufám odhadovat, třeba to zkrachuje, třeba ne, prostě první kniha je zkušební kámen, pak se uvidí. Mělo by se uvidět přesně nejdéle do konce tohoto roku. Román vyjde na podzim, s reklamou začínáme v létě.

Stejně jako Vám i nám vycházejí časopisy vstříc, lidi nám fandí (ne tedy masově, samozřejmě, ale mnozí se hlásí, nějak se to rozkřiklo, ačkoliv jsme s reklamou ještě nezačali) a spisovatelé slibují věrnost. A tady se dostávám k hlavní nevýhodě, kterou proti Vám máme. My nemůžeme platit tak velké honoráře, alespoň ne, dokud si neověříme, kolik čtenářů se nám přihlásí, a snad ani potom nebudeme moci jít výš než nad procenta obvyklá v těchto zemích. Druhá nevýhoda je cena výroby knížek. Tak lacino jako <u Vás> se na tomhle kontinentě knížka udělat nedá. Ale spočítám-li, že kdybychom tiskli v Německu za řekněme stejnou cenu jako Vy, a připočtu-li náklady na dopravu knih do Ameriky nebo Kanady, cla (tady se naštěstí neplatí, ale v USA ano), vyšla by cena téměř stejná, za jakou knihu pořídím zde, při vyšších cenách tiskáren. Netajím před Vámi, na kolik mě to přesně vyjde, nemám ještě přesný rozpočet od všech tiskařů, kromě toho Chorvata, který mi udělal velmi výhodnou cenu, se objevila ještě jedna ukrajinská tiskárna v Albertě, která dává cenu ještě nižší (300 stran 10pt písmem, paperback s tříbarevnou grafickou obálkou by podle předběžné informace vyšel asi na 1,50 dolaru <při nákladu 2500 výtisků>, ale slibují, že když by z toho byl kšeft, že cenu ještě sníží). Tohle všechno je ovšem ještě velmi nepřesné, počítat opravdu začnu, až budu mít rozpočet ze všech tiskáren, kam jsem psala. Což bude brzy, jestli máme stihnout termín. Počítá se, že výroba trvá asi 6 týdnů. S největší pravděpodobností první knihu budeme tisknout tady, asi bychom už nestihli zařadit věci v Evropě, a pak se taky uvidí. Ale to jsem trochu odbočila.

Z Vašich návrhů přijímám ten o těsné spolupráci, kterou si představuji tak, že bychom si vzájemně pomáhali při distribuci a dělali všechno pro to, aby knížky šly na obdyt. Kolik bychom si vzájemně platili, se dá spočítat, až bude přesná prodejní cena. Naše knížky budou asi o něco dražší než Vaše, což je zase nevýhoda, ale ne příliš podstatná.

Rozhodně se mi nezdá stejná úprava knih, společná edice INDEX, společný ediční plán nebo rozhodování o ediční činnosti. Nezdá se mi, že by samostatnost nebo individuální aktivita nějak kazila uskutečnění toho, co chceme my i Vy. Přitom samozřejmě počítám s nevýhodami, do jakých se dostávám tím, že se nechci připojit k Vašemu plánu.

Pokud jde o Váš úmysl vydávat překladovou literaturu a navázat kontakt s jinými etnickými podniky, nevím, taky je to otázka zkušenosti. Rozhodně výborné je to pro čtenáře doma, ale o lidech venku nemám tušení. Řekněme zrovna Amalrik. Myslíte, že ten, kdo ho chce číst, musí čekat na český překlad? Ti, kteří se o Amalrika zajímají, jistě jsou taky schopni číst v některém z jazyků, ve kterém vyšel. A ti, co schopni nejsou, pochybuji, že je nějaký Amalrik vůbec zajímá. Jiná věc je ovšem čtenář doma, tam by se to mělo poslat v masovém nákladu. Stejně tak Solženicyn, Pasternak a ostatní. Ale možná, že jsem vedle, jak říkám, je to věc zkušenosti a Vy jistě sami dobře víte, co je pravděpodobnější.

Pokud jde o jména autorů, s nimiž počítáte. Mnozí z nich slíbili něco taky nám (Selucký: *Východ je Východ*), Lustig poslal dva rukopisy, někteří se nechtějí vůbec zúčastnit (Linhartová), jelikož se stali kosmpolity a Československo je pro ně už jen hromada hnoje, ke které raději se nehlásit. To jenom jako zajímavost, samozřejmě bych velmi nerada, abychom se tahali o autory.

Dále: adresy – mohli bychom si vzájemně poskytovat, Vy Evropu, my Ameriku a některé vzdálenější země – Austrálii, Jižní Ameriku, Afriku (kde je Čechů samozřejmě pár).

Starší díla: souhlasím. Nemá smysl vydávat Klicperu, když ho dostanete v každé české knihovně a mimoto můžete mít klasiky prostřednictvím Interpresu přímo z domova. Jedině, že bychom našli něco, co soudruzi o klasicích tají, díla, která nejsou dost vhodná k publikování, jelikož neodpovídají uměle přizpůsobené osobnosti klasika (třeba Němcová, Mácha a koneckonců i chudák Jirásek. Pro zasmání Vám musím povědět perlu, kterou jsem našla tady v Torontě, když jsme chystali představení Lucerny. Je tu krásná mladá dívenka, která měla hrát kněžnu, ale nechtěla, protože vyrostla ve škole za socialismu a tam ji naučili, že Jirásek byl komunista. A ona nemá přece zapotřebí hrát v emigraci hru komunistického autora. Pak ale hrála, když ji staří Sokolové přesvědčili, že to bylo trochu jinak.)

Zásilky domů. Když nic jiného, o tohle moc stojím a zatím nevím, jak se to dělá.

Kontakt s cizími kulturními časopisy: Mohli bychom se na oplátku doporučovat.

Cizí nakladatelé: Zatím díky, Josef je zavázán Luchterhandovi a ostatním, kteří ho už vydali. Pokud jde o mne, pátrám po někom v německy mluvících zemích. Na jaře příštího roku mi vyjde román u Harper Row a Harville Press anglicky. Dál jsem

se zatím moc nesnažila a když, tak se ještě nerozhodli. Taky to chci vydat česky pro doma.

Takže, milý pane Utitz, nevím jakého dojmu nabydete z mého dopisu, ale rozhodně bych si nepřála, abyste nabyl dojmu špatného a taky pocitu, že jsem nevděčná. Doufám, že tu hru, kterou jsme začli, dohrajeme fair a ke spokojenosti obou stran, a navíc, že z toho bude užitek na poli naší literatury, kterou asi máme zatraceně rádi, když se do tohohle všeho pouštíme.

Srdečně Vás i pana Müllera zdraví

Zdena Škvorecká

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Originál. Strojopis.

9

1971, 14. červen, Kolín nad Rýnem

Bedřich Utitz Zdeně Škvorecké

Vážená paní Škvorecká,

poučení nyní, že vydavatelská činnost je výhradně Váš resort, obracíme se tímto dopisem již jen na Vás. Předem snad jen velmi upřímně míněné politování nad tím, že neshledáváte možné ani nutné, aby vznikla společná ediční řada se společnou nabídkou a propagací. Náš návrh, prodebatovaný s řadou kompetentních přátel, vycházel – a o tom jsme stále přesvědčeni – z všestranně promyšlených a racionálních důvodů a z převážného zájmu prospět dobré věci, nikoli z krátkodobého podnikatelského snažení.

Děkujeme za uznání, jak podrobně jsme vyložili „karty na stůl“. Píšete, že činíte totéž. Věříme Vám, leccos však vyvolává dojem, že některé karty <tu leží>²³ obrázkem dolů. Napsali jsme Vám, že do Vaší odpovědi nic nepodnikneme. O zamýšleném složení Vaší knižní řady se však nyní dovídáme od švýcarského nakladatele, o němž se zmiňujeme v našem dopise a od něhož žádá Váš manžel rukopisy, které – jak jsme Vám rovněž sdělili – máme již podmíněně přislíbeny. Jsme s Vámi shodného názoru, že bychom si neměli příliš konkurovat a nepřetahovat autory. Nicméně uvedený příklad a sama skutečnost, že hodláme podnikat totéž na stejném omezeném trhu, připomíná objektivně dané hranice byť subjektivně dobře míněného přání.

Rozjždíme nyní po všech stránkách naší první knižní řady. Pokud se týká spolupráce, jsme [k ní] samozřejmě stále ochotni v plném rozsahu, který jsme v minulém dopise podrobně a konkrétně vyložili. Vaše odpověď je sice psána velmi přátelsky, což oceňujeme, leč bohužel je příliš obecná <v kladných částech>, než aby se tato spolupráce rýsovala konkrétně. To se týká propagace, distribuce atd. Máte-li přesto o spolupráci v tomto směru zájem, těšíme se na Vaše návrhy.

23 Původně strojem „jsou položeny“.

Obracíme se na Vás i na Vašeho manžela ovšem zároveň jako na autory. Rádi zařadíme některé z Vašich prací <do našeho plánu> za podmínky, <které již znáte>²⁴. Autorské honoráře by snad mohly pomoci i Vaši činnosti vydavatelské.

S přáním mnoha úspěchů a s pozdravem

[*Bedřich Utitz*]

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

10

1971, 23. červen, Toronto

Zdena Škvorecká Bedřichu Utitzovi

Milý pane Utitz,

myslím, že by bylo dobře vysvětlit Vám, jak to bylo s C. J. Bucher Publishers, a budu šťastná, když se mi podaří přesvědčit Vás, že to z mé strany nebyl podraz, jak mi jemně naznačujete ve svém dopise z 15. června.²⁵

Na Vaš podrobný dopis z 10. května jsem odpověděla až 24. května, což snad jistým způsobem ukazuje, že jsem si dala čas na přemýšlení. Říkáte, že Vám nedávám žádný konkrétní návrh, máte částečně pravdu, konkrétně navrhopat se dá, až když máme po ruce všechno, co ke konkrétním návrhům potřebujeme znát. A to já tehdy ještě neměla, takže jsem se omezila na patrně dost nesrozumitelný náznak, co z Vašich návrhů přijímám a co navrhuji na oplátku.

Přirozeně, že stejně jako Vy a každý jiný nakladatel hledám autory a samozřejmě hlavně chci získat rukopisy těch, co jsou doma. Mluvila jsem o tom taky s Antonínem Liehmem (který mimochodem mi velice doporučoval udělat společný podnik s Vámi, fandí Vám a je přesvědčen, že jste pro tuto věc obdařeni mimořádnými schopnostmi) a kromě celé řady jiných uvítala jsem jeho radu napsat Bucher Publishers, což jsem učinila až po vyložení karet Vám, 27. května, prostřednictvím svého muže, jelikož německy neumím. To, že Vy jste s ním ve spojení, jsem mohla jenom tušit, v minulých dopisech jste se zmiňovali o jakémsi pánovi ve Švýcarsku, který jezdí do Prahy a má kontakt s Dilí a s přáteli doma. Na jeho dopis jsem ještě odpověděla, že samozřejmě nebudu od něj nic žádat bez předchozí dohody s Indexem. Takže takhle to je.

Další věc jsou dohody s autory. Všem, kteří mi posílali rukopisy, jsem dřív než smlouvu napsala, že jste tu Vy a že máte možnost platit honoráře, a řekla jsem jim otevřeně, že se vůbec nebudu divit, když dají své práce Vám, neboť všichni peníze potřebujeme. Jistě chápete, že potřebuji znát jejich rozhodnutí dřív, než se rozjedu naplno. Všichni odpověděli, že jim sice na penězích záleží, ale ne natolik, aby rušili dané slovo. Mnozí z nich ještě nevědí, že s nimi počítáte ve svých plánech.

24 Původně strojem: „stejných [podmínek] jako ostatních autorů“.

25 Předcházející Utitzův dopis ze 14. června 1971.

Doufám, že tímto jsem rozehnala mrak nad domněle zakrytými kartami, a teď konkrétně.

Distribuce: Díky pilné korespondenci a pilným přátelům jsem dala dohromady od poloviny května do dneška dva tisíce adres, většinou lidí, kteří budou o knihy mít zájem. Jsem stále v kontaktu s organizacemi, spolky, novinami atd. Okruh se rozšiřuje, zdá se, že veliký zájem je v Austrálii. Tudíž. Domnívám se, že by tenhle okruh lidí byl pro Index taky užitečný. Jak provádět distribuci, jsem se Vás už dotazovala, dejte mi vědět, jak si to představujete. Já dosud nemám přesnou cenu svých knížek, čekám na odpověď hlavního poštmistra v Ottawě, kde jsem žádala o povolení posílat knihy čtvrtou třídou. Jestliže mi to povolí, náklady značně klesnou. Ale, *asi*, cena bude 4 dolary. Víc rozhodně ne. Cena Vaší knížky patrně těch 3,30 dolaru, jak jste už psal. Jak bychom se tedy, v případě, že své knihy budeme vzájemně distribuovat, jak bychom se vyrovnali?

Propagace: Navázala jsem kontakt a volnou spolupráci se dvěma českými časopisy. Jeden zde v Kanadě, jeden v Austrálii. Chtějí něco jako kulturní rubriku, již budu za pomoci přátel po světě obstarávat, a za to mohu dělat pravidelnou propagaci svému nakladatelství, otiskovat ukázky z knížek, recenze atd. Jsem ochotna ve stejném smyslu propagovat knihy Indexu, případně udělat s Vámi interview, seznámit čtenáře s tím, co děláte a co hodláte, uvést ukázky z Vašich knížek a udělat interview s Vašimi autory. Taky tady je naděje, že se okruh rozšíří.

My dva jako autoři: Jistě, autorské honoráře by snad mohly pomoci i naší činnosti vydavatelské. Napište, zda máte zájem o některou z dosud publikovaných věcí Škvoreckého. Kromě *Tankového praporu*, který vychází v září, nemá nového zatím nic. Totiž má, nový román, na kterém ale ještě bude pracovat, a knížku o českém filmu, která vychází zde u Peter Martin Ass. anglicky taky na podzim. České vydání by bylo prima, ale asi nákladné, kniha je plná fotografií a patrně to nepůjde bez spolupráce s kanadským nakladatelem.

Já Vám zatím nemám co nabídnout, musím počkat půl roku po anglickém vydání a chtěla bych si román vydat česky sama. A doma jsem toho moc nevydala, kromě povídek po časopisech jenom jedinou knížku *Pánská jízda*.

Myslím, že ale nejste zrovna bez sebe radostí, když Vám někdo nabízí reedici, stejně jako já ne, pokud to ovšem není reedice výjimečná.

Takže to je všechno, pane Utitz, těším se na Vaši odpověď a srdečně Vás zdravím.
Zdena Škvorecká

P.S. Zapomněla jsem, že Josef má: Knížku detektivních povídek *Hříchy pro pátera Knoxe*, knihu fejetonistických črt z cesty po USA *Velká povídka o Americe* – některé (zcenzurované) vycházely ještě za Drdy ve *Světě práce*.

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Originál. Strojopis.

11

1971, 31. srpen, Kolín nad Rýnem
Bedřich Utitz Zdeně Škvorecké

Milá paní Škvorecká,

především se omlouvám, že na Váš dopis odpovídám s tak značným zpožděním. Jsou pro to dva důvody: za prvé jsem doufal, že se o podstatných věcech domluvíme osobně nebo s Vaším manželem v Readingu. Bohužel ani Vy, ani Váš manžel jste tam nemohli přijet. Litoval jsem toho nejen já. Za druhé jsem několik dní po „Readingu“²⁶ jel na dovolenou a po návratu mě čekalo tolik restů – kromě Indexu se musím také živit –, že jsem se k psaní dopisu nedostal. – Jak je vidět z exulantského tisku, rozjela se tedy činnost Vaše i naše naplno. A ať již chceme nebo ne, nastala atomizace, konkurence a vše, co s tím souvisí, i když se jistě budeme oboustranně snažit, aby se to projevovalo v nejmírnějších mezích. Dostali jsme také vzkazy z Prahy v tomto smyslu, kde se na naše problémy dívají z pochopitelně jiné perspektivy. Obecně se domnívají, že tu dost neděláme (mají na mysli politicky, to nakladatelské počínání naopak velice oceňují). – Jsem rád, že ve Vašem dopise byla vyjasněna některá nedorozumění, a že tudíž je čistý stůl. Pokud jde o Vaši nabídku vzájemné propagace, s díky přijímáme. Víc než přiložený leták Vám zatím však nemůžeme poskytnout. Připravujeme něco jako „knižní informace“, a jakmile budou, pošleme. Také samozřejmě knížky k recenzování. První – ta Hochmannova – vyjde začátkem října a ostatní pak v odstupech 5–6 týdnů. Zajímaly by nás samozřejmě časopisy, do nichž budete psát, a na druhé straně máme tu dobré styky s některými evropskými časopisy, kde by jistě uvítali ukázky nebo recenze z Vašich knih. – Co se týče vzájemné distribuce, bude třeba – asi u Vás i u nás – zjistit podmínky, co by bylo výhodnější, zda posílat přímo nebo distribuovat hromadně po kontinentech. U nás se teď upravují všechny poštovní poplatky (směrem nahoru, samozřejmě), a tak budeme vědět teprve v příštích dnech, jak to vypadá. Jde totiž také o to, že knihy do zámoří musí balit speditér, a navíc nevíme ještě, jak by to bylo se clem. Hlavně v USA. Tady, jelikož nejde o obchodní záležitost, by to bylo v pořádku. – Máme mimochodem v přípisech některých našich odběratelů spontánní dotazy na *Tankový prapor*. Je to jen několik adres a jakmile to budeme mít zpracované – zatím to ještě leží v houfu –, Vám adresy pošleme.

Vzhledem k tomu, že pomalu připravujeme druhou řadu na příští rok, chtěl bych se vyjádřit k Vaší nabídce – aspoň tak jsem tomu rozuměl – přenechat nám *Pátera Knoxe*. (To je vlastně adresováno *Josefu Škvoreckému*, ale doufám, že se neurazí, že nepíšeme zvláštní dopis.) O knížku bychom měli zájem, jednak samozřejmě jako takovou a za druhé se domnívám, že by to i navenek demonstrovalo aspoň jistou spolupráci mezi Vámi a námi. Máte pravdu v domněnce, že k reedicím bychom přistoupili jen ve výjimečných případech, nehledě k tomu, že by tu vždy byla choulostivá otázka autorských práv. Pochopil-li jsem tedy Vaši doušku v posledním dopise správ-

26 Konference o Československu v anglickém Readingu, z níž vzešel sborník *Systémové změny*, vydaný v roce 1972 v Indexu.

ně, moc bychom uvítali, kdybyste nám brzy poslali rukopis. Naše podmínky znáte z dřívější korespondence. – A ještě je tu jedna prosba/nabídka. Potřebujeme někdy „odpovědného redaktora“ pro některou publikaci, a ne vždy je jednoduché najít vhodnou osobu s příslušnou kvalifikací a autoritou. (I tuto práci samozřejmě honorujeme.) Máte-li tedy chuť a čas, budeme rádi, když se některé naší příští publikace ujmete. Souhlasíte-li zásadně, dohodli bychom se pak na autoru, termínech atd.

Přeji Vám – bez konkurenční zášti – hodně zdaru a těším se na Vaši odpověď.

Se srdečnými pozdravy

[Bedřich Utitz]

P.S. Omluvte stroj bez háčků a čárek, ale oba naše české stroje jsou „nasazeny“ na psaní čistopisu manuskriptů.²⁷

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

12

1971, 27. září, Toronto

Zdena Škvorecká Bedřichu Utitzovi

Milý pane Utitz,

omlouvám se, že odpovídám s takovým zpožděním, ale Vám asi není zapotřebí vysvětlovat něco o zaneprázdněnosti. Pravděpodobně už Vám došla naše reklamní brožurka, a tak vidíte přesně, jaké plány máme. Toho *Knox*e jsme tam zařadili, a když přišla Vaše nabídka, bylo to už hotové. Jenomže. Ten program na druhé straně objednacích karty je nezávazný i pro nás, čili nic se neděje. Teď tedy o rukopise samém. Josef by souhlasil, ale potřebuje na tom ještě trochu pilovat a momentálně umírá pod návaľem práce na univerzitě a současně s tím dodělavá *Mirákl*, takže Vám to hned nemůžu poslat. Není to výmluva, jenom bych byla ráda, kdybyste ještě nějaký čas měl trpělivost. Přesně to znamená tak aspoň půl roku. Do té doby taky už budeme mít trochu přehled o zájmu čtenářů a uvidíme, jestli se vůbec vyplatí tu knížku vydávat. Teď ale vidím, že [to] potřebujete vědět jistě do konce roku, než dáte do oběhu plán na příští rok. Stačilo by Vám tedy konečné rozhodnutí do konce tohoto roku?²⁸

Knížky k recenzování rozhodně pošlete, přispíváme do edmontonského časopisu *Telegram*,²⁹ kde máme pro naše nakladatelství vyhrazeny čtyři stránky, a ta vložka se jmenuje *Parabola*. Nevím, jestli se Vám tenhle časopis už dostal do rukou, není zatím bůhvíjaký, jsou potíže se vším, počínaje financemi, konče nedostatkem příspěvatelů (kvalitních). Ale pan Valenta je šikovný a chytrý člověk, idealista (doplácí na každé číslo 100 až 300 dolarů) a na posledních dvou číslech už je vidět pokrok.

27 Diakritická znaménka byla v předcházejícím textu dopisu vepsána rukou.

28 Kniha vyšla nakonec v Torontu.

29 *Telegram*, List Čechů a Slováků, vycházel v letech 1969–1975 v Kanadě nejprve měsíčně, později dvuměsíčně a nepravidelně (vyd. Vladimír Valenta).

Snobům se to ovšem nezamlouvá, ale to se nedá nic dělat. Takže do těchto novin bychom dali občas recenzi Vašich knížek se zmínkou o plánech Indexu atd. Jinak je možnost recenze rozeslat po ostatních dobrých časopisech v zahraničí, na to není potřeba mít příliš mnoho známých, ti, co dělají slušné noviny, bez řečí a rádi otisknou solidní příspěvek. O recenze zatím mohu požádat paní Blažkovou, spisovatelku, která je tu s námi v Torontě, snad by Pepík našel chvíli, snad bych já dokázala něco napsat, rozhodně budu hledat dál. Jo, Antonín Liehm přece, samozřejmě. Máte-li někoho, dejte mu recenzi napsat a pošlete nám ji. V příštím, listopadovém čísle *Paraboly* se o Indexu zmíníme. Máte plnou pravdu, je třeba demonstrovat spolupráci, nikoli konkurenční nesnášenlivost, a to i s těmi, kteří na nás poštekávají. Prostě dělat vše, abychom nedělali radost Praze a soudruhům Roháčkům. V tom, myslím, je základ „sjednocení“ emigrace, po němž se tolik volá. Ne se chytat za ramena a zpívat na jednu notu, ale neštvat jeden na druhého a uznat, co druhý dělá dobře. Jestli Vám mohu dát radu z vlastní zkušenosti. Píšete, že ještě nevíte, jak to bude se clem. Já jsem si tohle zjistila hned na začátku, poslala jsem dopisy obchodním zástupcům všech zemí tady v Torontě a všichni mi odpověděli, že české (tedy cizojazyčné) knihy jsou bez cla, někde ovšem do určité váhy, takže bude dobré neposílat celé bedny najednou. Měli byste si jim napsat taky, aby odpověď zněla na Vaše jméno a Vy se mohli v případě nedorozumění kopií dopisu obhájit u celníků. Jestli chcete, pošlu Vám kopie těch, co jsem dostala na naši firmu. Prostě, cla se nebojte. Dál, zvýšení poštovního čeká i Kanadu, děláme to prostě tak, že ho budeme účtovat zvlášť, jinak bychom moc prodělali.

Problém odpovědného redaktora máme taky, budeme se obracet na spisovatele a lidi od pera, požádám Vaším jménem, aby se věci ujali, ano? Jde konkrétně o Blažkovou, Lustiga, Beneše, Liehma, Koháka, Kusína, Vy byste se v Německu možná mohli přímo obrátit na Josefa Jedličku a Jiřího Kovtuna. Až budete mít adresy zájemců o *Tankový prapor* pohromadě, pošlete je, knížka je v sazbě, trochu se to opozdilo kvůli českým typům, ale v říjnu už určitě bude hotová (tiskař mě ujistil, že do 15.), takže do konce října stačíme dost rozeslat. Stáli bychom samozřejmě o recenzi v nějakých dobrých novinách, bylo by třeba zaštitit mluvu vojáků proti fridolínům, kteří se červenají i při slově průšvih.

Jinak se věc rozjela, už mi pošta přerůstá přes hlavu, ale musím to zdolávat sama, Josef absolutně nemá čas a ostatní lidé pochopitelně čekají odměnu, na niž zatím nemám. Naštěstí nejsem zaměstnaná, jenom občas hrajeme černé divadlo, což je osvěžení.

Těším se na Vaši odpověď a jsem s opravdu kolegiálním pozdravem Vaše
Zdena Škvorecká

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Originál. Strojopis.

13

1972, 11. prosinec, Kolín nad Rýnem
Adolf Müller Zdeně Škvorecké

Vážená paní Škvorecká,

naš přítel, Honza Kotík, se vrátil právě z Ameriky a nechal nám vzkázat, že máte prý v úmyslu vydat vbrzku cosi jako katalog vyšlých a vycházejících knih v exilu, pravděpodobně s úmyslem soustředit trh a dodávat objednavatelem knihy nejen vlastní. Nevím, do jaké míry je to pravda či ne, neznám podrobnosti a nevím ani, zda je zná Kotík. V každém případě to považuji za zajímavou myšlenku i za myšlenku potřebnou (má-li v sobě onen vědomý či nevědomý integrující moment). A proto se také jménem Indexu hlásím s otázkou, zda je možné, za jakých podmínek a předpokladů zahrnout do onoho katalogu také knihy Indexu. Jsou-li potřeba např. krátké charakteristiky jednotlivých titulů, zajímají mě také technické připomínky (rozsah, způsob) a časové dispozice. Stejně tak pochopitelně i Vaše představa o tom, za jakých komerčních podmínek chce Vaše distribuce knihy ostatních nakladatelství odebírat. Buďte proto tak laskavá a napište nám, zda jsme mylně informováni, či ne. Je-li vše tak, jak jsme slyšeli, pak se těšíme na podrobnější vysvětlení Vašich představ. Toť vše. Děkujem předem.

Srdečně zdraví za Index

[Adolf Müller]

P. S. Pohled na datum mně připomíná docela příjemnou povinnost přát Vám hezké Vánoce a bohatou nadílku, jakož i hodně štěstí – osobního, autorského a nakladatelského – do nového roku. To vše neméně i Vašemu choti.

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

14

1973, 10. leden, Toronto
Zdena Škvorecká Adolfu Müllerovi

Vážený pane Müller,

především obligátní omluva za to, že jsem nenapsala hned, ale jak jistě sám máte zkušenost, člověk nemůže všechno stihnout, zejména před vánoci, kdy jsem se musela věnovat především čtenářům, tiskárně a ještě spoustě jiných věcí spojených s nakladatelstvím.

Pana Kotíka neznám, a tak nevím, kde se doslechl o našem úmyslu vydat katalog knih vycházejících v exilu. Patrně je to informace, kterou jsem kamsi komusi napsala, ale trochu jinak. Ano, máme v úmyslu propagovat knihy našich autorů, které vyšly v překladech, na katalog si zatím ale netroufáme. Kdo bude schopen dát ho vůbec dohromady? Když vidím, co věci vychází, mám pocit, že to ani není v lidských silách. Původně jsme měli v úmyslu udělat dvě stránky v našem letošním katalogu jen jako

propagaci knih vydaných v překladech, ale pamflet³⁰ se nám tak rozrostl, že to nešlo. Jak víte, SVU pravidelně oznamuje ve *Věstníku*, komu co kde vyšlo, samozřejmě to není úplné a orientují se spíš na zdejší kontinent. Mohli bychom dát výzvu do novin a časopisů, aby se autoři sami hlásili. A samozřejmě, při dobré vůli se dá udělat i víc. Jak říkáte, seznam publikací Indexu, CCC-Books a našich. Napadá mě, jestli by se toho nechtěli ujmout ti mládenci, co vydali *Kalex*.³¹ Zdá se, že jsou schopní, hlavně organizačně, a já myslím, že takový katalog by se možná i vyplatil. Pokud se týká mne osobně (neříkám nás, Josef totiž může pomáhat jen o prázdninách a nedělích, dře dost na univerzitě), mohla bych požádat naše autory, aby dodali potřebnou informaci (t. zn. jména a adresa nakladatele, cena knihy, kdy vyšla a kde je k dostání).

Na distribuci knih ostatních nakladatelství si netroufám, jistě chápete, že to prostě nemohu stačit. Něco do prodeje bereme, např. Masaryka od Bucknell Univ[ersity] Press, knihy [z] Grove Press (Liehm, Škvorecký) a pochopitelně i tu moji knihu, která vychází u Harpera a Harvilla. Discount není valný, zejména u Masaryka, ale to zas děláme z (skoro se ostýchám to vyslovit) vlasteneckých pohnutek a proto, aby ti, co si Masarykem tak často vyplachují ústa, obětovali taky laskavě těch pár dolarů za jeho knihu. Snad je to, pane Müller, vše, co potřebujete vědět. Přeji Vám i Vašemu nakladatelství dobrý život pro další kolo.

Srdečně Vaše
Zdena Škvorecká

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Originál. Strojopis.

15

1974, 24. leden, Toronto
Zdena Škvorecká Indexu

Vážení přátelé,

děkuji za hotovost a vyrovnání účtů z Vaší strany. Se mnou je to horší, já totiž vůbec nevím, co Vám dlužím. Poslední publikaci, kterou jsme dostali – Lustig –, jsem rozhodně nezaplatila. Chci se s Vámi také rychle vyrovnat, proto Vás prosím, napište mi, moc-li to dělá. A taky mi prosím Vás pošlete Čerepkovou.

Máte naši novou adresu?
Škvorecký, 487, Sackville St., Toronto, Ont. M4X 176.

Srdečně Vás zdravím
Zdena Škvorecká

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Originál. Strojopis.

30 Anglicismus (*pamphlet*), míněn je vzpomenutý nakladatelský katalog.

31 *Kalendář československého exilu*, vydaný v Mnichově pro rok 1973 a 1974 Lídou a Josefem Rakušanovými.

16

1974, 7. únor, Kolín nad Rýnem
 Adolf Müller a Bedřich Utitz Zdeně Škvorecké

Vážená paní Škvorecká,

díky za Vaši kartičku a za sdělení nové adresy. K uspokojení Vašeho svědomí uvádíme, že máte náš první ročník zaplacen celý, stejně jako *Motáky*. Z druhého ročníku jsme od Vás dostali jednou 13,- DM a dále 15,40 DM, zbývá tedy doplatit³²

Doufám, že jste celý druhý ročník již v pořádku obdržela a že se Vám knihy líbí, snad aspoň stejně tolik, jako se nám líbí knihy Vaše.

S přátelským pozdravem

[*Adolf Müller a Bedřich Utitz*]

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sběrka Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

17

1975, 4. srpen, Toronto
 Josef Škvorecký Bedřichu Utitzovi

Milý pane Utitz,

děkuji za dopis z 22. června a současně Vám lodní poštou posílám (pro frankfurtský veletrh): [...] ³³

Doufám, že to není mnoho. Co by se Vám na stánek nevešlo, rozdejte českým delegátům.

Magická Praha v pořádku došla, dík. Až na další tohle snad je zatím všechno.

Srdečně Váš

[*Josef Škvorecký*]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojopis.

18

1977, 15. prosinec, Toronto
 Josef Škvorecký Adolfu Müllerovi

Vážený pane Müller,

právě jsem poštou dostal Vaše vydání Terleckého *Pláže u San Medarda* a v něm vložené reklamní materiály. Ty mě nesmírně – a nepříjemně – překvapily. Předpokládám, že jde o nějaký omyl zaviněný tím, že jste na můj někdejší návrh, abychom

32 V průpisu je jeden řádek volný, číselný údaj chybí.

33 Seznam 26 knižních titulů.

se domluvili o tom, kdo má autorizace na které autory žijící v ČSSR, nereagoval. Musím Vás teď upozornit, že mám řádnou smlouvu na dílo Pavla Kohouta *Bílá kniha (Spor Adama Juráčka se Sirem Newtonem)* a že smlouvy na další dvě díla pražských autorů, A. Klimenta *Nuda v Čechách* a I. Klímy *Milostné léto*, jsou ve stadiu podpisu. Mám od obou autorů osobní dopisy, jimiž mi vydání těchto děl povolují, a celou věc nyní smluvně vyřizuje pan Braunschweiger z nakladatelství Reich-Verlag, který je jediným oprávněným literárním zástupcem Kohouta, Klimenta a Klímy pro západní svět. Dále mám také vzkaz od Jaroslava Seiferta, jehož obsah nerad sděluji, protože jsem jej chtěl udržet v naprosté tajnosti: ale Vaše neoprávněné ohlášení, že vydáte *Morový sloup*, mě k tomu, bohužel, nutí. Seifert si nepřeje, aby *Morový sloup* vyšel, dokud je naživu, protože nechce ohrozit svou již beztak všemožně perzekvovanou rodinu. Mně však dává právo toto dílo vydat po jeho smrti. A další věc, kterou jsem chtěl utajit, ale Vaší vinou tedy nemohu. Mám také svolení Jana Skácela k vydání jeho sbírky. Konečně pokud jde o Trefulku, mám řádnou smlouvu s jeho německým nakladatelem S. Fischerem na román *O bláznech nic než dobré*.³⁴ Je tradiční uzání, že vydavatel prvního díla nějakého autora má právo opce na jeho další díla. Ale prosím, přímou smlouvu na Vámi ohlašované dílo nemám, a nehodlám se tedy s Vámi o ně přít. Také poznamenávám, že pan Kaplan přislíbil svou knihu mně – mám tu jeho dopis. Přislíbil-li jí také Vám, bude se muset sám rozhodnout, kdo ho (*sic!*) má vydat. Chtěl bych ovšem předejít tomu, abychom stejný titul nevydali oba, nevědouce jeden o druhém.

Prosím Vás však, abyste si uvědomil, že takovýmito počiny ohrožujete věc české literatury spíše, než jí pomáháte. My jsme se od začátku snažili nedělat nic bez svolení autorů. Taková je těžce vybojovaná tradice západního světa, zaměřená od začátku copyrightových bojů v minulém století na ochranu autorů. Dnes, a zejména čeští autoři, potřebují ochranu víc než kdy jindy. Vaše rozhodnutí ignorovat přání autorů je podle mého názoru neetické a nebezpečné a specifická situace autorů v ČSSR není omluvou, spíše mluví proti takovým praktikám, pro něž na Západě existuje technický výraz pirátství.

Věřím, že rozhodnutí vydat neautorizovaná vydání výše jmenovaných děl – i jakýchkoliv jiných děl v budoucnosti, pokud Vám to autoři nepovolí – změníte. Nemusím jistě říkat, jak nerad bych to dělal a jak by to společnou věc exilu bohužel poškodilo, a jakou radost by to udělalo Praze – ale kdybyste jmenované knihy, na něž my máme autorizaci, vydali, museli bychom věc předat právnímu zástupci. V životě jsem se s nikým nesoudil, a byl bych velice nešťasten, kdybych se musel soudit s exilovými kolegy kvůli literatuře, již (*sic!*) jsem součástí. Ale řekněte sám: co by mně zbývalo?

Věřím, že tenhle dopis přijmete tak, jak je míněn: jako faktické upozornění a jako nabídku znovu se pokusit zkoordinovat naše programy. Všude je plno rukopisů prakticky nám oběma – i jiným – přístupných. Kdybychom všichni přikročili k pirát-

---

34 Správně: *O bláznech jen dobré*.

ským edicím, dříve nebo později dojde ke kolizím, které mohou mít nepříjemné, možná osudné následky pro existenci našich nakladatelství a pro autory doma.

Doufám, že mi pokud možno obratem odpovíte a potvrdíte mi, že od vydání výše jmenovaných titulů upouštíte.

Srdečně Váš

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojopis.

19

1977, 26. prosinec, Kolín nad Rýnem

Adolf Müller Josefu Škvoreckému

Vážený pane Škvorecký,

popravdě řečeno nepatřím k obdivovatelům Vaší bohorovnosti, s níž pronášíte o druhých své často ukvapené a nepodložené soudy. Tím méně, vztahují-li se tyto soudy na mne. Považuji – přinejmenším – za zbytečná, nedomyšlená a hlavně nezdvovilá Vaše slova o tom, že „ohrožuji věc české literatury“, „ignoruji přání autorů“, dopouštím se „pirátství“, „rozhodl“ jsem „vydat neautorizovaná vydání“ jistých děl atd. atd. A považuji za „neetické a nebezpečné“ (to jsou Vaše slova z Vašeho dopisu), jestliže svá tvrzení předkládáte nejen mně, nýbrž je rozšiřujete i jinde. Vyhrazuji si proto, co se toho týče, právo dalších možných kroků, které chci však uvážit přece jen pečlivěji, než jste vážil Vy svá slova v posledním dopise.

Ve skutečnosti se mají věci tak:

Index vydává své knihy se svolením autorů právě tak jako nakladatelství Vaše. Bylo tomu tak v případě všech našich autorů z Československa, ať jmenovaných, či anonymních. Neposíláme jim ovšem do Prahy smlouvy, nemyslím si <, že> nález smlouvy v autorově držení by mu za dnešní situace právě prospěl. Prostřednictvím pí Volné nám byl dán souhlas k vydání knihy jejího dlouholetého známého M. Klánského, ač jste na různých místech nepodloženě tvrdil, že jsme knihu vydali bez autorova souhlasu. Vydali jsme *Ucho* se svolením vdovy po J. Procházce. Vydali jsme fejetony z Prahy na základě smlouvy uzavřené v zastoupení autorů Palach Press v Londýně. Nikdy jsme nehodlali, v rozporu s Vaším urážlivým tvrzením, a ani v budoucnu nehodláme vydat práce dalších, třeba Kohouta, Klímy, Klimenta (a d.) proti jejich vůli. Tvrdíte to o nás už pár let, necouvl jste ani před tím psát to panu Braunschweigerovi (dříve Bucher, nyní Reich-Verlag), vrhat na nás úmyslně podezření, abyste mohl situace využít lépe ve svůj prospěch. To nejsou důstojné praktiky. Právě to, budiž mně dovolena otevřenost, Vám nemohu zapomenout, a právě to byl důvod mé jistě nechuti s Vámi korespondovat poté, kdy naše původní nabídky na spolupráci jste nechali bez odpovědi.

Ale k věci:

V naší poslední inform[acní] brožůře nemáme jmenované autory z Prahy v seznamu připravených knih, jak mylně tvrdíte (opět i panu Braunschweigerovi), nýbrž ve

výhledu. To má své oprávnění. Jednak jsme autorům vícekrát vzkazovali a psali (jistým spojením, nikoliv prostřednictvím čs. stát[ní] pošty, avšak svědky můžeme uvést), a žádný z nich nám o smlouvě s Vámi ničeho neřekl, někteří (např. P. Kohout) vzkázali dokonce jednoznačný příslib. A jednak jsme vycházeli ze stanovisek p. Braunschweigera, který nám letos naznačil možnost českého vydání prací, na něž má práva, nebudou-li autoři proti tomu, a to prý „poté, až vyjdou v Publishers 68 Vaculíkova *Morčata* a budeme mít vyzkoušen dopad celé věci“. Nedají-li nám autoři či Reich-Verlag ovšem svá svolení, pak jejich práce – samozřejmě – nevydáme, pak jsme jen připravili v našem materiálu půdu jiným a vyvolali zájem čtenářů za naše peníze – pro Vás. Tedy žádný strach, v takovém případě neproděláte.

Co Vám slíbil či neslíbil Kaplan, nevím, vím jen, co slíbil nám, a ani o písmeno více v našem materiálu nestojí (spíše o nějaký ten slib méně). Nabídku vydat Trefulku jsme dostali od Fischer-Verlagu a souhlasili jsme. Co je na tom špatného? Ptal jste se nás snad Vy na souhlas vydat Filipa, ač jeho první knížka vyšla u nás? Nejsme naivní, vážený pane Škvorecký, víme, že osobní přátelství mnoha autorů doma k Vám dává větší <naklad[atelské]> šance Vám než nám, na tom nechceme ani nemůžeme nic měnit. Ale dělá snad tato či jiná okolnost právě z Vás kurátora na naklad[atelskou] iniciativu druhých?

Vážený problém je Vámi zmíněné přání Seifertovo. Jeho rukopis i vzkaz příslibu máme už mnoho let, prostřednictvím více osob, bude-li třeba, budu je, ač nerad, jmenovat. V době, kdy bylo o Seifertovi uvažováno jako o možném mluvčím Charty 77 (jaro), jsme dostali opět vzkaz: *Morový sloup* vydat. Později pak znovu další kopii rukopisu (pozdní léto). Kniha je nyní hotová a prvé výtisky již mezi čtenáři. Váš vzkaz o autorově přání si v Praze prověřujeme.

S pozdravem (nikoliv však srdečně)

A[dolf] Müller

*Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Fotokopie originálu psaného na stroji.*³⁵

20

1978, 5. leden, Toronto
Josef Škvorecký Adolfo Müllerovi

Vážený pane Müller,

děkuji Vám za dopis z 26.12.1977. Jím se tedy vyjasnila situace. Berete tedy na vědomí, že romány Kohouta, Klímy, Klimenta, Gruši a Trefulky (*O bláznech nic než dobře*) vydáme my, na základě buď smluv s Reich-Verlagem, nebo osobních dopisů autorů. O víc mi nejde. Že jste knihy neohlašovali, jenom uváděli ve výhledovém plánu, je sice sémanticky rozdílné, ale z hlediska čtenáře, který dostane Váš prospekt,

³⁵ Psáno na úředním papíře Indexu; diakritická znaménka jsou vepsána rukou.

stejně. Sémantický rozdíl čtenář nepostřehne. Pokud jde o Seifertovo svolení, laskavě si je ověřte. Já tu mám dopis velmi nedávného data, v němž si vydání *Morového sloupu* výslovně zakazuje, po dobu svého života, protože se bojí, že by to znamenalo jen další šikanování jeho už tak dost šikanované rodiny. Máte-li nějaké dřívější dopisy a nemáte-li dopis z nejnedávnější minulosti jako já, je to ovšem Seifertovo nedopatření a není to Vaše vina.

To, co říkáte o panu Braunschweigerovi, je v rozporu [s tím], co pan Braunschweiger napsal mně (mám jeho dopisy). Jak to je doopravdy, nemohu rozhodnout, protože to je tvrzení proti tvrzení.

Pokud jsem o Vás někdy někomu řekl, že vydáváte knihy bez souhlasu, lituju toho, řekl jsem to v rozčilení, které je snad u českého spisovatele pochopitelné. Mimo to vím od editorů, že sborník (německý), kde např. [vyšel]³⁶ Klánský, otiskl všechny texty – bez svolení autorů; tedy jsem mohl usuzovat, byť třeba unáhleně, na právní statut Vašeho knižního vydání.

Nevidím věru nic nedůstojného v tom, že informuju literárního agenta některých pražských autorů, s nimiž jsem uzavřel smlouvy na vydání jejich děl, že jiné nakladatelství je oznamuje ve svém prospektu. Co byste udělal Vy, kdybychom my ohlásili Seiferta, na něhož údajně máte autorizaci, nebo Klánského, nebo třeba knihu pražských fejetonů, o níž – ani o jiných Vašich publikacích – jsem nikdy nikomu netvrdil, že je vydáváte bez svolení autorů?

Nutíte mě k tomu, abych Vám řekl, že jakožto spisovatel jsem dost vnímavý na jemné narážky, a v medailoncích Vašich knih jsem jich postřehl celou řadu. To, jak jste prezentovali např. svoje vydání *Lustiga*, je kabinetní ukázka nakladatelské neupřímnosti, zejména ve spojení s narážkou na naše vydání *Miláčka*. Ale to jsou celkem maličkosti, které přecházím, a odpusťte, že se o tom vůbec zmiňuju.

Nebyl jsem to já, kdo vnesl tón, jaký bohužel mezi námi existuje, do naší korespondence. Vy jste možná už zapomněl na dopis, jímž Vaše nakladatelství reagovalo na oznámení mé ženy, že *Tankový prapor* vydáme sami, ale moje žena ani já jsme na něj nezapomněli. Přesto jsme byli ochotní – a jsme nadále ochotní – se dohodnout o titulech autorů z Prahy, aby nedocházelo k nedorozuměním a eventuálnímu zdvojení. Chcete např. vydat rukopis Evy Kantůrkové?

Konečně, nerad to píšu, ale tón Vašeho dopisu mě k tomu nutí: jak víte, já jsem poslední, kdo by se uzavíral spolupráci, a dokonce i přátelství s bývalými komunisty. Ale nezlobte se: myslím si, že mám přece jenom větší právo mluvit za českou literaturu a ucházet se o spolupráci svých přátel a kolegů, protože já jsem nikdy nebyl členem organizace (ačkoliv mi to bylo často nabízeno), která zničila moderní českou literaturu, fyzicky zlikvidovala některé její představitele, a když se to konečně pokusila napravit, udělala to takovým způsobem (který jsem tehdy kritizoval, a vyneslo mi to označení konzervatívec), že dnes je česká literatura na tom tak, jak na tom naposled byla po Bílé hoře.

Nezlobte se, tenhle argument jsem ještě nikdy neužil.

Navrhuju Vám, abychom zapomněli na tohle nepěkné dopisování a dohodli se na tom, kdo co vydá z děl autorů žijících doma.

Srdečně (jsem totiž přece jen křesťan) Váš
Josef Škvorecký³⁷

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbíрка Index, kart. 23. Průpis. Strojopis.

21

1978, 12. leden, Kolín nad Rýnem

Adolf Müller Josefu Škvoreckému

Vážený pane Škvorecký,

potvrzuji příjem Vašeho dopisu z 5. 1., v němž interpretujete moje předchozí psaní. Pro přesnost ještě jednou: ano, vím, že chcete vydávat romány Vašich zmíněných autorů, což však neznamená, že se jich Index vzdává, dostane-li od nich příslušný souhlas. Beze smluv či jinak vyjádřeného souhlasu to Index neudělá, jako to dosud nikdy neudělal, a předpokládá totéž i od Publishers 68. Ptáte se též na rukopis E. Kantůrkové. Index již vydal jeden (*Pozůstalost pana Ábela*) a má vyhrazenou i opci na další.

S pozdravem

A[dolf] Müller

P. S. Nemohu si ovšem odpustit komentář i k ostatním Vaším řádkům. Nemám rád, vynadá-li mně někdo, a pak prohlásí diskusi za skončenou. Nechci tím však zatěžovat vztahy mezi Indexem, to nejsem jen já, a Pub[lishers] 68, a tak shrnuji alespoň do doušky. Snažte se, prosím, číst v mých dopisech jen opravdu to, co v nich je, a to v souvislosti s dopisy Vašimi. Pak bychom si opravdu nemuseli psát způsobem – Vy o koze. Ohrazoval jsem se proti závažným a neodůvodněným osočením a urážkám. A to trvá; zřejmě jste považoval za zbytečné se v posledním dopise alespoň slůvkem omluvit, ba mluvíte o mém „tónu“, který se Vám nelíbí, ač jistě v duchu uznáváte, že na to, co jsem napsal, mám právo, ba je to má povinnost, vážím-li si sám sebe. Místo toho načínáte v posledním dopise řadu dalších výtek, jimž mnohdy ani nerozumím. Co vidíte např. na naší někdejší zmínce o Lustigově *Miláčkovi*, to opravdu nevím, a záleží-li Vám na tom, pak Vás ujišťuji, že nikdo z nás zde nikdy, ani slovem, se nechtěl nijak vědomě dotknout Publishers 68, což se ale opravdu nedá říci o Vás či o těch, kteří píší podobné Vaše texty à la o připravovaném díle paní Lidiny o *Trpaslíkovi*³⁸ apod. Na to není opravdu třeba zvláštní citlivosti. Ale zásadnější věc: nikdo Vám nebere „právo mluvit za českou literaturu“, ani ve snu nás to nenapadlo, nejsme spisovatelé, a navíc od doby, kdy [jsme] polit[icky] dospěli, a to už je dávno,

37 Podpis je psán pouze na stroji. Dopis je autentický a psán na stroji, jímž jsou psány ostatní Škvoreckého dopisy.

38 Kniha *Trpaslík na houpačce* Tomáše Řezáče, která vyšla pod pseudonymem A. Lidin (viz titul č. 13 seznamu nakladatelství Index v příloze č. 3).

se spíše pochechtáváme, když někdo chce mluvit za všechny stavbaře, havíře, za národ, za vědu nebo za českou literaturu. Jen si poslužte. Pramení to z toho, že – zdá se – příliš <ztotožňujete>³⁹ své povolání spisovatele a ctižádost vydavatele v přesvědčení, že spojení obého je optimální. Já si to nemyslím a rozvinout argumentaci raději ani nechci; já opravdu nechci živit hádky, ať už si to o mně myslíte, nebo ne. Obcházíte také ve svém posledním dopise prapříčinu mé rozladěnosti vůči Vám: Vaše někdejší staré psaní Braunschweigerovi v době, kdy jste s ním ještě žádné smlouvy neměl, nýbrž kdy Vám o ně teprve šlo. To není právě v souladu s názory *Inženýra lidských duší*, viz sv. I, str. 17, poslední odstavec.⁴⁰ Ale to už argumentuji. Velice mě překvapil, chmurně, Váš výpad na Müllera = komunistu. Ne že bych na to nebyl zvyklý, ale u Vás jsem to nečekal, alespoň ne na této úrovni. Ano, byl jsem komunistou a měl jsem k tomu kdysi zatraceně dobré sociálně politické důvody, jaké třeba Vy neznáte, ale tím ještě nepřestávají existovat. Nikdy jsem však proto ani neničil či nesouhlasil s ničením české literatury či s fyzickou likvidací jejích představitelů, ba naopak, až příliš jsem si vážil, jak shledávám příliš pozdě, některých kritických duchů této literatury, jako jistého J. Škvoreckého, autora *Zbabělců*. Ale zřejmě vycházíte z kolektivní viny, což se sice těžko srovnává s nábož[enskými] normami i s Vaším přáním mluvit za některé kolegy, kteří bývali, pokud vím, v téže straně jako já, ale tuto motanici už rád přenechám Vám. Snad nezatvrdnete ve svém hněvu, jste přece jen křesťan, jak tvrdíte, a dáte mně někdy příležitost si o tom všem popovídat osobně. Za předpokladu: rovný s rovným. Ten výhrůžný rejstřík, který jste na mne v posledním dopise vytáhl, si ponechte pro ty, kdo mají špatná svědomí, a jsou proto ochotni se k Vám dnes lísat, čímž Vám, myslím, nijak neslouží.

A. M.

*Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojepis.*⁴¹

22

1978, 25. únor, Řím

Jiří Pelikán Josefu Škvoreckému

Milý Pepíku,

díky za Tvůj dopis ze 14. února i [za] předchozí, dokonce s šekem za *Listy*. Oceňuji to, i když jsem Ti říkal, že děláš svým psaním pro nás tolik, že by to nemuselo být. Ale připojuji se k Tobě v tom směru, že bych také já chtěl platit za Vaše knihy pro sebe, tj. za každý jeden výtisk, který si nechám v knihovně. Ostatní použiji pro lidi domů nebo pro recenze (díky za zaslané výtisky, které jsem již částečně použil). Musíme si vzájemně pomáhat, jak to jde. Jediný problém pro mne je způsob, jak to platit. Navrhuji, abys mně vždycky poslal účet za několik knížek, a já to nechám

39 Původně strojem: „směšujete“.

40 V dopise Josefa Škvoreckého Jiřímu Pelikánovi (č. 23) se vysvětluje smysl této narážky.

41 Diakritická znaménka jsou v celém dopise vepsána rukou.

poukázat nebo Ti pošlu nějaké bankovky v obálce. My zde nemáme právo na mezinárodní šeky. Holt blížíme se k socialismu...

Pokud jde o ten vzkaz Ludvíka,⁴² tak si s ním moc nevím rady. Já totiž plně kontroloju jen ty styky, které se omezují na výměnu politického zpravodajství a informací; touto cestou žádné články Ludvíka ani knížky nepřicházejí, a proto také nejdou zpátky recenze či výstřižky či peníze. To jde spíš tou „londýnskou“ cestou, přes kterou mám přehled a kontrolu jen částečnou.⁴³ Pokusím se vypátrat, v čem to je, ale zde se musíme spoléhat na vzájemnou důvěru, jinak to nejde. Kromě toho nastaly v tomto spojení těžkosti, o jejichž podrobnostech nechci psát a které se pokoušíme řešit, ale budeme zřejmě muset počítat v budoucnu se stále většími potížemi.

V každém případě Ti dám vědět, co jsem zjistil (aniž by kdokoliv tušil, odkud vítr fouká), a taky se ohlídnu, co by se dalo dělat pro toho Valentu, na to dokonce existují nějaké fondy v Paříži a Německu, ovšem musejí to z domova řádně signalizovat.

Vše ovšem zůstává mezi námi. Současně Ti posílám *Listy* č. 1/78 a čekám na Tvůj příspěvek, až budeš mít čas, jak jsme se dohodli.

Když jsme u těch „důvěrností“, tak mám taky dotaz. Áda Müller mně psal a říkal, když jsem ho viděl v Němcích, že prý od Tebe dostal nějaké dost brutální dopisy v tom smyslu, že Index nemá práva publikovat knihy českých autorů, jednak proto, že tato práva oni dali Tobě, jednak proto, že <Indexáci>⁴⁴ jsou bývalí komunisté, kteří nesou vinu za zničení české kultury. O těch právech jsi psal a to beru na vědomí: kladu si jen otázku, zda můžete vše od těchto autorů publikovat vzhledem ke svým kapacitám, nebo zda můžete přece jen něco, nač Vaše síly nestačí či zájem je menší, přenechat, po dohodě s autory doma, k publikování v Indexu. To je ovšem věc dohody a dobré vůle, ale já nepochybuji, že té máš dost či že právě ta Ti nechybí. Nejsem si jist, zda Müller a spol. nepřehánějí, proto si to chci ověřit.

Nechce se mně ani věřit, že bys operoval vůči Indexu těmi argumenty, jež používá Áda Müller. Anebo to bylo v nějaké souvislosti, kterou neznám. Proto bych rád od Tebe slyšel, jak to vlastně je, protože si myslím, že přes všechny rozdíly je nakonec důležité, aby se pomáhalo domácí literatuře a abychom všichni spolupracovali. To je aspoň můj názor, a pokud mohu soudit z Tvých článků, tolerance byla vždy součástí Tvé životní filozofie a jednání. Proto mně to vrtá hlavou, ale polemizovat <s AM> mohu, až budu přesně znát Tvůj postoj.

To je pro dnešek vše a zdravím Tebe a paní Zdenu a přeju, však víš co. Škoda, že nemohl zůstat v Římě déle, byl bys přece jen uslyšel něco zajímavějšího než jen o druhých piva. Ale epizoda je to příznačná.

Srdečně Tvůj

Jirka

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.

42 Zřejmě šlo o vzkaz Ludvíka Vaculíka, o němž Josef Škvorecký psal v dopise, za který Jiří Pelikán úvodem děkuje.

43 Jiří Pelikán měl bezpochyby na mysli tajné spojení organizované Janem Kavanem.

44 Připsáno rukou na okraj.

23

1978, 6. březen, Toronto

Josef Škvorecký Jiřímu Pelikánovi

Milý Jirko,

díky za nové číslo *Listů* a za dopis. Předně tedy k té věci s panem Müllerem, která mě mrzí, protože mi ujely nervy, ale to, že zrovna mně ujely, naznačuje, že tomu něco předcházelo.

Podívej: nebudu říkat, že na tom celém oboustranně nepřijemném nedorozumění nenesu vinu, ale fakt je, že celá věc začala dopisem, který na samém začátku napsal pan Utitz mé ženě. Poslali nám tehdy obálku na *Tankový prapor*, který chtěli <vydat>, aniž mi o tom řekli (ale to neudělali jistě ze špatného úmyslu, chtěli mi asi udělat radost – no, vyvinulo se to jinak), a obálka přišla pár dní poté, co se Zdena rozhodla – aniž věděla o rodícím se Indexu –, že založí nakladatelství. Odpověděla jim tehdy, že *Tankový prapor* vydáme sami. Načež přišel ten neuvážený dopis, který prostě naznačoval, že tedy dobře, ale oni že mají peníze (zřejmě nějakou subvenci) a že by se nám pro naše podniky jistě hodil třeba honorář za *T[ankový] p[rapor]* nebo tak nějak. Prostě, když se vžiješ do Zdenina rozpoložení a vezmeš v úvahu její minulost (otec zlikvidovaný nakladatel, muklovská rodina a předtím nezaměstnanost, hlad a ty radosti popisované *Rudým právem*, ale v nevhodné rodině), když uvážíš to, že v té době trpěla strašnou nostalgií (nechtěla nikdy do exilu) a na nakladatelství se upjala jako tonoucí na stéblo (a taky ji psychicky zachránilo) a představíš si tón toho dopisu, napsaného „bohatými“ „chudé“, jistě Ti nebude zatěžko porozumět Zdenině reakci a tomu, co následovalo. K tomu přistupuje fakt, že podnikání je konkurence, i když jde o knihy a i když je to v exilu. Pak se v knihách Indexu objevilo v medailoncích několik potutelných „hints“⁴⁵ čtenářům, že oni vydávají nové, původní knihy, kdežto my vlastně reedice: zejména v jejich vydání Lustigovy *Ulice ztracených bratří*, kde se o našem vydání *Miláčka* výslovně pravilo, že jiné exilové nakladatelství vydalo *Miláčka*, který už „dříve vyšel v Praze“, kdežto jejich kniha obsahuje novinky. Přitom pravý opak byl pravdou, protože pokud se pamatuju (nemám knihu při ruce), nejméně dvě – a myslím dokonce, že všechny tři – novely té knihy vyšly v ČSSR, některé dokonce třikrát a už v padesátých letech, kdežto *Miláček* vyšel až dlouho po invazi jako jedna z posledních knih lidí tehdy už v exilu, takže pro většinu exilových čtenářů to byla kniha už neznámá. Zdá se to jako maličkost, ale to víš, nakladatelé jsou na takové drobnosti nekalé konkurence citliví. Fakt je, že to byla maličkost. Ale když já viděl, jak nakladatelství postavilo Zdenu na nohy, přestalo pro mne nakladatelství být předmětem profesionálního zájmu, ale něčím mnohem víc: čím, nemusím Ti říkat. Prostě můj vztah k podniku přestal být ryze racionální.

Pak Index někde napsal – snad v nějakém dopise –, že přišli na způsob, jak vydat knihy autorů z Prahy. Já o jednom taky věděl – dala by se jím obejít Bernská konvence –, jenže Praha samozřejmě nerespektuje jiné zákony, než je pouhá Bernská

45 Anglicky, zde narážky, zmínky.

konvence, takže by ten způsob dostal z rizika nanejvýš nás. Od samého začátku podnikání jsem se snažil zajistit souhlas přes západní majitele práv, tedy přes pana Braunschweigera <a j.>⁴⁶. Samozřejmě, když jsem četl o tom „způsobu, jak vydat knihy autorů z Prahy“, propadl jsem panice a napsal jsem Braunschweigerovi, že se obávám, aby nedošlo k nějakým neautorizovaným vydáním, neboť on mě stále ujišťoval, že nám zatím práva dát nemůže, protože autoři si česká vydání zatím nepřejí, ale změní-li autoři stanovisko, práva nám dá (podobnou korespondenci jsem měl s Rowohltem, který mi nakonec – po pokynu od Havla – práva dal). Braunschweiger tenkrát napsal Indexu a oni to – asi přirozeně – vzali jako můj pokus překazit vydání. Šlo mi samozřejmě o znemožnění *neautorizovaného* vydání, z důvodů, přiznám se, dvou: aby nám tímhle nerespektováním uzancí Index nevyfouk autory, o jejichž vydání jsem už dlouho jednal s jejich západním literárním zástupcem (Braunschweiger), a aby ty autory, z nichž mnozí jsou moji osobní přátelé a někteří (Kliment např.) dokonce moji dlouholetí a blízcí přátelé, neohrozilo. Ta první obava byla motivována, na mou čest, ne nějakou nakladatelskou tížností, ale obavou o osud nakladatelství (tehdy se ještě nerýsovalo zrovna moc dobrých autorů), protože jsem se bál, co by eventuální krach (neměli jsme nikdy a nemáme žádnou subvenci) udělal se Zdenou, která se sotva dostala z depresivní melancholie.

No, a pak se dělala ta antologie do *Kontinentu*,⁴⁷ a o tom jsem z úst lidí přímo zúčastněných věděl, že je to bez svolení autorů (předpokládám, že si to nevymysleli). A dokonce mi jeden napsal, že s tím dokonce někteří autoři nesouhlasí. To mě už opravdu namíchlo, a když se mnou začal korespondovat čerstvě příšlý Filip, napsal jsem mu dopis, kde jsem se o tom, myslím, zmiňoval.⁴⁸ Přirozeně jsem se domníval, že otiskli-li Klánského v *Kontinentu* bez svolení, tisknou ho asi stejně i knižně, když tím vyzkoušeli, že to není průšvih. V tom bodě jsem se zřejmě mýlil; to mě mrzí. Ale co jsem si měl myslet, když jsme – na smlouvu s Braunschweigerem a s Rowohltem – vydali Vaculíka a Havla, a v Praze se osmělili a přes touž agenturu i jinými cestami

46 Nejasný vpisek rukou, pravděpodobně „a.j.“

47 *Kontinent*, literární časopis 3. ruské emigrace, tj. autorů, kteří odcházeli do exilu od konce 60. let. V letech 1974–91 vycházel čtvrtletně pod redakcí Vladimíra Maximova (Paříž) ve vlastním nakladatelství (právnícké sídlo Berlín), subvencován nakladatelstvím Springer. Časopis po jistou dobu vycházel ve výběru a v samostatném uspořádání v němčině, francouzštině, angličtině, holandštině, italštině a řečtině a uveřejňoval i příspěvky z dalších zemí sovětského vlivu. Roku 1976 připravili Pavel Tigrid a Ota Filip zvláštní číslo sestavené z textů autorů žijících v Československu a přeložených do němčiny, které vyšlo pod titulem *Sonderband Prag* v berlínském nakladatelství Ullstein. Byly tam otištěny ukázky z děl Vratislava Blažka, Václava Černého, Alexandra Dubčeka, Ladislava Dvořáka, Josefa Fraise, Jiřího Gruši, Jiřího Hájka, Václava Havla, Bohumila Hrabala, Ivana Kadlečíka, Karla Kaplana, Mojžíra Klánského, Ivana Klímy, Alexandra Klimenta, Jana Miloty [pseud.], Zdeňka Rotrekla, Jaroslava Seiferta, Karla Sidona, Karla Šiktance, Jana Terena [pseud.], Julia Tomina, Jana Trefulky a Ludvíka Vaculíka.

48 Ota Filip v dopise z 21. září 1976 Škvoreckému sdělil, že si spolu s Pavlem Tigridem od autorů svazku souhlas předem vyžádali. „Pokud jde o Kontík: My jsme s Tigridem každého jednotlivého autora kontaktovali, posílali jsme tam lidi a měli jsme od nich slovo, samozřejmě nic písemného.“ (Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.)

nám najednou dali hned několik svolení najednou: Kliment, Klíma, Binar, Trefulka, Hejl, Gruša, a dokonce i Kohout – a najednou jsem dostal z Indexu prospekt na rok 1978 a v něm oznámený *Morový sloup* –, o němž mám od Seiferta jednak písemné, jednak přes jednoho starého spisovatele, který tu byl, ústní sdělení, že jej máme vydat my, ale až po jeho smrti, protože se Seifert bojí msty na dětech. A dále v něm oznámeno, že připravují Kohouta, Klímu, Klimenta. A to už jsme měli podepsané smlouvy. Domníval jsem se tedy, že se asi zbláznili a rozhodli se jít do věci bez ohledů na dovolení, a poslal jsem jejich prospekt Braunschweigerovi s formální žádostí, aby je upozornil, že na uvedené knihy máme smlouvy my.

Nato mi pan Müller napsal příložený dopis.⁴⁹ Nad ním, jak jsem napsal, mi ujely nervy, zejména nad formulacemi jako „kurátor nad nakl[adatelskou] iniciativou druhých“ a „bohorovnost“, a zvedly se ve mně vzpomínky na celou tuhle poněkud psychopatickou historii, tak jsem sed, napsal příložený dopis, a abych si to nerozmyslel, hned jsem ho hodil do kastlíku. To víš, taky jsem jenom člověk, a taky se někdy naseru a řeknu věci, které bych v příčetném stavu neřekl. Ovšem, moje formulace, jak poznáš, není, že bych vinil „bývalé komunisty“ ze zničení české kultury, ale že jsem „nikdy nepatřil k tomu spolku“. V tom je rozdíl, i když, to si uvědomuju, to zas muselo nasrat pana Müllera tak, že zas ujely nervy jemu.

Prostě, celá záležitost je stará a složitá a nepříjemná a mě opravdu mrzí a byl bych Ti vděčen, kdybys zapůsobil jako mírotvorce. Jednu věc dobrou by to snad mohlo znamenat, že se mezi námi vyjasnila fakta. Věřím tedy, že Index opravdu nemá v úmyslu nevydávat⁵⁰ bez svolení, a jsem ochoten spolupracovat, i když spolupráce na tomhle poli je strašně těžká.

Totíž: konkurence je konkurence a podnik buď roste, nebo zaniká. To jsou zřejmě železné zákony kapitalismu, který kromě výhod má také nevýhody. Fakt je, že my dnes máme kapacitu takových 15 knih ročně, a abychom mohli vydat jisté knihy (např. Kalistu, Koháka, poezii, Kaloušovou apod.), musíme vydat jiné knihy, kterých se prodá tolik, že tyhle ztrátové tituly zaplatí. A protože já jsem prozaik, chtěl bych a vždycky jsem chtěl vydávat především romány, ale ty zase ne všechny táhnou, takže se musí udělat nějaká ta Mandlová, kterou ostatně považuju za knihu velice cennou. Tedy nedělám si iluze: dohodnout se můžem, jak se rozdělit o nekomerční tituly. Ale rozdělit si tituly přitažlivé, to je bohužel asi utopie. Tady musí rozhodnout autoři. Samozřejmě, že tu působí moje přátelské a osobní vztahy k většině z nich, ale taky to, že naše knihy zatím vypadaly vždycky výborně, kterážto výbornost je ovšem zaplácena úmornou prací a stojí hodně peněz. Jestliže se někteří z nich v Praze dozví [*sic!*], že viním všechny komunisty paušálně (v dalším dopise píše pan Müller o kolektivní vině, což mi už ovšem podkládá názory, které jsem tedy vůbec nikdy neměl, a trošku šejdrem si interpretuje výrok z mého příloženého dopisu⁵¹) ze zničení kultury, možná, že na nás zanevrou a budou dávat svolení Indexu. Tohle

49 Z této a následující věty vyplývá, že Škvorecký poslal Pelikánovi také kopii obou inkriminovaných dopisů.

50 Správně „vydávat“.

51 Takový dopis neměl editor k dispozici.

je riskantní činnost, jak Ty víš nejlíp, ale věř mi, že autorům v Praze jsem nikdy o Indexu nic špatného neřekl.

Osobně mě skutečně – a mile – překvapilo, že nám dal svolení Kohout. Dělal jsem si z něho přece tolikrát srandu, jenže on je přece jen spisovatel a chápe, že to není míněno nijak osobně. On prostě byl na scéně české kultury dlouho figura dost komická, a k jeho cti budiž řečeno, že si to sám uvědomil, čehož je schopen málokdo (svědčí o tom věnování, které mi napsal do petlicového *Juráčka*: „Rotnému Smiřickému – Jan Vrcholáb“, což je postava z *Miráklu* a odjinud, za níž je on). Mám tu teď od něho dopis – čímž přecházím k příjemnější části –, kde se mě táže, zda bychom příští rok nevydali jeho poinvažní hry anebo jeho nový román *Katyni*. A v případě, [kdybychom]⁵² jeho hry vydat nemohli, zda bychom se nehněvali, kdyby mi nabídl naší „konkurenci v Německu“. Napsal jsem mu, že to ještě uvážím, ale že rozhodně chcem vydat *Katyni*. Ale ačkoliv vydat obojí je, myslím, docela dobře v naší kapacitě, jsem ochoten ty hry přenechat Indexu, pokud si ovšem nebude myslet, že jim házím nějaké drobtý z bohatého stolu. Fakt je, že bychom z důvodů redakční politiky (zatím jsme to neudělali) neradi vydávali dvě knihy téhož autora v jednom roce.

Kohout mi taky poslal první číslo toho *Almanachu*⁵³ a chtěl by, abych to recenzoval, až mi dá pokyn (zatím to nechťejí recenzovat, protože čekají na ouřední ozvěnu). A dále: abych prý v *Listech* taky jednou napsal o románech z Petlice, i když moje články o znormalizovaných se jim prý zamlouvají. Jak víš, nepsal jsem o disidentech hlavně proto, že mi jednou někteří vzkázali, že pochvala ode mne se rovná průseru (měl jsem už napsanou recenzi na jednu knížku, a tak jsem ji zahodil). Mimoto, mám dojem, že o petlicových titulech v *Listech* psal Tonda.⁵⁴ Mimoto, jak víš, jsem povahou satirik a mnohem lépe se mi zesměšňuje nepoctivost, než chválí dobrá práce. Ono chválení vyzní vždycky méně zajímavě, plošeji. Ale jestli usoudíš, že bych měl napsat o těchhle knihách, pokusím se.

Tak to by asi bylo, co jsem chtěl napsat. Nevím, jestli pochopíš celý ten psychologicko-konkurenční propletenec s Indexem, a naprosto nechci tvrdit, že jsem bez viny. Ale skutečně mi nejde o to, abych vyvolával a udržoval spory, tím míň, abych na základě teorie o kolektivní vině pranýřoval všechny, kdo měli jiný názor než já, i když tím nepřímou (obvykle hodně nepřímou) přispěli k věcem, které jsem v punktu kultury napsal a které jsou, bohužel, pravda. Tím méně ty, kteří už drahá léta dělají, nikoliv nepřímou, ale přímo, pro tu kulturu mnohem víc, než ji kdy nepřímou poškodili.

Doufám, že věříš v mou upřímnost.

Srdečně Tvůj

Pepík

Ústav pro soudobé dějiny, Praha. Sbírka Index, kart. 23. Fotokopie originálu psaného na stroji.

52 V textu zřejmě omylem „zda bychom“.

53 Zřejmě almanach *Stunde namens Hoffnung*, jenž pak vyšel jako *Hodina naděje* v Sixty-Eight Publishers (viz č. 73 jeho seznamu v příl. č. 2).

54 Zřejmě Antonín J. Liehm.

24

1978, 7. listopad, Švýcarsko
Pavel Kohout Josefu Škvoreckému

Milý Josefe,

dobry den ze Švýcar, přijel jsem skoro současně s Vaším dopisem, takže Vám konečně píšu bez prostředníků. Úvodem Vás chci požádat, abyste mé dopisy neskladoval v sejfech, které Vám spolupracovníci vylupují, ale nasativ jimi srdce i duši, svěřil je živlům. Čímž odpovídám na první otázku:

Nikoli, neemigroval jsem, konám jen poněkud riskantní pokus, ostatně ne první, dá-li se naše polepšovna proložit trochou pohybu. Po dlouhých diskusích – měli jsme na to dokonce svého druhu sjezd, na Hrádečku se 9. září sešli kromě nás s Havlem ještě Vaculík, Klíma, Kliment, Trefulka, Uhde, Kabeš, Urbánek, Landovský, Sidon, Hutka, Brabenec a za Slováky Kusý – jsme dohodli, co se zkouší, i co bude, když to nevyjde. Zkouší se tedy třetí cesta – snad nejkomičtější ze všech: být svoboděn v nesvobodě, neboť doma jsme si to už opatřili, a nesvoboděn ve svobodě; chci-li se vrátit, musím vydržet být občanem na dovolené. Novinářské klání ve Vídni jsem díky skvělým německým kamarádům vyhrál, už pochopili, že se k české politice vyjadřuju jen v Česku, a rezignovaně mě dali na kulturní stránky. Teď aby si naši hoši nevymysleli nějakou legráčku sami. Leč, takový je můj život, vždy s rizikem, ale také s dobrou nadějí. Jsem optimistický fatalista.

Četl jsem Vaši korespondenci, která šla právě do Prahy. Budu se snažit, aby se to <(Slovník)>⁵⁵ brzo vyjasnilo, i když jsem teď na delší dobu ztracen v ledu: první premiéra *Katyně* po Německu je Finsko, a my si jedem na týden odpočinout do Laponska po tom veselém létě. K *Slovníku* jen vzkaz: Ludvík i Jiří se ptají, lze-li vydání koncipovat tak, aby český a anglický slovník bylo možno případně rozdělit. *Pro domo* by to úplně stačilo česky. Jinak nechají moc pozdravovat a těší se na první salvu knížek: to bude zase radosti.

Bílá kniha se mi moc líbí, je to přece jen potěšení, vidět tu guttenbergovskou čern, i když jsme si tak zvykli na Petlici, že už je nám každá jiná publikace podezřelá. Sovák⁵⁶ je skvělý. Co se *Katyně* týče, nepadlo zatím žádné rozhodnutí, protože v tom neznámí i známí prostředníci způsobili zmatek. Máme ovšem všichni v Praze – tedy alespoň my kluci, co spolu chodíme – dojem, že by to mělo být všecko u Vás – nehledě na vztahy a věci minulé i budoucí; ale z Německa nás bombardují, že budou bez prózy plajte⁵⁷. Dospěli jsme sice k názoru, že ke svým starostem nemůžem brát na sebe ještě tuhle, koneckonců si musí poradit sami, ale na druhé straně opravdu nerozumíme tomu, co se nám z dálky jeví jako konkurenční boj, hodný jiné epochy. I ptají se

55 Vepsáno rukou; zřejmě šlo o přípravu *Slovníku českých spisovatelů*, o němž je zmínka v následujícím dopise; vyšel nejdříve v Edici Petlice a následně, doplněn a zredigován, v torontském nakladatelství (srv. č. 108 seznamu v příl. č. 2).

56 Pravoslav Sovák navrhl obálku na Kohoutovu *Bílou knihu* – viz č. 61 v seznamu publikací v příl. č. 2.

57 Z německého *pleite* (zahlungsunfähig), čili insolventní, zbankrotovaný. Kohoutova *Katyně* vyšla nakonec v Indexu.

přátelé, proč neuděláte nějakou dohodu mezi sebou, a hlavně: proč se ty dvě skupiny nepropojí reklamně a obchodně, proč se vzájemně neinzerují či dokonce: neučiní z atraktivních titulů výběrovou koprodukční řadu. Nikdo z nás se do toho nehodlá míchat, ale ptát se chceme Vás i jich. Hodláte-li odpovídat, oslovte všechny, my jim to hned pošlem do Prahy.

Knížky, které jste poslal, už jsou skoro všechny v Praze, konečná je Ludvík: myslím, že má na ně největší právo. Jinak jsou ovšem po cestě hojně čteny. Prosím, pošlete je sem dál, do Luzernu, vyšlu je, jak je přečtu. Zajímá mě hlavně Váš nový román. Nejlepší by bylo, kdybyste znovu poslal celý seznam produkce, odškrtám Vám, co nám opravdu došlo, aby v tom byl pořádek.

Vrátím se do Luzernu koncem listopadu a těším se na zprávy i eventuální dotazy. Půjde-li vše dobře, budu venku do léta příštího roku. Nepůjde-li, uvidíme. Píšu Vám doslova na koleno, jsem tu jen na pár hodin, ale myslím, že aktualita tentokrát nahradí kvalitu. Pozdravujte ženu, taky od mé, Jelena je se mnou, psa nám zabili.

PK⁵⁸

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Petlice. Originál. Strojopis.

25

1978, 17. listopad, Toronto
Josef Škvorecký Pavlu Kohoutovi

Milý Pavle,

vítám Vás tedy na Západě, i když jenom jako režiséra a turistu, a doufám, že to ten rok skutečně vydržíte a že si na Vás nevymyslí nějaký trik. Připadá mi to skoro nemožné, že by si něco nevymysleli, neb na vymýšlení špinavostí oni jsou dost experti.

Protože, jak víte nebo brzy poznáte, v exilu je nouze o čas i o pracovníky (proto je nouze o čas), půjdu hned k věcem.

Slovník spisovatelů: předně: Jak se má jmenovat? Ptal jsem se na to tuším Ludvíka, a odpověď je dost důležitá. „Zakázaní čeští spisovatelé“?

A teď k té hlavní a ožehavé otázce: proč Sixty-Eight a Index nespolupracují. Bohužel – anebo možná bohudík, čert ví – konkurenční boj je možná „hodný jiné epochy“, jak píšete, nicméně v podmínkách západního trhu (jak píší naši ekonomové)

---

58 Signováno takto rukou. Do dopisu z 10. února 2004, jímž dával souhlas s uveřejněním svého dopisu z listopadu 1978, připsal Pavel Kohout následující poznámku s tím, že *imprimatur* platí i na ni: „Když Václav Havel po 'klíčích' už ve svém prvním kole udělování řádů vyznamenal Josefa Škvoreckého tuším dokonce Bílým lvem, požádal jsem ho vzápětí, aby nějak ocenil i práci Adolfa Müllera a Indexu vůbec. Patří k několika jeho nevysvětleným resentimentům, že to udělal až skoro na konci svého úřadování, když už ho o to žádali i další kolegové a podpořil to i Pavel Dostál. Výkon Indexu se mi jeví být srovnatelný a nadále nedocenený. Protože jsem své texty dával střídavě oběma nakladatelstvím, nemluví ze mne stranickost. Adolf Müller tím trpěl, i když byl příliš gentleman, než aby to vyslovil.“

je to fakt, tvrdý, všudypřítomný a podmiňující životnost tohoto trhu. Mějte – a to oslovuju Vaše kolegium z Hrádečku – na paměti, že my jsme *soukromý* podnik v tom nejvlastnějším slova smyslu: tj. že ani dolar našeho kapitálu nepochází z nějakých dotací, půjček, darů, stipendií atd., nýbrž každý dolar je pouze výsledkem původní investice, která pohltila všechny naše soukromé úspory, gigantické práce mé ženy Zdeny, která v podniku nechala doslova sedm let života a značnou část zdraví, a věrnosti platicích (bohužel je také hodně špatně platicích a neplaticích) čtenářů. Tedy je to dost typicky malopodnikatelský soukromý podnik, který všechno, co má a co vybuďoval, vybuďoval bez jakékoliv pomoci, finanční i pracovní. Jak jistě víte, takový podnik prostě nemůže spolupracovat s jiným podnikem stejného charakteru. Každý jiný podnik stejného charakteru je prostě konkurence, zase v tom starém a původním slova smyslu. Spíš kompetice. Přátelská konkurence, ale konkurence. Ale já si myslím, že dosavadní výsledky exilového vydávání celkem svědčí o tom, že tahle konkurence je v podstatě ekonomicky zdravá věc. Myslíte si, že by za těch necelých deset let vydávání vyšlo tolik knih (jenom my už jsem jich vydali k sedmdesáti, Index myslím taky tolik, stejně jako Konfrontace, a když sečtete produkci menších a příležitostných nakladatelů, vydá to asi také tolik): tedy myslíte si, že by vyšlo tolik knih, kdyby to vydávalo nějaké dotované ústřední a jednotné nakladatelství? Já o tom dost pochybuju.

To je tedy zásadní věc: takové jsou zákony tohoto trhu, a pochybuju, že by šly překračovat.

Je to – nebo by měla být – *přátelská*, nikoli *nekalá* konkurence. Oba tyhle pojmy mají v tomhle světě svoje přesné významy. Bohužel, mezi námi a Indexem nebyla ta konkurence vždycky jenom přátelská.

Index Vám jistě napíše svou verzi té historie, a je opravdu těžké pro zúčastněné být objektivní a neutrální. Pokusím se tedy o tuhle kvadraturu kruhu, jak nejlíp umím.

Myslím, že vše začalo malérem, který Indexáci nemysleli jistě zle, jenom to prostě nedomysleli. Právě když se moje žena rozhodla založit nakladatelství (víc o tom v *Samožerbachu*), dostali jsme dopis od právě založeného Indexu (do té chvíle jsme nevěděli, že se v Německu zakládá taky nakladatelství), v němž mi pp. Müller a Utitz přátelsky a s radostí oznamovali, že získali nějaké peníze a založili nakladatelskou společnost, která jako první titul vydá *Tankový prapor*. Přiložili dokonce návrh obálky. Moje žena jim odpověděla – to bylo vše ještě v poloze přátelství a zdvořilosti –, že jim děkujeme, ale jelikož jsme se právě taky rozhodli založit nakladatelství, vydáme tenhle román sami. Pak se vyměnilo pár dopisů, kterážto série byla zakončena nešťastným psaním pana Utitze, opakují, jistě nemíněným zle, nicméně s účinností rudého hadru na bejka. V tom dopis pan Utitz Zdeně ironicky napsal v tom smyslu, ať to tedy zkusí, ale že se nám jistě budou hodit peníze pro naše soukromé podnikání; a oni že jsou vždycky ochotni mně něco vydat. Taky jí tam ironicky naznačil, že ona jako ženská na to nestačí.

Jak říkám: zle to nemyslel, ale nevěděl patrně, komu to píše. Moje žena je jednak dcera zlikvidovaného soukromého nakladatele, zavřeného v padesátých letech na dva roky a pak uprchlého do USA (kde bídně zemřel), sestra mukla, který na uranu strávil deset let a pak ještě dva roky u černých na vojně, a dcera matky, které předepsali

k „náhradě“ obrovský údajný „dluh“ jejího zlikvidovaného manžela, takže prostě nemohla mít zaměstnání, protože by dostávala jen existenční minimum, zbytek by šel na úhradu toho dluhu. To přirozeně všechno zanechalo následky v myšlení a pocitech mé ženy. A za druhé: moje žena je dost feministka, ne nějaká radikální, ale ženská, která se celý život snažila něco dokázat, a vždycky jí v tom zabránily vnější okolnosti: na konzervatoř (housle) ji nevzali z typicky kádrových důvodů (taky zrovna vyhodili jejího profesora, u něhož se připravovala), FAMU nedodělala, protože přišly tanky. To nakladatelství je její – a jen její, já jenom statuju – životní dílo. Takže jistě pochopíte, že po Utitzově dopise se zatvrdila, a i když jsem se ze začátku pokoušel ji obměkčit a uplácat s Indexem nějaký *modus vivendi*, nedařilo se, a nakonec jsem toho nechal.

A pak začly drobnější i větší konfrontace. Maličkosti: v autorských medailoncích Indexových knih byly drobné šfouchance založené na nepravdách. Přečtete si třeba medailonek o Arnoštu Lustigovi z knihy, kterou mu Index vydal. Je to sbírka několika novel, které všechny už předtím v Praze vyšly (některé velmi dávno: na konci padesátých let), a vyšly ne jednou, ale většinou několikrát (Arnošt, jak víte, je v tomhle umělec). Čtenářům jsou přesto prezentovány jako autorova nejnovější díla. To by nebylo tak zlé, i když reklama nemá klamat tělem. Horší je, že je v medailonku zmínka o „jiném románu, který v exilu vyšel a který byl už předtím vydán v Praze“. To je nárážka na naše vydání *Miláčka*. Ovšem právě *Miláček* vyšel v Praze až na podzim 1969, kdy většina našich čtenářů byla už dávno v exilu, kdežto novely obsažené v indexovském vydání vyšly všechny mnohem dřív a několikrát.

Tohle je samozřejmě maličkost, interní šturec, kterého si normální čtenář ani nevšimne. Pozornosti mé ženy a mojím to samozřejmě neušlo.

Pak jsem se dozvěděl – mám dojem, že to Index dokonce sděloval přátelům písemně –, že prý přišli na způsob, jak obejít copyrightovou konvenci, tj. jak vydávat knihy pražských autorů bez jejich svolení. Já v té době už drahnou dobu otravoval pana Braunschweigera, Fischer-Verlag a jiné, aby nám pomohli navázat spojení s Vámi a dotázali se Vás, zda byste souhlasili s českým vydáváním. Vycházejí ze svých zkušeností, když jsem tam ještě byl, jsem prostě zásadně odmítl myšlenku vydávat bez svolení autorů, protože jsem prostě věděl, že se tím může udělat radost, ale taky způsobit pěkný průšvih. A taky jsem si byl vědom, že by vláda v Praze mohla pirátského vydání zneužít k soudnímu procesu, který by nakladatelství snadno zlikvidoval, a to zdánlivě zcela legálním způsobem. Přišel jsem taky na trik, jak vydávat bez svolení a přitom bez legálního rizika – existují země, které dodnes nejsou v konvenci a kde mám náhodou velmi schopného osobního přítele –, ale zavrhl jsem jej, s ohledem na nemožnost vidět, jaké následky by to mohlo mít v Praze. A tehdy jsem se obrátil na pana Braunschweigera, s nímž, opakuju, jsem už byl nějaký čas v jednání, a napsal jsem mu, co jsem se dověděl. Nevím, bylo-li to fair nebo ne, to posuďte sami. Samozřejmě, taky mi na srdci ležel osud nakladatelství mé ženy, které je její dítě, a kdyby umřelo, nedovedu si představit, co by se stalo.

Tehdy se ovšem vztahy s Indexem silně zhoršily. Pochopitelně, pan Müller mě obvinil z udavačství, v dopise panu Braunschweigerovi, pokud se pamatuju, nekalé copyrightové úmysly popřel, a mlíko se mezi náma rozlilo.

Pak už se to nikdy nespravilo. Naopak. Ale vina, při vši sebekritičnosti, je myslím na Indexu. Jenom dva konkrétní příklady:

Přes jednoho staříčkého spisovatele, který jezdí do Kanady za dětma, jsem byl ve spojení s Jaroslavem Seifertem, kterého osobně znám, neb bydlel vedle nás a často jsem ho se Zdeňkem Mahlerem navštěvoval, když mu v šedesátých letech bylo fyzicky mizerně. Žádal jsem přes toho prostředníka (je to dlouholetý Seifertův osobní přítel a vrstevník), aby nám Seifert dovolil vydat *Morový sloup*. Seifert mi přes toho pána vzkázal, že by byl rád, kdyby *Morový sloup* vyšel u nás, ale že dokud bude živ, nemůže dát svolení, protože jeho rodina má už tak dost potíží. Věděl jsem něco o jeho trampotách s dcerou a tak, takže jsem nenaléhal. Pak mi loni Index oznámil, že dostali od Seiferta svolení k vydání *Morového sloupu* (na jedné věci aspoň jsme se dohodli: že si navzájem budeme oznamovat, kdo komu dal svolení, aby nedošlo k dvojvydání). Pomyslel jsem si, že Seifert už je velmi starý, buď zapomněl, že svolení dal původně nám pod podmínkou, že musí nejdřív umřít, nebo si to prostě rozmyslel, a nechtěl jsem se s Indexem hádat, tak jsem to prostě přijal. Index vydal *Morový sloup*. A letos v létě tu byla na návštěvě žena jednoho chartisty, taky dobrého známého Seiferta, a ta mi řekla, že Seiferta mohl trefit šlak, když jednoho dne dostal propašovaný dopis od Indexu, kde mu sdělovali, že vydali *Morový sloup*, sice bez jeho vědomí, ale to že on jistě pochopí a bude z toho mít radost. Tohle je výpověď očitého svědka, který u Seiferta v té době byl a jehož pravdomluvnost (znám ho nejmíň dvacet let a Vy taky) je mimo pochyby.

Takže tedy Index mi prokazatelně lhal, aby mohl knihu vydat.

Případ *Katyně* následoval: zase mi Index oznámil, že přes prostředníka z Prahy dostali od Vás svolení k vydání. Dotázal jsem se p. Braunschweigera, který slíbil, že to zjistí. Jak píšete, „neznámí i známí prostředníci v tom způsobili zmatek“. Zmatek, to je O. K. V případě Seiferta ale o zmatek nešlo.

A konečně: když jsem po letech jednání s panem Braunschweigerem konečně podepsal smlouvy na *Juráčka*, na Klimentův a Klímův román, dostal jsem najednou katalog Indexu na rok 1978, kde černě na bílém oznamovali vydání přesně těchhle tří románů. Poslal jsem pochopitelně katalog panu Braunschweigerovi se žádostí, aby zjistil, jak to je, protože se mi nechtělo psát přímo do Indexu. Nato jsem dostal ironický a dost nesmyslný dopis od pana Müllera, kde mi cituje z mého vlastního románu, co tam píšu, že jsem „nikdy nikoho nedokázal žádným autoritám oznámit“, a cituje to v tom smyslu, že porušuju vlastní morální pravidla, a to tím, že jsem je „oznámil“⁵⁹ panu Braunschweigerovi. Což je trochu matení pojmů. Trochu mi povolily nervy a napsal jsem jim něco ostrého, což mě pak mrzelo, protože já věru nedělám politické rozdíly mezi partajníky a bezpartajníky. Pan Müller z toho udělal, že jsem vyznavačem kolektivní viny komunistů, což věru nejsem. Taky mu asi ujely nervy, a pak se uklidnil.

Taková je prostě moje verze, porovnejte ji s tou, kterou Vám jistě napíše Index. Jo, ještě jsem zapomněl, že když vydali Klánského, napsal jsem někomu, že je to pirátské vydání. Prý nebylo, napsal mi Müller. Já ovšem soudil podle toho, že německý překlad,

---

59 V dopise zřejmý překlep „známil“.

který udělali Tigríd s Otou Filipem, bylo pirátské vydání, omluvené tím, že šlo o vydání v antologii, ne samostatné. (*Kontinent: Sonderband Prag.*)⁶⁰ *Mea culpa.*

My, jak jste jistě v Praze poznali, se snažíme dát knihám z Prahy to nejlepší. Já si plně uvědomuju, že jako spisovatel mám jistou výhodu: prostě jsem kolega a osobní přítel mnoha spisovatelů v Praze. Ale takový je život. Proč bych se měl téhle výhody vzdávat, když jí, doufám, nezneužívám, ale jen používám k větší slávě české literatury, jejíž jsme my všichni dosud žijící součástí. *Juráčka* jsme např. vydali podle Vašeho přání do konce srpna, ačkoliv to pro nás technicky ani finančně nebylo snadné. A mé ženě nakladatelství doslova zachránilo zdravý rozum, ne-li život, protože první léta exilu byla těžký případ nostalgie.

Už toho tedy nechám. Anebo ještě: vzájemná distribuce a propagace – víte, my máme tolik práce s knihami, které vydáváme sami, a s překlady českých knih, které nabízíme, že si opravdu nemůžeme už moc přibírat. A vyměňovat si čtenářské kartotéky? Jednak skoro všichni exulanti, kteří jsou ochotni číst, vědí o existenci všech nakladatelství, a kartotéky jsou tedy prakticky totožné. Jednak mnozí si vymíňují, že jejich adresu nikomu nedáme, takže je tu tahle překážka rovněž.

Opravdu toho už nechám, a jen ještě tohle:

Přirozeně bych moc rád vydal *Katyni*, *Juráček* se mi velice líbí a obdivuju jeho technickou virtuozitu (ovšem, trademark Vašich pozdějších her), kterou Vám tak záviděl Vráťa Blažek. Tedy bych *Katyni* moc rád vydal, ale rozhodnutí v těchto těžkých dilematech musím pochopitelně ponechat Vám. Na Západě je takový zvyk, že autor je někdy smluvně (většinou) někdy jen jako *gentlemen's agreement* zavázán nabídnout další dílo tomu nakladateli, který vydal dílo předchozí. Ale zase: pro ty zcela mimořádné podmínky našeho života a konání na tom nechci bazírovat. Doufám ale, že autoři, které jsme vydali, a vždycky úzkostlivě dbali na to, aby právně, i pokud jde o vzhled a úpravu knihy, bylo všechno v nejlepším pořádku, že tito autoři z nějaké dobře míněné rozdělovatelské spravedlnosti nedají svá další díla konkurenci.

A ke konkrétním věcem: vzkazoval jsem několikrát, ale vzkaz jste asi nedostali, zda by[ste] Havel nebo Vy, nebo oba dohromady nemohli sestavit antologii nejlepších současných her. Vydát totiž autorské monografie, jako byly Havlovy *Hry*, je nakladatelsky hodně riskantní, protože hry se tradičně příliš nečtou, na ty se chodí do divadla. A přitom je dobrých her hodně: Vaše, Havlovy, Landovského, Uhdeovy, Topolovy. Tedy antologie by to – aspoň pro začátek – vyřešila nejlíp. Ovšem jste-li proti tomu, vydáme postupně monografie. Takže chcete-li nám svěřit svoje poslední hry, o nichž jste psal v dopise doprovázejícím časopis, napište a pošlete je. Uděláme, co bude v našich silách. Pak jsem taky Havlovi vzkazoval, zda bychom mohli vydát poezii obsaženou v jeho antologii *Pohledy I.* (nemám momentálně po ruce – jmenuje se to tak?). Je to výborná poezie, a dělat všem lidem zastoupeným v té antologii samostatné knížky je prostě prakticky neuskutečnitelné.

A ještě osobně: vyjela Vaše dcera? Prý měla studovat na hotelové škole ve Švýcarsku? A co vůbec je nového o lidech. Kanada je přece jen strašně vzdálena Praze a zdejší tisk zdaleka tolik nepíše o naší zemi jako v Evropě.

60 Viz pozn. u dopisu č. 23 (Josef Škvorecký Jiřímu Pelikánovi).

Tak Vás srdečně zdravím, i Vaši ženu, a těším se, že mi zas napíšete, až se situace poněkud uklidní.

Váš

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Petlice. Průpis. Strojopis.

26

1978, 19. listopad, Toronto

Josef Škvorecký Pavlu Kohoutovi

Milý Pavle,

znova jsem četl Váš dopis a uvědomil jsem si, že jste chtěl, abych to psaní vysvětlující záležitost s Indexem adresoval všem přátelům v Praze, ne Vám osobně. Tak jsem tu část z předchozího dopisu, která se týká té záležitosti, přepsal a příkládám ji jako zvláštní dopis. Pošlete – pokud už jste neposlal – *tohle* psaní. Jak poznáte, liší se od předchozího jenom formulacemi, nikoli obsahem.

Mimochodem: z Vídně mi přítel poslal publikaci Tomáše Řezáče *Wege ins Leere*, vydanou německy Orbisem v Praze, kterýžto fakt se nikde v knize nedočtete; zřejmě snaha vypadat, že jde o knihu vydanou v Německu. Dočtete se tam o nás všech včetně pana Braunschweigera. Nehledě na všemožné fantazie, je v tom i spousta věcných chyb v čistě neutrálních (politicky) detailech. Neměl by o tom někdo napsat do nějakých německých novin? Je to zaměřeno na německou levici. Já se pokusím udělat si z toho srandu v Hlase Ameriky, jenomže to s Amerikou nemá nic společného, takže to třeba nepůjde.

A ještě mimochodem: sdělil jsem obsah Vašeho dopisu, který jste mi poslal před časem a který se týkal nespokojenosti s obsahy pořadů Hlasu Ameriky, panu Nevludovi, s nímž tam spolupracuju. Vysvětlení, které mi podal, jsem pak napsal do dopisu, který měl k Vám dopravit pan Braunschweiger. Doufám, že jste jej dostal. Snad byste mohl se spojit s Nevludem a vysvětlit mu, jaké mají v Praze názory na Hlas. Můžete se spolehnout na naprostou diskrétnost: na rozdíl od Svobody v Hlase zatím neměli případ nasazeného fízla.

Adresa je:

Mr. Vojtěch Nevlud

International Communication Agency

Voice of America – Czechoslovak Service

Washington, D.C. 20547, U.S.A.

To je snad pro dnešek vše. Srdečně zdravím Váš

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Petlice. Průpis. Strojopis.

27

1978, 19. listopad, Toronto

Josef Škvorecký přátelům v Československu

Milí přátelé,

přemýšlíte o tom, proč naše dva podniky nespolupracují, proč mezi nimi existuje konkurence „hodná jiné epochy“, jak kdosi o tom napsal. Bohužel – nebo bohudík – v podmínkách západního trhu (jak by napsali ekonomové) je konkurence všechno jiné než záležitost jiné epochy: je to tvrdý fakt, ale zároveň fakt podmiňující životnost tohoto trhu. Za těch asi sedm let, co existují naše nakladatelství na Západě, vydala dohromady počítám (nikdy jsem to přesně nespočítal) nejméně dvě stě knih – jenom my v Torontu jsme jich už vydali na sedmdesát. Pochybuju, že by se podařilo dostat na svět tolik knih, kdyby to vše dělalo nějaké centrální, dotované, monopolní nakladatelství. Ta žeň je do značné míry výsledkem toho, že jde o individuální podniky, že se každý musí snažit, aby obstál v konkurenci, a proto ze sebe vydává všechno. Základní hnací motor je ovšem posedlost českou literaturou, ale tohle západní specifikum jistě přispívá k úspěchu.

Mezi všemi podniky na Západě má ovšem naše nakladatelství jistou zvláštnost: jsme ryze *soukromý* podnik, soukromý v nejvlastnějším slova smyslu. Ani cent našeho kapitálu nepochází z dotací, stipendií, půjček, darů, ani cent z peněz jiných než našich není v něm investován, tj. na rozdíl od třeba švýcarského podniku nejsme akciová společnost. Zkratka Inc. a nyní Corp. za naším jménem by sice akciovou společnost naznačovala, ale to je věc čistě formální, která pouze splňuje požadavek kanadských zákonů. Akciová společnost zvaná 68 Publishers má dva podílníky: mě a mou ženu. Podle kanadských zákonů stačí manželský pár k tomu, aby založil akciovou společnost, tedy *Inc.* nebo *Corp.*

Jak jsem řekl, veškerý provozní kapitál tohoto podniku je výsledkem původní investice, která pohltila všechny naše soukromé úspory, výsledkem gigantické práce mé ženy, která v podniku nechala doslova sedm let života (pracovní týden: 7 dní; pracovní doba: 10–12 hodin denně) a značnou část zdraví. Je výsledkem také samozřejmě přízně placících čtenářů, z nichž někteří žijí i v tak odlehlých místech, jako je Nepál nebo Freedom Islands, ale i tam cítí potřebu číst současnou českou literaturu. Bohužel, je taky hodně neplacících nebo špatně placících čtenářů, ale těch dobrých je většina. Naše původní myšlenka, když jsme podnik zakládali, byla, že provedeme experiment v demokracii skutečně lidové, tj. spolehнем jenom na čtenáře, nikoli na agentury soukromé i vládní, které vyplácejí dotace a podpory. Zatím se pokus – nejen ovšem díky nám dvěma – zdařil. Jsme v pravém slova smyslu nezávislí, závislí pouze na placících čtenářích. Jsme tedy v nejvlastnějším slova smyslu svobodní; v tom smyslu, v jakém je svobodný soukromý podnikatel na tomto západním trhu. Nikdo nám nemůže mluvit do toho, co vydáváme, nikomu nejsme zodpovědní za stav pokladny, jenom sobě. Jediná naše odpovědnost je vydat co nejvíc a co nejlépe vybraných českých knih.

Protože jsme tedy typicky soukromý podnik na soukromopodnikatelském trhu, je prakticky vyloučena spolupráce s jiným podnikem stejného charakteru na témže

trhu. Každý takový podnik je prostě konkurence, přátelská konkurence, ale konkurence.

Je to – nebo by měla být – konkurence *přátelská*, nikoli *nekalá*. Oba tyhle pojmy mají v tomhle světě své přesné významy. Bohužel, mezi námi a naším konkurenčním podnikem v Německu nebyla ta konkurence vždycky jen přátelská.

Jistě pochopíte, že o těchhle věcech píšu nerad, a kdybych si nemyslel, že chcete být informováni, mlčel bych o tom. Jistě pochopíte, že já sotva mohu být nestranný, objektivní posuzovatel této situace a tohoto jevu, když jsem až po uši namočen do starostí, věřte že nemalých, spojených s naším podnikem. Přesto se pokusím o tu kvadraturu kruhu, jak nejlíp umím.

Začnu-li od konce: apely⁶¹ na autory, kteří už vydali knihy jinde, aby přispěli k sanování podniku, není zrovna v pojmech tohoto trhu etické. Nejenže ve smlouvách na Západě je vždy klauzule o opčním právu na příští dílo autora; existuje také *gentlemen's agreement*, že autoři zůstávají věrní původnímu nakladateli, pokud ovšem on zůstává věrný jim.

Ale to lze pochopit: podmínky, za nichž vy píšete a my vydáváme, se vymykají tomu, co na tomhle trhu platí za normál. Spory mezi námi a naší konkurencí jsou však starého data. Myslím, že všechno začalo malérem, který naši konkurenti nemysleli jistě zle, jenom to prostě nedomysleli. Právě když se moje žena rozhodla založit nakladatelství (podrobnosti o tom se dočtete v *Samožerbachu*, jestli ho máte), dostali jsme z Německa dopis, že právě taky založili nakladatelství (do té chvíle jsme o tom neměli tušení). V dopise mi nakladatelé přátelsky a s pochopitelnou radostí oznamovali, že získali nějaké peníze a založili Společnost pro českou kulturu s přidruženým nakladatelstvím, které jako svůj první titul vydá moji vojenskou frašku. Dokonce přiložili návrh obálky. Moje žena jim odpověděla – to bylo vše ještě v poloze přátelství a zdvořilosti – že jim děkujeme, ale že jsme právě se rovněž rozhodli založit nakladatelství a vojenskou frašku vydáme sami, protože si slibujeme, že vzhledem k zálibě Čechů ve švejkovském typu literatury pomůže nám titul vydělat provozní kapitál (to se pak skutečně stalo: té knihy se prodalo už sedm tisíc výtisků, což je na exilové poměry asi tolik, jako kdyby doma se jí prodalo k milionu). Pak jsme vyměnili pár dopisů, až ta série skončila nešťastným psaním jednoho z šéfů konkurenčního podniku. Opakuji: jistě to nemínil zle, nicméně na mou ženu to účinkovalo jako příslovečný rudý hadr na bejka. Napsal jí totiž ironicky, že ať to podnikání tedy zkusí, ale oni že jsou vždy ochotni něco mého vydat a zaplatit mi to, kteréžto peníze se do jejího podnikání budou jistě hodit.⁶² Také jí ironicky naznačoval, že je přece jenom pouze ženská a jako ženská na takovou věc nebude asi stačit.

Jak říkám: nemyslel to jistě zle, prostě při tom jenom nemyslel a nevěděl, komu píše. Nehledě na to, že duch dopisu byl prostě duchem epochy, která pro nás skutečně skončila – epochy, kdy se všechno dělalo ústředně a jednotně, byl to dopis adresovaný dceři zlikvidovaného a uvězněného soukromého nakladatele, který po bídném

61 Správně patrně apelovat.

62 Zřejmě byl myšlen závěr dopisu Bedřicha Utitze ze 14. června 1971 (dopis č. 9).

životě v exilu bídě zemřel v newyorské chudinské nemocnici (viz o tom svědectví Ivana Svitáka, který byl náhodou u toho). Že píše sestře jáchymovského mukla (deset let + dva roky černé vojny) a dceři matky, které kdysi předepsali k náhradě obrovský údajný dluh „na nezaplacených daních“ jejího zlikvidovaného manžela, takže prostě nemohla mít zaměstnání, protože by jí byli nechali jen existenční minimum, a živila se přes deset let černým šitím a všemožnými příležitostnými službami. To všechno přirozeně zanechalo následky v myšlení a pocitech mé ženy; nikdy z toho nevyvozovala nějaké extrémní nebo předsudečné závěry; ale samozřejmě takové zážitky v člověku zůstávají. A navíc: moje žena je dost feministka. Ne radikální, ale ženská, která se celý život snažila něco dokázat, ale vždycky jí v tom zabránily specificky české vnější okolnosti: na konzervatoř (housle) ji nevzali, protože otec byl v exilu, brácha v base a profesora, u něhož studovala, právě z konzervatoře z politických důvodů vylili. Když jsem já nabyl jakéhosi vlivu v šedesátých letech, dostala se konečně na FAMU, ale tu nedodělala, protože přijely tanky. Teprve v Kanadě konečně něco dokázala: nakladatelství, které je její – a jenom její, já pouze statuju – životní dílo.

Takže jistě pochopíte, že po tom dopise se zatvrdila, a i když jsem se ze začátku snažil uplácat s konkurencí nějaký *modus vivendi*, nepodařilo se to, a nakonec jsem toho nechal.

Pak začaly drobnější i větší konfrontace. Maličkosti: v autorských medailoncích knih naší konkurence byly drobné šfouchance, založené na nepravdách. Přečtete si třeba medailonek ke knize Arnošta Lustiga *Ulice ztracených*. Je to výbor z drobnějších próz, charakterizovaný větou: „Soubor jeho posledních prací vám touto knihou předkládáme.“ Nebudu posuzovat sémantické nuance slova „poslední“, ale čtenáři, kteří Lustigovo dílo znají a knihu si koupili, jistě předpokládali, že jde o věci dosud netištěné. „Poslední“ kniha ovšem obsahuje novely, které všechny vyšly už dávno předtím v Československu, a to i několikrát: *Velká bílá cesta* (1959, 1964); *Můj známý Vili Feld* (1959, 1961); *Oleandrové keře* (1959, 1964). To by snad tolik nevadilo – alespoň by to nemělo vadit nám –, ale v témže medailonku se také píše: „K arabsko-izraelské válce se (Lustig) vrátil románem *Miláček*, který vyšel již před lety v Československu a před nedávnem znovu v jednom exilovém nakladatelství.“ Skutečnost je taková, že *Miláček* byla v té době skutečně Lustigova práce *poslední*; napsal ji v roce 1968 a stihl ji ještě vydat v Čs. spisovateli na podzim roku 1969 (byl za ni ihned napaden nebožtíkem Dostálem v tehdy založené *Tvorbě*). Porovnáte-li tedy data vydání novel obsažených ve výboru konkurence s daty *Miláčka* (většina našich čtenářů byla v roce 1969 už rok v emigraci a ze všech Lustigových knih neznala právě jen tento román), jistě dojdete k názoru, že psát o „posledních“ dílech a o dílech „před lety už jednou vydaných v Československu“ je přinejmenším nepřesné.

Tohle všechno se vám asi jeví jako zanedbatelná maličkost. Vžijte se však do rozpoložení ženské, která umírá strachy o podnik, jehož finanční záležitosti byly dlouhá léta překerní. Třeba to je maličkost, ale v té situaci to byla, věřte, nepěkná maličkost. Rozhodně ne něco, co by přispělo k zvroutnění vztahů. Normální čtenář si toho zajisté nevšiml, i když asi každý raději sáhne po „posledních“ dílech než po dílech vyšlých „už před lety v Československu“. Ale budiž: byla to maličkost.

Pak jsem se dozvěděl – mám dojem, že konkurence to dokonce sdělovala přátelům písemně –, že prý přišli na způsob, jak obejít copyrightovou konvenci, tj. jak vydávat knihy pražských autorů bez jejich svolení a přitom bez rizika. Já v té době už drahnou dobu otravoval pana Braunschweigera, Rowohlt Verlag a jiné, aby nám pomohli navázat spojení s Vámi. Pokusil jsem se dokonce dopravit Vám smlouvy, což byla asi blbost a naivita, ale dobře to dopadlo. Vycházejí ze svých zkušeností, když jsem ještě byl v Praze, jsem prostě odmítl myšlenku vydávat bez svolení autorů, protože jsem věděl, že se tím může jak udělat radost, tak způsobit pěkný průšvih, a že co snese jeden, to ničí druhého. A taky jsem si byl vědom, že by guberniální úřady mohly pirátského vydání použít k soudnímu procesu, který by nakladatelství snadno zlikvidoval, a to zdánlivě zcela legálním způsobem: kanadskému soudci těžce vysvětlíte, že v zemi, která je členem copyrightové konvence, panují poměry, jež jsou s tou konvencí v rozporu. Přitom jsem ovšem taky přišel na trik, jak konvenci bez rizika obejít – existují země, které v konvenci nejsou, a v jedné z nich mám velmi dobrého a obchodně zdatného přítele –, ale zavrhl jsem jej s ohledem na nemožnost vědět, zda by bezrizikové vydání (pro nás) bylo rovněž bez rizika pro autora v Praze. Tehdy jsem se tedy obrátil na pana Braunschweigera, s nímž, opakuju, jsem už nějaký čas byl v jednání, a napsal jsem mu, co jsem se dozvěděl. Jestli to bylo fair nebo ne, posuďte sami. Tajemství triku, který konkurenti objevili, nám ovšem nesdělili: zřejmě se oň nechtěli s námi podílet, tedy: zachovali se jako typická konkurence. Což jim nemám za zlé: je to jen důkaz mé teze o praktické nemožnosti „spolupráce“ v podmínkách tohoto trhu. Samozřejmě, na srdci mi také ležel osud nakladatelství mé ženy, které je její dítě, a kdyby umřelo (např. na nedostatek rukopisů), nebylo by to zrovna dobré.

Tehdy se tedy vztahy s konkurencí silně zhoršily. Zástupce konkurence mě obvinil z „udavačství“ a v dopise panu Braunschweigerovi pirátské úmysly, pokud se pama-tuji, popřel. Mlíko mezi náma se rozlilo.

Následoval podnik zvaný *Kontinent: Sonderband Prag*. Před jeho vydáním proskakovaly zvěsti, že někteří pražští autoři se bojí být vydáni, ale jen zvěsti. Věděl jsem však, že tahle antologie vychází bez svolení autorů jednotlivých příspěvků. V časopisech a v antologiích se tohle tradičně riskuje. Jedním z textů v té antologii bylo Klánského *Vyhnanství*. Brzo nato je vydala konkurence knižně (snažil jsem se předtím navázat spojení s autorem, ale marně). Usoudil jsem, že je to vydání bez svolení, naštvalo mě to a napsal jsem o tom v *soukromém* dopise nějakému příteli. Konkurence se o obsahu dopisu nějak dozvěděla a napsali mi, že je osočuju z pirátství a že ta kniha měla autorovo svolení. Nevím, jestli měla, nebo neměla. Podle *Kontinentu* a podle předchozích snah konkurence najít legální trik, jak obejít konvenci, jsem prostě usoudil, že svolení neexistovalo. Ale možná že existovalo, osočil jsem je (v soukromém dopise) neprávem, *mea culpa*.

Jenomže nevím, jak to opravdu bylo, a co se stalo potom, nesvědčí o autentičnosti jejich verze. Přes jednoho starého spisovatele, který jezdí do Kanady za dětma, jsem byl ve spojení s Jaroslavem Seifertem, kterého osobně znám. Bydlel nedaleko a v době jeho invalidity v šedesátých letech jsem ho občas se Zdeňkem Mahlerem navštěvoval. Žádal jsem toho prostředníka (je to dlouholetý Seifertův osobní přítel), aby nám Seifert dovolil vydat *Morový sloup*. Seifert nám přes toho pána vzkázal, že by rád,

kdyby *Morový sloup* u nás vyšel, ale že dokud bude živ, nemůže dát svolení, protože jeho rodina má už tak dost potíží a tohle by jim ještě přitížilo. Přestal jsem tedy naléhat, a asi za rok mi konkurence oznámila, že dostali od Seiferta svolení k vydání *Morového sloupu* (alespoň na jedné věci jsme se přece dohodli: že si navzájem budem oznamovat, kdo dal komu svolení, aby nedošlo k dvojvydání). Pomyslel jsem si, že Seifert, který je už velmi starý člověk, buď zapomněl na příslib daný nám, nebo si rozmyslel podmínku a změnil úmysl. Nechtěl jsem se s konkurencí o to přít, tak jsem nic neřekl. Jenomže letos v létě tu byla na návštěvě manželka jednoho chartisty, kterého všichni dobře znáte a který je rovněž Seifertův dobrý přítel a navštěvuje ho. Ta mi řekla, že Seiferta mohl trefit šlak, když jednoho dne dostal dopis propašovaný konkurencí, v němž mu sdělovali, že vydali *Morový sloup*, sice bez jeho vědomí, ale že to jistě pochopí a bude mít radost. Tohle je výpověď očitého svědka, který tenkrát u Seiferta byl a kterého znám už přes dvacet let, a nemám tedy příčinu pochybovat o jeho pravdomlupnosti.

Takže: konkurence nás – mluví-li svědek pravdu – mylně informovala o svolení k vydání *Morového sloupu*.

Pochopitelně, po tomhle jsem začal pochybovat i o těch starších věcech. A pak přišla *Katyně*. Od pana Braunschweigera jsem měl příslib, že vydáme-li *Bílou knihu*, budem příští rok moct vydat *Katyni*. *Bílou knihu* jsme vydali na přání Reich-Verlagu v nejkratší možné lhůtě. A poté mi konkurence sdělila, že mají přes prostředníka autorovo svolení vydat *Katyni*. Zase jsem si pomyslel, že si autor možná věc rozmyslel, třeba sehrály roli staré spory mezi námi dvěma, a neřekl jsem nic. Jenže po zkušenostech s *Morovým sloupem* jsem si už nebyl tak docela jist, zda úmluva sdělovat si navzájem, kdo komu dal svolení, nebyla zneužita.

A navíc přišel katalog naší konkurence na rok 1978, v němž oznamovali vydání tří knih, na něž jsem po letech jednání získal řádné smlouvy od pana Braunschweigera a které jsme všechny už měli v přípravě: *Bílá kniha*, *Nuda v Čechách* a *Milostné léto*. Neměl jsem už, myslím že pochopitelně, chuť korespondovat o tom přímo s konkurencí, poslal jsem prostě katalog panu Braunschweigerovi se žádostí, aby věc u konkurence vyjasnil jako zástupce autorů pro Západ, který s námi uzavřel řádné smlouvy. Nato jsem dostal ironický dopis od konkurence, kde se cituje z mého vlastního románu *Inženýr lidských duší*, kde píšu, že Danny „nikdy nikoho nedokázal žádným autoritám oznámit“; cituje se to v tom smyslu, že porušuju vlastní morální kodex, neboť jsem je „oznámil“ panu Braunschweigerovi, ačkoliv jejich oznámení o vydání těch tří románů vlastně „udělalo reklamu nám“.⁶³ Posuďte sami logiku a poctivost takových argumentů. Tehdy mi povolily nervy. V dopise totiž byla taky věta v tom smyslu, že vystupuju „jako mluvčí české literatury“, což jsem věru nikdy nedělal a mluvčím jsem se vždycky snažil být jen za sebe sama. Napsal jsem jim něco ostrého, asi v tom smyslu, že já koneckonců nikdy nebyl členem organizace, která už dvě generace českých spisovatelů zničila. Pak mě to mrzelo, protože já skutečně, a dokázal jsem to mockrát, nedělám rozdíl mezi partajníky a bezpartajníky, vždycky se snažím posuzovat každého

63 Srv. odpovídající pasáže v dopisech pod čísly 19 a 21.

jednotlivě a podle ovoce jeho díla. Konkurence ovšem ihned rozhlásila, že jsem vynavačem kolektivní viny komunistů, o čemž mě informovali přátelé, bývalí členové strany, kteří mě žádali, abych vysvětlil, jak to vlastně bylo. Asi <konkurenci>⁶⁴ taky vybuchly nervy, a předpokládám, že toho taky litovali.

Takže tohle je tak zhruba moje verze. Opakuju, že to píšu nerad. Ale přáli jste si to. Mohu jen říct, že nejlépe míněná snaha o spravedlivé rozdělování titulů by mohla mít následky ne zrovna dobré. Tohle je prostě kapitalistický trh, a udělá-li se něco proti jeho zákonům, je to na škodu, i když se může zdát, že to je na prospěch a je to děláno s úmyslem pomoci. Já si plně uvědomuju, že jako aktivní spisovatel, osobní přítel mnoha z Vás a kolega Vás všech mám před konkurencí jistou výhodu. Proč bych se jí však měl vzdávat, když té výhody, doufám, využívám ve prospěch dobré věci? Konkurence měla zas výhodu základního kapitálu na začátku své činnosti. Každý má nějakou výhodu a všichni se snažíme, nezištně, protože existenci z toho nikdo z nás nemá, pomoci české literatuře. Ale spolupráce třeba ve vydávání „výběrové reprezentativní řady“, jak někteří navrhuje, je technicky neřešitelný problém. Fungovat jako soukromý podnik znamená mimo jiné řešit nesmírně spleť účetní a daňové záležitosti (což stojí hodně peněz, to se nedá dělat amatérsky, musí na to být licencovaný daňový a účetní poradce), záležitosti v každé západní zemi značně různé. Vyměňovat si adresáře naráží na odpor mnoha čtenářů, kteří si prostě nepřejí, aby se jejich adresy komukoli dalšímu sdělovaly (a mimo to: jsem si jist, že adresáře exilových podniků se v naprosté většině překrývají). Z toho důvodu je také zbytečné nabízet čtenářům také knihy konkurence; čtenářů je omezený počet: jsou to vážní zájemci o literaturu a jsou perfektně informováni o všech exilových nakladatelstvích.

Už toho nechám. Tohle je moje verze té historie, která koneckonců pro současnou českou literaturu jako celek vůbec není neúspěšná.

Srdečně Vás zdravím a přeju dobré nervy a inspiraci.

Váš

Danny

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Petlice. Průpis. Strojepis.

28

1978, 20. prosinec, Kolín nad Rýnem

Bedřich Utitz Zdeně a Josefu Škvoreckým

Vážení přátelé,

po delší „nezvěstnosti“ se mi opět dostala do rukou naše objednáací knížka z frankfurtského veletrhu. Posílám Vám proto se zpožděním objednávky, které se týkají Vašeho nakladatelství.

64 Vepsáno rukou místo „jim“.

Dále je tu jeden problém: Hutka mi vyřizoval vzkaz od Jiřího Rumla, že „někde tady na Západě“ je jeho rukopis – název jsem zapomněl – a že je snad u Vás. Požádal mne (Ruml), abych si ten rukopis přečetl. Prosím Vás proto o zprávu, zda rukopis máte a eventuálně [o] jeho zaslání.

S přáním šťastného a veselého Nového roku Vás

Bedřich Utitz

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.

29

1979, 21. leden, Toronto

Josef Škvorecký Bedřichu Utitzovi

Milý pane Utitz,

děkuji za dopis z 20. prosince, který se nějak přiloudal až minulý týden. Nevím, máme-li rukopis Jiřího Rumla. Máme tu anonymní rukopis nazvaný *Obrana politiky*, který pro nás lektoruje Dušan Pokorný. Je-li autorem Ruml, dám Vám zprávu ihned, jakmile dostanu posudek od Dušana.⁶⁵

Dostal jsem také zprávu pro Vás od Ludvíka Vaculíka: Seifert prý dosud nemá žádný autorský výtisk *Morového sloupu*, a byl by rád, kdybyste mu nějaké výtisky mohli poslat.

Pro Vaši informaci: Seifert nám dal svolení k vydání své nové sbírky *Deštník z Picadilly*. Rovněž máme autorská svolení na knihy Ivana Klímy *Má veselá jitra a Stojí, stojí šibenička*, na *Kočárového kočího* Edy Kriseové a na díla Jiřího Gruši.

Jak už snad víte, na autorovo naléhání jsem souhlasil, aby svůj román *Hvězdopravci* dal Vilém Hejl k vydání Vám. Pavel Kohout, pokud vím, se rovněž rozhodl zadat Vám *Katyni*. Byl bych rád, kdyby se naše vztahy v budoucnu zlepšily: věřte mi, že mě mrzí spor, který jsme loni měli, a doufám, že se takovým nepříjemnostem budeme moci vyhnout.

Měl bych pro Vás jeden konkrétní návrh: přiznám se, že ne zcela nezištný. Slíbili jsme Vaculíkovi, že vydáme knihu Edvarda Valenty *Žil jsem s milionářem*,⁶⁶ kterou vydal v Petlici. Nevím, jestli ji znáte: je to dobrá, po mnoha stránkách vysoce zajímavá kniha o našem největším a kontroverzním milionáři, kterou bychom docela rádi vydali. Bohužel, v knize se značně nepříznivě píše o jedné baťovské osobnosti, s níž jsme v úzkém, možno říct přátelském styku, takže by to bylo pro nás dost nepříjemné. Psal jsem už Vaculíkovi, zda by Petlice souhlasila s jistými redakčními úpravami (též nebezpečí *libel*)⁶⁷, a on mi napsal, že souhlasí. Přesto bych byl raději, kdyby knihu

65 Šlo o rukopis Petra Pitharta.

66 Správně: *Žil jsem s miliardářem* (viz titul č. 59 v seznamu nakladatelství Index, příl. č. 3).

67 Nebezpečí soudního řízení pro urážku na cti.

vydal někdo jiný, což jistě chápete. Kniha je komerčně jistě velmi slibná, kdo by si rád nepřečetl o osobnosti, o které se tolik psalo, většinou z hlediska kydačů hnoje. Nebudete-li ji chtít, vydáme ji samozřejmě sami, ale kdybyste na tento *deal* přistoupili, bylo by to, myslím, pro oba podniky v jistém smyslu výhodné. A doufám, že k podobným dohodám – a dohodneme-li se – bychom mohli dospět i v budoucnu.

Srdečně Vás zdravím a budu se těšit na Váš dopis.

Váš

Josef Škvorecký

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojepis.

30

1979, 22. únor, Toronto
Josef Škvorecký Indexu

Vážení kolegové,

psal mi společný přítel a navrhl mi, abych se s Vámi dohodl ohledně některých věcí, v nichž by si přáli vidět mezi námi dohodu přátelů v Praze.

Jde o nějakou formu spolupráce při vydávání riskantních titulů: tj. titulů, které jsou důležité z hlediska historického a literárního, ale jsou jednak výrobně drahé, jednak ne snadno prodejné. Jde např. o vydávání pražských fejetonů, které by lidé doma viděli rádi vydané kompletně, nebo o takové publikace, jako je *Hodina naděje*.

Navrhoval bych tohle: protože jak Vy, tak my máme ediční řady, jejichž grafický vzhled a formát chceme udržet, bylo by vydávání např. fejetonů u Vás a u nás obtížné. Můžeme však udělat to, že vezmeme Vaše vydání fejetonů a podobných titulů do prodeje a budeme je inzerovat v našem katalogu (očekávali bychom za to obvyklou minimální provizi). O tom, kdo vydá *Hodinu naděje*, bychom se mohli dohodnout s tím, že ten, kdo ji nevydá, vezme ji do prodeje a bude ji inzerovat ve svých reklamních materiálech (zase za příslušnou obvyklou provizi). My bychom tuhle věc velmi rádi vydali, ale jak říkám, můžeme se dohodnout.

Dohodu bychom však potřebovali uzavřít v nejbližší době – ne později než poslední týden v březnu, protože pak zadáváme do výroby *Katalog 1979–80*. Do toho data bych tedy potřeboval mít jasno: včetně o které tituly by přesně šlo a jaká je jejich prodejní cena v markách, a také výši provize.

Doufám, že jste dostali můj minulý dopis ohledně Valentova *Žil jsem s milionářem*. Až se rozhodnete, dejte mi vědět. Rukopis *Obrany politiky* jsem ještě od Dušana Pokorného nedostal zpátky, a dejte mi také, prosím, vědět, jde-li o ten rukopis, který sháníte.

Se srdečným pozdravem Váš

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojepis.

31

1979, 28. únor, Kolín nad Rýnem
Bedřich Utitz Josefu Škvoreckému

Milý pane Škvorecký,

dočetl jsem se v dnešních novinách, že náš spolkový kancléř právě zodpověděl dopis Leonida Brežněva z listopadu minulého roku. Tím se trochu ulevilo mému špatnému svědomí, že odpovídám tak pozdě na Vaše psaní. Ve skutečnosti jsem však byl v poslední době hodně na cestách, a proto to zpoždění.

Pokud jde o rukopis *Obrana politiky*, tak ho znám a není to práce Rumlova. Jeho rukopis se jmenoval podobně jako „Krvavá hlava“ nebo něco jiného krvavého (nikoli Velikonoce), přesně si bohužel nepamatuji.⁶⁸ Seifertovi jsme autorské výtisky poslali několikrát, zřejmě ne nejspolehlivějšími cestami, ale teď znovu, a doufáme, že tentokrát došly. Valentovu knihu si rádi přečteme, až nám pošlete rukopis, a pak se o dalším domluvíme.

Jsem opravdu rád, že na základě Vašeho dopisu můžeme vycházet z toho, že se vztahy mezi Publishers a Indexem upraví k oboustranné spokojenosti, a nechci se o tom dále rozepisovat, protože doufám, že si to všechno povíme osobně za Vašeho pobytu u Dohnalů.

Ještě v rámci vzájemných informací stran rukopisů z Československa – vydáme v nejbližší době *Rozhovory* Jiřího Lederera, k čemuž jsme byli z Prahy pověřeni. Těším se na shledání v Düsseldorfu nebo v Kolíně a srdečně zdravím Vás i Vaši paní.

Váš

Bedřich Utitz

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.

32

1979, 6. březen, Kolín nad Rýnem
Adolf Müller Josefu Škvoreckému

Vážený pane Škvorecký,

dostal jsem Váš dopis 22. 2. t. r. Děkuji za něj. Máte pravdu: spolupráce alespoň při vydávání riskantních titulů by byla jistě potřebná. Jak na to konkrétně však nevím. Pokud jde o fejetony, bylo by snad nejlepší, kdyby je dvě či tři exil[ová] nakladatelství vydávala postupně. My jsme začli (v *Čáře na zdi*) s fejetony z let 75–76, druzí a případně třetí by mohli pokračovat (v sobě vlastní úpravě a provedení knih), a my bychom zase navázali, budou-li pak ještě jaké k vydání. Propagovat můžeme snad bez problému všichni všechny tyto knihy společně. Myslíte-li si, že můžete ve svém

68 Zřejmě šlo o samizdatem vydané dílo Jiřího Rumla *Díra v hlavě*.

katalogu nabízet některou naši knihu, vítáme to a navrhujeme Ripellinovu *Magickou Prahu* (prodáváme ji za 28,- DM, včetně poštovného) – výši provize navrhnete sami. My můžeme propagovat na oplátku některou z Vašich knih, nevím však letos jak; náš katalog šel už minulý týden k čtenářům.

Byl bych pro to prohovořit všechny podobné podrobnosti zde v dubnu, nebude to však dobře možné, jak Vás mylně informoval B. Utitz, u Dohnalů. Zvu Vás proto srdečně k nám. Přijel by rád také Vladimír Škutina, hovořil jsem s ním u nás před několika dny. Bude snad, nevím, šéfredaktorem Konfrontace, nevyjadřoval se o tom ještě zcela definitivně. Jste-li pro takovou schůzku a myslíte-li, že by měl být pozván též Škutina, dejte mně vědět. V kladném případě navrhuji pátek 20. 4. odpoledne, večer s Vámi něco plánují, pokud vím, Vaši hostitelé v Düsseldorfu, nebo 21. 4. v sobotu dopoledne. To jsou, pokud jsem dobře informován, jediné volné termíny, které máte. Těším se na odpověď.

S přátelským pozdravem

A[dolf] Müller

*Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.*⁶⁹

33

1979, 17. březen, Toronto
Josef Škvorecký Adolfu Müllerovi

Vážený pane Müller,

děkuji Vám za dopis ze 6. března t. r. Jestli se moje cesta do Německa opravdu uskuteční, rád se sejdu s Vámi a s panem Utitzem i s panem Škutinou, bude-li ochoten přijet. Návrh na různé úpravy fejetonů je dobrý, tím by se věc v podstatě vyřešila. Ripellinovu *Magickou Prahu* dáme do katalogu, a provize, pokud vím (o tohle se stará žena), bývá 30 % z ceny, přičemž my platíme obal a poštovné.

Moje cesta závisí zřejmě na tom, jak se ji panu dr. Dohnalovi podaří zorganizovat. Mám nepříjemný dojem, že došlo k nedorozumění. Psal jsem totiž, že do Německa nemohu přijet dříve než 18. dubna, a zdá se, že pan dr. Dohnal tomu rozuměl tak, že předtím pojedou do Švýcarska, kdežto já chtěl jet do Švýcarska až potom, protože do 18. dubna mám spoustu práce na univerzitě.

Srdečně Vás zdravím, doufám, že se sejdeme, a těším se.

Váš

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojopis.

69 Na firemním papíře Indexu; diakritická znaménka doplněna rukou.

34

1979, 5. červen, Kolín nad Rýnem
Bedřich Utitz Josefu Škvoreckému

Milý pane Škvorecký,

především vám chci sdělit, že se nám Valentův rukopis velice zamlouvá a že knihu vydáme v příštím roce na předním místě, to znamená asi v prvním čtvrtletí 1980. Redakční úpravy budou patrně minimální, opravdu pouze úpravy, žádné zásahy do rukopisu. Děkujeme za postoupení rukopisu.

A nyní mám ještě jednu prosbu: jak jsem Vám řekl, hodláme vydat některé věci Třešňákovy. Jde nám nyní o obálku. Vzkázal nám, že máte některé jeho kresby, a my se domníváme, že by se snad některá mohla hodit na obálku. Prosil bych Vás proto, abyste nám kresby zapůjčil, my si některou vybereme a ostatní Vám vrátíme.

Dále – máme dostat k distribuci výtisky Hrabalovy *Příliš hlučné samoty*. Nepředpokládám, že byste s tím měli nějaké plány, pro pořádek Vám to však sděluji.

Toť vše pro dnešek, srdečně zdraví Vás i Vaši paní Váš

Bedřich Utitz

*Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.*⁷⁰

35

1979, 21. červen, Toronto
Josef Škvorecký Bedřichu Utitzovi

Milý pane Utitz,

děkuju za dopis z 5. června t. r. Jsem rád, že se vám Valenta líbí a že ho vydáte. Potom jej samozřejmě vezmem do distribuce.

Doufám, že jste dostali objednávku na *Prahu*.

Třešňákovy diapozitivy jsem vrátil panu Pallasovi, jistě Vám je pošle. Tuhle knížku bychom taky rádi dali do distribuce.

Pokud jde o Hrabala: víte, tohle se mi moc nelíbí. Já jsem s ním tak trošku ve styku a vím, že souhlas k vydání odmítá. A ve Švýcarsku, jak víte, vydala ta dependance pana Paška, tuším, *Městečko* jako otevřeně pirátské vydání (s prohlášením, že vydávají bez svolení autora a deponují mu honorář na Západě). Je tahle *Příliš hlučná samota* taky z toho pramene? Nebo je to nějaké chystané pražské vydání? Nebo je to xerox? Prostě, já s vydáváním celých románů (u povídek otištěných v časopisech je to něco jiného) prostě nesouhlasím, zejména když jde vlastně o autora napůl vzatého na

---

70 Na firemním papíře Indexu.

milost. Prostě nevím. My rozhodně žádného Hrabala neplánujem, protože, jak jsem svrchu napsal, nedal nám souhlas.

Jo, ještě něco: dostal jsem z Prahy dopis (propašovaný) od anonyma, kde mimo jiné také píše, že nemá ani jeden výtisk *Morového sloupu*. Prý prosí, aby mu vydavatel poslal jeden výtisk na doručenkou. Nevím sice, jestli to jde – předpokládám, že Vám to pošta prostě vrátí, ale snad byste se měli pokusit nějak dostat do Prahy výtisky.

To je pro dnešek všechno. Těším se, že zůstane při dobré spolupráci.

Srdečně Váš

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojopis.

36

1980, 11. leden, Kolín nad Rýnem

Adolf Müller Josefu Škvoreckému

Vážený pane Škvorecký,

posílám Vám jako členu poroty Výroční ceny Egona Hostovského knihy Vlastimila Třešňáka *Jak to vidím já* a Stanislava Moce *Tábor na Alligator River* s prosbou o jejich zařazení do soutěže na rok 1979.

S přátelským pozdravem

A[dolf] Müller

*Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.*⁷¹

37

1980, 14. leden, Kolín nad Rýnem

Bedřich Utitz Josefu Škvoreckému

Milý pane Škvorecký,

děkuji za Váš dopis⁷² a snad jste mezitím dostal knihu Vlastimila Třešňáka *Jak to vidím já*. Obě novely, o nichž píšete, jsou v této knize obsaženy. Myslíme, že je to dobrá kniha a rádi Třešňáka vydáme i nadále, zatím nic nemáme. Co se týče Valenty, je v našem programu na letošní rok, a nenastane-li nic nečekaného, vyjde v prvním pololetí. Výtisk Vám pošleme letecky, jakmile bude venku.

71 Psáno na firemním papíře Indexu a opatřeno razítkem.

72 Zřejmě mezera v dochované korespondenci.

I já přeji Vám i Vaší paní vše nejlepší do Nového roku.
Se srdečným pozdravem
Bedřich Utitz

*Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.*⁷³

38

1981, 6. leden, Kolín nad Rýnem
Bedřich Utitz Josefu Škvoreckému

Milý pane Škvorecký,

píši Vám proto, že na základě ne zcela jasné poznámky Tondy Liehma v posledních *Listech* chci zabránit tomu, abychom se dostali do křížku. Liehm totiž píše o možném brzkém vydání českého překladu *Malé apokalypsy* Tadeusze Konwického. Máme tuto knihu již přeloženou překladatelem první části, která vyšla ve *Svědectví*, prof. Měšťanem. V současné době se rediguje překlad a kniha má ještě tento měsíc jít do tisku. Doufám, že se to nekříží s Vašimi plány.

Jinak Vám přeji všechno nejlepší do příštího (vlastně už tohoto) roku a srdečně zdraví[m]

Bedřich Utitz

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.

39

1981, 12. leden, Toronto
Josef Škvorecký Bedřichu Utitzovi

Milý pane Utitz,

to je v pořádku, já jsem po Konwickém pátral na popud Tondy Liehma, ale Pavel Tigríd mi dal jen adresu překladatele, a ten na můj dopis neodpověděl, zřejmě proto, že byl už v plné práci pro Vás.

Aby tedy ale nedošlo k omylům: z Petlice na příští rok připravujeme Procházkové *Růžovou dámu* a její povídky. Potom další svazek Bondyho (*Šaman a Mníšek*), Klímovu *Šibeničku*, Vaculíkův *Český snář* (pokud to povolí) a třetí díl Černého *Paměti*. Snad taky *Tatarku*, to ještě nevím jistě. S tím Seifertem mě to mrzí, ale po obdržení Kli-

---

73 Psáno na firemním papíře Indexu.

mentova dopisu šéfka rozhodla takto.⁷⁴ Já si ale taky myslím, že pro udržení dobrých vztahů to takhle bude nejlepší.

Srdečně Váš s pozdravem rodině
[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojepis.

40

1982, 16. červen, Kolín nad Rýnem
Adolf Müller Josefu Škvoreckému

Vážený pane Škvorecký,

díky, dodatečně, za Vaše tři dopisy,⁷⁵ na něž jsme ještě neodpověděli. Prvé dva naznačovaly, že vše se opět urovnalo a spory zmizely, ten třetí otázky opět otevírá, odpověď tedy nelze odkládat.

Vaculík, *Sólo pro psací stroj*: jde o knihu jeho fejetonů, navrhl ji v této podobě Pavel Kohout, píše pro ni také doslov a vydání s Vaculíkem projednal, jak nám řekl. Jak víte, vydali jsme, na výslovné přání autorů, kdysi prvou knihu fejetonů (náš název: *Čára na zdi*). Představa byla taková, že – štafetově – vydají i ostatní exilová nakladatelství další tři ročníky těchto fejetonů tak, jak vyšly v Petlici. Dodnes však nikde žádná taková kniha nevyšla ani nebyla či není připravována. Proto nové dotazy z Prahy: jak to je s dalšími fejetony? Rozhodli jsme se je vydat, ale na jednu knihu je toho příliš a více knih fejetonů vydávat nemůžeme a nechceme. Hledán byl kompromis, kráceno, vybíráno, jednou tak, jednou onak, konzultován Kohout, ten předložil několik návrhů, jeden z nich: *Sólo pro psací stroj*. Potud <vše>, snad až příliš podrobně, pro Vaši informaci.

Procházková: *Přijed' ochutnat*. Mýlky možná byly, ale mnoho mě nezajímají (ostatně dozvídám se o nich jen Vaším prostřednictvím, autorka potvrzuje honoráře a [p]o žádných mýlkách ani protestech žádné stopy). Platím za vlastní omyly (těch je dost), druzí musí nést odpovědnost za své. Na dvě knihy Procházkové mám platnou smlouvu, jednu jsem vydal, druhou vydám ještě letos. Další její knihu, psal jste, chcete vydat Vy, nemohu komentovat, smlouvu na ni nemám. Tak se věc má, žádných vytáček není třeba; nebylo jich třeba ani při vydání knihy první, psal jsem vždy jen to, co odpovídalo smlouvě a skutečností, považoval-li jste to za vytáčky, je to Vaše věc. Vše odpovídá, abych použil Vašich slov, „plně zvyklostem na kapitalistickém knižním trhu“.

Katalog rozesíláme v těchto dnech, časopisům jsme náš plán už oznámili lístečkem, který i Vám přikládám.

Věřte mně: žádný spor, hádka a tahanice mi radost nedělá. Nejsem člověk milující konflikty, okrádají mě o zdraví – ale hájím svá práva, toť vše.

74 Pro mezeru v dochované korespondenci nelze blíže identifikovat.

75 Mezera v dochované korespondenci.

Doufám, že se už k minulým záležitostem nebudeme muset vracet. Korespondence tohoto druhu nám jistě dala všem dost příležitostí říci to, co máme na srdci. Čtu velmi pozorně Vaše dopis, doufám, že čtete pozorně i Vy mé a nepodsunujete jim nic, co v nich není. (Četl jsem, šokován, i dopis Vaší paní psaný panu Janouchovi – o nás: co řádka to předsudek, podezření nebo rovnou urážka lidí, které nikdy neviděla. Ale už o tom nechci psát.)

S přátelským pozdravem

A[dolf] Müller

*Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.*⁷⁶

41

1986, 22. červen, Toronto

Josef Škvorecký Adolfu Müllerovi

Vážený pane Müller,

vrátil jsem se po ročním pobytu v USA do Toronto a našel zde mezi korespondencí také rukopis Havlovy antologie *Hostina* (filozofický sborník) z edice Expedice a Havlův dopis Prečanovi, jehož kopii máte patrně také.

Havel by byl zřejmě rád, kdyby kniha mohla vyjít ještě letos, což je mimo možnosti našeho podniku. Proto se Vás chci dotázat, zda Vy byste byli ochotni a schopni vydat knihu ještě letos. Jak jsem tím procházel, myslím, že tohle je publikace, na jejímž vydání by se měla podílet SVU. Kdybyste myslel, že byste se mohli nějak na vydání podílet s SVU, pokusil bych se to zařídit: jsem momentálně předsedou jejich publikační komise. Ale jak víte, věci jsou trochu na dlouhé lokte v takovýchto organizacích. Návrh musí projednat schůze prezidia a nejbližší, mám dojem, bude až koncem léta, ne-li až v říjnu.

Máte rukopis *Hostiny*? Nebo mám Vám jej poslat, pokud budete mít zájem?

Srdečně Váš

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojopis.

42

1986, 1. září, Kolín nad Rýnem

Adolf Müller Josefu Škvoreckému

Vážený pane Škvorecký,

děkuji za Váš dopis z 22. 6. t. r.

⁷⁶ Psáno na firemním papíře Indexu; diakritická znaménka doplněna rukou.

Hostinu bych samozřejmě rád vydal. Možné by to bylo, viděno čistě technicky, rychle, nejpozději do začátku příštího roku, nicméně nemohu si to momentálně s jakoukoli jen dílčí podporou dovolit. Vydáváme Prečanovu knihu o deseti letech Charty a jiné k výročím, jež se na nás valí (Masaryk 37, srpen 68), a ani u jedné nemáme dodnes financování zcela zajištěno. (O odbytu mezi exil[ovými] čtenáři raději nemluvíme).

Jediná možnost spočívá skutečně jen ve Vašem návrhu, tj. v podstatném příspěvku ze strany SVU, který by kryl výdaje se sazbou – více jak 800 tisíc liter, pro nás dnes asi 10 000 DM.

Myslíte-li, že byste mohl takovou podporu u SVU prosadit, byl bych Vám samozřejmě velice vděčen. A ještě více asi autoři doma.

Jiný zdroj podobné pomoci nevidím, neznám.

Těším se na Vaši odpověď.

Děkuji za nabídnuté zaslání rukopisu. Mám jej však již několik měsíců.

S přátelským pozdravem

A[dolf] Müller

*Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojepis.*⁷⁷

43

1987, 1. duben, Praha

Ludvík Vaculík Adolfo Müllerovi⁷⁸

Vážený pane Müllere!

Dnes jsme s Milanem Jungmannem navštívili Bohumila Hrabala, abychom mu odevzdali autorské výtisky *Proluk*: z Toronta a z Indexu. Přitom ovšem přišla řeč na to, proč na Vašem vydání není Index uveden. Hrabal nám řekl, že mezi Vaším nakladatelstvím a '68 je spor, který ho velice mrzí. Zeptal jsem se ho, na čem je založeno přednostní právo nakladatelství '68. Řekl, že požádal paní Rothovou⁷⁹ kdysi, aby zastávala jeho zájmy, a ona se rozhodla jednat se Škvoreckými. U rozhovoru byla i paní Hrabalová, která řekla, že i ona jaksi zmocnila paní Rothovou, aby jednala se Škvoreckými o vydání, ale že myslela, že půjde o vydání v angličtině.

Hrabal byl dost rozčilen už z naší návštěvy, nechtěli jsme tedy vést nějaký delší hovor, chtěli jsme jen slyšet, co on si o sporu myslí. Řekl, že už po někom paní Rothové vzkázal, aby spor nehnila do krajností.

Tak, potud zpráva.

⁷⁷ Psáno na firemním papíře; diakritická znaménka doplněna rukou.

⁷⁸ Dopis přišel do mých rukou spolu s ostatní poštou určenou pro adresáty v zahraničí. Kopii dopisu jsem podle Vaculíkova přání poslal obratem (16.4.1987) do Toronta. Zařadil jsem tento dopis do daného souboru, abych demonstroval, jak fungovala komunikace. (Pozn. editora.)

⁷⁹ Susanne Rothová překládala díla Hrabalova a dalších českých autorů do němčiny.

A já k tomu připojím, jak to vidím zpovzdálí: Nevím, kdo ohlásil úmysl vydat *Proluky* dřív. Měla-li paní Rothová nějaké pověření, i neurčité, mělo být respektováno. Určité pověření Hrabal nikdy nikomu nedá, ani tady! „Vydání“ v Petlici trpí, snad je i vítá, ale navenek nechce s ním nic mít. Je to myslím, pochopitelné, a nevádí to. Ale kdyby nebylo práce tady, nedostal by se rukopis možná ani ven, nebo mnohem později. *Proluky* jsou jenom třetí díl trilogie, předchozí dva díly se opisují, a bude s tím ještě dost práce, protože se při dnešním hovoru ukázalo, že opisujeme z neautorizovaných opisů. To chceme napravit tím, že muži, jenž od Hrabala přijal ten úkol, dáme rukopisy dodatečně přehlédnout. V obojím vydání *Proluk*, Vašem i torontském, jsou chyby, některé nepocházejí z předlohy.

Já vím, že se nám tu věci venku nejeví úplně přehledně a že je nemůžeme správně posoudit. Ale ať je to jak chce, z tak důležitých sporů vzniká škoda všem venku i tady. Já si velice vážím práce Škvoreckých i práce Indexu a nic mě nedonutí, abych při došavdní neznalosti otázek mezi nimi rozsuzoval. Ale co můžu, to udělám: Nepošlu ven žádného dalšího Hrabala, dokud se nedovím o nějaké slušné dohodě. Samozřejmě, může se ven dostat jináč. Ale teď mi napadá, že by o tomto měla vědět i paní Salivarová, prosím tedy, aby xerox mého dopisu byl jí poslán.

S tím Vás zatím zdravím, a o svých věcech napíšu zvlášť.

Váš

Ludvík Vaculík

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Fotokopie originálu psaného na stroji.

44

1987, 24. duben, Toronto

Josef Škvorecký Ludvíku Vaculíkovi

Milý Ludvíku,

dnes došel Tvůj dopis spolu s kopií dopisu dr. Müllerovi.⁸⁰ Heleď, mně mrzí, že vás to doma mrzí, ale takovéhle věci se stávají a osobně si myslím, že když je Bohouš, jaký je – tj. nervák, a taky už nikoli mladík – neměli byste za ním s našimi záležitostmi chodit. Konec konců, od toho taky pověřil Susannu, aby se o tyto záležitosti nemusel starat. Ono taky vydání *Proluk* není jen věc toho, kdo je dal dřív do sazby, ale také

⁸⁰ V krátkém dopise z 10.4.1987 nadepsaném „Milá paní Salivarová“ Vaculík mj. psal: „Ale došel mi jeden exemplář Hrabalových *Proluk*, který jsem odevzdal autorovi. Další snad dojdou. A protože zároveň došlo i vydání indexovské... došlo i k tomu, co bylo nutné: pokusit se u autora zjistit, proč se to stalo. Napsal jsem o tom takovou zprávu panu Müllerovi, jakožto straně morálně poškozené (ekonomicky to nemůžu posoudit), a až jsem to napsal, uvědomil jsem si, že byste to měli vědět i Vy, proto prosím Viléma, aby vám xerox toho dopisu poslal. Mezitím jsem sehnal i dva předchozí díly trilogie, a to: *Svatby v domě* (dívčí román) a *Vita nuova*. Opisují se, ale nebudu to zatím posílat ven, protože... Kdybyste věděla, jak mě to mrzí, a všechny nás tu!“ (Archiv ČSDS, Praha. Fond Cizí korespondence, 1987. Fotokopie originálu psaného na stroji.)

a hlavně dlouhé předhistorie tzv. lidských vztahů, kamarádství atd. Ale nechci o tom psát, protože takové psaní vede k nekonečným diskusím. Děkuju Ti, žes mi poslal tu kopii, ale prosím Tě, nech to všechno na Susanně, to jediné zaručí, že se taková nedorozumění nebudou opakovat. Snad mi věříš, že jsem značně tolerantní, a kromě bručení jsem nepodnikal nic v předchozích „nedorozuměních“, jako třeba s Lenčinou první knihou, s Tvými *Spoluzáky*, se Seifertem. Ale jelikož to všechno se dá vždycky nějak „vysvětlit“, tak ani o tom nepišme více.

Spíše, prosím Tě, nepouštěj ze zřetele tu paní Žákovou. A kdybys náhodou viděl Jardu Kořána, řekni mu, že ten překlad Honzy Nováka⁸¹ už moc nutně potřebujem, tak ať sebou, pokud možno, hodí, prachy dostane ihned po dodání (doplatek).

Pokud jde o Tvoje finance, jak jsem Ti psal. Stačí říct.

Tvůj

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojopis.

45

1987, 24. duben, 1987

Josef Škvorecký Adolfo Müllerovi⁸²

Vážený pane doktore:

Ludvík Vaculík nám poslal kopii dopisu, který napsal Vám. Mrzí mě, že došlo k té věci s *Prolukami*, ale v tomhle případě jsem ustoupit nemohl a nechtěl. Jak víte, neříkal jsem nic, když jste vydali *Růžovou dámu*, ačkoliv jsem měl Lenkou podepsané svolení, že ji můžeme vydat, které neslo datum dřívější, než bylo datum na Vaší pozdější dohodě s Lenkou. Taky jsem nic neříkal, když nám Vilém Prečan odňal právo vydat rukopisy mladého Šimečky s tím, že jsme je o rok odložili, ačkoliv víte jistě sám ze své praxe, že někdy člověk taková rozhodnutí udělat musí, z mnoha důvodů. Nevím, jestli víte, že knihu o *Spoluzácích* Ludvík písemně přislíbil mně, ale když jsem se z Vašeho katalogu dověděl, že ji vydáte Vy, a Ludvík mi na můj dopis prostě napsal, že ano, že ji dal Vám, protože pro Vás se líp hodí (proč se líp hodí, nevysvětlil), zase jsem nic neříkal. Ačkoliv moje žena do toho neměla moc chuti, přistoupil jsem na

81 *Miliónový jeep* (č. 197 seznamu 68 Publishers, viz příl. č. 2).

82 Dopis možná nebyl odeslán; ve složce je totiž rukou podepsaný originál. Pro pravděpodobnost této domněnky svědčí okolnost, že následující krátký dopis ve věci vydání sborníku *Hostina* nese totéž datum, 24.4.1987. V dopise z 15. března 2004 Josef Škvorecký nevyloučil, že si před odesláním dopisu pro svou potřebu mohl pořídit opis, protože si při psaní nedělal průpis. Napsal však, že ať tak či tak, text dopisu vyjadřoval jeho názor. – Ve složce je dále více než půl tuctu dopisů psaných Adolfem Müllerem nebo Josefem Škvoreckým, které se týkají pořízení videozáznamu s Josefem Škvoreckým pro videokazetu připravovanou Indexem k 20. výročí pražského jara 1968. (Viz příl. 3, oddíl IV.)

společné vydání Seifertových *Pamětí*, a pak, jak se snad pamatujete, došlo k nedorozumění s placením. Všechno tohle nepíšu, abych rekriminoval, ale abych připomněl, že jsem byl vždycky tolerantní. Ale v případě Hrabalově jsem, jak jsem napsal, nemohl a nechtěl ustoupit. Konec konců Hrabal stanovil Susannu Rothovou svou literární zástupkyní pro Západ, a ona dala práva nám, což přece je nutné respektovat. Proč měla paní Hrabalová dojem, že mluvím o anglickém vydání, když jsme spolu mluvili, to věru nevím. Není patrně příliš zasvěcená do vydavatelského podnikání, protože by pak jistě věděla, že spisovatel Hrabalova statutu nepotřebuje *anglicky* vydávat u malého etnického nakladatelství. Já jsem jí jistě nic takového nenaznačil.

Pro mne je tohle taky záležitost starého přátelství, uzavřeného ještě v dobách, kdy jsme oba, Hrabal i já, byli v tom, čemu se dnes říká „underground“, a kdy – řekněme, všechno bylo jinak. Raná léta padesátá. Hrabal je dnes starý člověk s pocuchanými nervy, měl by se nechat v klidu. Proto tu taky má Susanna, aby se o tyhle věci nemusel starat.

Dobrych rukopisů čeká na vydání dost. Jistě, ne takových, jako je Hrabal. Ale my systematicky vydáváme leccos, co není zrovna prodejně, a mnohé knihy jsem přivedl k existenci já, pobížením, ediční pomocí, přepisováním, ghostwritem. Vy rovněž jistě najdete tituly, které stojí za vydání – ostatně velkou řadu takových jste už vydali. Hrabalovu autobiografickou trilogii však vydáme my, to prosím respektujte a nedorozumění.

Váš

Josef Škvorecký

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Originál. Strojopis.

46

1987, 24. duben, Toronto

Josef Škvorecký Adolfu Müllerovi

Vážený pane doktore,

abych předešel dalším možným nedorozuměním, sděluji Vám, že jsme se v roce 1988 rozhodli vydat filozofický sborník V. Havla *Hostina*. Psal jsem Vám na toto téma už před časem, ale nedostal jsem odpověď.⁸³ Předpokládám proto, že o tenhle rukopis nemáte zájem.

Váš

[Josef Škvorecký]

Hoover Institution Archives, Stanford. Collection Josef Škvorecký, box 29, folder Index. Průpis. Strojopis.

---

83 Srv. předcházející dopisy otištěné pod čísly 41 a 42.

PŘÍLOHY

Příloha 1

1996, 6. srpen, Praha

Jiří Vančura Zdeně Salivarové-Škvorecké

Vážená paní Salivarová,

po sedmi letech bude znovu vycházet revue *ACTA*, kterou do Listopadu vydávalo Čs. dokumentační středisko v Scheinfeldu. Příští *ACTA* vyjdou jako ročenka na začátku roku 1997. Editorem je dr. Vilém Prečan, já mu při tom pomáhám.

Do tohoto vydání, tradičně koncipovaného především jako edice dokumentů vztahujících se k exilu a disentu, chceme zařadit také soubor dopisů vyměněných převážně mezi německým Kolínem a Torontem, dopisů, které pokládáme za zajímavé svědectví o počátcích exilové nakladatelské činnosti v sedmdesátých a osmdesátých letech. Vypovídá o nadšení, které přineslo výsledky, a potížích, které bylo nutno překonat – jde zkrátka o svědectví potřebné pro uchování historické paměti.

I když tento soubor dopisů máte pravděpodobně k dispozici, zasíláme Vám ho v původní neredigované podobě (redakční úpravy se budou týkat pouze literních a obdobných chyb v rukopisech). Jak patrně víte, záměr uveřejnit tuto korespondenci měly už před časem *Literární noviny*, její rozsah ovšem přesahoval možnosti týdeníku, takže nakonec z realizace sešlo.

Chceme Vás poprosit o současný komentář, o Váš dnešní pohled na tyto počátky, který nabízíme autorům většiny obdobných dokumentů připravovaných pro uveřejnění v příštích *ACTECH*. Máme na mysli „dovětek po pětadvaceti letech“, pokud možno v rozsahu do 90 řádků rukopisu, které potřebujeme do konce září t. r. Domníváme se, že by měl být připojen také úplný seznam titulů vydaných Vaším nakladatelstvím od samých počátků až do konce jeho ediční činnosti v letech devadesátých. Protože takový seznam již byl na různých místech publikován, prosíme Vás o sdělení, kterou z existujících verzí pokládáte za nejvhodnější pro přetištění v ročence *ACTA*.

Očekáváme Vaši odpověď, kterou můžete poslat řediteli Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Vilému Prečanovi (Vlašská 9, 118 40 Praha 1) nebo na moji adresu.

S pozdravem

[Jiří Vančura]

Průpis. Strojopis.

Příloha 2

1996, 14. srpen, Toronto

Zdena Salivarová-Škvorecká Jiřímu Vančurovi

Vážený pane Vančuro,

děkuji Vám za dopis a za přiložené kopie některých dopisů, které jsme si vyměňovali na počátku našich nakladatelství s Indexem. Správně poznamenáváte, že jejich kopie jsme si uchovali, ovšem ty teď s celým dvacetiletým archivem 68 Publishers jsou v knihovně Hooverovy instituce v Kalifornii. Máme k nim samozřejmě kdykoliv přístup, ale to bych musela jet do Kalifornie a pročíst to všechno znovu. Jinak mohu čerpat pouze z vlastní paměti, což jak známo je po letech často nespolehlivý zdroj. Leccos mi utkvělo velmi výrazně, leccos se časem rozměnilo. Jedno však vím jistě – od samého počátku jsem se

bránila užší spolupráci s „lidskými tvářemi“. S některými jsem udělala osobní zkušenost v nejtěžších letech totality, některé jsem znala jen z toho, co psávali a hlásali. A také činili, bohužel. Pojala mě hrůza, že mě někdo bude chtít manipulovat, ovlivňovat moje plány a správně ideologicky mě vést. A co jiného jsem mohla čekat od lidí silnějších, vzdělanějších, se styky a sympatiemi západních levičáků? Takže dnes při představě, jak budou uchovávat historickou paměť, mě zase jímá podezření, že ta paměť bude nutně zkreslená, od roku 68 se tam bude rýsovat tlustá čára a ta historie bude u ní začínat. Však už tento vývoj sleduji od roku 89. Obdivuji tu soudržnost, je záviděnfhodná. Být dnes bývalým komunistou není žádná hanba, ale být na divokých seznamech agentů StB je ostuda na doživotí. Nic nepomáhá, že ti bývalí nadšenci jsou ochotni člověku velkoryse odpustit to, že „selhal“, že podlehl „slabosti“. Viz Vaculík *Nad jezerem škaředě hrát*, s. 51, ale není to jenom on, velkoryse mi odpouštěli i jiní kádři, o jejichž velkorysost vůbec nestojím, a vlastně o ničí odpuštění, protože nešlo o žádnou slabost ani selhání. Ale to je jenom na okraj. Radši k věci. Od úzké spolupráce s Indexem mě odradil taky hned zkraje jejich výběr autorů – kromě Kryla samí polepšení – a to ve mně budilo pocit, možná nespravedlivě, že si zase budou hrát do ruky. Ne, nechtěla jsem s nimi nic bližšího mít. Ale taky jsem nedělala nic, abych je poškozovala. Moje krédo bylo podle jednoho Hrabalova výroku (snad v diskusi s Glazarovou nebo kým) a já jsme si ten výrok interpretovala na naši situaci: Jsme všichni jako jedna klávesa na piáně. Když budeme všichni hrát poctivě a čistě, pak z toho vznikne krásná skladba. A tak jsem vyznávala tanec po svém prkně a ostatní nechat na pokoji, když už jim třeba nebudu pomáhat. Ale pomáhala jsem rukama nohama, propagovala knihy ostatních, i těch nejmenších nakladatelů, protože jsem si vážila každého donkichotského pokusu.

Ovšem to, že jsme byli vyznamenáni Bílým lvem, nepřineslo žádné štěstí, třebaže od samého počátku jsme všude hlásali, že ten Lev by se měl rozdělit jako koláč a každému, i tomu nejmenšímu vydavateli novin nebo časopisu, by se měl dát kousek. Chápu hořkost i pana Müllera, protože Index udělal dílo a zaslouží si trochu vděku a ocenění. Za to, že jsme slíží smetanu my, nemůžu. Stejně zkysla: O tom všem jsem toho už napsala moc, vyšla kniha *Samožerbuch*, kde je dopodrobna vylíčena naše činnost, vyšla kniha *Oпустíš-li mě nezahyneš* (dlouhé interview s Karlem Hvížd'alou), vyšla spousta článků, interview v novinách a časopisech, absolvovali jsme spoustu besed se čtenáři a vysokoškolskými studenty. Všude říkám totéž a dokola – nebyli jsme jediní. A věřte mi, jeden čas (po Seznamech a všech těch útocích) jsem chtěla to vyznamenání čestně vrátit. Pak jsem si to rozmyslela, protože to by byla voda zas na jiné mlejny.

Úplný seznam titulů, jež jsme vydali, Vám přikládám. uvidíte, že jsme nediskriminovali ani bývalé komunisty, protože jsem i při své prostotě vždycky věřila, že házet všechny do jednoho pytle je primitivní.

Nevím, co si z mého dopisu vyberete. Asi nic podstatného, co byste nevěděli. Snad si i řeknete, že jsem zatrpkla. Budete mít pravdu. Od invaze 68 se mi svět zhroutil podruhé po vydání Seznamů a po tom, co se nikdo kromě Havla nezmohl na jejich odsouzení. Vzmohli se akorát na dobrou, staletou českou radu – nešťourej do toho, mlč, ono se na to zapomene. Zapomnělo se, ale když se to hodí, tak se to hodí.

Kdybyste uznali za vhodné citovat z těch zmíněných publikací a nemáte je, ráda Vám je pošlu. Pozdravuji Vás všechny a mějte se pěkně.

Zdena Škvorecká

Originál. Strojopis.

Knihy nakladatelství SIXTY-EIGHT PUBLISHERS

1. Josef Škvorecký: Tankový prapor, 1971, 5. vyd. 1980
2. Arnošt Lustig: Miláček, 1973 [2. vyd.; 1. vyd. Praha, 1969]
3. Jan Beneš: Na místě, 1972
4. Michal Schonberg: Osvobozené. Z angličtiny přeložil Ivo Řezníček, 1988
5. Zdena Salivarová: Honzlová. Protestsong, 1972, 2. vyd. 1976 [3. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1982]
6. Josef Škvorecký: Mirákl. Politická detektivka 1972, 2. vyd. 1978 [3. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1986]
7. Heda Kovályová – Erazim Kohák: Na vlastní kůži. Dialog přes barikádu, 1973
8. Jaroslav Vejvoda: Plující andělé, letící ryby, 1974, Cena Egona Hostovského
9. Egon Hostovský: Všeobecné spiknutí, 1973 [2. vyd.; 1. vyd. Praha 1969]
10. Otto Ulč: Malá doznání okresního soudce, 1974
11. Josef Škvorecký: Hříchy pro pátera Knoxe. Detektivní divertimento, 1973
12. Josef Škvorecký: Zbabělci, 1973 [5. vyd.; 6., v exilu 2. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1989]
13. Josef Škvorecký: Lvíče, 1974 [3. vyd.]
14. Luděk Pachman: Jak to bylo. Zpráva o činnosti šachového velmistra za období 1924–1972, 1974
15. Egon Hostovský. Vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu. Uspořádal Rudolf Šturm, 1974
16. Karel Pecka: Štěpení. (Divné podobnosti). Román o smrti Albrechta z Valdštejna a jiných, 1974
17. Josef Škvorecký: Prima sezóna, 1975 [2. vyd. Dialog, Frankfurt/M., 1984]
18. Stanislav Mareš: Báje z Nového světa, 1975
19. Josef Škvorecký: Smutek poručíka Borůvky. Detektivní pohádka, 1975 [3. vyd.]
20. Sheila Ochová: Sůl země a blbá ovce aneb Můj šílený život s dědečkem, 1975
21. Antonín Brousek: Kontraband. Verše z let 1969–1974, 1975
22. Alan Levy: Pražské přejeje. Z anglického originálu Rowboat to Prague přeložil Igor Hájek, 1975
23. Jan Drábek: A co Václav? Z anglického originálu Whatever happened to Wenceslas přeložila Heda Kovályová, 1975
24. Ivan Diviš: Noe vypouští krkavce. Praha 1965–1968, 1975
25. Vratislav Blažek: Mariáš v Reykjavíku. Dopisy V. B., 1975, Cena Egona Hostovského
26. Ota Filip: Poskvrněné početí, 1976
27. Karel Pecka: Pasáž, 1976
28. Zdena Salivarová: Nebe, peklo, ráj. Lovestory, 1976
29. Josef Škvorecký: Konec poručíka Borůvky. Detektivní žalozpěv, 1975
30. Václav Černý: Pláč koruny české, 1977 [2. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1985 – spoluvyd. Svědectví]
31. Karel Hora: Moje matka cizinecká legie, 1977
32. František Moravec: Špión, jemuž nevěřili. Z anglického rukopisu vybrala, uspořádala a přeložila Hana Moravcová-Disherová, 1977 [2. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1987]
33. Jaroslav Hašek: Velitelem města Bugulmy, 1976
34. Antonín J. Liehm: Příběhy Miloše Formana, 1976
35. Adina Mandlová: Dneska už se tomu směju, 1976, 3. vyd. 1981

36. Otto Ulč: *Náš člověk v Indii a na Ceyloně*, 1976
37. Jindřich Heisler: *Aniž by nastal viditelný pohyb*, 1977
38. Jaromír Hořec: *Půlnoční jam session*, 1977
39. *Via dolorosa*. Poezie Zdeňka Rotrekla, Václava Renče a Josefa Palivce. Uspořádal Antonín Kratochvíl, 1977
40. Ferdinand Peroutka: *Oblak a valčík*, 1976
41. Ludvík Vaculík: *Morčata*, 1977
42. Václav Havel: *Hry 1970–1976*, 1977
43. Jan Beneš: *Zelenou nahoru. Kiss me, I am Bohemian*. Kriminaloidní sci-fiction přítomně minulé budoucnosti, 1977
44. Jan Drábek: *Zpráva o smrti Růžového kavalíra*. Z anglického originálu *Report on the Death of Rosenkavalier* přeložil Ivo Řezníček, 1977
45. Jiří Hochman: *Český happening*, 1978
46. Ota Rámbousek: *Krochnu s sebou*, 1978
47. Josef Škvorecký: *Příběh inženýra lidských duší*. Entrtėjment na stará témata o životě, ženách, osudu, snění, dělnické třídě, fízlech, lásce a smrti, 2 sv., 1977, 2. vyd. 1989
48. Jaroslav Vejvoda: *Osel aneb Splynutí*, 1977
49. Zdeněk Kalista: *Přátelství a osud*. *Vzájemná korespondence Jiřího Wolkra a Z. K.*, 1978
50. *Antinostalgicum a Samožerbuch (Autofestschrift)*. Uspořádali [1] Otto Ulč, [2] Zdena Salivarová, Josef Škvorecký, 1977
51. Jarmila Kaloušová: *Pod jednou střeou s T.G.M.*, 1977
52. Erazim Kohák: *Národ v nás*. *Česká otázka a ideál humanitní v údobí normalizace*, 1978
53. Jan Skácel: *Chyba broskví*. *Básně*, 1978
54. Pavel Javor [pseud. Jiřího Škvora]: *Nápěvy*, 1978
55. Karel Kryl: *(Z pod stolu) sebrané spisy*, 1978
56. Ivan Binar: *Kdo, co je pan Gabriel*, 1978
57. Jiří Gruša: *Dotazník aneb modlitba za jedno město a přítele*, 1978, 2. vyd. 1979, Cena Egona Hostovského
58. Vilém Hejl: *Zásada sporu*, 1979
59. Ivan Klíma: *Milostné léto*, 1979
60. Alexandr Kliment: *Nuda v Čechách*, 1979
61. Pavel Kohout: *Bílá kniha*, 1978
62. Sylvie Richterová: *Návraty a jiné ztráty*, 1978
63. Jan Trefulka: *O bláznech jen dobré*, 1978
64. Ota Filip: *Valdštýn a Lukrecie*, 1979
65. Milan Kundera: *Život je jinde*, 1979
66. Arnošt Lustig: *Z deníku sedmnáctileté Perly Sch.*, 1979
67. Tom Stoppard: *Profesionální faul*. *Každý hodný hoch zaslouží odměnu*, 1979. Z anglického originálu *Professional foul*. *Every good boy deserves favour* přeložil Michal Schonberg
68. Antonín Brousek – Josef Škvorecký: *Na brigádě*, 1979
69. Erich Kulka: *Židé v československé Svobodově armádě*, 1979
70. Václav Šíkl: *Nač Jaru nezbyl čas*, 1979
71. Ota Hora: *Svědectví o puči*. *Z bojů proti komunizaci Československa*, 1978
72. Josef Škvorecký: *Hořkej svět*. *Povídky z let 1946–1967*, 1978 [2. vyd.; 1. vyd. Praha, 1969; jako 3., v exilu 2. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1989]

73. Hodina naděje. Almanach české literatury 1968–1978. Uspořádal Jiří Gruša, Milan Uhde a Ludvík Vaculík, 1980
74. Jiří Gruša: Dámský gambit. Il Ritorno d'Ulisse in Patria. Drama in Musica, 1979
75. Jaroslav Hutka: Dvorky, 1980
76. Ivan Klíma: Má veselá jitra, 1979 [2. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1985]
77. Eda Kriseová: Křížová cesta kočárového kočího, 1979, Cena Egona Hostovského
78. Jan Patočka: Dvě studie o Masarykovi, 1980
79. Karel Pecka: Motáky nezvěstnému, 1980, Cena Egona Hostovského
80. Vilém Sacher: Krvavé velikonoce, 1980
81. Jan Beneš: Trojúhelník s Madonou, 1980
82. Ivan Blatný: Stará bydliště, 1979
83. Antonín Brousek: Zimní spánek, 1980
84. Vilém Hejl: Ex offo, 1980
85. Karel Kryl: Slovíčka, 1980
86. Milan Kundera: Valčík na rozloučenou, 1979
87. Ferdinand Peroutka: Pozdější život Panny, 1980
88. Stanislav A. Auský: Vojska generála Vlasova v Čechách. Kniha o nepochopení a zradě, 1980
89. Dagmar Šimková: Byly jsme tam taky, 1980
90. Josef Škvorecký: Velká povídka o Americe. 1969, 1980
91. Jiří Traxler: Já nic, já muzikant. Vzpomínky z let 1918–1978, 1980
92. Otto Ulč: Bez Čedoku po Pacifiku, 1980
93. Karel Hynek Mácha: Byl lásky čas. Deník z roku 1835, 1980
94. (plánovaná nezkrácená verze Českého happeningu Jiřího Hochmana nebyla pro nezáměr čtenářů publikována)
95. Václav Černý: Knížka o Babičce a její autorce, 1982 [2. doplněné a opravené vyd.; 1. vyd. Praha, 1963]
96. Egon Bondy: Invalidní sourozenci, 1981
97. Viktor Fischl: Píseň o lítosti, 1982
98. Martin Harníček: Maso, 1981
99. Alexandr Kliment: Basic Love. (Šťastný život), 1981
100. Božena Němcová: Babička, 1982 [jubilejní vydání]
101. Pavel Kohout: Nápady svaté Kláry, 1982
102. Eda Kriseová: Klíční kůstka netopýra a jiné povídky, 1982
103. Milan Kundera: Kniha smíchu a zapomnění, 1981
104. Jaroslav Vejvoda: Ptáci, 1981
105. Ladislav Bittman: Špionážní oprátky, 1981
106. Margarete Buber-Neumannová: Kafkova přítelkyně Milena Z německého originálu Milena, Kafka's Freundin přeložil Ivo Rezníček, 1982
107. Václav Černý: Paměti II [1921–38], 1982
108. Slovník českých spisovatelů. Pokus o rekonstrukci dějin české literatury 1948–1979, k tisku připravil Igor Hájek, 1982
109. Pavel Landovský: Jiné komedie a Sanitární noc, 1982
110. Josef Škvorecký: Bůh do domu. Fraška o čtyřech dějstvích, 1980
111. Minka Rybáková: Tuctová mrtvola, 1981
112. Josef Škvorecký: Návrat poručíka Borůvky. Reakcionářská detektivka, 1981
113. Milada Součková: Sešity Josephiny Rykrové, 1981
114. Jan Zahradníček: Dům Strach, 1981 [1. vyd.; 2. vyd. Nepomucenum, Křesťanská akademie, Řím, 1986; 3. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1986]

115. Milan Kundera: Směšné lásky, 1981 [podle definitivního francouzského vydání z roku 1979]
116. Arnošt Lustig: Dita Saxová, 1982 [2. vyd; 1. vyd. Praha, 1962]
117. Josef Škvorecký: Dvě legendy, 1982
118. Antonín Cekota: Geniální podnikatel Tomáš Baťa, 1981
119. Prokop Drtina: Československo, můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Sv. I: Kniha 1, 2; Sv. II: Kniha 1, 2, 1982
120. Vladimír Fleischer: Hlas Ameriky – Saigon, 1981
121. Pavel Javor [pseud. Jiřího Škvora]: Plamen a píseň. Výbor veršů, 1981
122. Jaroslav Seifert: Všecky krásy světa. Příběhy a vzpomínky, 1981 [ve spolupráci s nakl. Index a Fondem Charty 77]
123. Karel Poláček: Poslední dopisy Doře, 1984
124. Vratislav Effenberger: Surovost života a cynismus fantazie, 1984
125. Jiří Gruša: Doktor Kokeš, Mistr Panny. (Ackermann aus Böhmen), 1984
126. Jan Hanč: Sešity, 1984
127. Jan Křesadlo [pseud. Václava Pinkavy]: Mrchopěvci, 1984, Cena Egona Hostovského
128. Stanislav Moc: Údolí nočních papoušků, 1984
129. Jan Novák: Striptease Chicago, 1983
130. Nathalie Princová: Polepená oblaka, 1984
131. Josef Škvorecký: Scherzo capriccioso, 1984
132. Jan Werich: Americké příběhy, 1983
133. Lída Baarová: Útěky, 1983
134. Václav Černý: Paměti IV, 1983
135. Jiří Lederer: Touhy a iluze I. Vzpomínání do srpna 1968, 1984
136. Ludvík Vaculík: Český snář, 1983
137. Ferdinand Peroutka: Budeme pokračovat, 1984
138. Jaroslav Seifert: Ruce Venušiny, 1984
139. Enrique Stanko Vráz: V dálavách světů. Výbor z cestopisů, 1983
140. Miss Rosie z Chicaga [Fiktivní korespondence, otiskovaná v chicagském humoristickém časopise Šotek v letech 1885–1896], 1986
141. Dominik Tatarka: V ne čase, 1986
142. Jaroslav Drábek: Podzemí, 1986
143. Josef Hiršal: Píseň mládí, 1986, Cena Egona Hostovského
144. Egon Hostovský: Dobročinný večírek, 1985 [2. vyd.; 1. vyd. New York, 1958]
145. Ivan Klíma: Moje první lásky, 1985
146. Milan Kundera: Nesnesitelná lehkost bytí, 1985, 2. vyd. 1988
147. Albert Kyška [pseud.]: Šero, 1986
148. Doba páření. Povídky současných českých spisovatelů. Vybrala a uspořádala Eva Límanová, 1985
149. Karel Pecka: Malostranské humoresky, 1985
150. Minka Rybáková: Potměšilí pozemšťané, 1986
151. Josef Škvorecký: Ze života české společnosti, 1985
152. Pavel Taussig: Jedinečná svátá, 19885
153. Ota Ulč: Špatně časovaný běženeček, 1985
154. Jaroslav Vejvoda: Zelené víno, 1986
155. Kamil Běhounek: Má láska je jazz, 1986
156. Václav Havel: Dopisy Olze, 1985
157. Karel Kaplan: Nekrvavá revoluce, 1985

158. Jiří Morava [pseud. Jiřího Vlka]: C. k. disident Karel Havlíček. První velký životopis po sto letech, 1986
159. Jaroslav Vejvoda – Bernard Šafařík: Honička. Filmová satira ze života uprchlíků, 1985
160. Jiří Kolář: Prométheova játra, 1985
161. Karel Kryl: Z mého plíživota. (Zpod stolu) sebrané spisy II, 1986
162. Frank J. Marlow: Rejstřík jmenný, místní a věcný ke knize Jaroslava Haška Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války, 1985
163. Vilém Hejl – Karel Kaplan: Zpráva o organizovaném násilí, 1986
164. Martina Navrátilová – George Vescey: Já jsem já. Z anglického originálu Martina přeložil Josef Škvorecký, 1985
165. Jaroslav Seifert: Věneček sonetů / A Wreath of Sonnets (dvojjazyčná edice česká a anglická – anglický překlad J. K. Klement a Eva Stuckeová), 1987
166. Pavel Taussig: Blbé, ale naše / One (Party) Liners / Sprechende Schappschüsse aus dem realen Schilda (trojjazyčná edice slovenská, anglická, německá – anglický překlad Paul Wilson, německý překlad Pavel Taussig), 1987
167. Egon Bondy: Sklepní práce, 1988
168. Bohumil Hrabal: Proluky, 1986 [3. díl autobiografie; téhož roku vydáno též v Indexu a Rozmluvách]
169. Iva Kotrlá: Návštěva v ETC. Třiatřicet povídek, 1987
170. Jan Křesadlo: Fuga trium, 1988
171. Blanka Kubešová: Deník Leošky Kutheilové, 1987
172. Iva Procházková: Výprava na zlatou rybičku, 1988
173. Lenka Procházková: Oční kapky, 1987
174. Philip Roth: Pražské orgie, z anglického originálu The Prague Orgy přeložili Jiřina a Karel Kynclovi, 1988
175. Dominik Tatarka: Listy do večnosti, 1988
176. Jan Trefulka: Svedený a opuštěný, 1988
177. Milan Uhde: Velice tiché Ave, 1988
178. Ivan Blatný: Pomocná škola Bixley, 1987
179. Jiří Kovtun: Masarykův triumf. Příběh konce velké války, 1987
180. Helena Kosková: Hledání ztracené generace, 1987
181. Jiří Lederer: Touhy a iluze II., 1988
182. Antonín Měšťan: Česká literatura 1785–1985, 1987
183. Zdeněk Rotrekl: Skrytá tvář české literatury, 1987
184. Ota Ulč: Bez Čedoku po Jižní Africe, 1988
185. Harold Gordon Skilling: Listy z Prahy, 1988
186. Josef Škvorecký: Franz Kafka, jazz a jiné marginálie, 1988
187. František Vaněček: Stalo se v kraji zvykem, 1988
188. Zdena Salivarová: Ashes, Ashes, All Fall Down. Z češtiny (Nebe, peklo, ráj) přeložil Jan Drábek, 1987
189. Bohumil Hrabal: Svatby v domě, 1987
190. Bohumil Hrabal: Vita nuova, 1987
191. Pavel Tigrid: Kapesní průvodce inteligentní mladé ženy po vlastním osudu, 1988
192. Bohumil Hrabal: Městečko, kde se zastavil čas, 1989 [2., autorizované vyd.; 1. vyd. pod názvem Městečko, ve kterém se zastavil čas, Comenius, Innsbruck, 1973]
193. Antonín Jareš: Výstraha, 1989
194. Jan Křesadlo: Vara guru. Román se zpěvy, 1989
195. Milan Kundera: Žert, 1989 [3. vyd.; 1. vyd. Praha, 1967]

196. Arnošt Lustig: Král promluvil, neřekl nic (plánováno pro 1990, nevyšlo)
197. Jan Novák: Miliónový jeep. Z anglického originálu Willys Dream Kit přeložil Jaroslav Kořán, Cena Egona Hostovského
198. Iva Pekárková: Péra a perutě, 1989
199. Lukáš J. Řehůřek [pseud.]: Mládí, 1989
200. Karel Hvižďala – Zdena Salivarová: Benefice, 1990
201. Zdeněk Urbánek: Stvořitelé světa, 1989
202. Ivan Diviš: Konec štěstí, 1990
203. Petr Král: P.S. Čili Cesty do ráje, 1990
204. (plánovaná kniha Milan Nápravníka Básně, návštějí, pohyby nebyla vydána)
205. Arthur Miller: Strop v Arcibiskupském paláci. Z anglického originálu The Archbishop s Ceiling přeložila Heda Kovályová, 1989
206. Bedřich Fučík – Karel Bartošek: Zpovídání. Pražské rozhovory 1978–1982, 1989
207. Hostina. Filozofický sborník. Uspořádal Václav Havel, 1989
208. Vilém Hejl: Rozvrat. Mnichov a náš osud, 1989
209. Karel Kaplan: Mocní a bezmocní, 1989
210. Jan Křen: Konfliktní společenství, 1989
211. Hana Ponická: Lukavické zápisky, 1989
212. Josef Škvorecký: Hlas z Ameriky, 1990
213. Iva Hercíková: Domů, 1991
214. Petr Kouba: Kráska, zvíře a já, 1991
215. Eda Kriseová: Co se stalo, 1991
216. Milan Kundera: Nesmrtelnost, 1993 [ve spolupráci s nakl. Atlantis, Brno]
217. Libuše Moníková: Fasáda. Z německého originálu Die Fassade přeložil Zbyněk Petráček, 1991
218. Lenka Procházková: Smolná kniha, 1991
219. Zdena Salivarová: Hnůj země, 1994 [ve spolupráci s nakl. Ivo Železný, Praha]
220. Josef Škvorecký: Nevěsta z Texasu. Romantický příběh ze skutečnosti, 1992
221. Ota Ulč: Šťastně navracený běželec, 1992
222. Jaroslav Vejvoda: Provdaná nevěsta, 1991
223. Jiří Dědeček: Reprezentant lůzy, 1992
224. Jan Novák: Samet a pára. Z anglického originálu Prague in Velvet přeložili Jarka Vrbová a Tomáš Vrba, 1992
225. Antonín Dvořák – Stephen Collins Foster: Old Folks at Home; Ten, jehož dům tam stál (dvojjazyčná edice, z angličtiny přeložili Jiří Suchý, Jarmila Emmerová a Josef Škvorecký), 1991
226. Zdena Salivarová (vyd.): Osočení. Dopisy lidí ze seznamu, 1993
227. Josef Škvorecký: Povídky tenorsaxofonisty, 1993

[Údaje o vyznamenání děl Cenou Egona Hostovského převzaty ze seznamu zasláního Zdenou Salivarovou.]

Příloha 3

Sdělení Adolfa Müllera o aktivitách nakladatelství Index v letech 1971–1989

I. Úvodní poznámka

Vzhledem k tomu, že bylo často k tisku připravováno více knih naráz, avšak na různých místech a příprava i výroba byly různě obtížné i dlouhé, vloudil se do číslování uvedeném v knihách poněkud chaos. Některé tituly nebyly dokonce v dřívějších přehledech z různých důvodů ani uvedeny. Berte, prosím, tento korigovaný seznam tedy jako směrodatný.

Všechny knihy, až na výjimky (č. 18, 27, 45, 74), vycházely brožovaně, ve formátu 11x16 cm. Běžný náklad byl u prózy 1000–1200 a u poezie 500–600 exemplářů. Minimálně 200 exemplářů (někdy daleko víc) šlo různými cestami do Československa.

Kde neuvedeno jinak, byly obálky prózy i poezie vyráběny podle různých návrhů Jana Kotíka, který je také autorem značky Indexu. Obálky pro edici Doba, pro Knižnici Listů, pro knihy Hrabalovy, které vycházely úmyslně bez tiráže, aby autor nebyl exilovým vydáním ohrožen (a některé další) navrhl Adolf Müller. Obálku pro Knihovnu 150 000 slov navrhoval Jan Sekal.

II. Knižní produkce

1. Jiří Hochman: Jelení Brod, 1971, 2. vyd. 1981
2. Radoslav Selucký: Východ je Východ. Na studia do SSSR, 1972
3. Gabriel Laub: Největší proces dějin. Malá satirická abeceda, 1973
4. Karel Kryl: Kníška, 1972
5. Antonín Ostrý [pseud. Františka Šamalíka]: Československý problém, 1972
6. Ladislav Mňačko: Súdruh Münchhausen, 1972
7. Systémové změny. Sborník. Uspořádal Adolf Müller, 1972
8. Andrej Amalrik: Dožije se SSSR roku 1984? Z ruského originálu Prosuščestvujet li Sovětskij sojuz do 1984 goda? přeložil Vladimír Tosek, 1972
9. Ladislav Grosman: Nevěsta, 1972
10. Egon Hostovský: Osvoboditel se vrací, 1972
11. Julius Firt: Knihy a osudy, 1972 [2. vyd. reedice Rozmluvy, Londýn, 1988]
12. Jan Beneš: Až se mnou vyspíš... budeš plakát, 1973
13. A. Lidin [pseud. Tomáše Řezáče]: Trpaslík na houpačce, 1973
14. Jiří Hochman: Kronika místodržení v Čechách, 1973
15. Anonym: Motáky z Ruzyně. Předmluva Luděk Pachman, 1973
16. Arnošt Lustig: Ulice ztracených, 1973 [2. vyd.; 1. vyd. pod názvem Ulice ztracených bratří, Praha, 1959]
17. Ivan Sviták: Dialektika moci, 1973
18. Bohumil Štěpán: Vynálezy, 1973
19. František Listopad [pseud. Jiřího Synka]: Černý, bílý, nevim. Poezie 1956–1972 (Poezie), 1973
20. Josef Lederer: Sopka islandská a jiné verše. 1969–1979 (Poezie), 1973
21. Vladimíra Čerepková: Ztráta řeči (Poezie), 1973
22. Minka Rybáková: Útěk z rekreace, 1974
23. Nikolaj Terlecký: Pláž u San Medarda, 1974
24. Karel Michal [pseud. Pavla Buksy]: Rodný kraj, 1977
25. Pavel Tigrid: Politická emigrace v atomovém věku, 1974 [2., přeprac. vyd.]
26. Bohumil Hrabal: Jak jsem obsluhoval anglického krále, 1974, 2. vyd. 1975

27. Žores A. a Roj A. Medvědévovi: Kdo šílí? Z ruštiny přeložil Jan Samotínský [název angl. verze: A Question of Madness; vydal původně MacMillan v Londýně 1973, Index 1974 celý náklad odkoupil a distribuoval]
- 28.–31. Ota Filip: Nanebevstoupení Lojzka Lapáčka ze Slezské Ostravy, 4 sv., 1974–1975
32. Naděžda Mandelštamová: Konec naděje. Z ruského originálu Vospominanija přeložila Jana Neumannová, 1975
33. Mojmír Klánský: Vyhnanství (Příběhy ze šuplat, 1), 1976
34. Zdeněk Mlynář: Československý pokus o reformu 1968. Analýza jako teorie a praxe (Doba, 1), 1975
35. Hlasy z domova 1975. Dokumentace. Sestavil Adolf Müller (Doba, 2), 1975
36. Jan Procházka: Ucho. Filmová pohádka (Příběhy ze šuplat, 2), 1976⁸⁴
37. Willy Brandt, Bruno Kreisky, Olof Palme: Demokracie a socialismus. Z německého originálu Briefe und Gespräche 1972 bis 1975 přeložil Vladimír Tosek (Doba, 3), 1977
38. Ludvík Vaculík: Sekyra, 1977 [4. vyd.; 1. vyd. Praha, 1966]
39. Čára na zdi. Československé fejetony 1975–1976. Uspořádal Ludvík Vaculík, 1977
40. Kniha Charty. Hlasy z domova 1976–1977. Sestavil Vilém Prečan (Doba, 4), 1977
41. Politický vězeň Jiří Lederer. Sborník příspěvků a dokumentů. Uspořádal Adolf Müller, 1978
42. Eva Kantůrková: Pozůstalost pana Ábela, 1977
43. Jaroslav Seifert: Morový sloup, 1979
44. Jan Trefulka: Zločin pozdvižení, 1978
45. Angelo Maria Rippelino: Magická Praha. Z italského originálu Praga magica přeložil Bohumil Klípa, 1978
46. Jan Patočka, osobnost a dílo. Výbor z prací. Uspořádal Adolf Müller, 1978
47. Zdeněk Mlynář: Mráz přichází z Kremlu, 1978, 3. vyd. 1981
48. Stanislav Moc: Tábor na Aligator River, 1979
49. Josef Frolík: Špión vypovídá, 1979, 4. vyd. 1982
50. Milan Šimečka: Obnovení pořádku. Příspěvek k typologii reálného socialismu (Doba, 5), 1979 [2. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1984]⁸⁵
51. Jiří Lederer: České rozhovory, 1979
52. Vývoj Charty 77. Záznam z konference ve Franken. Uspořádal Pavel Tigríd (Doba, 9), 1981 [spoluyvd. Opus bonum]
53. Osip Mandelštam: Topůrko pro kata. Výběr z díla (Poezie). Z ruštiny přeložil Jiří Kovtun, 1979
54. Únor 1948 očima vítězů a poražených o třicet let později. Sborník z konference ve Franken. Uspořádal Pavel Tigríd (Doba, 6), 1979
55. Vlastimil Třešňák: Jak to vidím já, 1979
56. Křesťané a Charta 77. Výběr dokumentů a textů. Uspořádal Vilém Prečan (Doba, 7), 1980
57. Karel Hvizďala: Nevěry, 1980

---

84 A. Müller ve svém přehledu uvádí jako č. 36: Arthur Koestler: *Tma o polednách*, ta ale vyšla pouze v č. 1 a 2 I. roč. (1982) *150 000 slov*. Ucho Jana Procházky uvádí pod č. 34 (vedle *Československého pokusu o reformu 1968 Zdeňka Mlynáře*).

85 A. Müller uvádí jako č. 50: Ersébet Galgósi(ová): *V medziach zákona*; to však vyšlo v 3. a 4. čísle II. ročníku (1982 a 1983) časopisu *150 000 slov*.

58. Pavel Kohout: Katyně, 1980
59. Edvard Valenta: Žil jsem s miliardářem, 1980
60. Jan Čech [pseud. Jaromíra Hořce]: Pozdvihování slov (Poezie), 1980
61. František Janouch: Neretušované pohlednice z Číny, 1980
62. J. Sládeček [pseud. Petra Pitharta]: Osmašedesátý, 1980 [2. vyd. Rozmluvy, Londýn, 1987, s uvedením autora Petr Pithart]
63. Karel Hvizďala: České rozhovory ve světě, 1981
64. Eva Kantůrková: Sešly jsme se v této knize, 1980
65. O svobodě a moci. Soubor esejů Václava Havla, Václava Bendy, Václava Černého a d. (Doba, 8), 1980
66. Jiří Lederer: Když se řekne Werich..., 1981
67. Tadeusz Konwicki: Malá apokalypsa, z polského originálu Mała apokalipsa přeložil Antonín Měšťan, 1981
68. Eva Kantůrková: Černá hvězda, 1982
69. George Orwell: Zvířecí statek Z anglického originálu The Animal Farm přeložil Jiří Komárek, 1981
70. Petr Lotar: ...domov můj. Román z německého originálu [Eine Krähe war mit mir] přeložili Milan Schulz a Petr Lotar, 1981
71. Bohumil Hrabal: Příliš hlučná samota, 1982
72. Jiří Lederer: Mé Polsko. 200 let boje proti cizí nadvládě, 1981
73. Zdeněk Mlynář: Krize v sovětských systémech 1953–1981. Příspěvek k teoretické analýze, 1983
74. Jaroslav Seifert: Všecky krásy světa. Příběhy a vzpomínky, 1981 [ve spolupráci s nakl. Sixty-Eight Publishers a Nadací Charty 77]
75. Rudolf Battěk: Eseje z ostrova, 1982
76. Pavel Hajný: Kde teče Tennessee, 1982 [reprint vydání z roku 1969]
77. Bohumil Hrabal: Něžní barbaři, 1983
78. Lenka Procházková: Růžová dáma, 1982
79. Bohumil Hrabal: Poupata, 1983
80. Petr Uhl: Program společenské samosprávy, 1982 (současně vyšla tatáž práce pod krycím názvem Socialistické hospodářství jakoby z nakladatelství Práce pro bezpečnou distribuci doma)
81. Jiří Lederer: ...a když se řekne Voskovec, 1983
82. Ota Hromádka: Jak se kalila voda. Výbor z kriminálních příběhů a úvah, 1982
83. Ludvík Vaculík a d.: Sólo pro psací stroj. Československý fejeton 1976–1979, 1984
84. Čína našima očima. Sborník, 1982
85. Viktor Fischl: Hovory s Janem Masarykem, 1982 [4. vyd.]
86. Leszek Kolakowski: Nebeklíč aneb Dějepisné příběhy z historie svaté, sepsané ku poučení a výstraze. Rozhovory s ďáblem. Z polského originálu Klucz niebieski.. Rozmowy s diabłem přeložil Gabriel Laub, 1982
87. Lenka Procházková: Přijed' ochutnat, 1982
88. Pavel Tigrid: Dnešek je váš, zítřek je náš. Dělnické revolty v komunistických zemích (Doba, 10), 1982
89. Milan Vacík: Zahrada na dva zámky, 1983
90. Zdeněk Strmiska: Sociální systém a strukturální rozpory společnosti sovětského typu, 1983
91. Alexander Zinověv: Zářné zítřky. Z ruského originálu Světloje budušeje přeložila Jana Neumannová a kol., 1983

92. Československo 68 – Polsko 81 a krize sovětských systémů. Sborník z mezinárodní konference v Paříži, 1983
93. Ivan Sviták: Dialektika pravdy. Triáda byrokratizace, 1984
94. Jan Trefulka: Velká stavba, 1982
95. Edvard Valenta: Žít ještě jednou, 1984
96. Sylva Richterová: Místopis, 1983
97. Vlastimil Třešňák: Babylon, 1982
98. Jiří Kolář: Odpovědi. Památce Jiřího Padrtu, 1983
99. Jiří Hájek: Setkání a střety. Poznámky a úvahy o působení vnějších faktorů na politické postoje české novodobé společnosti, 1983
100. George Orwell: 1984. Z angličtiny přeložila Eva Šimečková, 1984
101. Helena Koželuhová: Josef a Karel. Čapkové očima rodiny, 1986 [2. vyd., ve spolupráci s knihkupectvím Dialog, Frankfurt/M.; 1. vyd. v edici Sklizeň, Hamburg, 1961–1962]
102. Dominik Tatarka: Písačky, 1984
103. Karel Michal [pseud. Pavla Buksy]: Bubáci pro všední den, 1981 [4. vyd.]
104. Eva Kantůrková: Přítelkyně z domu smutku, 1984
105. Viktor Fischl: Jeruzalémské povídky, 1985
106. Luboš Martínek: Představení, 1986
107. Julius Firt: Záznamy. Ze starých deníků, 1985
108. Martin M. Šimečka: Žabí rok, 1985
109. František Janouch: Ne, nestěžuji si. Malá normalizační mozaika, 1985
110. Václav Černý: Jaroslav Seifert. Náčrt k portrétu, 1984 [2. vyd., ve spolupráci s knihkupectvím Dialog, Frankfurt/M.]
111. Bohemicus [pseud. Jana Šterna]: Hledání smyslu a jiné úvahy z let 1978 až 1984 [ve spolupráci s časopisem Listy, Řím], 1985
112. Karel Goliath-Gorovský: Zápisky ze stalinských koncentráků. Výběr ze vzpomínek a studií, 1986
113. Jaroslav Klofáč: Sociální struktura ČSSR a její změny v letech 1945–1980, 1985
114. Ivan Sviták: Kámen mudrců. Dialektika vyložená kalifornským způsobem, 1985
115. Pavel Kohout: Kde je zakopán pes?, 1988 [2. vyd. ve spolupráci s Janem Kanzelsbergem, 1989; 3. vyd. ve spolupráci s nakl. Atlantis, Brno, 1990]
116. György Konrad: Spoluviník. Z maďarského originálu A cinkos přeložila Drahomíra Novotná (Knihovna 150 000 slov, 1), 1985
117. Helena Nováková [pseud. Hedy Kovályové]: Nevina aneb vražda v Příkré ulici, 1985
118. Milan Šimečka: Kruhová obrana. Záznamy z roku 1984, 1985
119. Bohumil Hrabal: Proluky, 1986 [vyšlo zároveň v 68 Publishers, Toronto (pod č. 168) a v nakl. Rozmluvy, Londýn (pod č. 28)]
120. Czesław Miłosz: Hymnus o perle (Výbor z poezie). Z polštiny přeložil Miroslav Červenka, 1986
121. Eva Kantůrková: Člověk v závěsu, 1988
122. Zuzana Brabcová: Daleko od stromu, 1987
123. Georgij N. Vladimov: Věrný Ruslan – příběh strážného psa. Přeloženo z ruského orig. Věrnýj Ruslan, překladatel neuveden (Knihovna 150 000 slov, 2), 1986
124. Lumír Čivrný: Jít jen tak. Menší příběhy, 1987
125. Lenka Procházková: Hlídač holubů. Povídky z let 1983–1984, 1987
126. Vlastimil Třešňák: Bermudský trojúhelník, 1986 [2. vyd.]
127. Jaroslav Krejčí: Miroslav Tyrš – filozof, pedagog a estetik a českého tělocviku, 1986

128. Jan Pelc: ...a bude hůř. Román o třech dílech: Děti rodičů. Děti ráje. Děti cest, 1985 [spoluvyd. Svědectví, Paříž]
129. Jaroslav Putík: Muž s břitvou, 1986
130. Jevgenij Zamjatin: My. Z ruštiny přeložili Jaroslav Tafel a Vlasta Tafelová, 1985
131. Ludvík Vaculík: Milí spolužáci. Výbor písemných prací 1939–1979. Díl 1, Kniha indiánská: deník 1939–1941, 1986
132. Ludvík Vaculík: Milí spolužáci. Výbor písemných prací 1939–1979. Díl 2, Kniha dělnická: deník a dopisy 1940–1945, 1986
133. Jan Kotík: Neúplný kompas; Květoslav Chvatík o Janu Kotíkovi a českém moderním umění; Ivan Bystrina v rozhovoru s Janem Kotíkem, 1986
134. Ján Mlynárik: Česká inteligencia Slovensku. Kapitoly z dejín českej inteligencie na Slovensku za prvej ČSR, 1987
135. Eda Kriseová: Arboretum. 1980–1985, 1987
136. Francouzská literatura⁸⁶
137. Viktor Fischl: Figarova zlatá svatba, 1987
138. Francouzská literatura
139. Jaroslav Opat: Filozof a politik: Tomáš Garrigue Masaryk 1882–1893, 1989
140. Ota Šík: Ekonomické reformy a demokratizace, 1987
141. Vladimír Kadlec: Dubček – 1968 (výběr dokumentů; Knihnice Listů, 1), 1987
142. Graham Greene: Monsignore Quijote. Z angličtiny přeložili Jiřina a Karel Kynclovi (Knihovna 150 000 slov, 3), 1987
143. Josef Kouba: Lekce jízdy, 1987
144. Jaro 1968. Čítanka pro děti a mládež (Knihovna 150 000 slov), 1987
145. Zdeněk Mlynář: Problémy politického systému. Texty o roce 1968, normalizaci a současné reformě v SSSR (Knihnice Listů, 2), 1988
146. Ivan Kadlečík: Rapsódie a miniatury, 1988
147. Dominik Tatarka: Navrávačky, 1988
148. Vlastimil Třešňák: To nejdůležitější o panu Moritzovi. (Happy Weekend), 1989
149. Karol Sidon: Dvě povídky o utopencích, 1989
150. Zdeněk Jičínský: Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969 (Knihnice Listů, 3), 1989
151. Ludvík Vaculík: Jaro je tady (fejetony z let 1981–1987), 1988
152. Zdeněk Hejzlar: „Pražské jaro“ 1968 a jeho odkaz. Výběr statí a komentářů z let 1970–1987, 1988
153. Lubomír Sochor: Úvahy o ideologii a praxi reálného socialismu. Vybrané statě z let 1969–1986, 1987
154. Antonín J. Liehm: Generace, 1988
155. Ivan Pfaff: Historické kořeny reformního hnutí v české společnosti, 1988
156. Ivan Sviták: Dialektika dějin, 1989
157. Václav Havel: Do různých stran. Eseje a články z let 1983–1989. Uspořádal Vilém Prečan [vydalo Československé dokumentační středisko nezávislé literatury ve spolupráci s Nadací Charty 77 ve Stockholmu, 1989; Index pouze převzal distribuci, na vydání se nepodílel]

---

86 Ke knihám č. 136 a 138: České překlady ukázek z moderní francouzské literatury vydal knižní odbor ministerstva kultury Francie ve spolupráci s Nadací pro evropskou literární spolupráci, redigovali Patrik Ouředník a Olga Špillarová. Neprodejné, 1988, výroba a distribuce do Československa Index.

158. Bedřich Utitz: Svědkové revoluce. Někdejší spolupracovníci Lenina a Stalina vypovídají, 1989
159. Danilo Kiš: Hrobka pro Borise Daniloviče a tři další povídky (sedm kapitol téhož příběhu). Ze srbochorvatského originálu Grobnica za Borisa Daniloviča přeložila Drahomíra Novotná (Knihovna 150 000 slov, 4), 1988
160. Karel Steinbach: Svědek téměř stoletý, 1988
161. Jan Čech [pseud. Jaromíra Hořce]: Soudný den (Poezie), 1988
162. Blanka Kubešová: Kočičí dlažba [ve spolupráci s nakl. Konfrontace v Curychu]
163. Jiří Dienstbier a d.: Srpen 1968, 1989
164. Pavel Kohout: Hodina tance a lásky, 1989
165. Marek Hofman [pseud. Miloslava Kutílka]: Sedm dní, 1989
166. Michael Konůpek: Böhmerland 600 cc, 1989
167. Peter Lotar: ...zemi, kterou ukáží tobě, z německého originálu Das Land, das ich dir zeige přeložila Zdenka Neumannová [spoluvyd. Jan Kanzelsberger, Praha], 1990
168. Primo Levi: Potopení a zachránění. Z italského originálu I sommersi e i salvati přeložila Drahoslava Janderová (Knihovna 150 000 slov, 5), 1989
169. Pavel Kohout: Ecce Konstantia. Dvanáct osudových hodin pro idealisty. Přímý přenos z koncilu v Kostnici 1414–1418 s jednou přestávkou na osvěžení, 1989 [ve spolupráci s časopisem Listy]
170. Rudolf Krejčík: 10 dnů, které otráslý ČSSR. Svědectví nezúčastněného účastníka, 1990

III. Časopisecká produkce

Listy, vydavatel Jiří Pelikán, redaktor Vladimír Tosek, později, od roku 1988, Čestmír Vejdělek. V Indexu vyšly ročníky 1971–1989. Ročně vycházelo obvykle 6 čísel (č. 3 každého ročníku bylo obsáhlé, v rozsahu knihy, s barevnou obálkou a obsahovalo pod názvem *Čtení na léto* kratší literární příspěvky českých a slovenských autorů. Redaktorem tohoto čísla byl obvykle A. J. Liehm). *Listy* vycházely v několika tisících exemplářů ve formátu 16 x 22 cm a často též ve zmenšenině 10 x 16 cm. Na začátku 80. let vycházela také anglická a německá mutace.

Listy německy: V letech 1980–1982 vyšla v Indexu č. 1 až 12 (k tisku připravil A. Müller), další vydávání německé mutace bylo pro nedostatek finančních prostředků zastaveno.

150 000 slov, organizátor, vydavatel a redaktor A. J. Liehm. Ročně vycházela obvykle 3 čísla v rozsahu 160 tiskových stran, občas též s hospodářskou či literární přílohou. Do prvních ročníků byly na pokračování zařazovány celé překlady děl A. Koestlera, E. Galgósziové a G. Orwella (viz č. 36, 50, 100 v seznamu knižní produkce)⁸⁷. Tak vznikla Knihovna 150 000 slov. Později v ní vycházely další knihy již samostatně (viz č. 100, 116, 123, 142, 159, 168 v seznamu knižní produkce Indexu). Také u tohoto časopisu vycházela část nákladu ve zmenšenině 10 x 16 cm.

Mosty. Index vydal na přání Jiřího Gruši také jím připravené č. 1 a 2 časopisu toho jména.

87 Tyto údaje nesouhlasí: pod č. 36 vyšlo *Ucho* Jana Procházky: (A. Müller je uvádí pod č. 34), pod č. 50 Šimečka: *Obnovení pořádku*. Galgósziová a Koestler v Indexu knižně vůbec nevyšli, jen v 150 000 slovech – A. Koestler: *Tma o polednách* vyšla v č. 1 a 2 I. roč. (1982); E. Galgósziová: *V medziach zákona* v č. 3 I. roč. (1982) a v č. 4 II. roč. (1983); souhlasí teprve č. 100 – Orwell: 1984 (tam ale není žádný údaj o Knihovně 150 000 slov).

Studie k výzkumnému projektu *Krise v systémech sovětského typu*: Inicioval a redigoval prof. Zdeněk Mlynář. Výrobu a distribuci zajišťoval Index. Všechny dále uvedené studie vycházely trojjazyčně: německy (černá obálka), anglicky (červená) a francouzsky (modrá). Rozesíláno univerzitám, výzkumným ústavům a jiným institucím i jednotlivcům na celém světě.

1. W. Brus, P. Kende a Z. Mlynář: *Normalizační procesy v sovětzované střední Evropě, Maďarsko – Československo – Polsko*, 1982
2. Z. Mlynář: *Relativní stabilizace sovětských systémů v 70. letech*, 1983
3. K. Kaplan: *Politická perzekuce v Československu 1948–1972*, 1983
4. L. Sochor: *Příspěvek k analýze konzervativních elementů v ideologii „reálného socialismu“*, 1984
5. W. Brus, P. Kende, Z. Mlynář: *Sovětské systémy po Brežněvovi*, 1984
6. F. Fehér, A. Heller: *Východní Evropa ve stínu nového Rapalla*, 1985
7. R. Selucký: *Současné dilema sovětsko-východoevropské inteligence*, 1985
8. J. Kosta, F. Levčík: *Hospodářská krize ve východoevropských zemích RVHP*, 1985
9. D. Havlíček: *Informace v sovětských politických systémech a P. Kende: Cenzura v Maďarsku*, 1985
10. F. Féher, A. Heller: *Levice na Východě – levice na Západě*, 1986
11. K. Kaplan: *Překonání krize režimů v Polsku, Československu a Maďarsku po smrti Stalina*, 1986
12. M. Hinszowicz, P. Michal, G. Mink: *Problémy krize v Polsku I.*, 1986
- 12a. M. Hinszowicz, P. Michal, G. Mink: *Problémy krize v Polsku II.*, 1986
13. G. Joachim Glaessner: *Byrokratická vláda a zvládnutí konfliktů v NDR*, 1986
14. Z. Golubovič, S. Stojanovič, *Systémová krize v Jugoslávii*, 1986
- 15–16. Z. Strmiska: *Stagnace a změny ve společnostech sovětského typu*, 1989
- 17–18. A. Smola, P. Kende: *Role opozičních skupin v předvečer demokratizace v Polsku a Maďarsku (1987–1989)*, 1989

IV. Videokazety: výroba a distribuce (natáčeno s pomocí českých kameramanů v exilu):

1. „Umět se s životem porvat“. A. Müller v rozhovoru – na zemi i ve vzduchu s ing. Karlem Bočkem, bývalým generálním ředitelem československého uranového průmyslu, který byl za stávku v roce 1968 odsouzen (v nepřítomnosti) na 15 let, před ukončením procesu však z vězení uprchl a přišel ilegálně do západního Německa, o jeho životě, práci, o československém uranu a jeho prodeji, o útěku, o jeho začátcích v Německu a o sportovním letectví jako hobby. Natočeno v lednu 1986, 45 min., systém Secam (Beta) v Bonnu.
2. „Třetí cesta“ (o ekonomické reformě a demokratizaci) – rozhovor s prof. O. Šikem o jeho teoriích, o prakticko-politické činnosti v 60. letech, o roce 1968. 160 min., systém Secam (Beta), v St. Gallenu.
3. „Kefka“ – rozhovor A. Müllera se slovenským mimem Milanem Sládkem o jeho umělecké činnosti nejprve v Československu a později ve Švédsku a v Německu, o jeho divadle pantomimy v Kolíně nad Rýnem a ukázky z jeho sólových vystoupení i z několika celovečerních představení v jeho divadle. Natočeno v březnu a dubnu 1986, 160 min., systém Secam (Beta) v Kolíně nad Rýnem.
4. „Pohled na rok 1968 po 20 letech“. Příspěvky F. Janoucha, Z. Hejzlara, A. J. Liehma, A. Müllera, J. Pelikána, V. Prečana, I. Svitáka, J. Škvoreckého a V. Toska. Natočeno během roku 1987 různými kameramany v Kolíně nad Rýnem, v Paříži, v Torontu, v Kalifornii. Asi 120 min., systém Secam (Beta). Později přetočeno na západní Pal (VHS).

V. Z další činnosti Indexu:

1. Index reprezentoval každoročně od roku 1973 na podzimním knižním veletrhu ve Frankfurtu/M. ve vlastním stánku (financovaném Pavlem Tigridem) exilové vydavatele českých a slovenských knih a časopisů.

2. Od roku 1974 organizoval Index každoroční prázdninové cesty do Jugoslávie, kde byly československým turistům rozdávány v počtu mnoha set výtisků exilové časopisy a knihy. Spolupracovali při tom především Radek Dražan, Milan Horáček, manželé Marie a Adolf Müllerovi, Josef Šnobl, Magda Sládková a další. Milan Horáček byl při této činnosti jugoslávskou policií jednou zatčen a v soudním „rychlprocesu“ odsouzen k vypovězení za země a k zákazu vstupu do Jugoslávie na pět let.

3. Speciálně upravenými mikrobusey, později i dvěma osobními auty dopravoval Index do ČSSR jak svoji produkci, tak další exilové tisky s pomocí několika německých studentů. V roce 1978 byla posádka dvou německých studentů v Praze zadržena, vzata do vazby a vůz zabaven. Po asi dvouměsíčním věznění byli oba studenti po intervenci Willyho Brandta propuštěni. Na osud zadrženého vozu se po roce 1989 písemně dotazoval A. Müller ministra vnitra Jana Rumla. Na svůj dotaz nedostal žádnou odpověď.

Závěrečná poznámka: Na počátku roku 1990 Index svoji činnost ukončil, celý knižní a časopisecký vklad převezl do Prahy, kde byly knihy prodávány zvláště knihkupci J. Koháčkem, Janem Kanzelsbergerem a dalšími. Všechna knižní práva byla vrácena autorům, popřípadě uvolněna pro domácí nakladatele.

[Pozn. redakce: Překlady do cizích jazyků Indexem vydaných titulů se neuvádějí, budou všechny v souhrnné bibliografii exilových knih z let 1948–1990, kterou připravila Ludmila Šeflová a která vychází v ediční řadě Dokumentace československého exilu 1948–1989.]

Zpěv a hudba, sametová revoluce

Lubomír Tyllner

Účast hudby, zejména písně, v revolucích není jevem neobvyklým. Píseň se stává nositelem řady symbolů a v procesu revoluce je významně posílena její znakovost. Píseň je schopna vyvolávat a přenášet emoce nebo spojovat i rozněcovat třeba dosti nesourodé společenství lidí. Revoluce se proto nezřikají písně a hudby, neboť tak či onak spolu vzájemně rezonují. Ne ovšem vždy svým textovým či hudebním obsahem, ale velmi často vazbou na osobnosti, hnutí, sociální situaci. Dějiny revolucí proto mohou být svého druhu dějinami zpěvu, jakkoli tendenčního, účelového nebo i jinak vymezeného. Dvě národní revoluce vzdálené od sebe půl tisíciletí – revoluce husitská a revoluce sametová – nesou podobné znaky a zvláště nápadné jsou významem a mírou podílu, který v nich hudba zastávala. Pověst o „zpívajícím lidu“ v husitské revoluci daleko překročila národní hranice, listopadová revoluce roku 1989 přímo získala přívlastek „zpěvavá“.

Zajímavé jsou i paralely období těsně předrevolučního. Studium repertoáru a jeho interpretačního kontextu v obou případech ukazuje na stav společnosti a na připravující se změnu. Zatímco však v písni předhusitské šlo o poměrně dlouhou řadu časových a agitačních písní¹ zřetelně odrážejících dobové mínění a příslušné názorové proudy, období normalizace i doba bezprostředně před listopadem 1989 anticipovaly politické změny odlišnými prostředky. Oproti názorové pluralitě a relativní svobodě patrně v textech písní z počátku reformace nepřipustila cenzura od roku 1969 ani náznak projevů kritiky či odporu k panujícím poměrům. A nejen to. Vykázala z médií a jevišť i potenciální nositele takové kultury i s projevy, které svou tematikou nepředstavovaly pro režim žádné nebezpečí.

Reakce osobností někdejší kulturního života na tyto poměry jsou dnes již známy a známe i poměry v některých trpěných hudebních žánrech a s nimi spojených akcích, které sice nevzbuzovaly důvěru, přesto ale nebyly usvědčitelné z otevřeného nepřá-

---

Jejich reprezentativní přehled podává zejm. *Výbor z české literatury doby husitské*, I, II. K vydání připravili Bohuslav Havránek, Josef Hrabák, Jiří Daňhelka. Praha 1963.

telství (džezové festivaly, folkové koncerty, Porta ad.). Méně informací však máme o zpěvním repertoáru širších společenských vrstev, zejména mládeže, v období normalizace a v době revoluci bezprostředně předcházející. K takovému průzkumu mne na jaře roku 1989 vedla zkušenost z výuky hudební výchovy na pedagogické fakultě JU, kdy ve třídě složené z budoucích učitelů hudební výchovy téměř žádný ze studentů nezareagoval na kdysi obecně známou lidovou píseň. Zato píseň folkového² zpěváka Wabiho Daňka, která mi tehdy snad jako jediná z jeho repertoáru uvízla v paměti, *Rosa na kolejích*, znali všichni účastníci semináře. Byl to jasný signál svědčící nikoli o úpadku hudebnosti (původní a prvoplánový výklad), ale o proměně repertoáru, o jeho kontrapozici nebo alespoň irelevanci k dobovým politickým poměrům.

Cílem výzkumu se stalo zjištění povahy zpěvního repertoáru na základě zkoumání rukopisných zpěvníků středoškolské a vysokoškolské mládeže. Tradice nejrozličnějších rukopisných zpěvníčků, špalíček kramářských tisků, sborníků společenských, lidových a pololidových písní je navíc pro naši kulturu příznačná a po staletí nepřerušovaná. Jejich obsah se proměňoval z hlediska regionálního stylu (hlavně u lidových písní), z hlediska přítomnosti tendenčních a módních žánrů a minimálně od dob meziválečné kultury byl obohacován o písně moderní populární hudby. Na tuto vývojovou řadu navázaly i zpěvníky mládeže vytvořené v normalizačním období ze spontánní potřeby jejich tvůrců. Jejich výskyt narůstal úměrně k vzdělání jejich tvůrců, u vysokoškoláků si jej vytvořilo až 80 % studentů. Význam zpěvníků pro posouzení repertoáru je cenný hlavně proto, že jejich náplň byla tvořena spontánně a ryze pro soukromou potřebu praktického zpěvu při různých zpěvních situacích. Obsah je tedy necenzurován a odráží skutečný živý repertoár oproti neživému repertoáru školních i jiných zpěvníků oficiální kultury, v nichž se tato písňová kultura vyskytuje minimálně nebo vůbec ne. Proto do takového neoficiálního „zpěvníkového“ repertoáru mohly pronikat písně z oficiální kultury vyobcované (buď pro jejich samotný textový námět, nebo z důvodů jejich interpretace „zakázanými“ či exilovými autory) nebo jí svým duchem zcela vzdálené. Zajímavá je i mimopísňová náplň tvořená citáty, básněmi a výtvarnými projevy. Intimní vztah autorů k jejich „dílkům“ často prozrazovalo jejich motto. Např.: „Každý, kdo jen jednou zalistuješ tímto zpěvníkem, pochopíš, že písnička je kamarádka, která zůstane, i když všichni odešli.“ Takto vsouvané artefakty byly hojnější u mladší skupiny (14–18 let), ale již v pánáctileté pisatelky se objevila i píseň s výrazným politickým nábojem. Krylovu píseň *Veličenstvo Kat* si zapsala z příznačných důvodů: „Protože je zakázaná.“ Obsah textu nebyla schopna zasvěceněji interpretovat, a protože tomu tak u této skupiny bylo často, je zřejmé, že zpěv zakázaných písní byl i módním trendem, někdy jakousi vstupenkou do neoficiálního společenství mladých lidí často ještě nechápajících obsah textů. Repertoár zde proto ukazuje především na poměr k oficiální zpěvní kultuře a využívá k tomu i politické postoje kódované v příslušných písních.

Písně s nápadnými politickými náměty a básnickými metaforami však dominovaly především u druhé zkoumané skupiny (19–25 let). Na otázku, proč si respondent Jan

2 Pojem „folk“ v českých poměrech splývá s písničkářským hnutím. Výrazy „písničkář“ nebo „folkový zpěvák“ proto mají i v našem případě synonymický charakter.

David volil především politické, metaforické a parodické písně, odpověděl: „Zní mi to z duše, cítím to právě tak. Oni to však uměli vyslovit.“ V celkovém počtu čtyřiceti zpěvníků bylo obsaženo celkem 1069 písní a naprosto mezi nimi dominuje repertoár folkových skupin, jako byli Brontosauři, Spirituál kvintet, Hop-trop, Máci, písně folkových autorů Kryla, Hutky, Nohavici, Plíhala, Daňka, Žalmana – Lohonky, ale i Dylana, Vsockého, zastoupen je Waldemar Matuška a KTO, skupina Fešáci. Objevují se i Beatles, písně Šliha a Suchého, Voskovce a Wericha, country a trampské písně, tradicionály, písně z filmů, irské balady, někdy i písně z televizních seriálů, středního proudu naší i světové populární hudby, americké i francouzské lidové. Jen ve velmi malé míře se objevují české a moravské lidové nebo zlidovělé písně, z nich pak hlavně ty, které zpopularizoval opět Spirituál kvintet nebo folková skupina Minnesengři.

Písňové texty se dotýkají mravní oblasti, morálky, touhy po svobodě, vztahů mezi lidmi, poezie dále i protiválečných témat. Převažuje v nich dobrá čeština a objevuje se slang nebo nářečí. K doprovodu písní byla téměř výhradně užívána kytara, a písňové texty jsou proto doplňovány akordickými značkami. Melodie a rytmus nejsou zapisovány vůbec a autoři písní zpravidla zůstávají v anonymitě. Vznikaly tak podmínky pro fungování variačního procesu, šíření písní probíhalo nejčastěji ústním tradováním.³ Nejpřesvědčivěji to dokazuje repertoár emigrantů Karla Kryla a Jaroslava Hutky, jejichž písně jako absolutní prohibitum byly celé jedné generaci edičně nedostupné, a přesto přežily. Taková písňová kultura získala znaky folklornosti a stala se skutečným reprezentantem zpěvního repertoáru mladé generace normalizačního období. Skutečnost, že v množství 1069 písní zapsaných v těchto zpěvnících absolutně nejfrekventovanější byly dvě písně Karla Kryla – *Bratříčku zavírej vrátka* a *Anděl*, mohla alarmovat někdejší strážce kultury, partajní ideology, kdyby ovšem o takovýto druh veřejného mínění vyjádřeného písní měli zájem. Větší pozornost věnovali kriminalizovatelným projevům jedinců či skupin undergroundu, aniž postřehli, že se tolik hlídaná a výchovně opečovávaná mládež se svým zpěvem ocitla mimo hlavní řečiště oficiální kultury.

Pozornost byla soustředěna na lépe pojmenovatelné osobnosti, kapely, jevy a události. Nezávislou scénu reprezentovala zejména skupina Plastic People založená na sklonku roku 1968 basovým kytaristou Milanem „Mejlou“ Hlavsou. První koncerty byly uspořádány na jaře roku 1969, ke kapele se záhy připojil Ivan „Magor“ Jirous a z rozpadlých The Primitives Group přišel kytarista Josef Janíček. Normalizace byla teprve v počátku a rocková kapela neměla v úmyslu cokoli slevit z cesty obecně označované jako underground, tedy jako umění stojící v opozici ke vžitým konvencím a vědomě narušující obvyklé normy, a to nikoli pouze hudební.⁴ Tažení proti rocko-

3 Některé písně byly vzhledem k originálu komoleny (*Marituri te salutont* místo *Morituri te salutant*), některé proměny vzhledem k absenci fixovaných nápěvů lze rozeznat pouze při živé interpretaci. Tak bylo možné zaslechnout proslulý *Valčíček* skupiny Brontosauři ve dvoudobém metru, svou rytmickou strukturu začaly ztrácet i tradiční jihočeské písně v modernizovaném frázování skupiny Minnesengři.

4 „Underground není vázán na určitý umělecký směr nebo styl, přestože např. v hudbě se projevuje

vým kapelám v podobě rekvalifikačních přehrávek od počátku sedmdesátých let (vadily dlouhé vlasy, anglické názvy, anglické texty...) neunikli ani Plastic People. Nezáskali povolení k profesionální činnosti, zato však neztratili svobodu vlastního projevu. Kampaň vyvrcholila 17. března 1976 zatčením hudebníků a dalších umělců. Pak se ale stalo něco, s čím režim nepočítal. Na obranu v podstatě neznámých umělců se zmobilizovaly významné osobnosti kulturního světa a začaly být podnikány kroky pro jejich propuštění: „Budou-li dnes bez povšimnutí odsouzeni mladí lidé s dlouhými vlasy za svou nekonvenční hudbu jako kriminální delikventi, pak o to snadněji mohou být zítra týmž způsobem odsouzeni kteříkoli jiní umělci za své romány, básně, eseje a obrazy – a už k tomu nebude ani zapotřebí, aby měli dlouhé vlasy jako fotogenické dekorum kriminálního obvinění. Na celkovém pozadí současné situace české kultury se nám chystaný zákrok jeví jako nový a obzvlášť alarmující způsob perzekuce nekonformní tvorby.“⁵ V soudním procesu konaném 21.–23.9.1976 byly uděleny čtyři nepodmíněné tresty a tlak na likvidaci skupiny nepolevil ani po propuštění členů skupiny na svobodu. Událost sama se posléze stala jedním z impulzů vedoucích ke vzniku Charty 77.

Plastici nezmlkli, a tak nechyběli hned roku 1977 na Havlově Hrádečku při třetím hudebním festivalu českého undergroundu. Ve vynuceném protitahu k Chartě – v tzv. Antichartě – spojil Karel Gott celý underground, a tedy i Plastic People, právě s prostředím Charty. Následovala léta konspirativních koncertů, výslechů, domovních prohlídek, násilí i emigrace, vznikala v cizině vydávaná alba. Na Plasticích nakonec asi nebyla nejdůležitější jejich umělecká tvorba, jako spíše příklad neústupnosti v nastoupené cestě, překonání represí a to, co bývá nazýváno občanským postojem. Nejen underground a Plastici, ale i další nezávislé kapely svým nekompromisním přístupem otřásaly sebedůvěrou husákovsko-jakešovské normalizační mašinérie a napomohly ke změnám v listopadu 1989.

Folkovou paralelu k rocku představovalo písničkářské hnutí Šafrán. Vzniklo poté, co nestor protestsongu Karel Kryl byl již tři roky v exilu, a v Praze se prosazovalo v sálech v Čáslavské ulici, na Baráčnické rychtě, a dále v klubech a na festivalech v celé republice. Protagonista hnutí Jaroslav Hutka vydal dvě alba moravských národních písní a Šafrán vyhlásil soutěž O ptáka Noha, která upozornila na Josefa Nose a Jana Buriana. Střet s mocenskými strukturami nakonec přivedl Jaroslava Hutku, Vlastimila Třešňáka a Vladimíra Veitha do emigrace a zákazy a omezování postihlo ty, kteří zůstali, např. Vladimíra Mertu, Dagmar Voňkovou, Petra Lutku. Hnutí Šafrán sice roku 1977 zaniklo, ale folk se stal přitažlivým nejen pro mladé lidi, ale svou nekonformitou, odideologizováním a kvalitní poezií a hudbou přinesl hodnoty umělecké i morální. K odkazu Šafránu se posléze přihlásila skupina písničkářů, která často znamenitě nahrazovala exulanty. Jaromír Nohavica, Karel Plíhal, Pavel Dobeš, Jan Burian, Jiří Dědeček, Oldřich Janota, harmonikář Václav Koubek, Vladimír Merta

---

rockovou formou. Underground je duchovní pozice intelektuálů nebo umělců, kteří se vědomě kriticky vymezují vůči světu, ve kterém žijí.“ (Ivan Jirous, *Reflex 1*, 1990, č. 30, s. 42)

5 Z prohlášení Václava Havla, Václava Černého, Ivana Klímy, Pavla Kohouta a Ludvíka Vaculíka dne 12.6.1976.

přinášeli písně, které dokázaly zneklidňovat strážce ideové čistoty normalizační kultury. Zákazy účinkování, zákazy vydávání gramofonových desek postupně obcházely snad všechny písničkáře, permanentně podezřelé z nepřátelství když ne pro konkrétní písně, tak alespoň z potenciálního nepřátelství vyplývajících z ducha hesla „kdo nejde s námi, jde proti nám“. Postižen byl i Folkový kolotoč (1984), sledování nekonformní Porty nakonec ještě více přispělo k její návštěvnosti.

Porta vznikla v roce 1967 v Ústí nad Labem jako soutěž countryových a trampských skupin, a i když od počátku 70. let byl jejím hlavním organizátorem Socialistický svaz mládeže, dramaturgie Porty tím příliš zasažena nebyla. Dokonce se podařilo zajistit vystoupení osobností, které neodpovídaly představám dobového politického dozoru. V posledních ročnících před listopadovou revolucí byla loajálně politicky orientovaná vystoupení značně zastíněna vlastním finálem soutěže skupin a přinesla tak daň vyváženou vlastní existencí soutěžního festivalu.

Ke sbližování s písničkáři v emigraci přispěly koncerty Jaroslava Hutky a Vlastimila Třešňáka v Budapešti, kde byl hostem Slávek Matoušek. Netušeným prologem sametové revoluce se stal festival nezávislé československé kultury na počátku listopadu 1989 v polské Vratislavi. Původně byl na programu především seminář Kultura střední Evropy na rozhraní mezi totalitou a komercí s podtitulem Přehled nezávislé československé kultury (3.–5.11.1989) a přehlídka různých druhů umění. Nakonec se ale hlavní atrakcí festivalu staly masově navštívené koncerty písničkářů. Vedle exilových hvězd Karla Kryla, Jaroslava Hutky, Vlasty Třešňáka se podařilo obelstít celníky Jaromírovi Nohavicovi, Josefu Streichlovi, Josefu Nosovi, Pavlu Dobešovi, Petru Římskému. Objevil se i Vladimír Veith a Sváťa Karásek. O strastiplné pouti do Vratislavi se posléze začaly vyprávět nekonečné příběhy. A někteří se tam skutečně nedostali: např. Merta, Hoffman, Dědeček, Plíhal, Pospíšil ad. Totéž se týkalo i běžných posluchačů. Folkový koncert sice nepřinesl mnoho nového nebo neočekávaného, avšak setkání domácích a exilových písničkářů znamenalo v daný okamžik nezvratitelný důkaz touhy po spojení představitelů českého folku a anticipovalo historické změny prostředně následující.

Dvě hudební události předlistopadového období jsou přímo spojeny s osobností Václava Havla. Po osmnácti letech jej 3.9.1988 na oficiální pódium festivalové Lipnice uvedl Jan Rejžek a 10.6.1989 se Václav Havel objevil v hale Pásienky, kam při Bratislavské lyře konspirativně pronikl jako „osobní personál“ folkové zpěvačky Joan Baezové. StB a politický dozor sice zabránily uvedení Václava Havla na pódium, avšak Baezovou již nemohly odvrátit od vzpomínky na návštěvu u Lecha Wałęsy a rovněž nemohly zabránit tomu, aby píseň o Martinu Lutheru Kingovi s uvedením ve slovenské řeči již přímo nevěnovala Chartě 77, Petru Cibulkovi a Václavu Havlovi. Na pódium posléze pozvala slovenského písničkáře Ivana Hoffmana, kterému však byl po třetí sloce písně *Nech mi nehovorja* přerušen zvuk. Do ztichlé haly pak zpívala Baezová bez mikrofonu židovskou píseň *Donna Donna*, ke které přizvala Vladimíra Mertu a další hudebníky.⁶

6 Srov. Jiří Černý, Cesty Joan Baezové ke svobodě. *Melodie* 28, 1990, s. 55.

Domácí písničkářská produkce roku 1989 počala naznačovat změnu poměrů. Texty dříve především poetické jsou nyní nahrazovány apelativními výzvami. Po lednových demonstracích Jan Burian zpíval o kapsách plných pěstí, Vladimír Merta mluvil o těch, kteří cestou vraždí, a vraždit budou dál. Jan Burian jakešovskou představu dialogu parodoval ve skladbě *Píseň strašlivá o tom velkém dialogu, který nastal v Čechách léta Páně 1989, ale ne s každým*. Na jinou situaci reaguje Karel Plíhal: Je devátého září / a my koukáme se zpět. / O kolik jsme dále? / Zatím o „Několik vět“. Jiří Dědeček užívá slovník, který asi nevstoupí do učebnic poetiky: Vraťte mi nepřítele / a děte do háje, / děte do p.....

Písničkářský exil a domácí folkové hnutí nakonec spojila až revoluce. V první fázi snad nebylo dne, kde by hudba nestála při některé z významných událostí. Jejich sled – v našem případě soustředěný na Prahu – stojí za stručný přehled:

- 17. listopadu. Při manifestaci na Albertově zpívá Vladimír Merta, je přítomen Spirituál kvintet a zpívá písně *Za svou pravdou stát* a *Až se k nám právo vrátí*. Průvod navazující na manifestaci na Albertově se dostává na Národní třídu, kde po dvacáté hodině večer zaznívají první výzvy k rozchodu. Účastníci pochodu odpovídají voláním „Máme holé ruce“ a písněmi. Je zpívána hymna, Masarykova oblíbená lidová píseň *Ach synku, synku* a tradiční s textem Ivo Fischera *Jednou budem dál*.
- 19. listopadu. Při ustavení Občanského fóra v Činoherním klubu zpívá Vladimír Merta bez kytary moravskou: *Kdo že nám káže / za naše peňaze? / Ani kňaz ani král / ani sám generál*.
- 20. listopadu. Zní národní hymna u pomníku Mistra Jana Husa. Stanovisko České filharmonie „proti bezpráví a násilí“ s kategorickým odsouzením represí ozbrojených složek proti pokojnému shromáždění.⁷ Obdobné stanovisko přijal na koncertním zájezdu v Japonsku i Symfonický orchestr hlavního města Prahy FOK.
- 21. listopadu. Z balkónu Melantrichu zpívá Marta Kubišová poprvé hymnu a *Modlitbu pro Martu*.
- 22. listopadu. Marta Kubišová na Václavském náměstí opět zpívá *Modlitbu pro Martu* a státní hymnu. Zpívá Jiří Dědeček, hovoří hudební publicista Jiří Černý. Česká filharmonie za řízení Libora Peška pořádá na Žofíně koncert (B. Smetana – *Má vlast*) „Stávkující hrají studentům“. Vzniká Svaz autorů a interpretů, který organizoval stávký hudebníků v celé zemi.
- 23. listopadu. Na manifestaci na Václavském náměstí zpívá Jaromír Nohavica píseň *Když mě brali za vojáka* a Spirituál kvintet *Až se k nám právo vrátí*. Na závěr zpívají Marta Kubišová, Hana Zagorová, Jaromír Nohavica, Jan Burian a skupina C. & K. Vocal státní hymnu.

⁷ Stanovisko citují *Hudební rozhledy* 43, 1990, s. 99.

- 24. listopadu. Na manifestaci na Václavském náměstí hovoří Michael Kocáb, Vladimír Merta zpívá píseň *Kecy*. Marta Kubišová zpívá *Modlitbu*, státní hymnu zpívá Hana Hegerová a C. & K. Vocal.
- 25. listopadu. První manifestace na Letné. Hana Zagorová čte prohlášení Svazu autorů a interpretů na podporu stávky, zpívají Jiří Dědeček, Jiří Suchý. Jaroslav Hutka přijíždí přímo z ruzyňského letiště a po jedenácti letech emigrace zpívá opět doma lidovou píseň *Stůj břízo zelená*.
- 26. listopadu. Na druhé manifestaci na Letné zpívá opět Jaroslav Hutka, tentokrát píseň *Krásný je vzduch (Náměšť)*, jeden z pozdějších hudebních symbolů revoluce. Vladimír Mišík zazpíval lyrickou píseň *Láska je jako večernice* a všichni dohromady Masarykovu *Ach synku, synku*. Michael Kocáb zaštitil úvodními slovy vystoupení příslušníků VB, kteří se přišli omluvit za zásah na Národní třídě. Jaroslav Hutka po letech vystupuje na scéně Malostranské besedy.
- 27. listopadu. Jako mluvčí Občanského fóra na Václavském náměstí promluvil hudební publicista Jiří Černý a „dva Karlové“ Gott a Kryl (do Prahy přijel z Mnichova po jednadvaceti letech emigrace) zpívají státní hymnu.
- 28. listopadu. Rockový hudebník Michael Kocáb se účastní jednání u kulatého stolu s předsedou vlády Ladislavem Adamcem.

V následujících dnech byly rozhlas a televize vytíženy přenosy a zprávami z jednání o politických a ústavních změnách. Písničkáři jako Kryl, Hutka, Merta, Nohavica se i přesto uplatňují v médiích, při setkání se studenty, v klubech a koncertují na nejrušnějších místech republiky. Zvláště srdečná byla setkání milovníků folku s emigrovanými umělci. „Kdybych si to chtěl vymyslet, tak hezky si to nevymyslím. Ona ta skutečnost má víc fantazie, než my nosíme v hlavě. Musím přiznat, že jsem dodneška nepochopil, co se vlastně stalo.“⁸

- 3. prosince. Mezi druhou hodinou odpolední a půlnocí se ve sportovní hale v Praze uskutečnil dosud největší koncert sametové revoluce nazvaný *Koncert pro všechny slušný lidi*. Pro 20 tisíc účastníků se vystřídaly bloky rocku, metalu, punku, popu i folku, Marta Kubišová vystoupila s bratry Ebony.
- 6. prosince. Stávkový koncert v pražské Lucerně. Před šesti tisíci diváky mj. vystoupili Helena Vondráčková, Hana Zagorová, Eva Pilarová, Karel Gott, Michal David, zvláštní úspěch sklídl šlágr šedesátých let *Půjdem spolu do sklípku*, který na výzvu Evy Pilarové přijela z emigrace zazpívat Yvone Přenosilová. Ústy Josefa Zímy se k revolučním událostem připojili i milovníci dechovky.
- 7. prosince. Stávkový koncert České filharmonie.
- 10. prosince. V neděli ve dvě hodiny odpoledne se na Václavském náměstí sešlo stotisícové shromáždění, aby vyslechlo zprávu o demisi dosavadního prezidenta a zprávu o složení vlády národního porozumění. Definitivně byla ukončena stávka umělců, herců, hudebníků, výtvarníků ad.

---

8 Jaroslav Hutka v *Tvorbě* z března 1990.

Vladimír Merta zazpíval svou píseň *Armády noci* s refrénem: Kdykoli se sejdou dva nebo tři, / aby vzývali noc ve jménu ■ny / stačí, aby jeden z nás povstal / a řekl: ještě jsme tu my...“

Za slovenskou Veřejnost proti násilí zazpíval Ivan Hoffman novou píseň *Posledné zvonenie* a vrcholem slavnosti byl zpěv celého textu *Modlitby pro Martu* v podání Marty Kubišové:

Ať mír dál zůstává s touto krajinou,
 zloba, závist, zášť, strach a svár
 ty ať pominou, ať už pominou,
 teď když tvá ztracená vláda
 věcí tvých zpět se k tobě navrátí,
 lide, navrátí.
 Z oblohy mrak zvolna odplová
 a každý sklízí setbu svou,
 modlitba má, ta ať promlouvá
 k srdcím, které zloby čas
 nespálil, jak květy mráz, jak mráz.
 Ať mír dál zůstává s touto krajinou,
 zloba, závist, zášť, strach a svár
 ty ať pominou, ať už pominou,
 teď když tvá ztracená vláda
 věcí tvých zpět se k tobě navrátí,
 lide, navrátí.⁹

- 14. prosince. Koncert pro Občanské fórum. Památný koncert za účasti Václava Havla (Ludwig van Beethoven – 9. symfonie, Česká filharmonie – Václav Neumann, Český filharmonický sbor – Lubomír Mátl, sóla Gabriela Beňačková, Anne Gjevangová, Günter Neumann, Artur Korn).
- 16. prosince. V pražském Divadle hudby se uskutečnil křest reedice dlouhohrající desky a kazety Marty Kubišové *Songy a balady*. Z vysílání mizí budovatelské znělky rozhlasových stanic.
- 19. prosince. Téměř čtyřtisícovému publiku se na *Koncertě pro ohrožený druh* představil kandidát na prezidenta republiky Václav Havel, zpívali Karel Kryl, Jaroslav Hutka, Vladimír Mišík, Marta Kubišová, Michael Kocáb. Václav Havel přednesl stručnou řeč o úloze písně v době předcházející revoluci.
- 24. prosince. Tisíce lidí se účastní půlnoční mše v chrámu Nanebevzetí Panny Marie na Strahově (František Xaver Brixi – *Missa pastoralis*). Československý rozhlas vysílá intimní štedrovečerní rozjímání Karla Kryla, Jaroslava Hutky, Marty Kubišové, Jiřího Suchého.
- 29. prosince. Prezidentem republiky byl jednohlasně zvolen Václav Havel. Zavládlo všeobecné veselí, na ples pod širým nebem přijelo zahrát téměř dvacet přede-

---

9 Píseň autorů Petra Rady (text) a Jindřicha Brabce (hudba).

vším folklórních skupin (Jasénka, Lúčka, Radhošť, Břeclavan, Javořina ad.). Bylo po revoluci.

Označení sametová nebo něžná revoluce nevzniklo z pouhého nenásilného způsobu uskutečnění změn započatých 17. listopadu na Národní třídě v Praze. Od samého počátku (nebo ještě dříve před revolucí) byla s politickými událostmi v nezvyklé míře svázána hudba, píseň a postoje hudebníků, které přispěly k vytvoření přívlastku „zpěvavá revoluce“. Zdá se, že příslovečná národní hudebnost přinášela malému národu nejen proslulost a věhlas jeho skladatelů, ale formovala i způsob chování a jednání v nesnadných obdobích jeho existence. Bylo tomu tak během husitské revoluce, v době ztráty národní samostatnosti v pobělohorském období, v době národního obrození i německé okupace. Mezi rockovými a zejména mezi široce známými a oblíbenými folkovými zpěváky se v době normalizace našlo dostatečné množství osobností schopných projevat odvážné osobní postoje a přitom i tvořit kvalitní texty a melodie folkové hudby. Ty nemusely být přímo revoluční povahy nebo bezprostředně tematicky spojené s odporem proti totalitě a s revolucí. Hudba a píseň jako taková vždy pomáhala překonávat i ty nejtěžší situace v dějinách národa, a také koncerty písničkářů vyvolávaly zvláštní klima a součinnost vzájemně si blízkých lidí, spojených těžko definovatelným duchem odporu ke stávajícím poměrům. A když revoluce skutečně přišla, byli u všeho lidé vychovaní touto kulturou a s nimi i její protagonisté, folkoví zpěváci. Právě oni vtiskli revoluci nezaměnitelnou podobu a dostáli tradici trvající více než 500 let. Slovy disidentů, politiků, reformátorů v listopadové revoluci prolнула hudba a píseň, na tribuny vstoupilo „zpívající svědomí národa.“

Volbou prezidenta folk ze scény neodešel, přišly další milníky. Únorové „vítězství pracujícího lidu“ na autentickém Staroměstském náměstí v Praze připomněli opět především písničkáři. Měníci se poměry se odrazily v repertoáru zpěváků. Nebylo již zapotřebí sahat k textům s politickými apely, celá atmosféra koncertu se nesla sice v kritickém, ale již především v humorném tónu. Mimořádnou atmosféru měly koncerty prvního porevolučního Pražského jara, posvěceného účastí umělců nad jiné vzácných – Rafeala Kubelíka a Rudolfa Firkušného. Svě slovo řekli umělci v době prvních svobodných voleb. Devátého června 1990 dirigoval Rafael Kubelík Smetanovu *Mou vlast* v provedení České filharmonie, Státní filharmonie Brno a Slovenské filharmonie. *Koncert národního porozumění* se konal pod širým nebem na zaplněném Staroměstském náměstí. Symbolicky se tak posledním koncertem sezóny uzavřel běh uměleckého i občanského osudu jednoho z nejslavnějších českých umělců dvacátého století.

Jaký kredit si hudebníci a umělci vůbec získali, projevilo se v první porevoluční podobě parlamentu. Rockový hudebník Michael Kocáb se dokonce stal stěžejním představitelem v řešení národního traumatu – odchodu sovětských vojsk z území republiky. Duch zpěvavé revoluce byl ctěn i při historické návštěvě Václava Havla ve Spojených státech. Při koncertu v katedrále svatého Jana na newyorském Manhattanu se sešla mimořádná sestava hudebníků i jiných umělců.

Listopad roku 1989 spojil folkový exil s domovem, ale po vypršení pocitů štěstí z prvotního setkání s domácím publikem vlna obdivu k písničkářům po čase přirozeně

ochabla. Demokracie přinesla novou situaci, nové podmínky, jiné problémy, jiná témata, jiné cesty a projekty. Jaromír Hutka ještě provázel Václava Havla při předvolebních cestách a návštěvách různých institucí. Píseň *Náměšť* si získala celonárodní oblibu, s nejistou intonací si ji pobrukoval i sám prezident. Zdálo se, že jsme živými svědky vzniku nové lidové písně. Její obliba však po letech upadla a někdejší působivá prostota posunula její obsah a lyrickou notu k žánrům, které současnou populaci (napříč generacemi) příliš neoslovují. Nepodařilo se obnovit hnutí Šafrán. Ostatně hned po revoluci se začalo mluvit o tom, že svoboda může vzít písničkářům vítr z plachet. Klesla obliba barda českých písničkářů Karla Kryla, odezva na nové album *Monology* byla pro autora i nakladatele rozčarováním. Na Krylovy koncerty chodily roku 1993 již jen desítky jeho skalních příznivců.¹⁰ Někteří slavní písničkáři, jako Karel Plíhal, přímo ohlásili konec své činnosti a protagonista hnutí Slávek Janoušek¹¹ mluví o pouhé současné modifikaci známého a vyjadřuje pochybnosti o možnosti objevu nových tváří folku. Arény však počala naplňovat lyrika písni bratří Nedvěďů, kteří začali psát novou éru písničkářského hnutí konce 20. století.

Historické posláné jedné etapy českého folku bylo listopadovou revolucí završeno. Normální režim zavládl i v koncertních tělesech, ačkoli porevoluční nervozita někde dlouho přetrvávala. S novými poměry, demokracií i předpojatostí se musel vyrovnávat i orchestr České filharmonie, morální autorita a opora umělců v období listopadových událostí. Přesto však sametová revoluce byla v evropských poměrech doby pádu železné opony revolucí ojedinělou a duch sametu jí nepochybně vtiskla i hudba a píseň.

10 Krylova legenda ožila znovu až po jeho smrti 3.3.1994. Do břevnovského kláštera se s ním přišly rozloučit tisíce lidí.

11 *Melodie* 28, 1890, s. 42.

Memoáry

Kanada střídavě oblačno

Úryvky z knihy vzpomínek

Bob J. Moravec

Bohumil (Bob) J. Moravec, rodák z jihočeského Protivína (ročník 1913), je po celý svůj život voják duší i tělem, třebaže mu armádní služba skončila v roce 1946 a uniformu oblékl znovu až v létě 1992, u příležitosti průvodu na Václavském náměstí v Praze, jehož se zúčastnili českoslovenští váleční veteráni, kteří na svůj sjezd přijeli ze všech končin světa. Voják především ve smyslu nejlepších vojenských ctností – statečnosti, otevřenosti a přímosti, poctivosti, neúplatnosti.

Vojenskou akademii v Hranicích opouštěl Bohumil Moravec v roce 1938 jako poručík jezdeckta. V armádě zažil zářijovou mobilizaci a 1. října 1938 byl raněn při přestřelce s nacistickou bojůvkou v českém pohraničí. Rozhodnut bojovat za československou svobodu v zahraničí, ilegálně odešel z protektorátu na podzim 1939, když se mu podařilo duchapřítomně uniknout zatčení gestapem. Cesta ho vedla přes Slovensko, Balkán a Blízký východ do Francie, kde bojoval v roce 1940 v československé jednotce a s ní se dostal po francouzské kapitulaci do Anglie. Odtud byl ve skupině nižších důstojníků československým vojenským velením v Británii „zapůjčen“ do armády Svobodné Francie, kde prožil dva roky, nejprve ve francouzské rovníkové Africe a poté na jaře 1944 v Itálii, kde si vysloužil francouzský válečný kříž a byl těžce raněn. Do Československa se vrátil v červenci 1945 s československou jednotkou, která byla v roce 1944 nasazena po boku Spojenců v Belgii.

Svou válečnou anabázi popsal v memoárovém vyprávění *Pod třemi prapory*, které vyšlo knižně v roce 1996 (Plzeň, nakladatelství Mustang). V závěrečné části knihy vylíčil Moravec konflikty svého života „ve vypůjčeném čase krátkých dvou let ... v němž byly postupně likvidovány Moskvou a jejími knechty všechny naděje“ (citováno z úvodu ke *Třem praporům*, s. 9). Dostal se do křížku se Státní bezpečností už těsně před únorovým převratem roku 1948. Posléze, když začalo „nenávislné tažení nastoupivších mocipánů proti vojákům ze Západu a leckdy i proti těm z Východu, kteří věděli příliš mnoho a mlčeli příliš málo“, nezbylo mu nic jiného „než

volba mezi kriminálem a novým útekem o holý život, a to jen o vlas“ (tamtéž).

Základem knihy *Pod třemi prapory* bylo Moravcovo vyprávění u krbu jeho lovecké chaty v daleké Kanadě, kam odjel z Evropy v září 1949, rok po útěku z Československa. Tam, také už na odpočinku, s odstupem několika desítek let, nejprve odvyprávěl a pak sepsal druhou část svých memoárů – *Kanada střídavě oblačno* –, kde vylíčil těžké začátky přistěhoválce do Kanady z přelomu čtyřicátých a padesátých let; se všemi zklamáními, vzestupy, pády i novými začátky. Nekonvenčně a otevřeně, stejně jako zachytil příběh svých let válečných, podává zde autor svá kanadská dobrodružství všedních dnů – se vším, co se tolik odlišuje od běžných domácích představ o snadné a rychlé cestě poúnorových emigrantů k blahobytu.

Snad právě proto rukopis ještě nenašel svého nakladatele. Také z toho důvodu jsme se rozhodli uveřejnit odtud se souhlasem autora postupně několik ukázek. Začínáme vyprávěním o prvním roce po útěku, který Bohumil Moravec s manželkou prožili v poválečném Německu, než do roka a do dne od riskantního přechodu zelené šumavské hranice nasedli v Bremerhavenu na loď, která je odvezla do vytouženého zámoří. Zkratkovitým popisem autorových osudů v tomto prvním roce končí sice už kniha *Pod třemi prapory*, líčení v úvodních kapitolách jejího pokračování však obsahuje mnohem více podrobností než už otištěný text a podává další, bohatší autentické svědectví o době a lidech. Tato úvodní část rukopisu *Kanada střídavě oblačno* koresponduje s dokumentem z ledna 1949, který uveřejňujeme jako pandán Moravcova vyprávění, a vhodně jej doplňuje.

Rukopis Bohumila Moravce zprostředkoval redakci *Ročenky ČSDS* jeho blízký pražský přítel dr. Ladislav Pivec, jemuž jsme zavázáni díkem. Úryvek rukopisu připravila do tisku Xenie Klepiková.

Vilém Prečan

Přes hranice

Sluníčko již zapadlo za okolní horské velikány a v lese byla téměř tma, když jsme došli k malému malebnému jezírku, na jehož břehu stála kamenná chata, sestávající z jedné místnosti. Dveře byly otevřeny. V rohu byla hromada suchého listí a jedlových větví a my jsme byli tak unaveni, že jsme se rozhodli tam přenocovat. Když jsem rozhrábl hromadu listí, našel jsem na podlaze značně ohořelou, roztrhanou legitimaci člena komunistické strany, jméno bylo bohužel opálené. Bylo by jistě zajímavé zjistit, co vedlo tohoto „politického“ uprchlíka k emigraci.

Noc byla studená a ráno byly tráva a rákosí pokryty silnou vrstvou jinovatky. Posnídali jsme a připravovali se na cestu, když k nám po pěšině přišla skupina bavorských dřevorubců. Po přátelském *grüss Gott* nám řekli, abychom zde zůstali, že každé ráno sem přijde pohraniční stráž a odvádí uprchlíky, kteří v noci přešli hranice, do sběrného tábora ve Freyungu. To bylo na pováženou. Vzpoměl jsem si, co mi říkal ten ministr, že ministerstvo vnitra platí některým německým pohraničnickům 100 marek za každého uprchlíka vráceného zpět do ČSR, a nebylo těžké si představit, jak by to asi s námi dopadlo, kdyby nás Němci vrátili.

Z ranní mlhy se vynořil typický Bavorák, tlačící před sebou jízdní kolo s přimontovaným dlouhým nosičem na zavazadla. Přátelsky nás pozdravil, ochotně naložil všechny naše rance na kolo a tlačil ho před sebou. Jet na něm nemohl, tak bylo naloženo. Pro všechny případy jsem šel hned vedle něho, s odjištěnou pistolí, a moji dva přátelé za námi, rovněž připraveni nenechat se převést zpět do rudého ráje. Naštěstí byly naše obavy zbytečné.

První zastávka byla v kanceláři americké CIC (Counter Intelligence Corps). Tam nás přivítal unuděný desátník se zprávou, že musíme chvíli počkat, protože pan velitel se ještě nevrátil z lesa, kde je na lovu jelenů. To bylo zajímavé. Na nic se nás ani nezeptal a bylo na něm vidět, že by byl raději doma někde v Kansasu na farmě než zde.

Velitel, poručík, přijel asi za půl hodiny. Přes kapotu džípu měl přehozeného mladého jelena-špičáka a zřejmě nebyl nadšen, že s námi musí sepisovat úřední lejstra. Jeho chování se ale rychle změnilo, když jsem mu předložil vojenské dokumenty. To už mě tituloval „Sir“ a „Major“ a byl velmi ochotný. Zprávu jsem však dostal zdrcující: 94. divize odplula zpět do USA před asi deseti dny. A to byly poslední zbytky divize. Věru zlá zpráva. Nezbylo než jít s proudem.

Následovalo hlášení na německém úřadě, kde jsme museli odevzdat cizí valuty, ale byli jsme ujištěni, že si je zítra můžeme vyzvednout v bance. Druhý den jsme je opravdu dostali. Horší to bylo se zbraněmi. Odevzdat jsme je museli a samozřejmě jsme je už nikdy nespátřili. Úřadující byl německý válečný invalida a v životě jsem neviděl nikoho tak rozbitého, jak byl tento poměrně mladý člověk. Přes celou lebku se mu táhla dlouhá jizva, chybělo mu jedno oko a místo levé ruky a levé nohy měl protězy. Nejvíce zarážející snad byl jeho pohled. Jeho obličej vyzařoval chladnou, nepokořenou rezignaci beze stínu nenávisti nebo radosti nad námi, kdysi jeho nepřáteli, kterým dnes musí sloužit.

Sběrný tábor byl tábor pro sudetské Němce vysídlené z našeho pohraničí. Šli jsme tam neradi, ale nebylo vyhnutí. Byly to dřevěné, vojenské baráky, vzorně čisté, lůžka s přesně složenými přikrývkami a prostěradly. Před dvěma lety jsme tyto lidi od nás vyhnali a teď u nich hledáme útulek. Jak budeme přijati?

Obavy byly zbytečné. Přivítal nás vedoucí tábora, německy, ale srdečně a přátelsky. Přidělil nám místnost s asi dvanácti lůžky, kde jsme byli sami. K našemu překvapení nás pozval na čaj a moc se omlouval, že je pouze z jablečných šlupek. Bylo to tak hezké, že jsem vyndal plechovku anglického čaje Earl Grey a daroval jim ji. Radost, kterou jsme jim udělali, byla velická a zcela nelíčená. Dlouho do noci jsme debatovali o tom, zda tito dnes hodní lidé byli mezi těmi, kteří vítali Hitlera a vraždili naše nevinné spoluobčany, nebo zda jejich vyhoštění nebylo první „etnickou čistkou“. Měli jsme přece dostatek dobrých zákonů z první republiky, aby bylo možno potrestat ty, kteří se provinili.

Druhý den jsme měli být odtransportováni do Řezna do českého tábora pod patronací IRO (International Refugee Organization = Mezinárodní organizace pro pomoc uprchlíkům, sponzorovaná Společností národů). Na nádraží bohužel došlo k nepřijemnosti. Když nás jedna asi tak 45letá žena slyšela mluvit česky, vrhla se na nás a častovala těmi nejsprostšími slovy, až ji jeden chlapík vzal za rameno a přímo násilím odvedl. Potom se nám omluvil. Měli jsme věru smíšené pocity!

Po cestě k nádraží jsem se musel ptát na cestu. Zastavil jsem se v hezkém malém domku s úmyslem se zaptat, kudy mám jít. Zaklepal jsem a po *herein* jsem vešel. Z jakési lavice či pohovky se zvedl asi padesátiletý muž, a když se ke mně otočil, přímo jsem zkameněl: přede mnou stál sám *führer*! Bylo to absolutní dvojník Hitlera, nejen co do vizáže, účesu a kníru, ale celé držení těla byly přesnou kopií „vůdce“. Jasně viděl moje rozpaky, musel i vědět proč, ale zachoval stejnou arogantní pozici, jakou míval Herr Schickelgruber.

Železniční trať již byla opravena a do města jsme dojeli brzy po obědě. V československém táboře IRO nás čekalo první, bohužel ne poslední nepříjemné překvapení. Tábor byl ve školní budově, „Goethe-Schule“, a byl přímo přecpán uprchlíky. Kdo tábor vedl, jsem již zapomněl, ale ten někdo si s vedením tábora hlavu moc nelámal. Špína, odpadky se válely po chodbách a všude panoval nepopsatelný zmatek. Bylo to skličující!

Nás čtyři přidělili do veliké místnosti, kde již bylo ubytováno osm matek s malými dětmi. Tyto dámy bohužel nevěřily na čistý vzduch, a tak byla okna hermeticky uzavřena, aby se batolátka nenastydla. Nevěděli jsme, co máme dělat, když se z kouta místnosti ozvalo: „Hele Moravec, co tu děláš?“

Byl to Prantl, slavný tankový odborník z ČKD. Bylo to hezké shledání, i když ne za dobrých podmínek. Prantl zde byl s celou rodinou, s manželkou lékařkou a se dvěma malými dětmi. První radu jsem dostal: „S těma lidma nepohneš, tak se nerozčiluj.“ Měl pravdu, bylo by to zbytečné. Když jsem mu sdělil, že nemáme na čem spát, nabídl, že nám zítra pomůže sehnat nějaký slamník, ale tuto noc se musíme uskrovnit! Nabídl nám však plátěný pytel jako polštář, abychom neměli hlavy rovnou na zemi. Byli jsme mu velmi vděční. Bohužel ne nadlouho. V místnosti bylo k zadušení, ale z „polštáře“ vanul podivný pach a museli jsme ho, ač neradi, odložit a spát na holé zemi. Ráno jsme zjistili, že „polštář“ byl pytel s pokaděnými plenami Prantlových potomků, které chudák matka ještě neměla čas vyprat.

Snídaně byla další problém: každý si musel přinést vlastní nádobu na černou kávu, a my jsme žádnou neměli. Vysvětlil to zase Prantl: „Hele, tady se krade, že si to nedovedeš představit. Pojď se podívat!“

Ve výklenku na chodbě byl stůl a za ním „úřadoval“ podnikavý krajan. Na stole měl několik bochníků chleba, salámy, olejovky a čokolády. Platit se mohlo jenom v dolarech nebo v markách. Byl jsem svědkem nezapomenutelně trapné scény, kdy k jeho „krámku“ přišel otec s malým plačícím chlapečkem a prosil o kousek chleba pro dítě. „Obchodník“ mu řekl, co to stojí, ale tolik on neměl, a tak prosil znovu.

„Máte nějaký zlato?“

„Dyť víte, že ne. Poslední prstýnek jsem vám dal minulý týden,“ odvětil otec chlapečka, zamyslel se, sáhl si do úst, vyndal zlatý zub a podnikateli to nabídl. Ten ho opatrně prohlédl a dal mu za něj půl večky chleba. Ten otec se jmenoval Dubský a byl prý to známý odborník na broušení lékařských nástrojů. Ten kšeftsman seděl s vysoukanými rukávy a na levém předloktí jsem viděl jasně vytetované číslo z koncentračního tábora. Zeptal jsem se ho, zda takto se obchodovalo také v koncentráku. Klidně odpověděl, že není žádný dobročinný spolek, sám zboží musí platit, a tak si nemůže dovolit ho rozdávat.

Za několik dní se formoval transport do stálého uprchlického tábora v Ludwigsburgu a nevím, čím zásluhou jsem byl jmenován velitelem transportu, čítajícího asi 60 lidí, mužů, žen a dětí.

S rodinkou Prantla jsme se rozloučili a poděkovali mu. Mířil do Austrálie, ale jak jsem později slyšel, skončil v Egyptě a ne slavně. Stál za tankem, egyptský řidič dal omylem zpátečku a Prantla přejel pásem. Jeho manželka byla dětská lékařka, a pokud vím, zůstala v Egyptě.

Cesta vlakem uběhla bez velikých potíží a přistáli jsme ve starých kasárnách wehrmachtu, „Arsenalkaserne“. Údajně to měl být studentský tábor, ale bylo zde hodně starších lidí a rodin. S překvapením jsem zde našel i generála Vlčka, kterého jsem znal z Anglie. Byl zde rovněž JUDr. Pospíšil z Olomouce, dr. Richard Svátek z Plzně a jeden z policejních ředitelů z Prahy.

Jak už to bývá, přišlo se na nás podívat hodně zvědavců. U vchodu stála starší dáma, a když se jí kdosi z našeho transportu zeptal, zda se v lágru krade, dala ruce v bok a povýšeně prohodila, že až do našeho příjezdu se zde nekradlo! Nevěděli jsme, zda se máme smát, nebo radovat.

Na ošetřovně jsme byli odšviheni, dámy, pánové i děti dostali štědrou porci DDT do podpaždí a do rozkroku. Jistěže to bylo v daných poměrech nutné, ale bylo to rovněž ponižující.

Ubytování jsme byli v přízemí, v místnosti, kde již bylo sedm lidí, z toho dva manželské páry a jeden zahraniční voják, který při útěku z rudého kriminálu zabil dozorce sekerou. Nyní byl velitelem světnice!

Lůžka byla bez matrací a bylo nám řečeno, že zítra přivezou slámu a budeme si moci nacpat slamníky. Rovněž jsme byli upozorněni, že se každý musí postarat o vlastní talíře a příbory, protože v táboře žádné nejsou. To byl samozřejmě problém, který vyřešil JUDr. Pospíšil. Poradil nám, abychom si zašli na dvůr nedaleké budovy okupované americkou CIC, a tam že najdeme patřičné plechovky od konzerv, které tam Američané vyhazují. Když se pořádně vymyjí, poslouží dobře jako stolní mísy. Měl pravdu. Skládací příbory jsem měl z domova, dědictví po tchánovi, který pracoval pro ocelárny Poldi. Sláma byla opravdu dodána už druhý den. Pro ty, kteří doma prošli vojnou, bylo nacpání slamníku hračkou. Hůř na tom byli ti, kteří to nikdy nedělali. Po prvních několika nocích, když se sláma správně slehla, byla naše nová lůžka docela pohodlná.

„Arsenalkaserne“ původně měla být studentským táborem. Byla zde studentů sice celá řada, ale ne většina. Hlavou byl Emil Ransdorf, nedostudovaný právník a bývalá hlava studentského spolku právníků Všehrd. Výborný řečník, ale politický demagog. Táborové debaty obvykle skončily v ostrých partajněpolitických hádkách, které nikterak nepřispívaly k všeobecnému klidu. Hádali se národní socialisti, sociální demokrati a lidovci, kdo zavinil únorový debakl a kdo je více vinen. Zapomínali, že všechny tři partaje byly věrnými spolupracovníky bolševiků již od začátku války a že podepsaly neslavný Košický program, diktovaný Stalinem a jeho dráby.

V táboře panoval hlad. Z Norska jsme dostávali rybí olej, který sám o sobě byl téměř nepoživatelný. Přepalovali jsme ho s cibulí, ale zápach rybiny se zahladit nedal. Na podzim jsme chodili paběrkovat brambory. Na mezích rostly staré jabloně, kde na

vršku vždy zůstalo pár dobrých jablek, které domorodci nemohli setřást. Byli jsme mladí a vylézt na strom nebyl problém. Ze slupek jsme vařili čaj, brambory pekli v troubě a se solí byly znamenité. To všechno ovšem nestačilo a museli jsme začít s prodejem všeho, co se dalo zpeněžit. Hlavním odbytištěm byl židovský lágr na předměstí Stuttgartu. Byl to obrovský tábor, dobře zařízený, s nespočetnými „obchůdky“ na každé chodbě. Tito lidé zde byli již od konce války, byli podporováni náboženskými organizacemi z celého světa, hlavně z USA, odkud dostávali nejen peníze v hotovosti, ale látky, proviant a na co si jen člověk vzpomněl. Žádáno bylo zlato, stříbro, šperky. Jen zřídkakdy se platilo v dolarech. Většinou zase ve zboží, takže pan podnikatel vydělal dvakrát. Prodal jsem kupříkladu dvojce zlaté dvouplášťové hodinky. Za jedny jsem dostal půllibrový balíček anglické slaniny. Asi za 14 dní později jsem prodal druhé a dostal konzervu másla a balíček mléčné čokolády. Že mě nestoudně okrádají, jsem věděl, ale manželce se na krku objevil veliký nádor, podle táborového lékaře z podvýživy, a jak se doktor vyjádřil, nebudu-li ji víc krmit, může to mít zhoubné následky. Neměl jsem tedy na vybranou.

Ačkoliv vlastnictví amerických dolarů a obchodování s nimi bylo americkými úřady přísně zakázáno, nikdo toho nedbal.

Do židovského tábora vedla tramvaj a průvodčí před zastávkou vyvolával: „Zum Juden!“ Nebylo to ještě celé tři roky, co tito lidé, zpola umučení ubožáci, byli vysoboženi z koncentračních táborů. Dnes většina z nich odjížděla dobře finančně zabezpečena do nových domovů. To, že nemilosrdně odírali stejné ubožáky, jakými kdysi byli oni, jim naprosto nevadilo.

A nebyli sami. Manželka měla s sebou překrásné náušnice, filigránská práce ve zlatě. Každá náušnice představovala poupě růže, jehož zpola rozvinuté listy byly vloženy rubínovým prachem, takže ve správném osvětlení zářily jako pravé růžové poupě. Projevila o ně zájem manželka jednoho amerického plukovníka a nabídla za ně 125 dolarů. Sumu jistě ne závatnou, ale v naší situaci velmi vítanou. Dáma se omluvila, že to nemůže zaplatit najednou a že to bude splácet v týdenních splátkách. S tím jsme souhlasili. První splátku jsme dostali včas, ale druhá se zpožďovala. Snažil jsem se zjistit proč a nevěřil jsem svému sluchu, když jsem zjistil, že pan plukovník s manželkou před deseti dny odjeli zpět do USA. To byla těžká rána. Nejen finanční, ale hlavně morální. Dlouhá řada mých předků byli vojáci a něco podobného se zcela vymykalo mým představám o cti důstojníka, hlavně když má vysokou hodnost. Utěšoval jsem se v duchu, že to byla záležitost pouze jeho manželky a on že o tom třeba ani nevěděl. Odvolání nebylo!

Když jsem se v létě 1948 loučil s domovem a s přáteli, řekl mi Renald Gregor, starý kamarád a vzdálený příbuzný, že jeho bratr, JUDr. Ilja Gregor, je nyní činný v jakési krajské organizaci pomáhající uprchlíkům. Ilju jsem dobře znal, ale ztratil jsem s ním spojení, když odjel do Ameriky studovat. Když se vrátil, já jsem již sloužil v armádě mimo Prahu a po válce jsme se vlastně viděli jen jednou. To už byl Ilja jedním z ředitelů ČKD. V Řezně o něm nikdo nevěděl, až v Ludwigsburgu jsem od Ransdorfa zjistil, že bydlí v Nellinguenu a že je hlavou Československého národního sdružení a mluvčím československých uprchlíků u vedení IRO. Za několik dní jsme se setkali. Byl jsem nemálo překvapen, když mi Ilja sdělil, že JUDr. Fanderlík, bývalý

zástupce generála Ečera při procesu s nacistickými pohlaváry v Norimberku a exponovaný sociální demokrat, navrhuje, aby mi byla zaražena emigrace do Kanady. Důvody neudal. Fanderlíka jsem znal. Zpívali jsme spolu v armádním pěveckém sboru v Anglii (byli jsme jediní v armádě, kteří zpívali první bas!), vyřezal mi krásnou hůl s hlavou Indiána a nemohl jsem uhodnout, co se za tímto, v pravém slova smyslu životně závažným obviněním skrývá.

JUDr. Gregor pro jistotu napsal do Anglie generálu Miroslavovi Neumanovi o posudek na majora Moravce. Ten přišel obratem pošty s posledním armádním popisem a plně podpořil moje osobní dokumenty, které jsem s sebou měl. Otázka emigrace tedy byla vyřešena, ale trápila mě otázka, PROČ vůbec vyvstala! Brzy se to vysvětlilo.

Soudruh F. Němec, bývalý velvyslanec Československa v Kanadě, organizoval akci s kanadskými úřady o emigraci 1000 našich lidí do Kanady – a stanovil jako podmínku, že to musejí být sociální demokrati. Němce jsem znal, sloužil jako písař u jezdecké eskadrony smíšeného předzvědného oddílu ve Francii, zároveň s desátníkem Laušmanem. Byl to hodný, ale ne příliš chytrý člověk. S Laušmanem jsem se střetl v Anglii, když dojížděl k naší jednotce a vykládal o šťastném životě sovětského člověka, a jak po boku Sovětského svazu půjdeme vstříc zářivým zítřkům. Byl tehdy členem Státní rady a já se ho opovážil od jednotky vyhodit. Dostal jsem se tedy tak daleko, že mi měla být zaražena emigrace! Marxistické principy s námi šly až za hranice.

Celá naše emigrace měla štěstí, že našimi representanty byli lidé jako JUDr. Ilja Gregor a JUDr. Branko Lajda a zarazili takovéto partajničení hned v zárodku. Byli jsme všichni uprchlíci, všichni bezdomovci, kteří odešli z domovů a z vlasti, protože se nemohli smířit s diktaturou neschopných. Myslím, že celá tato Němcova akce, jakkoliv dobře myšlená, bude navždy černou skvrnou emigrace z roku 1948–1949.

Bylo jistě mnoho krajanů, kteří se zasloužili o pomoc uprchlíkům. Snad na prvním místě to byli dr. Papánek, dr. Juraj Slávik, paní Vlasta Vrázová a jistě ne na posledním místě JUDr. Gregor a JUDr. Lajda a mnoho jiných, jejichž jména zavál čas pod koberec historie. Je to opravdu věčná škoda, že obětaví nadšenci, jako byl JUDr. Gregor, jsou dnes zapomenuti. Bez jejich nezištné a úmorné práce by hodně našich lidí trpělo daleko více. Dnes žije 85letý JUDr. Gregor, téměř slepý, zapomenut v ústraní v Sun City v Arizoně.

Byl jsem jedním z mála, kteří mluvili plyně anglicky, a ač jsem občas překládal pro táborové vedoucí, funkci jsem žádnou neměl. Byl jsem proto překvapen, když jsem byl povolán na CIC se žádostí tlumočit při výslechu dvou našich lidí. Nebude prý to zadarmo!

Velitelem místní jednotky CIC byl mladičkový poručík polského původu, příjemný chlapík. Vzal mě do své kanceláře, musel jsem slíbit, že o výslechu nebudu s nikým mluvit, a byl jsem informován, že vyslyšení jsou – nebo byli – členy skupiny, která organizovala vraždu Jana Masaryka. To mě samozřejmě náramně zajímalo. Hned na začátku výslechu bylo jasné, že tito dva mládenci jsou rození lháři. Pletli se, jeden druhému odporovali a nebylo jasné, zda vůbec o případu něco vědí, nebo zda jsou tak mazaní a snaží se dokázat pravý opak toho, co se skutečně stalo. Po dobrých čtyřech hodinách vyšetřování skončilo. Co se s nimi stalo, nevím, do našeho tábora

nepřišli. Jako odměnu jsem dostal zajíce střeleného kulí na zadek, tabulku čokolády a karton cigaret!

Krátce na to jsem byl vyzván, abych se hlásil v kanceláři Royal Canadian Mounted Police (Královská kanadská jízdní policie) v Karlsruhe. Na cestu jsem dostal džíp, dostatek benzínu a poukázku na nocleh v hotelu. Pro manželku a pro mne to byla první „dovolená“ od přechodu hranic. Počasí bylo znamenité a projíždějící Schwarzwaldem jsme vzpomínali na rodné Prácheňsko a na Šumavu. Hotýlek v Karlsruhe byl dobrý, strava znamenitá a moc jsme si vážili neočekávané svobody. Proč se nám toho dostalo, jsme nevěděli.

Druhý den jsem se hlásil v kanceláři Royal Canadian Mounted Police v Karlsruhe. Kdo byli vyslyšající, nevím. Co mne však překvapilo, bylo, že o mně věděli všechno do nejmenších podrobností. Nic však ode mne nechtěli. Hezky nás pohostili, odměnili obligátním kartonem amerických cigaret a balíčkem čokolády a po obvyklém *we will be in touch* jsem byl propuštěn. Setkal jsem se s nimi až v Kanadě, ale to je už jiná historie.

Fádní život v táboře šel dál, až jsem byl jednoho dne zavolán do kanceláře, kam došel telegram z Brém, zda Bob Moravec, jehož jméno je uvedeno na seznamu uprchlíků, je ten Moravec, který sloužil za války v Anglii v Kinetonu u důstojnické jednotky. Podepsán byl Gary Galko.

Na Garyho Galko se dobře pamatuji. Mladý Slovák, který dělal jakéhosi adláta tehdejšímu majorovi Barkerovi, hlavnímu styčnému důstojníku britského War Office u naší jednotky. Osobně jsem ho sice neznal, ale slyšel jsem o něm, že doma pomáhal uprchlíkům dostat se přes Slovensko do Maďarska. Odpověděl jsem kladně, že ano, že to jsem já, a za několik dní nato jsem dostal lístek pro sebe a pro manželku na vlak 2. třídy a po rychlém rozloučení s přáteli jsme odjížděli do Brém.

Zase jako normální lidé

Po téměř půl roce jsme se zase cítili jako normální lidé. Být usazeni v druhé třídě vzorně čistého oddělení mezinárodního rychlíku, s bezvadnou obsluhou dobře vycvičených zaměstanců, to byl pocit, který se dá jen těžko vyjádřit.

Jedli jsme z čistého porcelánu, ne z odhozených plechovek, jakési americké delikatesy. Cítili jsme se jako v ráji. Ovšem, jak připomněla manželka, nesmíme nikdy zapomenout na naše přátele a kamarády, kteří dnes úpí na Borech, v Leopoldově a v Jáchymově v uranových dolech. Proč? Protože se buď narodili ve špatné posteli, nebo se odmítli klanět neschopným primitivům, hlásajícím dávno přežitě nesmysly rudých věrozvěstů.

Vzpomínal jsem si, jak mě jednou poslali rodiče z Prahy do Protivína, rovněž mezinárodním rychlíkem a také druhou třídou. Bylo mi tehdy myslím asi 12 let. V oddělení jsem byl sám a cítil se jako paša v tureckém ráji. Tak dobře, že jsem v Protivíně jaksí zapomněl vystoupit.

Hodný průvodčí, jehož čeština byla velmi omezená, na to přišel až na hranicích Rakouska. Hrozně se rozzlobil, drmolil půl německy, půl česky, dal mi pár pohlavků

a posadil do osobního vlaku zpátky do Protivína. Dalších pár pohlavků jsem dostal od rozzlobeného tatínka.

Gary Galko už na nás čekal na nádraží a přivítání to bylo mimořádně milé a přátelské. Bydlel s manželkou a s několikaměsíčním potomkem, holčičkou, v hezké vilce. Ujali se nás více než přátelsky, vysvětlili zdejší poměry, těžkosti se zaměstnáním a problémy, které vznikají v tak mezinárodně rozličné skupině lidí, kteří pracují pro IRO.

Nová kariéra

Po konci druhé světové války, v roce 1945, bylo poražené Německo rozděleno do čtyř okupačních zón. Jeho jižní část byla spravována Francouzi. Porúří a střed připadlo Spojeným státům, severozápadní část Velké Británii a východní Sovětskému svazu. Výjimku tvořilo bývalé hlavní město říše Berlín, spravované společně všemi čtyřmi velmocemi, a město Brémy s přístavem a nejbližším okolím, které připadlo Spojeným státům. Brémské enklávě vládl americký námořní důstojník, hodností kapitán, který zde zastupoval samého pána boha. Měl věru neomezenou moc.

V Brémách byl rovněž hlavní tábor IRO. Z tohoto tábora odjížděly pravidelně transporty uprchlíků do Spojených států a do Kanady. Brzy se však ukázalo, že tábor na takové množství lidí nestačí, a proto byl v bývalých kasárnách válečného námořnictva zřízen další tábor pro uprchlíky odjíždějící do Kanady.

Vedoucím tábora musel samozřejmě být tzv. „International Officer“, čili zaměstnanec IRO, vybavený všemi pravomocemi americké okupační armády. Byl placen v amerických dolarech, neplatil daně a byl automaticky členem všech amerických klubů, včetně PX, přepychového obchodu se směšnými cenami. O tom, kdo tábor povede, rozhodovala hlavní kancelář IRO ve Švýcarsku.

V kanceláři IRO v Brémách, kde jsem se den po příjezdu hlásil, jsem byl informován, že nastupuji na místo zástupce ředitele nalodovacího tábora do Kanady. Tábor je v městě Brémy, jsou to bývalá kasárna válečného námořnictva a jmenuje se Camp Tirpitz. Byl to konec bídy. Plat byl sice malý, v markách, ale jeho malá část byla vyplácena v dolarech. Zachránil mi tak manželku, která trpěla těžkou podvýživou. Budeme za to do smrti vděční.

Do funkce ředitele tábora byl jmenován jakýsi Nor. Nikdo však nevěděl, kde právě je a kdy se své funkce ujme. Tábor se ale musel dát dostatečně do pořádku, aby mohl fungovat, a tím jsem byl pověřen já. Velikou radost jsem z toho neměl.

Budovy byly víceméně v pořádku, a tak jsme se se skupinou dobrovolníků dali do práce. Peníze ovšem nebyly ani na nákup toho nejpotřebnějšího. Musela nastoupit svépomoc. Město bylo dosud v troskách a ze sutin domů jsme vytahovali, co se dalo. Výhoda byla, že mezi uprchlíky byla zastoupena všechna řemesla pod sluncem a že lidé byli docela rádi, když mohli táborovou nudu zahánět prací, i když neplacenou.

Tábor byl organizačně dobře vybaven. Velitelem byl dosud nepřítomný Nor, já jeho oficiální zástupce, Čech, sekretářka, účetní, proviantní a zaměstnanci kuchyně byli všichni místní Němci. Tábor měl rovněž dva lékaře, jeden byl Litevec, druhý Ukrajinec, a ošetřovnu se dvěma ošetřovatelkami, jedna z nich byla Estonka, druhá

Polka. U brány stála jednotka „Polské stráže“, zbytky polské armády, která se odmítla vrátit do vlasti ujařmené bolševismem.

Jak už to bývá, problémy na sebe nenechaly dlouho čekat. Vzbouřili se lékaři. Nemohou prý pracovat, když emigrující matky chodí na prohlídku s dětmi, ty křičí a všechno to vyvolává nepředstavitelný zmatek. Je prý na mně, abych zjednal pořádek. Překážka zdánlivě nepřekonatelná.

Po zkušenostech z českých lágřů v Řezně a v Ludwigsburgu jsem přísně dbal na to, aby nikdo ze zaměstnanců nekradl a aby k tomu ani neměl příležitost. Jednou za mnou přišel účetní, velmi slušný člověk, s prosbou, zda bych mohl v táboře zaměstnat jeho švagra. Bude vděčen za jakoukoliv práci. Povoláním je to akademický malíř, má šest dětí a je v pravém slova smyslu na pokraji hladomoru. Jak ale zaměstnat akademického malíře?

Byla to snad náhoda, že polská táborová stráž zastavila jednoho z pomocníků kuchaře a zjistila, že vynáší z kuchyně nejen proviant, ale i talíře a přibory. Nešlo tedy o nějaké přilepšení rodině, což bych byl možná chápal, ale o otevřenou šmelinu. Při výslechu byl arogantní, a tak byl okamžitě propuštěn. Uvolnilo se mi tedy v táborovém rozpočtu pár marek.

Možná, že to byla zase náhoda, ale kdosi přinesl do tábora dětskou knížku s obrázky Pinocchia. Rozhodl jsem se tedy zřídít v kasárnách dětské jesle. Jedno poschodí kasáren bylo dosud prázdné, a tak jsem umělec najal, omluvil se mu, že snižuji jeho status, a požádal ho, aby vymaloval stěny místností obrázky z knížky.

Chlapík byl nadšen! Koupili jsme mu barvy, k ruce dostal několik uprchlíků, kteří čekali na odbavení a měli dlouhou chvíli, a opět svépomocí jsme v celém poschodí zřídili dětské jesle s dětským nábytkem vyrobeným z prken vytahaných z trosek. Dvě starší ženy, které neměly v pořádku dokumenty a čekaly na rozhodnutí imigračních úřadů, se přihlásily jako ošetřovatelky s ubytováním přímo vedle jeslí, a tak v táboře zase zavládl klid. Matky byly rády, že je o jejich caparty postaráno, že jsou v bezpečí, a lékaři mohli v klidu pracovat.

Tyto děti, většinou narozené v lágrech takzvaným *displaced persons*, tj. rodičům, kteří byli nacisty zavlčeni na práci do říše, a ovšem i uprchlíkům z komunistické krotovlády, v životě dětské jesle neviděly, stravu, kterou jsme pro ně připravovali, nikdy neměly, a tak přestaly vriskat a s otevřenými ústy si prohlížely obrázky Pinocchia. Byl klid a pokoj.

Zpráva o našich dětských jeslích se rozšířila po celé zóně a návštěvníkům a obdivovatelům nebyl konec. Přijeli se podívat i pohlaváři z hlavní kanceláře IRO ze Švýcar, chválili, slíbili pomoc, ale ta se nikdy nedostavila.

Konečně přijel určený ředitel tábora. Tento Nor byl hodný, tichý člověk, lidí se bál, vůbec nerad hovořil s někým, koho neznal, a nejtěšnější se cítil za hromadou papírů v zavřené kanceláři. Když si prohlédl tábor, všechno pochválil a já dostal volnou ruku pokračovat. To mi plně vyhovovalo.

Vděčný umělec mi daroval pastelem malovaný obraz Prahy, který mám dodnes. Rovněž portrétoval moji choť, ale její obličej mi připadal krutý, vlastnost, kterou moje choť zcela postrádá, a tak jsem ho později v Torontu u jednoho starožitníka vyměnil za pohovku.

Jak jsem se již zmínil, každý, kdo jen trochu mohl, šmelil. Pravda, americké okupační úřady takzvanou *fraternization*, totiž přátelení se s obyvatelstvem Německa, přísně zakazovaly. Němci nesměli vlastnit americkou měnu, a ač to bylo trestné, nikdo se tím neřídil. Němci žili ve skutečné bídě, ale měli šperky, starožitnosti a umělecké předměty, a o ty byl u Američanů veliký zájem. Samozřejmě, že se platilo dolary; každý to věděl, ale nikdo nezakročil, protože by byl musel zakročit sám proti sobě. A tak šmelina kvetla.

Manželce a mně byl přidělen byt v kasárnách. Hezké dva pokoje s příslušenstvím, ale bez kuchyně. Měli jsme dokonce i posluhovačku, Němku, „válečnou vdovu“, která denně chodila uklízet. Stravu nám donášel z tábora jídelny číšník. Byl to poměrně mladý, svižný a zdvořilý chlapík, a tak jsem se ho jednou zeptal, zda byl za války v armádě. Prý ano. Sloužil u jakéhosi pluku jako ostřelovač, nakonec u Dunkirku. To mě samozřejmě zajímalo, protože toto město obléhala Samostaná obrněná brigáda, u které jsem sloužil. Posádkou jsem sice byl v Bruggách, v Belgii, ale k Dunkirku jsem dojížděl celkem pravidelně, jednak s hlášením, jednak za kamarády. Při jedné návštěvě jsem byl varován, abych před setměním nevycházel ven, protože na německé straně je jakýsi „ostřelovač“, který ostřeluje naše pozice. Dosud nikoho netrefil, ale není radno venku se pohybovat.

Někdy v roce 1941 jsem v Anglii absolvoval kurz ostřelovačů, a tak jsem si rychle v duchu zopakoval zásady úspěšného ostřelování: slunce v zádech, vlhkou předprseň, o kterou je opřena puška, aby prach způsobený výstřelem neprozradil střelcovi stanoviště, a hlavně být trochu nad terénem. Pozorně jsem prohlížel okolí, ale nic „nad terénem“ jsem neviděl. Krajina je zde jako placka, jen asi 200 metrů odtud, na německé straně, stály trosky jakési budovy, prý starého mlýna. Byl to zbytek rozbombardovaného objektu, asi tři nebo čtyři poschodí vysoký a příliš holý, než aby bylo možno předpokládat, že se v těchto sutinách může vůbec někdo udržet, natož střílet. Nicméně nic jiného v širokém okolí nebylo, a tak jsem zaostřil dalekohled na tento objekt a čekal.

Štěstí – náhoda? Nevím! Padl výstřel a v koutě okna nejvyššího poschodí se zablesklo. Naštěstí mne minul. Ted' jsem ale věděl, odkud střílí a kde má svoje stanoviště. Hned jsem šel za velitelem, plukovníkem Barovským, se žádostí o povolení vystřelit. Barovský mě dobře znal, chodil jsem s ním a s kapitánem Dolejškem v Anglii na králíky, a povolení jsem okamžitě dostal. Kapitán Karel Bělohorský měl ukořistěnou německou kulovnici s Zeissovou optikou, jakou používali němečtí „ostřelovači“, a tu mi beze všeho zapůjčil. Zalehl jsem a čekal na další výstřel. Věděl jsem, že tam střelec po výstřelu zůstane, aby zjistil, zda cíl zasáhl, a toho musím využít.

Nečekal jsem dlouho. Zase padla rána, z téhož místa, kam jsem měl již zaměřeno, a tak jsem dál nečekal a ukazováčkem jemně stiskl spoušť. V koutku okna se zaprášilo a od té doby rána nepadla. Všichni, samozřejmě včetně mne, jsme byli přesvědčeni, že jsem *snípera* zasáhl, a dlouho do noci jsme oslavovali moji šťastnou ránu. Byl jsem hrdinou večera. No – a dnes se dovídám, že jsem ho vlastně ani neškrábl a že se další střelby vzdal, když si uvědomil, že jeho postavení je prozrazeno.

Podali jsme si ruce. Včera jsme na sebe stříleli, dnes máme mír. Byl to slušný člověk, který se o nás dobře staral, a když jsme odjížděli, přišel se rozloučit až na loď.

Jak jsem se již zmínil, šmelina bujela. Byl jsem členem klubu American Officers Country Club, kde se denně diskutovaly možnosti dobrého nákupu šperků, obrazů, perských kobereců a za kolik.

Večer mi manželka vyčítala, že když všichni šmelí, proč také já nemohu trochu přispět ke zlepšení rodinných financí. Ženským prosbám nikdo dlouho neodolá, a tak jsem slíbil, že se o něco pokusím. Nejžádanějším zbožím byla káva, nylonky a cigarety. Zakoupil jsem tedy dva balíky pražené kávy a tučet nylonek a v duchu počítal, jak se naše hotovost zvedne. Žena měla radost.

Druhý den jako obvykle přišla posluhovačka, a když ucítila kávu a uviděla nylonky, dala se do pláče a stěžovala si, že má doma dvě dospívající dcery, že nemá nic, čím by je oblékla, a jak je to v tom věku věru těžké. Manželka si vzpomněla na své mládí za protektorátu, kdy to bylo podobné, a dala posluhovačce nejen nylonky, ale i kávu. Moje šmelinářská kariéra skončila ještě dřív, než začala. V koutku duše jsem byl ale rád. Ne kvůli těm strádajícím *fräulein*, ale šmelina se mi z hloubi duše protivila.

Život v táboře šel z extrému do extrému. S vedením tábora nebyly žádné starosti, a tak jsme trávili celé dny v příjemných radovánkách v onom americkém klubu. Ovšem když přišel transport, vypukl úplný bláznec. Někdy přijíždělo až 1000 lidí, a ty jsme museli obvykle během několika dní vybavit lékařskými prohlídkami, očkováním a dokumentací. Udržet pořádek a disciplínu za těchto podmínek byla zkouška nervů. Pracovalo se od sluníčka do úplné tmy.

Při jedné lékařské prohlídce jsem viděl, jak se ukrajinský lékař dívá lidem do krku a přidržuje jim jazyk dřevěnou špachtlí, a ač vedle něho stála nádobka s dezinfikantem, za celou dobu jsem neviděl, že by jí byl byt i jedinkrát použil. Přerušil jsem tedy prohlídku a vytkl mu to. Nastalo boží dopuštění. Okamžitě mě chtěl z ošetřovny vyhodit, zdůrazňuje, že ON je lékař a že když se to tak dělá všude na světě, není důvod, proč by to měl měnit. Případ jsem okamžitě hlásil, pan doktor byl ihned odvolán. Když odcházel, ujistil mne, že se ještě jednou sejdem. Už jsem ho nikdy neviděl.

Byl znám případ, kdy si jeden takovýto „odborník“ strádal injekční jehly, aby měl v nové zemi něco do začátku; jehly nevyměňoval a nakazil řadu lidí syfilidou.

Situace v Evropě, hlavně v Berlíně, se rapidně horšila a byla otázka, jak daleko jsou Sověti odhodláni jít. Americká armáda byl obrázek k pláči. Viděl jsem jednotky kdysi slavné armády-osvoboditelky, kde snad ani dva vojáci nebyli stejně oblečení, každý nesl flintu, jak mu to právě vyhovovalo, a disciplína neexistovala. Tento ozbrojený spolek nemůže přece zastavit postup Rudé armády ani na vteřinu. Rozjedou-li se Rusové dnes, budou zítra v Hamburku. Na jejich cestě nebylo zhoľa nic, co by je bylo mohlo zastavit.

Nezbývalo než dát sbohem Evropě. Zbývala jen otázka kam, kde nás vezmou.

Australané byli ochotni přijmout jakékoliv množství uprchlíků, ale pod podmínkou, že první dva roky bude každý bez ohledu na původní zaměstnání pracovat jako dělník. Jak jsme později slyšeli, umístili Australané manžela na západním pobřeží země a jeho manželku na opačném, tisíce kilometrů vzdáleném konci na východě. Ač jsem měl Australany rád, obdivoval jsem jejich téměř neuvěřitelnou bojovnost a chabrost v bojích o severní Afriku, podmínky, které nabízeli, byly pro manželku i pro mne příliš kruté.

Nový Zéland zase žádal pouze mladé svobodné muže, prý pro vylepšení krve místních obyvatel.

Brazílie brala každého, kdo měl kapitál, ten jsme my neměli.

Hodně našich přátel odjíždělo do Velké Británie, ale socialistická vláda a všemocný vliv odborového hnutí, plně ovládaného komunisty, neslibovalo pro budoucnost nic dobrého.

Zbývaly už jen dva státy, USA a Kanada. Ve Spojených státech bylo ovšem třeba mít „sponzora“, někoho, kdo by zaručil, že se přistěhovalec nestane břemenem státu. Adresář, v němž jsem měl zaznamenánu celou řadu velmi dobrých přátel, občanů USA jak v armádě, tak v civilním povolání, zapomněla manželka i s taškou pod smrkem u Horské Kvildy. Shánět nyní sponzora by bylo – mírně řečeno – nepraktické.

Zbývala tedy Kanada. Kanada, pro mne již od malička zaslíbená země. V mé knihovně nechyběla žádná knížka o Kanadě, o Yukonu, o nekonečných lesích této tehdy ještě pramálo obydlené země. Už jako kluci jsme s bratrem hltali každé slovo ve slavných knížkách Ernesta Thompson-Seatona, Fenimora Coopera, Jacka Londona, a jednou jsme se dokonce naučili „indiánskou řeč Ojibway“, až nebožtíka otce přivádělo k šilenství, když jsme při obědě hovořili „indiánsky“.

Kanada ovšem brala pouze mladé lidi jako zemědělské dělníky, dřevaře do lesů a horníky. Překážka, kterou jsme museli nějak překonat.

Jednou jsem stál na dvoře tábora, když branou projel obrovský motocykl Harley-Davidson, řízený neméně obrovským, jako uhel černým četařem v uniformě americké armády. Zastavil a s jednou nohou na zemi, s rukou v kapse se ležérně zeptal: „Máte tu majora Moravce?“ Odpověděl jsem: „Ano. To jsem já!“ Chlapík vykulil oči, slezl s motocyklu, hbitě se postavil do vzorného pozoru, zasalutoval a hlásil: „Pane majore, velitel enklávy, námořní kapitán XY, by byl rád, kdybyste ho navštívil, jak brzo jen budete moci. Už na vás čeká ve své kanceláři. Máte auto?“ Odpověděl jsem po pravdě že ne, načež jsem byl ujištěn, že to není problém, a četař po dalším vzorném zasalutování odjel.

Nevěděl jsem, co mám dělat. Velitel enklávy byl místní pánbůh a jeho moc byla prakticky neomezená. Proč se ale mám u něho hlásit? Rychle jsem prozpytoval svědomí, ale na žádný přestupek jsem si nemohl vzpomenout. Proč jsem tedy volán na kobereček? Rovněž mi nešlo do hlavy příkladně vzorné chování toho četaře! Zvláště dnes, v době téměř totálního rozkladu disciplíny amerických okupačních jednotek. Ještě než jsem mohl dospět k nějakému závěru, vjela do brány obrovská mercedeska řízená četařem a z ní vystoupil elegantní mladý poručík, vzorně zasalutoval a otevřel mi dveře auta. Byl jsem totálně zmaten.

Velitelství enklávy bylo v přístavu v budově jakéhosi loďařského magnáta. Byl jsem uveden do obrovské místnosti, na jejímž konci stál vypulírovaný psací stůl, velký jako kulečník. Za stolem povstal vysoký, štíhlý, silně prošedivělý, ve vrásčitém obličejí opálený námořní kapitán a s bodrým úsměvem mi podával ruku: „Majore, těší mě, že vás vidím, jak se daří, posad'te se prosím.“

Tady něco neklape, říkal jsem si. Já, „IRO-officer 'second class'“, a on, zástupce samého pánaboha, mě takto vítá? Proč?

„Napijete se se mnou, majore?“ A vzápětí, ještě než jsem mohl odpovědět, vstoupil tichounce do místnosti chlapík v modrých, širokých námořnických kalhotách, sněhobílém kabátku, s obrovským stříbrným podnosem, na němž stála obligátní lahev Southern Comfort a dvě zářivě čisté skleničky z křišťálového skla. Pan kapitán otevřel nádhernou stříbrnou krabici na doutníky a nabídl mi cigáro s poznámkou, že to jsou doutníky, které kouří i... ten chlapík Churchill.

„Majore, mám pro vás dobrou zprávu. Dneska ráno mi telefonoval váš přítel Lord X z Londýna. Jeho manželka se synem vás jedou navštívit, tak jsem jim poslal do Ostende vlak bývalého admirála Doenitze a dva důstojníky jako doprovod. Buďte tak hodný a čekejte na ně na nádraží v sedm večer.“

Tak byla záhada vysvětlena. Lorda X jsem znal. Byl jsem s ním několikrát na bažantech a jezdil jsem jeho koně, ale zdaleka jsem se nemohl pokládat za jeho přítele. Pan kapitán zřejmě, ale mylně usoudil, že když se znám s touto vysokou anglickou šlechtou, budu pravděpodobně rovněž náležet k nějakému evropskému urozenému rodu, a to u Američanů moc znamená. Spadl mi kámen se srdce. Zdvořile jsem panu kapitánovi poděkoval, ujistil ho, že tam na ně budu v sedm hodin čekat, a jel jsem domů.

Jednu překážku jsem měl za sebou, druhá, daleko větší, na mne čekala doma. O mém více než přátelském poměru s lady X bohužel každý věděl a dobří přátelé o tom informovali moji dnešní manželku, ještě než jsem se vrátil do vlasti, i když jsme tenkrát ještě nebyli svoji. S touto situací jsem samozřejmě nepočítal. Manželka mě pozorně vyslechla a svolila jít na nádraží se mnou. Myslím, že za jejím rozhodnutím byla víc zvědavost než cokoliv jiného.

Přesně v sedm večer přijel vlak. První vystoupil americký důstojník, pomohl lady X a jejímu synovi vystoupit, a za nimi poručík se zavazadly. Představil jsem manželku a po krátkém přivítání a poděkování doprovázejícím důstojníkům jsme odjeli do místního hotelu, kde měli rezervované pokoje.

Druhý den ráno jsme se setkali v hotelu na snídani a k mému nesmírnému překvapení navrhla manželka synovi té dámy, zda by se chtěl podívat do zoologické zahrady na jakémsi ostrově nedaleko Brém, kam prý jezdí loď jen dvakrát denně. Hoch s radostí souhlasil. Jak se mi později manželka svěřila, byla pevně přesvědčená, že se vrátím ke své anglické lásce a opustím ji. Sehnala kdesi staré číslo časopisu *Tatler & Bystander* s její celostránkovou fotografií a poznámkou, že to je druhá nejkrásnější žena britského impéria.

Nikdy, ani na vteřinu, jsem neuvažoval o tom, že bych manželku opustil, ale její rozhodnutí, byť mylné, nechat nám celý den na vyřešení neexistujících problémů, bylo gesto, na které nikdy nemohu zapomenout.

Celý den mne lady X přemlouvala, abychom nejezdili do Kanady. Proč prý do nějaké kolonie, kde zima trvá deset měsíců v roce a kde všechno, co tam pro mne bude, bude kácet dříví v severských pralesích. Má prý pro mne dva dobré sponzory, lorda Derbyho a lorda Lovata, a tak by to nebyl žádný problém. Na otázku, co tam budu dělat, dostalo se mi na tehdejší dobu klasické odpovědi: „Prosím vás neblázněte! Nikdo z nás nikdy nepracoval, a tak to nezačínajte!“

To, myslím, zpečetilo moje rozhodnutí emigrovat do Kanady. Když jsem v roce 1944 odjížděl z Anglie, slyšel jsem, že naše exilová vláda plánuje převést vklady příslušníků našich jednotek do československé banky v kurzu, který určí. To by samozřejmě znamenalo, že kurz bude více než nevýhodný a že nás zase oberou. Měl jsem slušných pár liber našetřených z Afriky, kde gáže francouzského důstojníka byla neporovnatelně vyšší než plat důstojníka v naší armádě a kde nebyly příležitosti tyto peníze utratit. Báł jsem se, že převedeny do vlasti padnou na oltář socialismu, a to jsem rozhodně nechtěl. Uložil jsem si proto něco přes 500 liber u této dámy s úmyslem vybrat si je, až to jednou budu potřebovat. Ona však nepřivezla ani haléf. Když jsem se jí zeptal proč, odpověděla, že předpokládala, že s ní pojedeme do Velké Británie. Ale ti dva hodní důstojníci jí nabídli, aby si s nimi po cestě zahrála poker a nechali ji vyhrát 270 liber. Doufá, že až se jednou přijedeme podívat do Anglie, přijde nám těch pár liber vhod. Vybral jsem si je během své návštěvy v roce 1989. Nelitoval jsem. Těch pár liber se za tu dobu podstatně rozrostlo.

Jenže tu byl další problem. Představitelé kanadských imigračních úřadů nás odmítali zařadit do jakéhokoliv transportu do Kanady s odůvodněním, že Camp Tirpitz pod mým vedením je prý nejlépe vedený emigrační tábor v Evropě, a tak prý dělám větší práci pro Kanadu zde, než bych dělal v Kanadě. Nepovolil jsem a denně je otravoval se žádostí o vízum. Bylo mi lhostejno, pod jakou fangličkou do Kanady pojedu.

V Kanadě jsme měli dobré známé ze Strakonic, rodinu Ehrmanů, kteří emigrovali do Kanady již v roce 1947 na židovskou kvótu. Napsal jsem jim a poprosil je, zda by mi mohli najít nějakého sponzora. Odpověď přišla obratem pošty. Bude nás sponzorovat pan Rudinský z Montrealu, Slovák a majitel továrny na drátěné košíky pro samoobsluhy. Sponzorování je to samozřejmě jenom teoretické a zaměstnání si budeme muset najít sami. S tím jsem souhlasil. Nikdy v životě jsem nebyl nikomu na obtíž a doufal jsem, že nebudu ani v nové vlasti. Otec pana Rudinského byl činný nejen v krajanském životě, ale rovněž v kanadské politice a jeho jméno jistě pomohlo.

Netrvalo dlouho a byli jsme předvoláni před emigrační komisí do Fallingbostlu, kde jsme vyplnili hromadu průřezných formulářů a podstoupili lékařskou prohlídku. Na tu si často vzpomínáme. Manželka i já jsme se museli svléci do naha, postavit se vedle sebe, dělat dřepy, ukazovat svaly a zuby. Pan doktor si nás pozorně prohlížel, hlavně manželku, a po zřejmě zevrubné prohlídce jsme byli uznáni za zdravý a vhodný lidský materiál pro emigraci do Kanady. Byli jsme zařazeni do tzv. „Pea Green Scheme“ (Akce zeleného hrachu) pro zemědělské dělníky. V tu dobu byla v našem táboře již celá řada krajanů čekajících na transport do Kanady, a tak jsme doufali, že pojedeme s nimi.

Při další lékařské prohlídce se zjistilo, že manželka má stín na plicích. Byla to skutečně zpráva Jobova. Nikdy předtím nebyla nemocná, nikdy si na nic nestěžovala, žili jsme na zdravém vzduchu jižních Čech, a kde se tedy vzal stín na plicích? Uprosil jsem táborového lékaře a šli jsme na další rentgen. Ten zjistil, že stín na plicích opravdu byl, ale že to byl stín nějaké přezky na ženině podprsence. Měli jsme tedy vyhráno a postoupili do dalšího kola.

Mezi krajaný v táboře byl rovněž JUDr. Kyselka s rodinou. To, co se stalo mé manželce, se stalo rovněž jemu. Rentgen ukázal stín na plicích. Ač byl za války v kon-

centráku, nikdy snad nebyl nemocen a cítil se zdrav. Všechny dosavadní lékařské prohlídky prošel bez problému, až nyní! Překážka věru nepřekonatelná. Vyřešila ji moje sekretářka. Vytáhla prostě snímky jakéhosi Ukrajince, který už byl dávno v Kanadě, zaměnila je za snímky Josefa Kyselky a nebezpečí bylo zažehnáno. Na první pohled se to zdá být nepoctivé, ale v tehdejších podmínkách a s tehdejšími lékařskými kapacitami nebyl ani ten nejnepředstavitelnější omyl vyloučen. JUDr. Kyselka zemřel v Torontu ve věku 86 let. Za celou dobu v Kanadě nezastonal, a tak je moje svědomí čisté.

Konečně přišel toužebně očekávaný den odjezdu. Odplujeme z Bremerhaven lodí Samaria dne 28. září 1949. Přesně za rok a den od našeho odchodu z vlasti.

Memoáry

Život a dobrodružství Larisy a Františka Silnických

Larisa Silnická (Washington)

František Silnický se narodil roku 1930 na Moravě. V letech 1949–1951 studoval na Vysoké škole politických a hospodářských věd, v letech 1951–1956 na historické fakultě univerzity v Oděse a v Moskvě. Po studiu se vrátil do Prahy, kde pracoval v Ústavu dějin KSČ, byl redaktorem časopisu *Příspěvky k dějinám KSČ*, poté působil na katedrách dějin KSSS a politických systémů Vysoké školy politické při ÚV KSČ. Roku 1968 obhájil kandidátskou disertaci na téma *Národnostní politika KSSS v letech 1917–1922*. Tehdy se na něho zaměřovaly útoky sovětského tisku, takzvaná *Bílá kniha o událostech v Československu* mu předhazovala, že „opakuje nepřátelské výmysly o řešení národnostní otázky v Sovětském svazu a o leninské národnostní politice“.

Larisa Silnická se narodila roku 1937 na Ukrajině. Roku 1954 začala studovat na univerzitě v Oděse, kde se seznámila s Františkem, a roku 1955 se za něho provdala. Roku 1956 s ním odešla do Prahy a pokračovala tam ve studiu. Od roku 1958 pracovala jako překladatelka v časopise *Otázky míru a socialismu*, roku 1959 přešla do aparátu Rady vzájemné hospodářské pomoci. Od roku 1966 pracovala v Ústavu národohospodářského plánování při Státní plánovací komisi. Na zasedání představitelů zemí Varšavské smlouvy v Bratislavě začátkem srpna 1968 působila jako tlumočnice.

V říjnu 1968 opustili oba i s rodinou Československo.

O tom, co dělali potom, podávají následující zprávu.

Z Československa jsme emigrovali v říjnu 1968. Prvních šest let jsme žili v Izraeli, kde František učil na telavivské univerzitě a já vyměnila několik zaměstnání. Byla jsem činná v izraelských odborech a v roce 1974, nedlouho před naším odjezdem do USA, jsem byla dokonce zvolena do jejich ústředního výboru.

S Rádiem Svoboda jsme začali spolupracovat ještě v Izraeli. Psali jsme pro ně různé texty, ale především jsme pravidelně analyzovali a hodnotili jeho ruské vysílání. Při rozborech ruského samizdatu i „tamizdatu“ jsme si již tehdy začali uvědomovat, jak

a v čem se ruský disent liší od rozborů a hodnocení, na něž jsme byli zvyklí doma. Příčiny těchto odlišností vyplývaly z rozdílné úrovně politického a ekonomického myšlení a tradic, a také z izolace Rusů od okolního světa. Disidentské hnutí v Rusku bylo v podstatě vyjádřením morálního protestu několika statečných jednotlivců, zatímco ve střední Evropě – v Maďarsku, Polsku, Československu – pokusy o změnu systému sovětského typu vycházely z oficiálních a vědeckých struktur. Navíc jsme získali zkušenost, že velmocenská mentalita ovlivňuje i značnou část ruského disentu, který by chtěl poučovat všechny ostatní.

Tento názor jsme nezměnili ani po příjezdu do Spojených států, kde jsme se mohli s řadou sovětských disidentů seznámit mnohem blíže. V New Yorku jsme spolupracovali s ruskou redakcí Rádía Svoboda – František vedl program „Jako rovný s rovným“ o národnostních problémech SSSR, hlavně o vztahu mezi ruským národem a národy neruskými. Vlastně tak pokračoval v práci na tématu své disertační práce a článků uveřejněných v Československu v roce 1968 (jednoho z nich si tehdy povšimli i sovětsí autoři tzv. *Bílé knihy o událostech v Československu*).

Já jsem stále cítila potřebu seznamovat ruské posluchače Rádía Svoboda s politickým myšlením východní Evropy. Díky podpoře Karla Reymana, původem Čecha, který byl tehdy asistentem ředitele Rádía Svobodná Evropa/Rádía Svoboda, jsem zakrátko začala vysílat program „Za naši i vaši svobodu“.

Naše práce nás postupně přivedla k myšlence prezentovat úvahy východoevropských autorů i americké veřejnosti. Většinou o nich totiž psali odborníci na příslušnou zemi. Idea se uskutečnila díky spolupráci s nakladatelem Richardem Karzem, který v roce 1979 vydal sborník prací českých, polských, maďarských a východoněmeckých autorů *Communism and Eastern Europe*, který jsme připravili spolu s Karlem Reymanem.

Tehdy – v druhé polovině sedmdesátých let – již bylo v New Yorku aktivní nakladatelství Chalidze Publication, které organizoval jeden ze zakladatelů hnutí za lidská práva v Sovětském svazu Valerij Chalidze. Po dohodě s ním, Borisem Šraginem, známým autorem ruského samizdatu, a Pavlem Litvinovem jsme začali připravovat časopis věnovaný východní Evropě. Chalidze již vydával časopis SSSR – *vnutrennija protivorečija* (SSSR – vnitřní protiklady); náš čtvrtletník *Problemy Vostočnoj Jevropy* měl být partnerským periodikem.

První číslo nového časopisu vyšlo v roce 1981, po našem návratu z Číny, kde jsme dva měsíce přednášeli o Sovětském svazu a o pražském jaru (bylo to bezprostředně po skončení „kulturní revoluce“ a mezery ve znalostech Číňanů byly obrovské). Od počátku s námi spolupracoval jako redaktor Boris Šragin, za nějakou dobu se připojila Ludmila Alexejevová – jedna ze zakladatelů moskevské Helsinské skupiny pro lidská práva a nyní prezidentka Mezinárodního helsinského hnutí.

Na obálce každého čísla byla otisknuta informace o cílech a důvodech pro vydávání časopisu: „Úkolem časopisu je seznamovat čtenáře s politickoekonomickým myšlením a s politickou zkušeností národů východní Evropy a SSSR. V důsledku rozdílného historického vývoje se tyto národy a státy mezi sebou liší, současně však mají analogické politické a ekonomické zřízení, a tyto země tudíž čelí obdobným problémům. V této oblasti existují protiklady a konflikty. Většinu z nich zůstře nedostatečná

vzájemná informovanost a nedostatečné styky mezi zástupci jejich reformních směrů. Naším cílem je zaplnit tuto mezeru podle našich nejlepších možností.“

Prvních šest čísel časopisu vyšlo v nakladatelství Chalidze. Všichni jsme samozřejmě pracovali zadarmo. I tak však byly pro Valerije Chalidzeho náklady na publikaci neúnosné. Stáli jsme před dilematem: zastavit vydávání časopisu, nebo se sami stát jeho vydavateli. Rozhodli jsme se pokračovat. Několik dalších čísel jsme pak vydali za vlastní peníze a museli jsme kvůli tomu zrušit své životní pojistky.

Teprve v roce 1985, poté co prezident Reagan zřídil fond National Endowment for Democracy (NED), jsme požádali o grant pro další vydávání časopisu a uspěli jsme. Od té doby bylo na obálce vždy uvedeno, že *Problémy východní Evropy* vycházejí díky finanční podpoře tohoto fondu (v USA je uvedení pramenu financování velice důležité, závisí na tom reputace publikace). Měli jsme štěstí i v tom, že patronem časopisu se stal americký diplomat Richard Davies, který byl v letech 1972–1978 velvyslancem USA v Polsku. Vznikl i Kruh přátel *Problémů východní Evropy*, jehož členy se stali přední američtí odborníci na SSSR a východní Evropu.

Je důležité zdůraznit, že časopis nebyl nikdy emigrantským časopisem. Byl zamýšlen a vydáván jako americký odborný časopis v ruštině a jako takový byl uznáván, odebíralo jej hodně amerických univerzit. Jako vědecký byl označen v deníku *Washington Post*, který uveřejnil v anglickém překladu tři příspěvky *Problémů*, zasláné anonymními autory z Ruska. Zvlášť široký ohlas měl článek o Afghánistánu, který pak převzala řada západních deníků a časopisů a vysílaly západní rozhlasové stanice.

Celkem jsme vydali 48 čísel. Uvádím zde seznam autorů z Československa, jejichž příspěvky byly publikovány v jednotlivých číslech časopisu:

- č. 1 – Zdeněk Mlynář, Jiří Pelikán, František Silnický
- č. 2 – Antonín J. Liehm, Zdeněk Mlynář, František Silnický, Pavel Tigrid
- č. 3/4 – Milan Kundera, Zdeněk Mlynář, Jan Patočka, Vilém Prečan, Karel Reyman, Ota Šik, Prohlášení Charty 77 z ledna 1977
- č. 5/6 – Josef Pokštefl, František Silnický, Milan Šimečka
- č. 7/8 – Zdeněk Hejzlar, Karel Kaplan, Zdeněk Mlynář
- č. 9/10 – Zdeněk Mlynář, Jiří Pelikán, Michal Reimann, František Silnický
- č. 11/12 – Karel Kaplan, Milan Kundera, Lubomír Sochor, dokument Charty 77 k 8. výročí jejího vzniku
- č. 13/1 – Karel Kaplan, Vojtěch Mastný
- č. 15/16 – Jiří Kosta, Bedřich Levčik, Zdeněk Mlynář
- č. 17/18 – Erika Kadlecová, Pavel Kohout, Ludvík Vaculík
- č. 19/20 – Zdeněk Mlynář, prohlášení Charty 77 k 19. výročí okupace Československa v roce 1968
- č. 21/22 – Alexander Dubček, Milan Hübl, Vladimír Kusín, Zdeněk Mlynář, Ludvík Vaculík. Číslo bylo věnováno 20. výročí invaze
- č. 23/24 – Dopis československých intelektuálů představitelům sovětské kultury (červenec 1988) a v rubrice Archiv byl přetištěn Akční program KSČ z roku 1968
- č. 25/26 – Zdeněk Mlynář, Milan Šimečka, Manifest hnutí za občanskou svobodu (HOS) a v rubrice Archiv návrh programu čs. odborů z roku 1968
- č. 27/28 – Milan Šimečka

č. 29/30 – Larisa Silnická

č. 35/35 – Milan Hauner, Problémy přechodu k demokracii a tržní ekonomice (50 s., kapitoly z výzkumu ČSAV 1992)

č. 37/38 – Číslo věnované lustracím, z českých autorů Rita Klímová, Petr Pospíchal

č. 41/42 – Číslo věnované národnostní otázce, Milan Hauner, Milan Kundera, František Silnický

č. 43/44 – Milan Hauner

Během doby se podstatně změnilo i zaměření časopisu. Před začátkem „perestrojky“ jsme hodně pozornosti věnovali materiálům, které se zabývaly reformou systému sovětského typu. Když se pak reforma začala v SSSR uskutečňovat, přešli jsme k základním otázkám budování demokracie a zkušenostem Západu. Příklad České republiky se znovu stal aktuálním v roce 1993, kdy se z iniciativy naší přítelkyně Galiny Starovojtovové, poslankyně parlamentu Ruské federace, začala i v Rusku projednávat otázka lustrace. Uveřejnili jsme proto v čísle 37/38 západní a české materiály hodnotící lustrační praxi v Česku. Číslo recenzoval ruský deník *Izvestija*, který přínos našeho časopisu k této diskusi vysoce hodnotil.

Před „perestrojkou“ byl náš styk se čtenáři v Sovětském svazu omezený, věděli jsme však, že časopis je čten v prostředí, pro něž byl určen. Publicistické texty a materiály, které jsme odtud dostávali, byly kvalitní a svědčily o tom, že pocházejí z velmi dobře informovaných kruhů; také proto o ně projevoval zájem *Washington Post* i další tiskové orgány. Z SSSR jsme tehdy také dostali mikrofilm s ruským překladem Orwellovy *Farmy zvířat*, který jsme vydali knižně. Situace se rapidně změnila po „perestrojce“. Měli jsme stále plný dům lidí z Ruska, kteří náš časopis nejenom četli, ale i rozšiřovali.

Kromě Orwella jsme vydali další knihy. V roce 1992 bylo důležitým počinem našeho nakladatelství vydání díla Henryho M. Robertse *Robert's Rules of Order* (Pravidla parlamentního pořádku) v nákladu 3000 výtisků v pevné vazbě, které jsme zaslali ruskému parlamentu. Předmluvu k našemu vydání napsal senátor Bill Bradley. Jak nám sdělovali přátelé, byla kniha dále rozmnožována na xeroxu. Vydali jsme i dvě knihy Waltera Laqueura *Rossija i Germanija* (1991) a *Černaja sotnja – istoki ruskogo fašizma* (1994), vzpomínky Anatolije Marčenko *Živi kak vse* (1987) ve dvou vydáních (1983 a 1988), Mlynářův *Mráz přichází z Kremlu* (*Cholodom vejjet ot Kremlja*) a *Národnostní politiku KSSS v letech 1917–1922* (v roce 1990 vyšla již ve 3. vydání, předtím ji dvakrát vydalo newyorské nakladatelství Prolog).

V osmdesátých letech obdržely *Problemy Vostočnoj Jevropy* cenu za nejlepší časopis v ruštině, kterou nám udělila skupina odborníků na Rusko ve Státním departmentu a kterou nám předal profesor Harvardské univerzity a člen Národní bezpečnostní rady Bílého domu Richard Pipes. Navíc nám udělila grant MacArthurova nadace (MacArthur Foundation).

V devadesátých letech přestal problém informační izolace Ruska existovat, a když se nám v roce 1995 narodila vnučka Hanna, vzali jsme to jako vhodnou záminku pro ukončení naší redakční a vydavatelské činnosti. V roce 1999 jsem zanechala i práce

v Rádiu Svoboda a dávám dohromady dějiny naší rodiny (*Čtyři země a jeden manžel*), aby vnučka o nic nepřišla.

Příloha

Dopis ředitelky Střediska pro politickou vědu Ústavu mezinárodní ekonomiky a politických studií Ruské akademie věd dr. Lilie Ševcovové prezidentu NED dr. Carlu Gershmanovi.

Moskva, 25. května 1995

Vážený pane doktore Gershmane,

obracím se na vás z pověření moskevské akademické obce, vědců pracujících v Ruské akademii věd v Ústavu mezinárodního ekonomického a politického výzkumu, Ústavu pro USA a Kanadu, Ústavu pro mezinárodní vztahy a světovou ekonomii, Ústavu pro hospodářství přechodného období a v Gorbačově nadaci.

V posledních letech pro nás měl velký význam washingtonský časopis *Problémy východní Evropy*, který vydávají Larisa a František Silničtí. Za komunistického režimu byl pro nás tento časopis nesmírně důležitý, neboť to byl jeden z mála pramenů, který se zabýval teoretickou analýzou problémů demokracie a svobody a na který jsme se mohli spolehnout. Může to znít paradoxně, ale po pádu komunismu a vzniku nových postkomunistických států stále pocítujeme nedostatek publikací zabývajících se zásadními problémy demokratizace a reformy a zaměřujících se na komparativní studium postkomunistické transformace.

Nyní máme v Rusku ve skutečnosti jen jeden časopis, který se pokouší věnovat se těmto otázkám. Diskuse o problémech demokratizace a postkomunistické transformace v msových sdělovacích prostředcích je neuspokojující a chybí nám nejnovější americká literatura.

Problémy východní Evropy jsou našim jediným informačním pramenem o diskusích probíhajících v amerických a evropských politických a vědeckých kruzích.

Musím poukázat na další problém: od roku 1993, kdy pod Jelcinovou vládou začala narůstat tendence návratu k autoritářským mechanismům, naskýtá se ještě méně možností diskutovat v ruských sdělovacích prostředcích o problémech demokratizace. Nemůžeme ani vyloučit, že možnosti svobodné výměny myšlenek v ruském intelektuálním prostředí budou v blízké budoucnosti ještě nepříznivější. Za této situace jsme si naprosto jisti, že *Problémy východní Evropy* nám pomohou udržet si alespoň jistý stupeň diskuse v naší společnosti.

Proto Vám děkujeme, že tento časopis stále podporujete, a doufáme, že i nadále učiníte, co bude možné, aby časopis *Problémy východní Evropy* dál vycházel. Podle našeho názoru bude takového úsilí v naší zemi třeba v budoucnosti ještě více.

Toto stanovisko podporují moji kolegové, kteří zaujímají přední postavení v naší vědecké a politické komunitě: Igor Klymkin, Oleg Bogomolov, Alexander Cipko, Viktor Kisielov, Viktor Šejnis, Andrej Mellvill, Andrej Kortunov, Alexander Někipelov, Ludmila Tělenová a další.

S pozdravem

dr. Lilia Ševcovová

Dokumenty

Pavel Tigríd o situaci politických uprchlíků z Československa v prvním roce po únoru 1948

Vilém Prečan

Zpráva Pavla Tigrída z ledna 1949 o situaci a postavení československých uprchlíků v táborech v Německu, Rakousku a Itálii, adresovaná představitelům poúnorového politického exilu, která se tu uveřejňuje jako protějšek a doplněk vzpomínky Bohumila Moravce (v oddílu Memoáry), nepotřebuje komentář ani vysvětlující či doplňující poznámky. Dokument je autentický, oslovení i podpis jsou psány nezaměnitelným Tigrídivým rukopisem, jak jej známe z jeho jiných písemností. V archivu Rady svobodného Československa, odkud pochází, se nezachovaly údaje o tom, kdo byl onem „vážený pan doktor“, adresát prvopisu zprávy, to však není v dané souvislosti podstatné.

Frankfurt Press Center
APO 857 US Army, Germany

7. ledna 1949

Věc: Zpráva o situaci čs. uprchlíků v táborech v Německu, Rakousku a Itálii

Opisy: dr. J. Černý, dr. I. Ducháček, dr. J. Macháček, Václav Majer, dr. J. Lettrich, dr. J. Papánek, dr. A. Procházka, dr. H. Ripka, dr. P. Zenkl

Vážený pane doktore,

pokládám za svou povinnost, přesto, že už nemám žádné oficiální funkce v čs. pomocných výborech, upozornit na dnešní situaci v čs. uprchlických táborech a na některé důležité sociální a imigrační požadavky, které je možno a nutno splnit. Po vánoční návštěvě ve všech našich uprchlických táborech a po intervencích, které jsem provedl v US zóně ve spolupráci s dr. Papánkem, dr. Gregorem, dr. Kernerem

a V. Majerem v posledních měsících minulého roku, jeví se mi sociální stránka čs. emigrace takto:

1. Problematika celé uprchlické akce se v průběhu doby posunula z roviny ryze sociální (jídlo, ubytování, šatstvo, medikamenty) na rovinu postavení čs. uprchlíků v organizaci IRO (International Refugee Organisation), na míru jejich vlivu v této organizaci, zejména pokud jde o další imigraci z uprchlických táborů. Přesvědčil jsem se za své návštěvy o vánocích znovu, že otázka ubytování a stravování a do jisté míry i ošacení je v podstatě vyřešena ochranou organizace IRO, i když v našich táborech v Itálii, zejména v Bagnoli, je vyživovací situace nepoměrně horší, a problém šatů a obuvi (zejména pro děti a mládež) neobyčejně svízelným. IRO prostě poskytuje tolik, aby žádný uprchlík neumřel zimou nebo hladu, a charitativní organizace (voluntary agencies) si rozdělily mezi sebou (podle národností, náboženství apod.) péči o doplnění toho existenčního minima, které IRO poskytuje. V případě čs. uprchlíků naše charitativní organizace ani zdaleka nesplňují, čeho je třeba (neboť doplněk ke stravování a ošacování je nutný, nemá-li být ohroženo zdraví). Tím se vysvětluje, že v našich táborech je citelně hůře než v táborech uprchlíků jiných národností.

Přes všechny tyto nedostatky však hlavní naše nesnáz spočívá v tom, že v organizaci IRO, ať už v Ženevě, ať v ústředí pro US zónu v Bad Kissingen, ať v jednotlivých oblastech, nemáme dostatečného vlivu, zastoupení a respektu. To zas, podle mých zkušeností, je způsobeno tím, že nemáme ani řádné, jednotné a reprezentativní reprezentace politické v zahraničí, ani ústředně vedené a IRO uznané charitativní organizace. V praxi to znamená, že celá naše charitativní činnost se opírá o více či méně dobrou vůli úředníků IRO, nikoli však o řádnou smlouvu a práva z ní vyplývající, jak je tomu u všech ostatních charitativních organizací. Toto vše je [ústře]dí a úředníkům IRO známo, a proto Češi a Slováci představují dnes [ces]tu nejmenšího odporu, nemohou a nedovedou hájit své zájmy, a proto je celkem beztržně možno tlačit [je] ke zdi všude tam, kde ostatní národnosti ze střední a východní a jihovýchodní Evropy se dovedou ozvat prostřednictvím svých zástupců a svými voluntary agenciemi.

2. Tak vznikají pro naše uprchlíky nedozírné škody, sociální i imigrační. Domnívám se, že to je velká odpovědnost za tento stav věcí, která padá na hlavy nás všech. Je třeba si uvědomit, že takřka rok po puči nedosáhli jsme ani zásadního rozřešení problému statutu čs. demokratických uprchlíků a kodifikace pojmu „politický uprchlík“, který by nahrazoval nebo doplňoval pojem „zavlečené osoby“ (Displaced Person). Zůstává tedy prakticky v Ženevě do dnešního dne nerozřešeno, zda čs. občan, který ilegálně překročí hranice, je už tím automaticky „politickým uprchlíkem“, podléhajícím péči organizace IRO, nebo zda se jím teprve stává po prověření podle určitých (dodnes rovněž nejasných) hledisek. Dokud tento nedostatek nebude přímým jednáním v Ženevě napraven, nemůžeme očekávat žádné podstatné zlepšení legálního postavení našich uprchlíků v Německu a v Rakousku.

3. Cituji příklady škody, bezpráví, pokoření a z nich plynoucí lidské tragédie, které nám vznikají z této situace:

Politicky vzniká nám mnoho škod tím, že vzhledem k zmatku, který panuje, pokud jde o uznávání čs. uprchlíků řádnými DP's (tzv. eligibility opravňující k legální i hmotné ochraně IRO), řada našich uprchlíků po překročení hranic *není* uznána za

DP's a politické exulanty. Je to asi 10 % celkového počtu. Tragédií je, že podle dosavadních zkušeností neméně než polovina je neprávem neuznána. Tito lidé podle obecných směrnic IRO jsou v Německu posíláni do německých táborů pod správou Němců (většinou Sudeťáků). Před vánočními svátky zbylo v záchytném čs. táboře v Řezně 264 čs. státních občanů, kterým nebyla přiznána ochrana IRO; z tohoto počtu podle podrobného šetření aspoň 60 % bylo neprávem neuznáno. Tito lidé, ačkoli se všichni odvolali, měli být 3. ledna posláni do německého tábora přímo na čs. hranicích ve Furth im Walde. V poslední chvíli ostrými intervencemi se podařilo tento odsun zmařit, přesto však dodnes jsou tito naši občané, mezi nimi mnoho nesporných politických uprchlíků, v německém táboře ve stuttgartské oblasti a jejich další osud je nejistý. Není pak divu, že jen z řezenského tábora se v časovém úseku šesti týdnů vrátilo do ČSR šedesát dva osob.

Imigrační škody, vznikající našim uprchlíkům v podstatě z nejasné a nepevné pozice v IRO, jsou rovněž rozsáhlé. Všechny národnosti, o které IRO pečuje, mají v příslušných shromažďovacích střediscích, imigračních komisích apod. své zástupce, kteří přirozeně přejí svým a poškozují naše uprchlíky, kteří chtějí nebo už mohou imigrovat. Právě proto, poněvadž IRO ví, že nemáme vlivného zastání ani v Ženevě, ani ve Washingtonu či v Londýně, nastrkuje naše uprchlíky všude tam, kde je nějaká nepříjemnost. Nejednou se stalo, že naši uprchlíci byli pětkrát vyškrtnuti ze zámořských transportů, do nichž už byli po nesčetných zkoumáních zařazeni. – Také skutečnost, že nemáme centrálně vedené a mezinárodně uznané pomocné organizace, podlamuje všechny imigrační akce, zejména do těch zemí, které vyžadují záruční listiny, finanční podporu či jen pracovní zajištění pro imigranty.

Sociální škody rovněž jsou značné. Jak jsem už řekl, bez hmotné podpory je život v táborech opravdu jen živořením. Tato podpora nesmí však být jako dosud náhodná, nýbrž organizovaná, připravená, plánovaná na měsíce dopředu a hlavně stálá a plynulá. Potřeby v táborech se od týdne k týdnu mění a k těmto změnám se musí včas přihlížet. Je také třeba, aby odbočky pomocných výborů měly v zóně jisté zásoby potravin a šatstva pro naléhavé a nepředvídané případy.

4. K náp[?ravě v této] nesusnadné situaci [jedno nečitelné slovo] to, že je třeba co nejdříve:

a) dohodnout se na jednotné zahraniční reprezentaci, která by naše požadavky a naše nesnáze tlumočila ve Washingtonu a v Ženevě a jež by sloučila všechny dosavadní pomocné sociální organizace v jednu, která by pak měla na starosti sociální stránku emigrace a uzavřela by řádnou smlouvu s IRO v Ženevě jako voluntary agency.

b) Vytvořit zvláštní sociální komisi z představitelů všech čs. politických složek v zahraničí, které se k této práci hlásí, pro případ, že k politické dohodě vbrzku nedojde. Tato komise by rovněž sloučila dosavadní organizace v jednu a uzavřela smlouvu s IRO.

c) Jmenovat dva řádně placené úředníky, nejlépe Američany českého či slovenského původu, kteří by vedli záležitosti čs. uprchlíků v Německu a v Itálii. Zkušenosti ukázaly, že jenom řádně placení úředníci, nezávislí existenčně a se všemi právy a možnostmi příslušníků okupační mocnosti, mohou úspěšně pracovat, intervenovat atd.

d) Odlišit organizačně i finančně práci sociální od úsilí politického a stranického. Smlouva s IRO předpokládá závazek, že charitativní organizace je přísně nepolitická a že vládne dostatečnými finančními prostředky, určenými jen k sociálně pomocné činnosti.

Závěrem poznamenávám, že podle mého pozorování naše dnešní labilní postavení v IRO a z toho vyplývající nesnáze a nedostatky se obecně kladou za vinu ministrům a poslancům Třetí republiky a vytýká se jim ve všech táborech, že mnozí z nich neprojevili ani zájem, ani dostatečnou iniciativu. Nechají-li se věci dále tak, jak jsou, bude to opravdu těžká odpovědnost. Mám za to, že i tyto naléhavé sociální otázky prokazují, jak nutně potřebujeme jednotné zahraniční reprezentace a domnívám se, že při nových poradách o jejím vytvoření i tento vážný sociální problém desetitisíců našich občanů by měl být uvážěn.

S přátelským pozdravem

Váš Pavel Tigrid

(Pavel Tigrid)

Ve Frankfurtu, 7. ledna 1949.

Centrum pro československá exilová studia, Olomouc. Rada svobodného Československa, f. 560. Strojopis.

Dokumenty

Nesmíme mlčet

Výzva z jara 1969

Karel Bartošek

Jako člověk se smyslem pro ironii dějin bych tuto poznámku nazval „Nesmím mlčet“. Následující dokument, nazvaný „Nesmíme mlčet“ a pocházející z jara 1969, nefiguruje totiž v žádné dosavadní publikaci o opozičních činnostech za bohubilé „normalizace“, ať už jde o studie či soubory dokumentů. Náčelník ruzyňské vyšetřovací správy, podplukovník z Ostravy či Ostravska, na jehož jméno si teď nevzpomínám, dokument a akci kolem něj označil za dosud „největší letákovou akci“. Bylo to při výslechu někdy v květnu 1972, kdy jsem v Ruzyni pobýval (od 31. ledna) a kdy ten podplukovník podezíral z organizování „Nesmíme mlčet“ kolegu z Historického ústavu ČSAV Jana Tesaře, tehdy taky vězněného. Hrdě jsem se tehdy k celé akci hlásil.

Nevím, zda podplukovník řečmi o „největší letákové akci“ nemystifikoval. Dá se to však zjistit. A mělo by se tak stát, chceme-li zmapovat „nekapitulantské postoje v československé společnosti“, jak zní v podtitulu jedné publikace.

V roce 1996 prohlašuji, že jsem autorem tohoto letáku a hlavním organizátorem „akce“. Ve svém osobním archivu jsem našel:

1. Originál výzvy psaný na stroji, s redakčními úpravami kamaráda Jiřího Čutky, tehdy vedoucího sekretariátu předsedy České národní rady Čestmíra Císaře, a průklep, do něhož jsou tyto úpravy spolu s dalšími zaneseny, a to vše psané mou rukou.

2. Text s titulem „Nesmíme mlčet“, v němž jsou malé úpravy psané mou rukou a na jehož rubu jsou vlastnoruční podpisy osmnácti přátel a známých, jimž jsem text dal podepsat individuálně.

3. Dva různé exempláře rozmnoženého letáku, první má dvě strany, druhý jeden a půl strany. Na každém je ne osmnáct, ale dvaadvacet jmen; na druhém, jehož text zde uvádím, je větší počet závodních výborů ROH, které leták podepsaly.

Pokud mě paměť neklame, rozeslali jsme desítky, možná dvě tři stovky letáků na adresy závodních výborů ROH či podnikových rad pracujících s výzvou, aby souhlas oznamovaly hlavně České národní radě – chtěli jsme tak, prostřednictvím muže na

místě, Jiřího Čutky, ověřit, jaký ohlas letáková akce má. Leták jsme rozesílali z redakce týdeníku *Reportér*, kde měli adresář závodních výborů a podnikových rad; pracoval jsem tehdy na psaní adres a lepení známek s redaktorkou Annou Tučkovou a snad ještě dalšími. Víím určitě, že jsem část známek koupil, s ironickým výrokem „takhle teď platím stranické příspěvky“, neb jsem z KSČ v únoru 1969 vystoupil.

Proč jsem činil, co jsem činil? Dnes už přesně nevím. Do rozboru textu se mi teď nechce, nad některými větami, jednou či dvěma?, se mohu trochu usmívat („zatčený socialisticky angažovaný člověk“). V každém případě jsem měl tehdy vztek, co ti vládcí s námi dělají.

Za pomoci laskavých archivářů z Archivu ministerstva vnitra jsem zjistil, že leták byl rozšiřován před 20. květnem 1969. Zpravodajská informace č. 79, datovaná 22. května a vydaná Federální správou zpravodajské služby, říká: „Dne 20. května byl zjištěn v tušimické elektrárně (na rozmnoženém exempláři je Podnikový výbor ROH této elektrárny podepsaný) leták s nadpisem ‘Nesmíme mlčet’. V letáku je vyslovován nesouhlas se zastavením některých týdeníků a měsíčníků. Občané jsou vyzýváni, aby k těmto zásahům nemlčeli. Dále je vysloven požadavek, aby zákonodárné orgány proti této praxi zasáhli [pravopis respektují] a volali k zodpovědnosti vládu a úřady, které tyto zákazy vydávají.“

Ve Zpravodajské informaci č. 1 z 28. května 1969 se sděluje, že leták došel na poštovní úřad Praha 025. Konfident a redaktori zpravodajské informace shrnují, že je „zaměřený proti opatřením v čs. tisku. Leták vyzývá občany ČSSR, aby k těmto zásahům nemlčeli. Na letáku jsou podepsány: pražský studentský parlament, závodní výbory šesti velkých elektráren v ČSSR [tedy včetně Tušimic] a kolektiv divadla S. K. NEUMANNA. Z jednotlivců podepsali leták historik K. BARTOŠ [zase nemám štěstí, neb zkracují mé příjmení], malíř J. HEGGER [správně Hegr], student L. HOLEČEK a spisovatel I. KLÍMA.“

V archivech se určitě najdou další informace.

Praha 1996

[Text letáku]

Nesmíme mlčet

Během posledního měsíce bylo v Československu zastaveno (výnosem Úřadu pro tisk a informace nebo nátlakem na vydavatele) 5 týdeníků a měsíčníků – časopisy *Politika*, *Zitřek*, *Studentské listy*, *Listy*, *Reportér*, *Plamen*, *Svět v obrazech*, *Literární život* a *MY 69*. Některým z nich byla zrušena registrace, jiné byly zastaveny „dočasně“. Je to úder proti socialistickému tisku, který nemá v našich dějinách obdoby, když nechceme srovnávat s obdobím po Mnichovu a 15. březnu 1939, a který má jen málo obdob ve světové historii; poslední zásahy Novotného režimu proti tisku se ve srovnání s ním zdají nicotné. Zastavené časopisy vycházely celkově v nákladu téměř 1 milionu výtisků. I to svědčí o hloubce a šíři vedeného úderu. Další zákroky se připravují – „napomenutími“ a „důtkami“, které uděluje Úřad pro tisk a informace. Jiné časopisy, např. *deník Práce* nebo *Nová Svoboda*, nemají být tím, čím byly, neboť jejich šéfredaktori a někteří redaktori byli donuceni k demisím.

Myslíme, že k tomuto zásahu nelze mlčet. Jinak mohou přijít zítra další proti nakladatelstvím, divadlům, filmům, pozitivní proti svobodnému vyjadřování na schůzích nejruznějších organizací a pak první „zákonně“ zatčený socialisticky angažovaný člověk. Co bývá potom, už všichni dobře víme.

Nesmíme mlčet, protože bychom jinak pohřbili naše závazky a předsevzetí, formulovaná a vyhlášovaná v nedávné době, poté, kdy jsme poznali skutky a metody bývalého byrokraticko-policejního režimu. Víme, k jakým důsledkům pro morálku národa i každého jednotlivce vedou zrady vlastního svědomí.

Nesmíme mlčet, jestliže jsme pochopili, že zákroky namířené proti socialisticky angažovanému tisku jsou zákroky proti všem socialisticky angažovaným lidem v naší zemi, proti přemýšlejícím dělníkům, technikům, lidem pracujícím v továrnách, na polích nebo v kancelářích a školách.

Vyjadřujeme solidaritu pronásledovaným časopisům a protestujeme proti postupu otvírajícímu cestu nezákonným represím, nejen vůči tisku. Žádáme, aby naše zákonodárné orgány okamžitě projednaly současný stav a volaly k odpovědnosti vládu a úřady, které porušují a svévolně vykládají naše zákony a vlastní programová prohlášení.

Vyzýváme vás, všechny ty, kterým jde o skutečný klid, tolik potřebný pro tvůrčí a poctivou práci pro naši zemi, abyste se připojili – podpisy či stanovisky přijatými na vašich shromážděních – k našemu prohlášení a dali to na vědomí našim zákonodárům a výkonným orgánům, Národnímu shromáždění, České národní radě, vládám.

Nesmíme mlčet, nechceme-li vydat naši zemi zcela těm, kteří si dnes opravdu zahrávají s budoucností socialismu v Československu.

NESMÍME MLČET, chceme-li se nazývat lidmi.

Mezi prvními tuto výzvu podepsali:

ZV ROH Elektrárna Prunéřov	I. Klíma – spisovatel
ZV ROH Výstavba energetických závodů, elektrárny Ledvice	S. Kohout – předseda ZV ROH Elektrárna Tisová
ZV ROH Výstavba energetických závodů, elektrárny Počeradý	R. Lukeš – architekt
ZV ROH Elektrárna Ervěnice	P. Minařík – dělník
ZV ROH Elektrárna Komořany	J. Ort-Šnep – kameraman
Podnikový výbor ROH Elektrárna Tušimice	L. Pacovský – tajemník ČeFiTes
ZV ROH ČKD Naftové motory Praha	J. Papoušek – filmový režisér
Pražský studentský parlament	J. Pittermann – novinář
Divadlo S. K. Neumanna (35 podpisů)	P. Pithart – právník
K. Bartošek – historik	E. Pluhař – redaktor
A. Blažek – student	R. Slánský – technik
R. Budínová – ekonomka	J. Smolanová – studentka
L. Holeček – student	L. Sochor – filozof
J. Hegr – malíř	F. Šamalík – právník
V. Jiránek – karikaturista	J. Tesař – historik
	O. Váňa – redaktor

Diskuse

Opozice v exilové sociální demokracii

Nad knihou Radomíra Luži

Karel Hrubý

Působení československých politických stran v exilu mezi léty 1948 a 1989 je zatím popsáno jen kuse a čeká na své odborné zpracování. Výjimku tvoří exilová Československá sociální demokracie, jejíž zahraniční činnost je zmapována hned několika publikacemi a dokumentována obsáhlým archivem uloženým v Československém dokumentačním středisku v Praze. Tam jsou také deponovány časopisy *Demokracie a socialismus* (redaktor Václav Holub), *Právo lidu* (1978–1989, redaktor Jiří Loewy) a *PÓL* (po listopadu 1989, redaktor Jiří Loewy), v nichž se rovněž odráží činnost strany a její myšlenkový vývoj.

Už v roce 1958 vydal Ústřední výkonný výbor Československé sociální demokracie v exilu v Londýně u příležitosti osmdesátého výročí založení strany sborník,¹ který zachycuje působení sociálních demokratů v exilu za druhé světové války (autoři Václav Holub a Václav Majer), pokračuje pak obtížným zápasem s fierlingerovskou linií v letech 1945 až 1947, únorovými událostmi a nakonec líčí ustavení Ústředního výkonného výboru v exilu v dubnu 1948 a jeho činnost v mezinárodním socialistickém hnutí (Vilém Bernard).

O dvacet let později, v roce stého výročí založení strany, vyšel německy další sborník,² jehož smyslem bylo informovat západoevropské sociálnědemokratické a socialistické strany o československém problému. Vedle historického přehledu, jehož autory byli Čestmír Ješina, Radomír Luža, Jiří Horák a Vilém Bernard, se sborník zabýval některými problémovými okruhy z hlediska zkušeností československé sociální demokracie, jako vztahem hospodářství a politiky (Jaroslav Krejčí), postavením

---

MOKRÝ, Adolf (ed.): *Osmdesát let československé sociální demokracie 1878–1958*. Londýn 1958, 230 s.

2 KREJČÍ, Jaroslav (ed.): *Sozialdemokratie und Systemwandel: Hundert Jahre tschechoslowakische Erfahrung*. Berlin – Bonn, Dietz-Verlag 1978, 250 s.

občana ve státě a společnosti (Milan Hauner), situací odborů (Paul Barton – pseudonym Jiřího Veltruského – a Miroslav Tuček), rozdíly mezi reformisty a radikály (Karel Hrubý), vztahem sociálních demokratů k nacionalismu (Johann Wolfgang Brügel a Karel Hrubý), vztahem k Marxovi a ke státnímu kapitalismu (Václav Holešovský). Shrnující slovo napsal vydavatel Jaroslav Krejčí.

Třetí sborník, věnovaný přehledu činnosti sociální demokracie v exilu, vyšel po pádu komunismu už v Praze.³ Ve čtyřech kapitolách je tu zachycena exilová práce za druhé světové války i léta po ní (kapitola 1), cesta strany v prvním dvacetiletí exilu 1948 až 1968 (kapitola 2), oživení spojené s příchodem nové exilové vlny po srpnu 1968 a činnost strany do listopadu 1989 (kapitola 3) a věnuje se i problematice přesahující časovou hranici exilu (kapitola 4). Autory sborníku jsou Václav Holub, Karel Hrubý, Jaroslav Krejčí, Jiří Loewy a Jaroslav Zběhlík. Vydání zajistili svými finančními příspěvky členky a členové exilové strany.

I další sborník je časově spojen s výročím strany – tentokrátě stodvacátým.⁴ Historii strany v exilu je tu věnována stať Radomíra Luži „Českoslovenští sociální demokraté v zahraničí 1948–1989“ (s. 33–66). Tuto stať pak Luža rozpracoval v samostatné publikaci, kterou vydalo s podporou Grantové agentury ČR Československé dokumentační středisko jako první svazek ediční řady Dokumentace československého exilu 1948–1989.⁵ Touto poslední publikací se tu chci zabývat podrobněji.

Autor přebírá z dřívějších publikací strany mnohé údaje, jejich text obsáhle parafrázuje, přidává k tomu však vlastní komentáře, které mají osoby i události ukázat ve světle jeho osobního hodnocení. To, zdá se, je také hlavní poselství knihy: zatímco ostatní straniční pracovníci dělali věci nedostatečně, jeho osobní aktivity byly založeny na správné analýze situace a měly jak mezinárodněpoliticky, tak i pro zápas domova daleko větší dosah. Tím je dána i optika vidění událostí a osob, která nepostrádá rysy subjektivního přeceňování. Je jistě třeba tolerovat, jestliže svědkové dějů souvisejících s činností určité politické organizace podávají poněkud odlišná, či dokonce protichůdná svědectví. K diferencím dochází tím spíše, vycházejí-li nejen z různých pramenů, ale i z jiného úhlu, z něhož události pozorují. Je nutné vzít v úvahu i odlišnost povah a zájmů referujících svědků, kteří do strohých dat často vplétají i mnoho osobního koloritu, osobního vidění. To se týká i Lužovy knihy. Jistě najde nejen své důvěřivé čtenáře, ale i kritiky a oponenty, kteří určité její pasáže a tvrzení zrelativizují či zpochybní.

3 HRUBÝ, Karel (ed.): *Léta mimo domov: K historii Československé sociální demokracie v exilu*. Praha, E. Grégr 1996, 238 s.

4 KLABAN, Slavomír (ed.): *Česká strana sociálně demokratická: Sborník ke 120. výročí založení strany*. Praha, JOB Publishing, s. r. o. 1998, 145 s.

5 LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie: Kapitoly z let exilu 1948–1989*. Praha – Brno, Československé dokumentační středisko – Doplněk 2001, 357 s. Publikace obsahuje dvoustránkovou informaci Viléma Prečana o ediční řadě Dokumentace československého exilu 1948–1989.

„Nastupující kádry strany“

Autor se narodil od starších publikací podrobněji rozepisuje zejména o sociálně-demokratické mládeži, organizované v Ústřední komisi mládeže, jejímž místopředsedou byl Luža zvolen na brněnském sjezdu v listopadu 1947. V exilu se stal jejím předsedou a spolu s Josefem Jonášem a Jiřím Horákem vyvíjeli politickou a propagační činnost v rámci Mezinárodního svazu socialistické mládeže (*International Union of Socialist Youth – IUSY*). Jonáš v letech 1954 až 1958 zastupoval mladé československé sociální demokraty v byru této instituce, která byla přidruženou organizací Socialistické internacionály. Na počátku šedesátých let navštívili Horák a později i Luža Asii, kde navázali přátelství s tamními socialisty. Jejich práce byla usnadněna tím, že v tomto období studené války poskytovaly Spojené státy vysoké subvence na podporu demokratických sil v Evropě; Výbor pro svobodnou Evropu hradil výdaje delegátů exilových stran, z nichž mohla v některých případech profitovat i Ústřední komise mládeže.⁶ Bohužel se z autorova podání nedozvídáme, čeho českoslovenští delegáti v asijských zemích politicky dosáhli ani kdy a proč jejich činnost v IUSY skončila. Ačkoli autor o tom mohl podat jistě bezprostřední informaci, jsme odkázáni na záznam tehdejšího generálního tajemníka exilové strany Václava Holuba, který na jiném místě píše, že k tomu došlo kvůli sílící levicové až prosovětské orientaci zástupců mládeže z asijských, jihoamerických a afrických zemí i ze zemí Středního východu.⁷ Tím byla prakticky činnost československých zástupců na tomto poli ukončena.⁷ Mládežnickí reprezentanti se pak věnovali převážně vnitrostranickému zápasu se „starými“ funkcionáři. Tak vznikla opoziční skupina, která vedení nijak neulehčovala práci.⁸

Luža označuje skupinu svých mladých přátel jako „reformní křídlo“ sociální demokracie kolem Eduarda Táborského, Luži, Horáka a dalších.⁹ Dává tak své skupině název, který ona sama v minulosti nikdy nepoužívala – spíše než „reformní“ jí náleží adjektivum „opoziční“. O jaký druh reformy šlo, se z publikace nedozvídáme. Zato se uvádějí důvody opozičního postoje mladých k vedení strany.

Jedním z nich, a snad nejsilnějším, byla nespokojenost s tím, že vedení strany v exilu zůstalo v rukou lidí, kteří měli důležité politické funkce už v letech 1945 až 1948: „Mladí se nemínili spokojit ve straně s podružnou úlohou.“¹⁰ Jako členové Mezinárodního svazu socialistické mládeže se Luža a jeho mladí přátelé již od roku 1946

6 *Tamtéž*, s. 96.

7 HOLUB, Václav: Organisaace zápasu. In: HRUBÝ, K. (ed.): *Léta mimo domov*, s. 38.

8 Ve svých memoárech píše Holub o této skupince mezi mladými: „K aktivním členům sociální demokracie patřili z mladých také Jiří Horák a Radomír Luža. Bohužel šli často jen po své vlastní linii a často odmítali ke škodě strany solidarizovat se s jejím vedením. Také našim nástupcům v sedmdesátých a osmdesátých letech působili řadu těžkostí, takže sjezd strany v Curychu je do žádné funkce už nezvolil.“ (HOLUB, Václav: *Vítězství i prohry: Život na pozadí 20. století*. Vimperk, vl. nákl. 1997, s. 214–215.)

9 LUŽA, R.: *Československá sociální demokracie*, s. 49.

10 *Tamtéž*, s. 32.

považovali za „nastupující kádry strany“.¹¹ V dopisu Františku Němcovi z 3. června 1955 to formuluje Luža slovy: „Jsme totiž naprosto pevně přesvědčeni, že my máme pravdu, že vývoj půjde tou cestou, kterou předvídáme, a že v historickém smyslu my jsme poslední nadějí strany.“¹² Mezi kruhem kolem Ústřední komise mládeže, vedené Lužou, a londýnským ústředním výkonným výborem strany došlo proto „k neodvratné konfrontaci“.

„Mladí reformátoři“ zdůvodňovali svůj nárok na vedení kromě jiného i tím, že poválečné vedení sociální demokracie „chytrácky manévrovalo v mezistranickém zákuhách a podle potřeby se i paktovalo s komunisty“;¹³ podílelo se také na vládě Národní fronty jako stranickém systému, který pomohl komunistům k moci. „Únor nebyl nevyhnutelný,“ pointuje Luža svou kritiku předúnorových funkcionářů strany, aniž naznačuje, jakou alternativu k členství v Národní frontě za dané situace považoval za reálnou.

Lužovi přátelé uplatňovali později svůj „trvalý“ mandát na vedení i proti těm sociálním demokratům, kteří přišli do exilu až po srpnu 1968. Mnozí z nich měli za sebou zápas s komunisty před únorem 1948 i po něm, za který byli v první polovině padesátých let odsuzováni k dlouholetým žalářům.¹⁴ Někteří se aktivně zúčastnili i pokusu o obnovu strany v roce 1968. Po příchodu do exilu se zapojili do práce strany a byli zvoleni do ústředního výkonného výboru a někteří i do jejího vedení. Luža, který byl v opozici ke starému vedení, kritizoval nyní zastoupení „nových“ v čelných grémiích strany. Když sám po curyšském sjezdu ztratil funkci v ústředním výkonném výboru i v představenstvu, uplatňoval nadále svůj mandát z měsíců před únorem a stěžoval si na to svým domácím přátelům. Břetislav Nedbálek – Luža se o něm v poznámce pod čarou zmiňuje, že byl agentem Státní bezpečnosti pod krycím jménem „Horník“¹⁵ –, který působil jako jeho spojka, zejména na někdejší fierlingerovce, přivezl proto v květnu 1984 do Vídně text dokumentu, v němž se exilovým sociálním demokratům naléhavě sdělovalo, že domácí sociální demokraté (tj. někdejší fierlingerovci – Jiří Hájek, který vzkaz formuloval, Stanislav Pošusta a jiní spolu s Lužovým přítelem Nedbálkem) se opírají hlavně o „soudruhy z řad členů

11 *Tamtéž*, s. 94.

12 *Tamtéž*, s. 76.

13 *Tamtéž*, s. 32.

14 Ideologicky zásah proti bývalým druhům ve straně odůvodnil v roce 1954 ministr komunistické vlády Jiří Hájek v knize *Zhoubná úloha pravicových socialistů v ČSR* (Praha, SNPL 1954), v níž prohlásil sociální demokraty, kteří se nepodřídili komunistické diktatuře, za „zločince“, s nimiž „může hovořit národ a dělnická třída jen prostřednictvím bezpečnostních orgánů, prokurátorů a soudů“ (s. 168). Jiří Hájek se sice v pozdějších letech přiklonil k tzv. reformnímu křídlu KSČ, ale v roce 1968 se distancoval od pokusu obnovit sociální demokracii. Teprve po svém vyloučení z KSČ v posrpnových čistkách zaujal i on k lidským právům univerzálnější stanovisko, stal se spoluzakladatelem Charty 77 a jedním ze tří jejích prvních mluvčích. Teprve krátce před svou smrtí vyslovil politování, že tuto „hloupou knihu“ napsal. Neúplné seznamy sociálních demokratů odsouzených v 50. letech k tvrdým trestům lze najít jednak v publikaci K. Hrubého *Léta mimo domov* (s. 65–76), jednak ve sborníku J. Klabana *Česká strana sociálně demokratická* (s. 72–86).

15 LUŽA, R.: *Československá sociální demokracie*, s. 172, pozn. 238.

Ústřední komise mládeže československé sociální demokracie, které považujeme dnes za představitele strany jako přímé potomky otců, tvořících u nás československou sociální demokracii do roku 1948“.¹⁶ Jelikož Nedbálek udržoval osobní styk s Lužou při svých cestách do Vídně, není těžké vysvětlit si původ tohoto dokumentu, který měl vrátit Lužovi, Horákovi a Přemyslu Janýrovi vliv ve straně, jež je v roce 1983 na svém dvaadvacátém sjezdu v Curychu už nezvolila ani do ústředního výkonného výboru, ani do představenstva.

Odlíšná strategie

Není pochyby o tom, že cíl všech sociálních demokratů v exilu byl shodný: přispět k osvobození Československa a k obnově demokracie, suverenity a práva v něm. Jistě však byl mezi vedením strany a Lužovou opoziční skupinou rozdíl v pojetí zápasu o dosažení tohoto cíle. V souhlasu se stanoviskem Socialistické internacionály nebylo vedení strany ochotno navázat dialog s komunistickým režimem a vyjednávat s ním o nějakých částečných „ústupcích“, které by na druhé straně musely být vyváženy také ústupky Západu. I Výbor pro svobodné Československo, v němž po rozkolu v Radě svobodného Československa pracoval také předseda strany Václav Majer, varoval Lužův kroužek před jakoukoli spoluprací s komunisty. V jeho prohlášení se říká: „Úkolem politického exilu není omývat komunisty a komunismus a vzbuzovat dojem, jako by komunismus byl způsobilý vývoje od nelidské despotie k demokratické soustavě.“¹⁷ To se mělo brzy potvrdit sovětským zásahem v Maďarsku v roce 1956 i o dvanáct let později v Československu. Také pozdější vedení strany zvolené v červnu 1989 na třiadvacátém sjezdu v Heidelbergu trvalo na této nekompromisní linii. V prohlášení tohoto sjezdu se zdůrazňuje: „Náš cíl je pluralitní demokracie – dílčí reformy nám nestačí.“¹⁸

Naproti tomu Lužův „reformní“ směr se chtěl orientovat na „rozkládání totalitních režimů cestou podpory reformních živlů uvnitř komunistických stran“¹⁹ a později (1963) na jednání s komunisty o jakémsi kompromisu, který by umožnil návrat k politické situaci roku 1945.²⁰ Ještě v letech 1988 a 1989 navrhoval Luža „národní koalici“ demokratických stran s KSČ. V tom byl zřejmě blíže reformním komunistům než autentickým domácím sociálním demokratům, kteří naopak spoluprací s „hrobaři strany“ Hájkem, Pošustou a spol. i s „obrozenými“ komunisty během totality i po listopadu 1989 odmítali.²¹

16 *Tamtéž*, s. 178.

17 *Tamtéž*, s. 91.

18 *Právo lidu*, roč. 92, č. 3 (1989), s. 6.

19 LUŽA, R.: *Československá sociální demokracie*, s. 98 n.

20 *Tamtéž*, s. 26.

21 *Tamtéž*, s. 208. Bylo třeba ještě času a volebního neúspěchu v roce 1990, než předseda Jirí Horák vyjednal – bez schválení následným 25. sjezdem – „integraci“ komunistů z Obrody do ČSSD. Do sociální demokracie však přešly jen necelé dvě stovky někdejších reformních komunistů; přesto se jim dostalo nadměrného zastoupení ve vedoucích grémiích strany (člen zastupitelstva Obrody

Rada svobodného Československa

Tematické obohacení přináší kniha také v kapitole týkající se rozporů v Radě svobodného Československa v padesátých letech. Autor se vydatně podílel na práci této instituce, a mohl tedy vydat cenné svědectví. I tady se však bohužel nechává strhnout k vykreslení zidealizovaného autoportrétu na úkor objektivního svědectví o práci této organizace. Jeho vylíčení krize v Radě svobodného Československa je opřeno převážně o vlastní dokumentaci (Archiv Radomíra Luži, uložený v Hoover Institution Archives při Stanfordské univerzitě) a odráží zřetelně jeho osobní sympatie či antipatie k vedoucím osobnostem rady. Jeho výpověď bude proto třeba konfrontovat s jinými prameny. V tom čeká Československé dokumentační středisko v Praze naléhavý úkol: zpracovat i další prameny k historii rady – jedním z nich je i korespondence mezi vedoucími sociálními demokraty v záležitostech rady a vztazích mezi jejími hlavními představiteli, která je součástí archivu Československé sociální demokracie v exilu, uloženého v regálech dokumentačního střediska.

Lužova kritika mířila i na složení rady, v níž zastoupení strany vedl předseda exilové sociální demokracie Václav Majer, jímž se „mladí reformátoři“ cítili zřejmě neprávem zatlačováni do pozadí. Ačkoli právě Majer jako člen představenstva strany i jako člen poválečných vlád byl nekompromisním odpůrcem Fierlingerovy prokomunistické linie a jako jediný ze sociálnědemokratických ministrů tlačil v únorové krizi na to, aby i sociální demokraté rezignovali a izolovali tak komunistickou stranu, neváhal se Luža a jeho přátelé, kritizující předúnorové funkcionáře za jejich účast ve vládě Národní fronty,²² postavit proti němu na stranu Petra Zenkla a Huberta Ripky, když v lednu 1951 došlo v radě k rozkolu. Třebaže se Zenklova národně-socialistická strana rovněž podílela na vládě Národní fronty, Luža tentokrát paradoxně své výhrady proti Zenklovi neopakoval.

Na zpravodajské stezce

Pozoruhodnější než opoziční politická činnost a zapojení v mezinárodním hnutí mládeže byla Lužova (mimostranická) angažovanost v aktivitách zpravodajské povahy a v pokusech o mezinárodněpolitické prostředkování. Jeho vystupování na tomto poli mělo spíše individuální charakter, „mladí reformisté“ většinou involvováni nebyli. I tady převažovalo přeceňování v odhadu situace i vlastních možností, takže jeho záměry, svou povahou jistě spektakulární, končily většinou nezdarem. Už první takovýto pokus – dopravit těžce nemocného prezidenta Edvarda Beneše v polovině roku 1948 za pomoci francouzských vojenských úřadů a s údajným souhlasem francouz-

a poslanec Federálního shromáždění Jozef Wagner byl dokonce na sjezdu v roce 1991 zvolen generálním tajemníkem ČSSD) a v Masarykově dělnické akademii. Viz HRUBÝ, Karel: Kusý portrét Obrody. In: *Listy*, roč. 27, č. 6 (1997), s. 41–45.

22 LUŽA, R.: *Československá sociální demokracie*, s. 32.

ských vládních míst do exilu – byl pro vážný zdravotní stav Benešův neuskutečnitelný a muselo se od jeho provedení ustoupit.²³

Luža, který se v exilu stal členem Československé zpravodajské služby generála Sergeje Ingra, byl zařazen do ofenzivní sekce francouzské větve, přidružené k úřadu předsednictva francouzské vlády. Měl za úkol provádět akce proti komunistickému režimu na domácí půdě.²⁴ To mu umožnilo kontaktovat se i s agentem StB Emilem Synkem, o němž se domníval, že představuje jeden z politických kanálů sovětské KGB a KSČ se Západem. Luža mu na šestihodinové schůzce v Paříži v listopadu 1963 předložil návrh, aby se ve Vídni konalo zcela neformální a neoficiální setkání či kolokvium mezi významnými členy KSČ a československého politického exilu. O tomto jednání se Synkem měl být zpraven tajemník ÚV KSČ Vladimír Koucký, který o něm měl předat zprávu politbyru. Z Lužova líčení vyplývá, že mělo jít o událost mezinárodního významu, protože setkání se mělo konat jen za předpokladu plného souhlasu Státního departementu, Foreign Office a Quai d'Orsay – Synek se Lužovi svěřil, že s ním hovoří dokonce i se souhlasem Moskvy. Předmětem jednání měl být Lužův návrh „návratu k politické situaci roku 1945“. Rakouští vládní činitelé slíbili poskytnout akci politickou a finanční záštitu a nabídli Lužovi, že mu okamžitě zařídí rozhovor s americkým velvyslancem, s Brity a Francouzi. Nakonec z celého podniku nic nebylo – Luža to vysvětluje tím, že „Kennedyho smrtí se akce zřejmě dostala do slepé uličky“.²⁵ Plauzibilnějším vysvětlením patrně bude, že návrh sám byl slepou uličkou dříve, než byl agentovi StB (a snad i KGB?) předložen. Autor se bohužel nezmiňuje o tom, jak se k jeho iniciativě postavili představitelé československého politického exilu, jimž toto jednání s KSČ chtěl připravit, a také neuvádí, koho z nich považoval za ochotného takového jednání s vládnoucími komunisty se zúčastnit. Nezamýšlí se ani nad tím, komu by v tehdejší situaci takové „narovnání“ mezi exilem a KSČ vlastně pomohlo a jak by se k tomu stavěl tehdy Sovětský svaz; okupace, kterou Sověti odpověděli na pokus o mnohem mírnější reformu komunistického režimu v Československu v roce 1968, svědčí spíše o tom, že autor podléhal mnohým iluzím, jestliže posilovaly jeho sebestylizaci do figury většího významu, než ve skutečnosti měl.

Luža se zmiňuje o houfech agentů, kteří byli na něho Státní bezpečností „nasazeni“ a kteří dokonce uvažovali o tom, že ho unesou nazpět do Československa jako předtím Bohumila Laušmana.²⁶ Mluví také o lidech, kteří z pověření Prahy měli jako její agenti podávat zprávy o činnosti sociální demokracie.²⁷ Kupodivu nemluví podrobněji o svých stycích s agentem StB, historikem Josefem Hodicem,²⁸ s nímž se ve Vídni stý

23 *Tamtéž*, s. 20.

24 *Tamtéž*, s. 22.

25 *Tamtéž*, s. 26–27.

26 *Tamtéž*, s. 104 (akce „Louka“).

27 *Tamtéž*, s. 66–67; s. 168–174.

28 Na straně 169 své knihy se jen půlvětou zmiňuje o tom, že z chování Hodice vyvodil podezření, že hlavní agent StB působící v řadách ČSSD sídlí v SRN. O frekvenci a povaze svých styků s Hodicem nic neříká.

kal do doby, než se Hodic z obavy před odhalením vrátil počátkem osmdesátých let do Prahy. Povaha Hodicovy práce a jeho kontakty s exilovými činiteli zajímaly rakouskou prokuraturu, která požádala o spolupráci i generální prokuraturu ve Švýcarsku, aby v sídle exilové sociální demokracie zjistila, jaké důvěrné zprávy mohl Hodic od Luži získat. Odpověď dotázaných exilových funkcionářů ve Švýcarsku byla jednoznačná: exilová strana pracuje otevřeně, o své činnosti informuje jak ústřední výkonný výbor, tak své členstvo i veřejnost (mimo jiné zprávami ve svém časopisu *Právo lidu*), takže žádný z členů jejího vedení nemůže vyrazit nějaká závažná „tajemství“. Nicméně Luža na taková tajemství tehdy stále ještě věřil, takže se mohl domnívat, že Praha se přes tyto agenturní kanály může dozvídat něco, co vedoucí grémia strany „zatajovala“. I v tom, jako ostatně v mnoha jiných ohledech,²⁹ se autor nechává vést především svými domněnkami.

K „historickému kompromisu“

Autor se také jen „mimoходом“ zmiňuje o akci, které původně přiřítal veliký význam. Jak je z dřívějších stránek zřejmé, pokoušel se Luža už v šedesátých letech i později o dorozumění s komunisty, aby je (také s pomocí mezinárodního tlaku) přiměl k jistému kompromisnímu řešení. O čtvrt století později se Lužovi a jeho kolegovi Zdeňku Sudovi z Pittsburské univerzity zdálo, že situace pro kompromis s československými komunisty je velmi příznivá. V Polsku a Maďarsku už vládnoucí strany pochopily, že komunismus jako systém je u konce, a snažily se postavit do čela demokratizačním procesům, které měly vyústit v pluralitní parlamentní a právní systém. Naproti tomu komunisté ve východním Německu a v Československu stále ještě věřili, že mohou pomocí nějaké „reformy“ zachránit svou vedoucí pozici ve státě a společnosti. Dvojice Luža–Suda se zamýšlela nad tím, jak by se za této pro komunistické režimy už ztracené situace (Gorbačov dal zřetelně najevo, že se Sovětský svaz tentokrát nehodlá vměšovat do záležitostí středo- a východoevropských satelitů) mělo odvíjet další dění v Československu. Počátkem roku 1989 konzultovali s řadou svých známých návrh memoranda na kompromis s komunisty; ten však narazil na kritiku oslovených a musel být přepracován. S konečnou verzí se pak oba profesori v červnu 1989 obrátili na univerzitní profesory českého a slovenského původu ve Spojených státech (byla mezi nimi i budoucí ministryně zahraničí Madeleine Albright-Korbelová) a požádali je, aby svým podpisem podpořili návrh memoranda adresovaného americkým činitelům. Podle jejich doporučení se měly Spojené státy snažit přesvědčit Moskvu, aby zavrhl srpnovou invazi do Československa a aby tlačila československé komunisty k uzavření „historického kompromisu“ s demokratickými silami a stranami. Na jeho základě měly být restaurovány demokratické politické síly, které by pak ve spolupráci s KSČ vytvořily Demokratickou národní koalici.³⁰ Tento návrh nemá

²⁹ Například při líčení případu agenta s krycím jménem „Erba“ (s. 168–174).

³⁰ Všechny verze memoranda s titulem *Plea for a historical compromise in Czechoslovakia* – od nejvstřícnějšího k nejrezervovanějšímu – jsou jistě v Archivu Radomíra Luži; autor těchto řádek

daleko ke koncepcím, které vypracovávali téměř současně reformní komunisté sdružení v Obrodě. Ti ještě necelé dva měsíce před definitivním zhroucením režimu pomýšleli na jakousi československou perestrojku a v dopise členům KSČ z 2. října 1989 navrhovali reformu systému, kterou „nelze uskutečňovat ani bez komunistů, ani proti nim. Tento proces nemůže probíhat mimo stranu. Cesta k demokracii není možná jakýmsi svržením dnešní moci a převzetím moci opozicí.“³¹ To bylo zřejmě i stanovisko Lužova a Sudova návrhu „historického kompromisu“. Naštěstí však výhrady oslovených osobností způsobily zdržení v definitivní formulaci, takže konečný, už značně oslabený text memoranda byl uveřejněn až 18. října 1989, „kdy ho spád událostí už předběhl“, jak poznamenává autor.³² Tímto návrhem memoranda v roce rapidně postupujícího rozpadu sovětského a komunistického impéria³³ dokumentoval Luža zaměření svého „reformního směru“ na politiku dorozumění s komunisty, kterou naopak vedení exilové strany ve všech fázích vývoje nekompromisně odmítalo. „Reformnímu“ úsilí autora a jeho opoziční skupinky se tak dostalo namísto „historického kompromisu“ jednoznačného odmítnutí nejen ze strany demokratických sil v exilu, ale především od demokratických iniciativ doma, které tlačily komunisty k odevzdání moci a k odvolání nároku na „vedoucí úlohu KSČ“. Odtud je i pochopitelné, že autor,

---

má k dispozici jen poslední návrh z června 1989. Viz také článek profesora Ivana Svitáka, jednoho z těch, které Luža a Suda se svým návrhem memoranda oslovili, v *Právu lidu*, roč. 92, č. 4 (1989), s. 10, nazvaný „Pánové, naše páteře nejsou gumové!“, který končí slovy: „Dva čeští profesori v USA napsali trapné čtyřstránkové memorandum. Případnou odpověď na jejich iniciativu k sbírání podpisů – here they go again! – je říci jim, že: nebereme ohled na ‘legitimní zájmy’ SSSR; nechceme obrozovat Národní frontu; naše páteř není ke kompromisu dost ohebná. Chceme neutrální Československo, demokratickou revoluci, chceme svobodu navrátit se do Evropy.“

31 Otevřený dopis klubu Obroda členům KSČ, vyzývající k ideové a politické obrodě komunistické strany. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOKOŠKA, Stanislav (ed.): *Obroda: Klub za socialistickou představu. Dokumenty*. (Historia nova, sv. 8.) Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Maxdorf 1996, s. 146.

32 LUŽA, R.: *Československá sociální demokracie*, s. 191.

33 Narozdíl od Polska a Maďarska, kde komunistické strany v té době hledaly dorozumění s demokratickou opozicí, byli ovšem českoslovenští komunisté proti jakýmkoli ústupkům domácí i zahraniční opozici a trvali na svém monopolním pojetí „vedoucí role“ ve státě a společnosti. Ultrakonzervativní síly v čele s Milošem Jakešem sahaly naopak k násilným prostředkům proti opozičním silám, proti chartistům a studentům požadujícím obnovu občanských svobod a demokracie. Za těchto okolností nabízet „kompromisní řešení“, které by ponechávalo komunistické straně podíl na moci, bylo absurdní. Ve stejné době (29. června) totiž bylo odevzdáno Československé tiskové kanceláři prohlášení „Několik vět“, podepsané mnoha tisíci občanů Československa, několik měsíců už působilo Hnutí za občanskou svobodu, režim byl donucen propustit z vězení Václava Havla, Charta 77 spolu s jinými občanskými iniciativami získávala na politické váze, v Praze se schylovalo k hromadnému protestnímu pochodu proti sovětské okupaci – volání po „národní koalici“ s komunisty lze v té době považovat jen za projev skepse k domácí opozici a nevládní akt vůči demokratickým silám. Nicméně to dokresluje, jak silná byla autorova vazba na „kompromisní řešení“, které ho hnalo do trvalé opozice proti vedení exilové sociální demokracie, trvajícímu naopak na nekompromisní obnově demokratického a právního řádu v Československu.

který jindy čtenáře podrobně seznamuje se svými politickými známostmi, tuto snahu o kompromis s komunisty ještě v závěrečné fázi boje o obnovení suverenity, občanských svobod a demokratických institucí odbývá na necelé půlstránce.³⁴

Nerovné zrcadlo

Autor směšuje práci historika s osobním memoárovým líčením a v této konfuzní podobě posílá do světa zprávu o svých politických i jiných aktivitách a o vystupování své opoziční skupinky. Svádí ho to k takové selekci dokumentů (i událostí), které zvýrazňují pozitivní portrét autora a jeho přátel. Nepřesnost a neúplnost autorových sdělení snad nejlépe dokumentuje kapitola o vnitřním rozporu mezi dvěma vedoucími funkcionáři strany, předsedou Václavem Majerem a generálním tajemníkem Blažejem Vilímem, hned v prvních letech exilu.³⁵ Mezi oběma byly jisté neshody, hlavně pokud šlo o strategii boje s komunisty. Spor se však prudce vyhroutil, zejména poté, co Vilím byl obviněn z posílání (zřejmě úmyslně zavádějících) zpráv komunistům do Prahy a z přípravy povstání proti režimu v Československu v roce 1949. Zemská organizace ve Francii za Lužova předsednictví navrhla vyloučení Vilíma ze strany. Zdrženlivější ústřední výkonný výbor v Londýně však rozhodl zatím zbavit Vilíma jen funkce generálního tajemníka a člena představenstva. To Lužu neuspokojilo. Dopisem datovaným 15. června 1951 se obrací na nově zvoleného generálního tajemníka strany Václava Holuba, aby urgoval vyřízení návrhu francouzské zemské organizace z roku 1950, „aby totiž B. Vilím byl vyloučen ze strany pro podávání zpráv komunistům do Prahy“. V doušce dopisu píše doslova: „Návrh na vyloučení Vilíma podávám po náležité úvaze, jestliže se nic nepodnikne, tak všichni řeknou, no proč to děláte až teď? Samozřejmě, kdybys měl nějaké opravdu závažné důvody s tím posečkat, tak mi to sděl, a nedávej to ÚVV do mé odpovědi. Znáš lépe situaci než já, ale proč takového gaunera šetřit? Vždyť to je hrozné!“³⁶ Ve své knize Luža rozchodu Majera s Vilímem lituje: „Rozchod obou stranických předáků byl pro ČSSD neštěstím. Oba svými schopnostmi převyšovali většinu svých vrstevníků.“³⁷ Zamlčuje však, že k tomuto rozchodu dal sám rozhodující impulz. Ačkoli lze sotva pochybovat o tom, že kopie tohoto dokumentu je rovněž uložena v soukromém Archivu Radomíra Luži, svůj naléhavý dopis s drastickým odsudkem Blažeje Vilíma kupodivu vůbec nezmiňuje. Naopak později operuje stanovisky Vilímovými proti Majerovi a věčně vzpomíná Vilímova porozumění pro „mladé“. Je s podivem, že autor staví vše jen na dokumentaci svého osobního archivu a nepřihlédne například k archivu exilové strany ani k Archivu Blažeje Vilíma, který se nachází v Britské knihovně a ke studiu byl uvolněn už před několika lety.³⁸

34 Na straně 191 nahoře.

35 *Tamtéž*, s. 54–57.

36 Poslední věta dopisu připsána ručně. Dopis je uložen v Archivu Československé sociální demokracie v exilu.

37 LUŽA, R.: *Československá sociální demokracie*, s. 57.

38 Našel by tam např. pasáž ze zápisu schůze představenstva z 30.9.1949, kde se o přípravách

Obvinění, které pak skutečně vedlo k zostření sporu mezi Vilímem a Majerem, by se tak objevilo v jiném světle.

Tam, kde v Archivu Radomíra Luži nejsou po ruce žádné doklady, se autorovi otvírá široké pole pro domněnky, podezírání a difamace. Tak například tvrdí, že za vydáváním *Práva lidu* stáli „neznámí sponzoři, kteří se hrubě vměšovali do vnitřních poměrů sociální demokracie a československého exilu“.³⁹ Za povšimnutí stojí už tato nelogická formulace: Luža nezná sice údajné sponzory, ale ví, že se hrubě vměšují do činnosti sociální demokracie a československého exilu. Nad tím by ještě nebylo třeba se vzrušovat, kdyby Lužovo tvrzení nebylo namířeno proti vedení exilové strany a vydavateli *Práva lidu* Jiřímu Loewymu, které má uvést v podezření, že za finanční podporu plnili příkazy neznámých sponzorů a vzdávali se tak nezávislosti ve své politické práci. To je ovšem tvrzení účelově nepravdivé. *Právo lidu* bylo tištěno s podporou SPD, zejména díky přátelské pomoci jejího zahraničního tajemníka Hans-Eberharda Dingelse, o čemž byli členové vedení exilové strany (v té době k nim patřili také Luža, Horák, Janýr a Miroslav Souček) vydavatelem Loewym informováni. Německá sociální demokracie se nikdy ani jemně, ani hrubě do vnitřních poměrů československé strany nevměšovala. Lužovi však takové vysvětlení nestačilo. „Ne všechny členy reformního proudu přesvědčilo Loewyho tvrzení, že všechny výdaje *PL* jsou hrazeny Nadací Friedricha Eberta. Odměny některým autorům, distribuce tisíců výtisků v republice a produkční výdaje dosahovaly desítek tisíc německých marek. Podle Loewyho činily náklady na čtvrtletní vydávání *PL* kolem 12 000 německých marek ročně. Vedle své redakční práce rozvíjel Loewy neobyčejně bohatou politickou činnost. Janýr si nedovedl představit, jak by to vše mohl stihnout při zaměstnání u velké holandské firmy, která určitě požadovala normální výkon v normální pracovní době.“⁴⁰

---

násilných akcí proti komunistickému režimu referuje jinak. Václav Majer zde přítomně bez uvedení zdroje informoval o údajné činnosti Vilíma, který na toto obvinění odpovídal. Debatu mezi oběma politiky zachytil zapisovatel jednání Karel Rejchert v následující podobě: „M[ajer] obdržel následující informaci, která není z čs. pramenů. V Německu se mají organizovat za podpory Američanů odbojové skupiny pro otevřenou akci odporu doma. Stejně skupiny mají být tvořeny také v ČSR. Vojenským velitelem akce má být gen. Veselý. Druhým velitelem má být št. Martínek, kterému k tomuto účelu bude propůjčena hodnost generála. Gen. Liška měl být požádán o hlavní velitelství. O této akci byl informován s. V[ilím], který zajel do Francie a Německa, aby pro tuto akci slíbil podporu dělnického křídla soc. dem. V[ilím] obdivuje fantazii autora této zprávy. Účelem jeho cesty do Fr[ancie] bylo mimo jiné, jak už to v představenstvu strany a konečně i v ÚVV sdělil, to, aby se přesvědčil, co je pravdy na zprávách, že existují zahraniční skupiny mající spojení s domovem, uvažující o organizaci násilných akcí v ČSR... Je to skupin několik. Martínek je hybnou pákou této skupiny. Pokud měl s. V[ilím] v této souvislosti rozhovory, upozorňoval na to, že takové pokusy jsou velmi naivní, mohly by naší věci spíše uškodit, poněvadž boj proti režimu v Československu je otázka především politická.“

39 LUŽA, R.: *Československá sociální demokracie*, s. 167–168.

40 *Tamtéž*, s. 160 (autor cituje z Janýrova dopisu Lužovi ze 17.2.1980, uloženého v Lužově osobním archivu). Janýr, který údajně pochybnosti o nezávislosti *Práva lidu* vyslovil, vydával později občasník *Korespondence*, sešitek malého formátu, jehož redakční radu tvořili vedle Janýra také Tábořský a Luža. Janýr sám byl zaměstnancem tiskového odboru Úřadu spolkového kancléře ve Vídni a podle sdělení zahraničního tajemníka rakouské sociální demokracie pro-

Když referuje o dvaadvacátém sjezdu exilové sociální demokracie v Curychu v roce 1983, odůvodňuje autor neúspěch své „reformní skupiny“ opět narážkou na to, že Bernardovo a Hrubého vedení využívalo jakýsi „tajemný pramen“ finanční podpory: „Sjezd konsolidoval pozici Bernardova týmu, který s pomocí finančních sponzorů získal v nepřehledném hlasování kontrolu nad ČSSD. Tak se reformní směr znovu dostal do opozice. Bez prostředků a bez časopisu nemohl finančním sponzorům Hrubého konkurovat. Reformisté sami sebe tak dlouho přesvědčovali, že mají pravdu, až jim ujel vlak.“⁴¹ To je ovšem tvrzení, které odpovídá pravdě jen v poslední větě. Nejenže po roce 1968 už žádné subvence exilové činnosti (o kterých se autor zmiňoval pro období studené války na straně 96) poskytovány nebyly, ale i pomoc spřízněných stran se omezovala jen na podporu politickou. Veškeré výdaje spojené s cestami k politickým jednáním si funkcionáři hradili ze svého, a také náklady na administrativu strany byly hrazeny jen z členských příspěvků. A protože ne všichni členové platili řádně své příspěvky (profesor Luža sám je odmítal platit s poukazem, že má velká vydání na své akademické studijní cesty do Vídně), musel tajemník sponzorovat rozmnožování a poštovné často ze své vlastní kapsy. Není ovšem úkolem těchto stránek korigovat každý omyl či nesprávné tvrzení autora – vydalo by to na samostatnou publikaci. Je však nezbytné ohradit se alespoň vůči osobním nařčením, neodpovídajícím pravdě a majícím za účel jen snížit práci druhých, aby o to více vynikla heroizující sebestylizace autora.

Radomír Luža líčí v této optice i třiadvacátý řádný sjezd exilové sociální demokracie v červnu 1989 v Heidelbergu. Reprodukuje dokonce část zprávy tajemníka a místopředsedy strany o činnosti za poslední léta,⁴² vzápětí však význam této činnosti zpochybňuje: „Pozorovatelé mezinárodní scény ovšem,“ píše autor, „upozorňovali na to, že se zpráva snažila vzbudit dojem velikých úspěchů a že politický přínos jednotlivých akcí Bernardova a Hrubého týmu přeceňovala.“⁴³ Pozorovateli mezinárodní scény tu jistě nejsou míněni zpravodajové velkých politických časopisů, kterým taková sešlost exulantů nestála za zaznamenání, ale zřejmě Lužovi blízcí političtí přátelé. Přes snahu snížit význam sjezdu měla však mít tato událost v krátké době nesmírný význam pro obnovenou sociální demokracii v Československu, která jím mohla demonstrovat svou kontinuitu. Její obnovovací sjezd v Břevnově v březnu 1990 navazoval na oba exilové sjezdy a pokračoval v číslování jako dvacátý čtvrtý sjezd strany. A díky tomu, že exilová strana byla svou činností i členstvím v Socialistické unii střední a východní Evro-

---

fesora Waltera Hackera z února 1978 dostával na pokyn kancléře Bruno Kreiského značné finanční částky na podporu nových exulantů z Československa. *Korespondence* tak měla daleko volnější možnosti při sestavování jednotlivých čísel a jejich distribuci. Zahraniční sekretariát sociální demokracie, který po zemřelém Hackerovi převzal Peter Jankowitsch, „posílal do republiky sto výtisků každého čísla *Korespondence*, opatřených zpáteční adresou SPÖ“. (*Tamtéž*, s. 193.) Že by vydavatel jiného, daleko obsáhlejšího, a hlavně každé čtvrtletí pravidelně vycházejícího časopisu měl větší pracovní kapacitu (a podporu v práci od celé rodiny) než on sám, si Janýr a zřejmě i Luža těžko uměli představit.

41 *Tamtéž*, s. 167.

42 *Tamtéž*, s. 188 n.

43 *Tamtéž*, s. 199.

py nepřetržitě součástí Socialistické internacionály, dostalo se obnovené domácí straně rychle i řádného členství v této úctyhodné mezinárodní organizaci. To mělo veliký význam nejen pro další mezinárodněpolitické aktivity strany, ale navíc i pro vrácení nesmírně cenného symbolu českého dělnického hnutí, totiž Lidového domu. Ústavní soud, který rozhodl o vrácení Lidového domu do vlastnictví ČSSD, učinil tak na základě uznání kontinuity strany v exilu, kterou jako svědek zastupoval v Brně Jiří Loewy, zvolený ústředním tajemníkem strany právě na tomto posledním sjezdu v exilu, jehož význam a legitimitu Luža ve své knize ironicky zlehčuje.

Závěrem

Je nesmírná škoda, že tato publikace líčí exilovou existenci Československé sociální demokracie tak, že vyzdvihuje především spory vyvolávané opoziční skupinou kolem Radomíra Luži, jíž věnuje mnoho místa, zatímco skutečnou politickou práci exilové strany na základě dřívějších publikací exilové strany jen stručně parafrázuje a zlehčuje. I když není pochyb o tom, že také *altera pars* má podat své svědectví o tomto období, mělo by se tak dít věcně, s verifikovatelnou dokumentací a bez osobních emocí, předsudků a agresí. Takovým věcným příspěvkem k historii sociální demokracie jsou například zprávy, dopisy a jiné přílohy, které zabírají víc než sedmdesát stránek publikace. Tento doplněk si jako přínos zaslouží ocenit. Kniha je opatřena i řadou fotografií, převzatých většinou z jiných publikací strany či ze stránek *Práva lidu*. Vedle seznamu pramenů a použité literatury je tu i jmenný rejstřík a rejstřík periodik.

Patrně nejvýstižnější hodnocení knihy přinesl sám autor, když hned v předmluvě napsal, že jeho práce zachycuje „jen část celkového obrazu. Podání je neúplné a osobní, poněvadž se z velké části opírá o soubor pramenů, které se týkají politické činnosti autora a okruhu jeho známých a přátel.“⁴⁴ Není těžké poznat, kdo k těmto jeho přátelům nepatří. V dalším pak autor přiznává, že jeho práce má subjektivní charakter také pro nedostatek pramenů i pro emocionalitu osobních vzpomínek. „Tak může být historická realita snadno překroucena, mytizována, idealizována,“ doznává na stejném místě. Všechno to také čtenář v knize skutečně najde. Subjektivitu, emoce, překrucování – a navíc přehršlí osočení těch, kteří se s autorovou dobrodružnou politickou a zpravodajskou činností ani s jeho snahami o uzavírání kompromisů s komunisty nedovedli spřátelit. Zůstává jen otázka, jak mohl vydavatel, jímž je Československé dokumentační středisko, dát této publikaci, týkající se politické činnosti autora a malého okruhu jeho známých a přátel, zavádějící titul *Československá sociální demokracie*.

---

44 *Tamtéž*, s. 7.

Diskuse

Poznámka k úvaze Karla Hrubého nad knihou Radomíra Luži

Vilém Prečan

Ve výkladu o koncepci ediční řady Dokumentace československého exilu 1948–1989, uveřejněném na posledních dvou stránkách Lužovy knihy, se mj. říká, že se Československé dokumentační středisko rádo ujme vydání rukopisů, které vznikají paralelně s jeho úsilím, aniž by jakkoli ovlivňovalo individuální vidění autorů či přebíralo odpovědnost za jejich interpretaci minulosti. Radomír Luža nabídl ČSDS svůj rukopis k vydání, ČSDS (jmenovitě to byli především Vilém Prečan, Xenie Klepiková a Blažena Stráníková, jakož i Josef Tomeš) se rukopisu ujalo a vložilo maximum úsilí – víc než je v Česku běžné – do jeho redakce, přepisu dokumentů v příloze a do vybavení knihy.

Jako člověk řídící vydávání ediční řady jsem si byl vědom toho, že Lužova interpretace mnohých událostí pohnuté historie exilové sociálnědemokratické strany, charakteristika osob i výkladové akcenty se podstatně odlišují od dosavadní literatury a jiných memoárů na dané téma. Počítal jsem s polemikou, a dokonce jsem se na ni těšil – v naději, že se i já sám dovím něco víc o mnohém z minulosti exilové sociální demokracie, co mi není dosud jasné ani jako pamětníkovi, ani jako historikovi. Nejen jako vydavatel, ale také jako historik soudím – jak jsem to i napsal do vzpomenuého textu –, že bez takových polemik se často nelze dobrat ani přibližné pravdy o minulosti, mnohdy uložené jen ve svědectvích pamětníků, příkře se od sebe odlišujících. Odkrývání tajemství minulosti je koneckonců velké dobrodružství hledání pravdy, byť se jí nikdy nemůžeme beze zbytku zmocnit. Mám pro tento druh dobrodružství nejen pochopení, ale i dost odvahy snést kvůli tomu výtky na svou hlavu, jakkoli mohou být nespravedlivé. A nemíním se zaštiťovat tím, že rukopis byl před vydáním nezávisle posouzen, zda odpovídá standardům tohoto druhu historické literatury.

Doufám, že debata nad Lužovou knihou nekončí kritickým rozbořem Karla Hrubého, který má zajisté v mnohém pravdu, a že do ní přispěje i sám autor knihy.

Počítám s tím, a také pevně věřím, že Lužova kniha dá podnět k tomu, aby se mnohé jím vylíčené a po svém interpretované události staly předmětem dalšího usilovného zkoumání. O některých takových snahách, které jsou už v běhu, vím, a velice se těším na jejich výsledek.

V jediném cítím potřebu se proti kritice ohradit. Titul, nad nímž se Karel Hrubý pozastavuje, nedalo knize ČSDS, ale autor. Jako vydavatel řady jsem však v zásadě nic nenamítal, protože po mém soudu opravdu jde o Československou sociální demokracii, byť jen o část její minulosti, na což se však upozorňuje v podtitulu, který se mi jevil a nadále jeví dostatečně vymezující. Dokonce v trojím smyslu; říká se tu, že jde o „kapitoly“ „z let“ „exilu 1948–1989“. Co je obsahem oněch kapitol na vybraná témata z dějin exilové sociálnědemokratické strany, to už je opravdu věc autora, který přirozeně nese kůži na trh s veškerým rizikem, jež k takovému podnikání patří. Nikdo, ani vydavatel, však v nejmenším nepředstíral, že jde o ucelené akademické dějiny exilové sociální demokracie. Ne nadarmo začíná název ediční řady slovem „dokumentace“.

**Československé dokumentační středisko
v minulosti a současnosti**

Archiv svobody

H. Gordon Skilling¹

Československé dokumentační středisko nezávislé literatury (ČSDS) na schwarzenberském zámku v německém Scheinfeldu bylo daleko víc než pouhý archiv, v němž se shromažďoval a uchovával český a slovenský samizdat. Bylo to nenahraditelné pojítko mezi vnějším světem a těmi, kdo doma usilovali o obhajobu lidských práv, a byl to také důležitý činitel širšího nadnárodního systému podpory zápasu za svobodu. Přestože středisko sídlilo mimo hranice Československa, lze je považovat za integrální součást nezávislé občanské společnosti, kterou se snažila vytvořit Charta 77 a její obhájci. Pomáhalo připravit půdu pro převratné změny, které přinesla sametová revoluce na konci osmdesátých let, a bylo proto důležitým faktorem v moderní české historii.

Chci-li doložit toto konstatování, nemohu se vyhnout tomu, abych se zabýval životem Viléma Prečana, zakladatele a ředitele střediska, s nímž byl nerozlučně spojen. Od prvních dní strávených v exilu byl rozhodnut udržovat spojení s aktivisty nezávislých činností ve vlasti, poskytovat jim pomoc a podporu a informovat zahraničí o jejich činnosti. Přestože se zdálo, že jeho šance jsou minimální, ve svém úsilí ne-

---

Stať Gordona Skillinga vyšla původně v anglickém originálním znění pod názvem *Archiv of Freedom* v knize *Acta contemporanea*. K pětadesátinám Viléma Prečana (Praha 1998, s. 377–399). Gordon Skilling velmi stál o to, aby jeho text vyšel také česky, a proto jsem mu na jeho naléhání slíbil, že se postarám, aby Archiv svobody byl zařazen do proponované ročenky dokumentačního střediska. Dojednal jsem s ním také, že v českém znění budou korigovány některé nepřesnosti, které se vloudily do původního textu. Stať byla přeložena do češtiny na podzim 2001 laskavostí Zdeny Brodské z Univerzity v Ann Arbor, avšak autor bohužel zemřel dřív, než mohl překlad autorizovat. Zveřejněním českého překladu Archiv of Freedom v Ročence ČSDS je tedy splněno přání autora, který se tolik zasloužil o návrat svobody do naší země. Převzal jsem odpovědnost za definitivní redakci českého znění s drobnými změnami ve smyslu dohody s autorem. Citace původních českých textů byly ověřeny podle originálního znění dokumentů uložených v mém osobním archivu. (Pozn. V. Prečana.)

polevil, středisko zřídil a dal mu smysl a cíl.² Vilém Prečan, historik a v letech 1957–1970 pracovník Historického ústavu Československé akademie věd, byl především znám jako autor *Černé knihy* (spolu s Milanem Otáhallem), která bezprostředně po událostech dokumentovala invazi zemí sovětského bloku do Československa v srpnu 1968, po níž následoval konec Pražského jara. Tato rozsáhlá dokumentace okupace byla původně vydána Akademií věd; po protestu sovětské vlády bylo dílo na příkaz československé vlády staženo z oběhu. Prečan byl z Historického ústavu propuštěn a řadu let se živil jako topič v jedné pražské nemocnici a v jiných manuálních zaměstnáních. Přesto věnoval mnoho úsilí tomu, aby dokumentoval osudy českých a slovenských historiků v období normalizace. V důsledku jeho zprávy zasláné Mezinárodnímu kongresu historiků, který se konal v roce 1975 v San Francisku, a jeho žádosti o pomoc, s níž se obrátil na kolegy historiky v zahraničí, se československé úřady rozhodly zbavit se nepohodlné osoby tím, že mu povolily odjet ze země.

První léta – Edemissen

V neděli 11. července 1976 dorazil Vilém Prečan se svou ženou Helenou a třemi dětmi do německého exilu, který měl trvat třináct let. Usadili se v malé vesnici Edemissen-Eddesse (asi 1000 obyvatel) nedaleko Hannoveru v severním Německu. Díky německému kolegovi Helmutu Lippeltovi mohli bydlet ve velkém domě po jeho rodičích a sdílet jej se starší dámou, Lippeltovou tetou, aniž platili činži. Děti musely dojíždět do školy v Hannoveru vlakem. Když se zařizovali, uvědomili si, že nejde o dočasnou záležitost, ale o začátek nového života. Prečan mi psal, že jeho bezprostředním záměrem je odpočívat, co nejvíc čist, aby mohl dohnat, co zameškal, čekat na zásilku svého osobního archivu z Prahy, pomáhat dětem v jejich vzdělání, pracovat na zlepšení své němčiny a angličtiny a taky myslet na budoucnost. Chtěl navázat kontakt se svými kolegy nejen v Německu, ale také v Anglii, ve Spojených státech a v Kanadě, a rozhodnout se, co bude dělat. Doufal, že po téměř sedmiletém přerušení bude moci opět pokračovat ve své práci na československé historii. Kromě přídavek na děti dostával měsíční stipendium ve výši 2.100 marek od Humboldtovy nadace, které vyplácel Ústav pro soudobé dějiny v Mnichově jako Prečanova hostitelská instituce.

Několik dní po příjezdu (16. července 1976) mi Prečan napsal první dopis. Byl to začátek korespondence, která měla trvat déle než dvacet let. Ve svých česky psaných dopisech mi téměř každý týden podával zprávu o své činnosti a o tom, co mu tane na

---

2 Většina z toho, co následuje, se opírá o korespondenci s Prečanem od roku 1976 do dneška, která je k dispozici v archivu torontské univerzity (H. Gordon Skilling Fonds, boxes 005, 006, folders 11, 12). Tyto dokumenty jsou k dispozici i v ČSDS v Scheinfeldu (nyní v Praze). V dubnu 1997 jsem se zabýval archivem střediska a mnohokrát jsem o něm mluvil s Prečanem; v Praze jsem pak interviewoval Pavla Tigrida, Ivana Medka, Karla Jana Schwarzenberga, Jana Kavana a Jiřínu Šiklovou. Jiří Pelikán mi poslal odpovědi na mé otázky písemně. Pokud jde o Prečanův vlastní pohled, srov. závěr v sborníku jeho textů *V kradeném čase*. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993 (Uspořádal Milan Drápala, Praha 1994), s. 586–602.

mysli. Napsal tehdy: „Jsme ještě stále plní Československa, unavení a často smutní. Musíme stále myslet na ty doma, které jsme tam zanechali a kteří ode mne očekávají, že jim tu budu prospěšný a užitečný.“ V té době nepomýšlel na otevřenou roztržku s Prahou, a proto nechtěl ani zveřejnit nějaké prohlášení, které by československé úřady mohly považovat za politickou činnost. Jeho děti chtěly jet „domů“ na návštěvu a on sám nevyklučoval možnost jezdit do Československa. Chtěl spolupracovat s českými skupinami v zahraničí jako historik a publicista, ale jenom pod podmínkou, že jeho činnost zůstane utajena. Uvědomoval si ovšem, že to tak nepůjde dlouho a že existenční podmínky ho mohou přinutit k otevřenější akci (13. srpna 1976). Nebylo vyloučeno, psal, že se mu podaří zřídit jakési dokumentační a informační středisko pro československou historii 20. století (cosi na způsob distribuční základny), i když mu to ponechá málo času na jeho vlastní historickou práci a způsobí patrně otevřenou roztržku s Prahou.³

-
- 3 Zřejmě je nezbytné, abych zde ocitoval z onoho dopisu z 13. srpna 1976 obsažněji, aby byla jasná motivace mých tehdejších počátečních úvah. Sděloval jsem tehdy Gordonu Skillingovi: „Jedna z potíží mého postavení, jež také komplikuje mou publicistickou činnost, spočívá v jisté dvojakosti tohoto postavení. Nemohu si zatím dovolit vyvolat roztržku s Prahou, jež by mohla mít za následek, že by mne zbavili československého občanství. Myslím hlavně na své děti, především Davida, který se upíná k myšlence, že o nejbližších prázdninách (to znamená v říjnu) uvidí zase svého kamaráda v Praze; jde také o mou matku, které by mohli odepřít návštěvu u mne.

Dnes je ještě [příliš] brzy o tom všem mluvit, ale nutno uvažovat také o tom, zda je praktické, abych udělal 'break' s Prahou a zda by skutečně nestálo za to pokusit se – později – požádat o povolení studia v archivu, navštívit přátele v Praze a v Bratislavě, prostě *nepřijmout fakt exkomunikace*, ale zjistit, zda by si úřady daly vnutit hru, v níž bych sice žil v zahraničí jako člověk, který nesmí doma pracovat jako historik, ale který je v Československu doma. Vycházím z toho, že režim není zcela nehybný, že už za rok bude v Jugoslávii mezinárodní zasedání, kde se budou hodnotit výsledky Helsinek atp. Musím myslet také na to, abych nekomplikoval život svým kolegům a přátelům a eventuálně dalším lidem, kteří mají v úmyslu se vystěhovat nebo požádat o povolení delšího studijního pobytu v zahraničí.

Na druhé straně nesmí být cena, kterou [taktu] zaplatím, příliš vysoká. Bylo by nesmyslem trvat na 'neutralitě', kdyby to pro mne znamenalo ještě méně svobody, než jsem měl doma. Je samozřejmé, že nemohu psát do *Svědectví* a do *Listů...* Nemohu si dovolit napsat nic ze svých zkušeností s 'konsolidací', o roce 1968, nebo aspoň ne pod svým jménem.

...já bych chtěl zkusit, zda je možné, abych zde existoval jako historik. Přičemž ovšem pomoc domovu a spolupráce s domovem, zcela tajná a výhradně konspiraativní, je na prvním, resp. na jednom z prvních míst mých plánů a mého snažení. V tomto směru jde o dvě věci: a) zprostředkování informací, literatury, časopisů a studijního materiálu všeho druhu; b) materiální a věcná pomoc té skupině historiků, kteří se rozhodli pokračovat ve vědecké práci ve svém volném čase...

Jsem k dispozici všem seriózním snahám různých českých skupin zde v zahraničí, pokud mne mohou potřebovat jako historika, eventuálně i jako publicistu, za jediné podmínky, že tato moje aktivita bude utajena před pražskou státní bezpečností.... Zatím si s tím nedělám příliš mnoho starostí. To všechno se rozhodne poměrně brzy, počítám do konce letošního roku.“

Moje iluzorní představy, že si československé úřady dají vnutit jakoukoli hru podle mých představ, se začaly hroutit už brzy na podzim 1976. A ve chvíli, kdy vstoupila do života Charta 77, přestal jsem už o další hře na schovávanou vůbec uvažovat. (Pozn. V. P.)

Těmto iluzím učinil konec návrat Heleny a dětí z krátké návštěvy v Praze v říjnu 1976. Policie je sledovala na každém kroku, a když se vraceli, byli na hranicích s Rakouskem u Bratislavy podrobeni pětihodinové prohlídce auta a zavazadel a nadto i trapné prohlídce osobní. Dorazili do Vídně vyčerpaní „a do hloubi duše uražení“. Helena řekla, že „tu zemi“ už nechce vidět, dokud tam bude vládnout „tak hnusný režim“. Od přátel doma se Vilém dovídal, že policie o něm při výsleších mluví jako o nepříteli státu. Zjistil, že i kdyby dostal povolení k návštěvě Československa, nemohl by ji uskutečnit. Děti, které se nechťely vzdát svazků s rodnou zemí, tam jely o Vánocích znovu – vyslyšali je, ale zatím nebyly vážněji obtěžovány.⁴

Prečana mezitím přepadala pochybnosti o vlastní budoucnosti. Bude s to pokračovat po šestileté přestávce ve své badatelské práci? Zvykne si na život v Německu? Je to jen „taková poslední krize, po které nastane nádherné období rozmachu duševních a tvůrčích sil?“ (24. září 1976). Když ode mne dostal mou knihu o přerušené revoluci a začal ji číst, uvažoval nad tím, „jak a proč ztroskotaly naše životy, že a proč nám už možná do nejdelsší smrti není pomoci a že možná až do konce svých dnů ponese osudovou tíhu skutečnosti, že se nedožijeme okamžiku, aby v zemi, kde jsme se narodili, bylo možno lidsky žít a svobodně dýchat všem“. V listopadu (2. listopadu 1976) však Prečana napsal, že překonal „dost tíživou depresi prvních týdnů“; za jeden nebo dva měsíce už začal cítit, jako by jeho „křídla“, která se zdála navždy zlomená, trochu povyrosla. „Jistěže,“ píše, „jsme stále ztroskotanci, my lidé velké naděje z roku 1968, ale dokud se snažíme aspoň držet hlavu nad vodou a sbíjíme nějaký prozatímní vor [...], zbývá naděje.“ V této době měl taky těžkou automobilovou nehodu, při níž bylo jeho auto zcela zničeno, ale on sám vyvázl bez zranění. Banka mu poskytla půjčku a díky tomu byl s to koupit si jiné auto, které bylo pro život ve vesnici Edemissenu tak nezbytné, a překonat trauma s nehodou spojené.

Po Chartě 77

Prohlášení Charty 77 v lednu 1977 odstranilo rázem všechny důvody, které Prečana vedly k omezení vlastních aktivit a k mlčení. Připravil dva články o československé situaci – jeden pro londýnské *Times* a druhý, delší, pro *Index on Censorship*. Uzavřel smlouvu s německým nakladatelstvím Fischer na knihu, která obsahovala jeho korespondenci s Milanem Šimečkou v normalizačních letech,⁵ a další smlouvu s českým exilovým nakladatelstvím Index v Kolíně nad Rýnem na knihu dokumentů československé opozice z let 1976 až 1977, které byly později publikovány ve sborníku *Kniha Charty: Hlasy z domova 1976–77*.⁶ V té době československé ministerstvo vnitra zbavilo Prečana československého občanství s odůvodněním, že vyvíjí nepřátelskou činnost a poškozuje státní zájmy. Ve zdůvodnění se zvláště uváděl jeho článek

4 To přišlo až později, v roce 1977; poté už návštěvy dětí v Československu skončily. (Pozn. V.P.)

5 *Die sieben Jahre von Prag, 1969–1976. Briefe und Dokumente aus der Zeit der „Normalisierung“* (Frankfurt, 1978).

6 Kolín nad Rýnem, 1977.

v *Times*.⁷ I když po něm chtěli, aby vrátil pas, Prečan to naštěstí neudělal a díky tomu ho mohl ještě nějaký čas používat k cestám za hranice. Když československý konzul v Německu uděloval návštěvní víza jeho dětem, stěžoval si, že jejich otec užívá československého pasu nelegálně. Brzy na to však byl Prečanovi udělen azyl a právo trvalého pobytu v Německu.

Organizační práce spojená s pomocí lidem doma ho zaměstnávala čím dál víc, jako by to byla „práce na plný úvazek“. Byl v ustavičném kontaktu s historiky doma, ať už telefonicky, nebo spolehlivě dopravovanými dopisy, a snažil se jim pomáhat, aby mohli pokračovat ve své badatelské práci na poli historie a pravidelně publikovat v historickém časopise psaném na stroji. Dařilo se mu poslat jim nejen knihy a potřebné materiály, ale také peníze. Velice mu záleželo na tom, aby jim poskytl pomoc při přípravě sborníku, který měl být prezentován na Mezinárodním kongresu historiků v Bukurešti v roce 1980. Díky jeho editorskému a organizačnímu úsilí byl tento sborník publikován pod názvem *Acta creationis*⁸ a rozeslán účastníkům kongresu ze Západu.

Prečan dostával spoustu materiálů Charty 77 i další samizdatové texty a začal mě v tomto ohledu pravidelně zásobovat. To vytvořilo základ pro speciální sbírku československého samizdatu v knihovně vzácných tisků na torontské univerzitě. I když mu za tyto zásilky do Toronta a jiných zahraničních knihoven bylo hrazeno poštovné, přece jen musel někdy sáhnout i do vlastních hubených rezerv.

V době, kdy jsem začal psát svou knihu o Chartě 77, mě Prečan vytrvale zásoboval dokumenty, které mu docházely, a odpovídal na mé otázky o vývoji Charty. Když jsem se v roce 1978 chystal do Československa, napsal, že mám za úkol „znovu ohmatat pulz nemocné země“, protože sám „tápe v temnotách“. Do detailu jsme naplánovali, s kým bych se měl setkat. Vezl jsem také vzkazy jeho přátelům. Předem informoval lidi doma o mém příjezdu a oni pro mne zase zorganizovali schůzky s chartisty. V roce 1978 jsem ho navštívil v Edemissenu a mohl poprvé na vlastní oči spatřit zárodky jeho dokumentačního centra. Imponovalo mi, co všechno stihl udělat s minimální finanční podporou a bez jakékoliv administrativní pomoci, i jak se beze zbytku dokázal věnovat úkolům, které si sám uložil: zůstat v kontaktu s domovem a informovat Západ.

Vilémovi rovněž záleželo na tom, aby se publikovaly důležité knihy, které se objevily v samizdatu, např. kniha Petra Pitharta o roce 1968⁹ a *Obnovení pořádku* Milana Šimečky¹⁰. Publikoval druhou knihu o Chartě *Křesťané a Charta 77*.¹¹ Společně jsme byli s to publikovat vybrané politické články ve zvláštním čísle *Journal of Politics*, nazvaném *Paralelní politika. Politické články z českého a slovenského samizdatu*.¹²

7 Vilém Prečan, *Czechs: Still in the Grief of the Graveyard*, *The Times*, 13 April 1977.

8 Vilém Prečan, ed., *Acta Creationis, Independent Historiography in Czechoslovakia, 1969–1980* (1980).

9 *Osmašedesátý: pokus o kritické porozumění historickým souvislostem* (Londýn, 1987). První vydání v kolínském Indexu vyšlo roku 1980 pod pseudonymem Josef Sládeček.

10 *Obnovení pořádku* (Londýn, 1984); první vydání v kolínském Indexu v roce 1978.

11 Kolín, 1980.

12 *Parallel Politics. Essays on Politics from Czech and Slovak Samizdat*. Eds. H. Gordon Skilling and

Prečan se rovněž snažil vydávat chartistické materiály, zejména bulletin *Informace o Chartě*. Dohodli jsme se s nakladatelstvím Freedom House v New Yorku, že budou vydávat vybrané dokumenty, a byli jsme nápomocni při publikaci některých dokumentů Komise pro bezpečnost a spolupráci v Evropě Kongresu USA ve Washingtonu. Dlouho jsme diskutovali o eventuálním zřízení překladatelského a informačního střediska pro *Informace* a dostali jsme příslib finanční podpory od Fordovy nadace, ale museli jsme se tohoto projektu vzdát, protože jsme neměli potřebný personál. Nicméně byl Prečan s to zasílat kopie dokumentů *Charty 77* a jiných materiálů Svobodné Evropě v Mnichově, Hlasu Ameriky a Washingtonu, Jiřímu Pelikánovi v Římě a Pavlu Tigridovi v Paříži pro časopisy *Listy a Svědectví* i mnoha dalším lidem v zahraničí.

Po celou tu dobu byl Prečan rozhodnut zůstat historikem. Jeho stipendium bylo prodlouženo o dalších dvanáct měsíců a v roce 1978 dostal nový grant, na jehož základě přesunul těžiště svého výzkumu zaměřeného na Slovensko ke zcela novému tématu – Československo mezi Východem a Západem, 1938–48. Přes všechno svoje zaneprázdnění připravil náčrt tohoto projektu, který se soustředil zejména na československo-sovětskou smlouvu z roku 1943. To stačilo jeho sponzorům v Mnichově, aby mu na dva a půl roku (do konce roku 1980) poskytli slušný příjem. V roce 1981 pak obdržel grant od nadace Friedricha Eberta. Stále však měl pochybnosti, zda bude moci pracovat jako historik, a občas psal o tom, že dává-li přednost „aktuální československé agendě, je to jistě sebevražedné lpění na čemsi, co stojí v cestě vlastní badatelské práci“. I když se ustavičně snažil najít čas k výzkumu, nebyl v exilu nakonec s to tuto práci dokončit. Jeho sponzoři v Mnichově však schválili jeho činnost zaměřenou na současné dění a ujistili ho, že jejich požadavky splnil.

V květnu 1977 odjel Prečan do Anglie. Cestu plánoval dlouho, protože tak mohl využít hostujícího členství v St. Antony's College v Oxfordu, které v roce 1969 musel přerušit. To mu umožnilo studovat prameny ve státním archivu (Public Record Office) v Londýně. Jak psal Šimečkovi do Bratislavy, „cítil se v Anglii obzvláště doma“, a měl pocit, že „někam patří“. To mu také vrátilo „jistou sebedůvěru a vědomí, že je s to něco dokázat“. Na konci roku 1977 pak odcestoval do Spojených států, odkud dostal pozvání jako čestný host výroční konference Americké historické asociace, která se konala v Dallasu. Chopil se této příležitosti, aby se mohl setkat s americkými historiky a se svými kolegy v exilu, aby promluvil o osudu československých historiků a pokusil se získat finanční podporu pro svou činnost. V rámci této cesty se také zastavil v Kanadě a zůstal několik dní v Torontu; strávili jsme tehdy dlouhé hodiny nad plánováním další spolupráce. Později, v roce 1979, mohl Prečan díky grantu Fordovy nadace znovu jet do USA, tentokrát na tři měsíce; navštívil Stanford, Washington, New York a další univerzitní centra. Zastavil se opět v Torontu. Znovu si musel rozdělit čas mezi studium v archivech, kontakty s kolegy historiky a práci na své „československé agendě“. Jeho návštěva se uskutečnila v době, kdy se v Praze konal soudní proces s disidenty. Několikrát promluvil v Hlasu Ameriky a informoval činitele amerického ministerstva zahraničí o represích a soudních procesech v Československu.

Jak se hledalo řešení

K tomu, aby mohl fungovat jako skutečné dokumentační a informační středisko, Prečan stále postrádal organizační bázi a měl také k dispozici jen nepatrné finanční prostředky. Už v roce 1977 napsal dlouhý dopis Zbigniewu Brzezinskému, který tehdy byl bezpečnostním poradcem amerického prezidenta, a snažil se ho přesvědčit, aby západní vlády podpořily záměr takové středisko vybudovat. Mluvil jménem mnoha československých vědců, kteří byli v letech 1969–70 v rámci čistek propuštěni z práce a vegetovali na okraji společnosti v podřadných zaměstnáních, když varoval, že bude-li normalizace pokračovat, zničí podstatnou část intelektuální kapacity dvou generací intelektuálů. Ti z badatelů, kteří chtěli pokračovat v práci ve svém volném čase, potřebovali finanční pomoc, zahraniční literaturu a možnost publikovat v zahraničí. Navrhl, aby se vybuďovalo skromné koordinační a dokumentační středisko, připojené třeba k nějaké už existující instituci, které by exkomunikovaným badatelům pomáhalo a poskytovalo světu dokumentaci i informace o československém problému. Dopis zůstal bez odpovědi. Prečan poslal podobný apel Willymu Brandtovi, předsedovi německé sociálnědemokratické strany, a ta přece jen poskytla jakousi finanční podporu alespoň na vydávání samizdatu v Československu.

Na počátku roku 1979 začal Prečan doufat, že se jeho dilema aspoň částečně vyřeší, zřídí-li se navrhované dokumentační centrum při univerzitě v Brémách, které by se zabývalo celým východoevropským disentem. Víc než po dva roky byl ve styku s profesorem Eichwedem v Brémách kvůli eventuálnímu místu odborníka na Československo a podílel se také na vypracování koncepce a plánů budoucího střediska. Přestože si uvědomoval, že jeho vlastní práce historika by utrpěla, přece jen by mu takové místo poskytlo stálý příjem a solidní základnu pro jeho činnost v zájmu československých disidentů, „která dává mému životu smysl“. Jeho přijetí mělo plnou podporu jak Jiřího Pelikána, Zdeňka Mlynáře a Pavla Tigrida z českého exilu, tak i Włodzimierze Bruse z exilu polského a renomovaného německého historika, profesora Gottholda Rhodeho. Nakonec se však v Brémách o Prečanovi přestalo v létě 1982 uvažovat, aniž na to byl jakkoliv upozorněn. Byla to těžká rána, protože byl dlouho udržován v přesvědčení, že bude přijat, a nesnažil se hledat si jiné zaměstnání. To, co bylo jeho největší předností – jeho těsný vztah k československým disidentům – se projevilo jako největší překážka. Brémská univerzita, silně ovlivněná levicovou politikou města a profesorského sboru, se obávala, že by přijetí Prečana uškodilo jejím vztahům s pražským režimem.

Krátce na to vyběhl Prečana Vladimír Kusín ze Svobodné Evropy, aby se tam ucházel o práci ve výzkumném ústavu. Ani do Svobodné Evropy však nebyl přijat, patrně v důsledku nátlaku některých lidí z československého exilu, kterým vadilo Prečanovo někdejší členství v komunistické straně. Přišel tedy o možnost tohoto zaměstnání ze zcela opačného důvodu než v Brémách. Bylo to hořké zklamání, ale v mnoha směrech i úleva, protože obojí alternativa by byla na překážku jak jeho vlastní badatelské práci, tak zejména jeho „československé agendě“.

Na konci roku 1979 se Prečanovi přestěhovali z Edemissenu do blízkého Hannoveru. Našli si tam pohodlný byt, kde měl Vilém vlastní pracovnu i dost prostoru pro

knihy a materiály, jichž stále přibývalo. Helena mohla být nezávislejší a „znovu nabýt duševní rovnováhy“. Děti to měly do školy kousek. Zprvu tam nebyli moc šťastní, byli znovu cizinci v novém prostředí, ale pak se jim v krásném historickém městě zalíbilo. Za několikerych návštěv v Hannoveru mě a mou rodinu s městem důkladně seznámili. Žít ve městě bylo nákladnější a bylo také třeba platit činži. Vilémovo stipendium od Ebertovy nadace skončilo v prosinci 1981, a pak, po celé čtyři roky do března 1986, žili z německé podpory v nezaměstnanosti. I tato podpora byla ohrožena, když Prečanovi nabídli místo městského historika v legendárním krysařově městě Hameln, ale podařilo se mu přesvědčit příslušné činitele, že cizinci nepřísluší psát dějiny Hameln za nacistického režimu. O podporu v nezaměstnanosti tedy Prečan nepřišel a mohl nadále věnovat čas i pozornost své československé agendě a historickému bádání. Několik let tedy pokračovala činnost „střediska“ tak jako předtím. Prečana pravidelně finančně podporoval Jiří Pelikán a také František Janouch ve Stockholmu. Helena si našla práci na částečný úvazek v restauraci.

Založení střediska

Právě když Prečan v roce 1983 připravoval k publikaci politické úvahy Václava Havla z let 1969–1979, byl Havel propuštěn z vězení. (Úvahy vyšly o rok později.)¹³ V té době se Prečan také definitivně rozhodl, že svou práci historika odsune na příhodnější dobu a že se bude cele věnovat tomu, co vyžadovala tehdejší československá situace. Znovu se začal zabývat myšlenkou ustavit dokumentační a informační středisko jako instituci. V srpnu 1984 měl hotový první náčrt projektu, který do detailu vymezoval jak požadavky, tak i funkci takového centra. Jeho hlavním cílem mělo být systematické shromažďování, sbírání a evidování písemných svědectví o nezávislém myšlení a nezávislých aktivitách ve všech sférách života v Československu se zvláštním důrazem na činnost literární, badatelskou, náboženskou, politickou a v oblasti lidských a občanských práv; středisko mělo informace o těchto aktivitách poskytovat také exilovým i zahraničním nakladatelstvím, akademickým institucím a vůbec veřejnosti na celém světě. Neviděl naději, že by doma v dohledné době došlo k uvolnění restriktivních opatření proti svobodě projevu, avšak konstatoval, že se tam vyvinul komplexní neoficiální systém nezávislého publikování, který bylo ze zahraničí třeba podporovat, aby se mohl udržet.

Mezitím se po jednání Jiřího Pelikána s americkými senátory objevila jakási naděje v souvislosti s tím, že prezident Reagan zřídil na podporu demokracie ve světě Národní fond pro demokracii (National Endowment for Democracy, ve zkratce NED). V květnu 1985 připravil Prečan pro NED žádost o finanční podporu, v níž uvedl, že hlavním účelem střediska bude „poskytovat podporu demokratickým a nezávislým silám v Československu a podporovat jejich další rozvoj“. Středisko mělo sloužit jako

---

13 Vilém Prečan a Alexandr Tomský, eds., Václav Havel, *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979* (Londýn, 1984).

spojovací článek mezi těmi, kdo byli doma, a vnějším světem, poskytovat jim morální i materiální pomoc, utvrzovat je ve vědomí, že „patří“ ke světu demokracie, a pomáhat jim, aby se stali katalyzátorem demokratického vývoje v Československu. V žádosti byly náklady spojené se zařízením a činností střediska, včetně platu pro jeho vedoucího, odhadnuty na 80 tisíc dolarů.

Na podporu svého projektu mohl Prečan použít dopis, který napsal Václav Havel 29. června 1985. Havel v něm kladně hodnotil všechno, co Prečan za léta (v exilu) udělal: „Jde o udržování trvalého a soustavného styku domácí nezávislé kultury s exilovými institucemi a vůbec se světem, o dokumentaci a archivování domácí ‘samizdatové’ produkce, o její vědecké zpracovávání, šíření a distribuci exilovým nakladatelstvím a časopisům, vědeckým pracovištím, zahraničním sdělovacím prostředkům i odborným zájemcům.“ Vytvoření takového střediska a finanční podpora jeho činnosti měly základní význam pro „zachování kulturní identity dvou civilizovaných národů v samém středu Evropy“. Dr. Vilém Prečan, který tento úkol po řadu let plnil „téměř jako soukromý koníček!“, byl podle Havla nejlépe kvalifikován, aby takové středisko řídil.

První grant NED v celkové výši 50 tisíc dolarů na rok 1986 byl schválen 27. ledna 1986 a pak po několik roků obnovován. Peníze byly vypláceny prostřednictvím Československé společnosti pro vědy a umění (SVU), která byla v Americe úředně zaregistrována jako nezisková organizace; SVU za to dostávalo od NED provizi (*overhead*). Tento grant středisko finančně zabezpečil přinejmenším na jeden rok a umožnil oficiálně je založit.

Zakládací listina a stanovy spolku Československé dokumentační středisko nezávislé literatury byly schváleny v březnu 1986 na schůzce významných českých exilových pracovníků v Hannoveru. Zakládajícími členy střediska byli Jiří Gruša, český spisovatel žijící v Bonnu, Jan Vladislav, český spisovatel v Paříži, František Janouch ze Stockholmu, Pavel Tigrid z Paříže, Jiří Pelikán z Říma, Ivan Medek z Vídně, Ivo Kunstýř, profesor vysoké školy lékařské v Hannoveru, technik Josef Jelínek z Erlangenu, Karel Jan Schwarzenberg z Vídně a slovenský literární vědec profesor Ľubomír Ďurovič ze švédského Lundu. Středisko získalo statut obecně prospěšného spolku podle německého zákona o spolcích.

Dalším krokem bylo najít prostory, kde by středisko mohlo být umístěno. Prečan byl už několik let ve styku s Karlem Janem Schwarzenbergem, také kvůli projektu o dějinách české šlechty, na němž pracovala skupina nezávislých českých historiků. V lednu 1986, poté co z Washingtonu obdržel telefonickou zprávu o grantu NED, zmínil se v dopise Schwarzenbergovi o svém „bláznivém nápadu“ umístit středisko na schwarzenberském zámku v Scheinfeldu. Schwarzenberg obratem zavolal zpět: „A proč ne Schwarzenberg?“ K tradici Schwarzenbergů, argumentoval, přece svého času patřilo udržovat největší archiv v Čechách. Schwarzenberg si byl vědom, jak důležitá je existence takového exilového archivu a podpora střediska pro československé hnutí za lidská práva. Zámek byl mnohem blíž u československých hranic než Hannover a ležel nedaleko od hlavní železniční trati z Frankfurtu do Norimberka. Následovala diskuse o tom, kolik místa bude středisko potřebovat, a dubnová návštěva zámku, při níž se všechno mělo projednat přímo na místě. Během léta se

vše dohodlo. Protože se Prečanovým nepodařilo najít vhodné ubytování v Scheinfeldu ani v okolí, bylo rozhodnuto, že se prozatím ubytují ve dvou pokojích na zámku. Renovace prostor v jednom z křídel zámku, kterou hradil Schwarzenberg, začala v září a trvala šest týdnů; středisko se do svého nového příbytku nastěhovalo 11. listopadu; na všechny materiály a knihy bylo potřeba dvěstě velkých stěhovacích kartonů. Prečanovy naděje a sny o československé dokumentační instituci se konečně splnily.

ČSDS, 1986–1990

Od roku 1986 až do roku 1990 bylo středisko důležitou součástí exilové činnosti. Organizačně bylo vedeno představenstvem spolku, jemuž předsedal Jan Vladislav s místopředsedou Jiřím Grušou, a Vilémem Prečanem, který byl ředitelem a kurátorem střediska. Já sám jsem byl předsedou vědecké rady, ve které byli odborníci z Anglie, Německa, Rakouska, Francie, Spojených států a Kanady. Tato rada se v Scheinfeldu poprvé sešla v roce 1987, aby prodiskutovala plány na činnost střediska a možnosti dalšího financování. Čestnými členy spolku z Československa byli nejdříve Václav Havel a Ludvík Vaculík, k nimž později přibyli Milan Uhde z Brna a Dominik Tatarka, Miroslav Kusý a Milan Šimečka ze Slovenska. Prečan řídil práci, ale byl v neustálém styku s ostatními a radil se s nimi, ať už písemně, nebo telefonicky.

Finančně bylo středisko dotováno především z grantu NED. Grant se vyplácel v amerických dolarech. Dolar bohužel právě v té době ztrácel na ceně. Bylo třeba udržovat v rovnováze příjmy a vydání a podávat každý rok zprávu o hospodaření. Středisko zabezpečovala finančně rovněž nadace Otevřená společnost (*Open Society Fund*) George Sorose; podpora se vyplácela prostřednictvím Nadace Charty 77 ve Švédsku. Středisko dostávalo dotaci rovněž v rámci projektu zaměřeného na vydávání středoevropské a východoevropské literatury, který měl sídlo v Oxfordu (*East European Publishing Project*); tyto prostředky byly určeny především na překlady a publikace. Za služby, které poskytovalo ostatnímu exilu, zahraničním knihovnám a vědeckým institucím, si středisko účtovalo poplatky, jimiž krylo část režie. Později bylo středisko díky pomoci místního pracovního úřadu v Scheinfeldu s to zaměstnávat na plný úvazek německou dokumentaristku. Mnoho úsilí se věnovalo zřízení pobočky v USA, která by se starala o získání nových finančních zdrojů, ale tato snaha neuspěla.

Je skutečně obtížné shrnout všechnu práci, kterou středisko a jeho kurátor vykonali v následujících třech letech. V podstatě se pokračovalo v tom, co se dělalo už v předchozích letech v Edemissenu a v Hannoveru, ale teď zde byla k dispozici lepší infrastruktura a finanční prostředky, takže se práce mohla rozvíjet v neporovnatelně větším rozsahu. Prečan mi jednou charakterizoval svou práci ředitele střediska jako činnost šoféra, balíče, sekretářky, úředníka, korektora, knihovníka, archiváře a badatele v jedné osobě.¹⁴ Kdykoli jsem středisko navštívil, vždycky jsem byl znovu

14 V *kradeném čase*, s. 600.

ohromen tím, jak byl život Prečanových plný chvatu, jak každý den spěchali, aby stihli včas vyexpedovat zásilky těsně před zavřením pošty, a kolik práce bylo se složitým balením materiálů, které měly být dopraveny do Československa. Telefon byl ustavičně v provozu; Havlovi a dalším bylo možno zavolat pouhým stisknutím tlačítka podle naprogramovaného systému a rozhovory se mohly podle potřeby zesílovat a zaznamenávat.

Prostory, které tu mělo středisko k dispozici, byly na hony vzdáleny předchozím stísněným poměrům Prečanova bytu v Edemissenu a Hannoveru. Zámek sám má romantické věže, rozlehlé nádvoří, krásnou barokní kapli a je obehnan hradbou. V hlavní renesanční budově zámku, kterou kdysi obývali Schwarzenbergové, je dnes umístěna škola. Ze zámku je impozantní panoramatický výhled na starobylé městečko Scheinfeld, okolní krajinu a lesy. Prostorná hlavní kancelář střediska byla brzy zařízena potřebným kancelářským nábytkem a moderním technickým vybavením. Byly zde místnosti, kde se ukládaly samizdatové materiály, studovna, sklad pro knihy a časopisy určené k zaslání do Československa, a několik ložnic pro hostující badatele. (Později, od dubna 1990 pak měli Prečanovi pohodlný byt v přízemí budovy.)

Primární funkcí střediska bylo shromažďování samizdatového materiálu, jehož ustavičně přibývalo, jeho archivování a katalogizace. Sbírky obsahovaly stovky rukopisných svazků Edice Petlice a ostatních knižních edic, samizdatová periodika (třicet titulů v roce 1988, padesát v roce 1989), videozáznamy, audiokazety, filmy a fotografie. Archiv rovněž obsahoval sbírku materiálů týkajících se roku 1968 a celého období od roku 1948 až do dnešní doby, včetně novinových výstřižků, 150 titulů československých, exilových a cizojazyčných novin a časopisů a několik tisíc knih o Československu v mnoha jazycích.

Další funkcí střediska bylo poskytovat informace o všech aspektech intelektuálního a duchovního života v současném Československu ostatnímu světu a zainteresované komunitě v exilu i doma. Mimo jiné to znamenalo posílat kopie původních samizdatových publikací knihovně Harvardovy univerzity, do Britské knihovny, do Toronta a jiných knihoven, ústavů, rozhlasových stanic, organizací pro lidská práva, českým exilovým periodikům a nakladatelstvím i jednotlivým badatelům a novinářům.

Dokumentační středisko samo vydávalo také vlastní publikace. Nejvýznamnější publikací byl časopis *Acta* (šéfredaktorem byl Jan Vladislav, pomáhali mu Prečan a Gruša). Britský vědec John Keane se staral o redakci anglické verze. Časopis publikoval informace, texty a komentáře o důležitých samizdatových textech, anotovanou bibliografii Edice Petlice, seznamy samizdatových periodik. V obsáhlém závěrečném čísle *Act* byla například publikována chronologie a dokumentace pamětihodných událostí dní od ledna do března 1989, které předcházely sametové revoluci.¹⁵

Středisko mělo svou vlastní knižní edici *Acta creationis*.¹⁶ V roce 1987 v ní publikovalo – česky, anglicky a švédsky – knihu připomínající desáté výročí vzniku Char-

15 *Acta*, č. 9–12, 1989, pod anglickým názvem *Czechoslovakia: Heat in January 1989*. Český Horuký leden 1989 v Československu. Připravil Jan Vladislav ve spolupráci s Vilémem Prečanem.

16 *Viz Acta* 5–8, 1988, str. 93 a další, kde je úplný seznam.

ty 77. Podporovalo také badatele doma a ve Vídni při jejich náročném úkolu připravit mnohosvazkovou publikaci souborného díla Jana Patočky. Vydalo také samo nebo ve spolupráci s jinými institucemi sborník textů Václava Havla a další publikace.¹⁷

Středisko také zprostředkovávalo granty pro české a slovenské badatele, které udělovala Vzdělávací nadace Jana Husa (J. H. Educational Foundation) ve Velké Británii a Nadace Jana Husa v USA a v Kanadě. Navrhovalo kandidáty a zprostředkovávalo doručování peněz. Připravovalo materiály i pro některé konference, např. brožuru samizdatových textů o T. G. Masarykovi u příležitosti konference o TGM v roce 1986 v Londýně. Příležitostně pořádalo výstavy samizdatu, např. v Bonnu a v Amsterdamu.

Sít v zahraničí

Prečan nebyl samozřejmě jediný, kdo se v zahraničí angažoval pro podporu spoluobčanů doma. Odešel do exilu relativně pozdě, ale brzy se mu podařilo najít v něm své místo. Ti, kdož byli v exilu, reprezentovali široké spektrum názorů, jakousi pluralistickou společnost zrcadlící ostatně pluralistický charakter domácího disentu – byli mezi nimi bývalí reformní komunisté, socialisté, političtí konzervativci, katolíci a lidé bez vyhraněné politické orientace. Každý měl své vlastní kontakty s podobně smýšlejícími lidmi doma. Navíc byli roztroušeni po různých evropských zemích, v USA a v Kanadě, takže v každé z těchto zemí mohli uplatňovat svůj vliv.

Jedním z prvních emigrantů byl kníže Karel Jan Schwarzenberg, který přišel do Rakouska v roce 1948 se svou matkou a babičkou. Bylo mu tehdy jedenáct let. Celá rodina Schwarzenbergů si ponechala švýcarské státní občanství, které měla po tři sta let vzhledem k tomu, že vlastnila sídlo v landkrabství Kleggau. Kníže proto mohl navštěvovat Československo jako soukromá osoba a později jako prezident Mezinárodní helsinské federace pro lidská práva, která sdružovala dobrovolné nevládní organizace. Na tuto funkci ho doporučil rakouský kancléř Bruno Kreisky a Schwarzenberg rozhodně nebyl předsedou jen formálním. Za svou aktivní činnost při zastupování této organizace obdržel později (v roce 1989) od Evropské rady Cenu míru. V důsledku Závěrečného aktu z Helsink měla federace jistou legitimitu dokonce i v očích československého režimu a díky tomu mohl být Schwarzenberg v kontaktu nejen s oficiálním Výborem československé veřejnosti pro lidská práva, ale scházet se při svých návštěvách v Československu tajně i s chartisty.

Pavel Tigrid odešel z Prahy v roce 1948 a po několika letech v Německu, USA a Belgii se trvale usadil v Paříži. Od roku 1956 tam vydával významný čtvrtletník *Svědectví*, který byl pašován do Československa. Četli ho čeští a slovenští intelektuálové doma i v zahraničí. Tigrid byl v roce 1967 v Praze odsouzen *in absentia* ke 14 letům vězení pro „rozvracení republiky a vyzvědačství“. Tigrid publikoval řadu knih o roce 1968 a často přispíval do novin, jako je *Le Monde*. Se svou ženou Ivanou založili Mezinárodní výbor na podporu Charty 77. Na obranu pronásledovaných zřídila

17 Pokud jde o Prečanovy publikace, viz bibliografii ve sborníku *V kradeném čase*, s. 602–614.

Ivana Tigridová organizaci Pomoc a akce (*Help and Action*). Tigrid byl před rokem 1948 činný v lidové straně a teď reprezentoval liberálně konzervativní pozici. Byl orientován silně antikomunisticky a nevěřil, že by bylo možné komunismus reformovat. Nicméně byl ochoten spolupracovat s bývalými komunisty, kteří odešli do exilu.

Později přišel do exilu dlouholetý komunista Jiří Pelikán, který byl v padesátých letech předsedou Mezinárodního svazu studentstva, ale aktivně se podílel na pražském jaru 1968. V Římě, kde se usadil, začal v roce 1971 vydávat dvouměsíčník *Listy*, který zastával nezávislé socialistické stanovisko. Sám se identifikoval s Craxiho italskou socialistickou stranou a ve volbách roku 1979 získal jako její socialistický kandidát křeslo v Evropském parlamentu. To mu poskytovalo cennou tribunu, z níž mohl světovou veřejnost informovat o represích v Československu a vysvětlovat stanoviska disidentů. Měl také úzké kontakty s italskými komunisty a západoevropskými politiky, zvláště pak s předními politiky socialistických stran, jako byli Willy Brandt, François Mitterrand a Bruno Kreisky. Pelikán měl své vlastní kanály, jimiž do Prahy a z Prahy předávali materiály mladí italští socialisté i další pomocníci.

V Anglii byl nejaktivnějším členem exilu Jan Kavan, vysokoškolský aktivista z roku 1968, který byl spojován s tím, čemu se říkalo revoluční socialismus. Měl blízko k Petru Uhlovi, malé skupině trockistů doma a k socialistické levici v zahraničí. Byl synem někdejšího českého diplomata, komunisty, který byl v padesátých letech vězněn; jeho matka byla Angličanka. V roce 1968 Kavan Anglii několikrát navštívil. V březnu 1969 se rozhodl zůstat v zahraničí, aby studoval na londýnské School of Economics a podporoval lidi doma. Založil tam tehdy Nadaci solidarity a v roce 1976 tiskovou agenturu Palach Press. Později utvořil spolu s exulanty z ostatních východoevropských zemí Východoevropskou kulturní nadaci, která měla akce v jednotlivých zemích koordinovat. Kavan byl rovněž zakladatelem levicově orientovaného měsíčníku *East European Reporter*. Aktivně se podílel na západním mírovém hnutí a zastupoval na jeho konferencích československé disidenty jako jejich mluvčí. Jeho hlavním finančním zdrojem byly dary od britské veřejnosti, ale později obdržel grant i od Národního fondu pro demokracii (NED).

Hlavní úkol Palach Press spočíval v předávání dokumentů Charty 77 a jiných textů britskému tisku, rozhlasu a televizi; měl blízko k známým publicistům, a mohl tak do jisté míry ovlivňovat britské veřejné mínění, zejména britskou levici. Kromě toho dopravoval do Československa knihy, časopisy, xeroxy a videokamery nejdříve v autech a později v menších karavanech, které byly za tímto účelem speciálně upraveny. Zpátky s sebou takový karavan vezl rukopisy disidentů, materiály Charty 77, tajně natočené filmy a knihy i časopisy vydávané v samizdatu. První Kavanova zásilka odešla v lednu 1970. Zásilky pokračovaly v pravidelných intervalech až pětkrát do roka. Dodávkové auto bylo pokaždé namalováno jinou barvou a mělo novou poznávací značku i jiné řidiče. Zprvu je řídili jen britští občané, ale později také Francouzi a lidé jiných národností. Většinou to byli levicoví aktivisté. Této službě využívali také další lidé působící v exilu; pravidelně se dělala zastávka v Mnichově, kde se materiály rozdělovaly.¹⁸

---

18 Viz Jan Kavan, *Spravedlnost s náhubkem* (Doplněk, 1996).

Tato dlouho úspěšná činnost však skončila 28. dubna 1981; jeden z chartistů, který byl policejním konfidentem, informoval úřady o další zásilce.¹⁹ Karavan byl na hranicích zastaven, obsah zásilky zkonfiskován a řidiči na krátkou dobu zatčeni; v garáži u Prahy byly zabaveny materiály přichystané na cestu přes hranice. Teprve za rok se s převážením zásilek mohlo začít znovu. Používala se pak jen osobní auta; ta sice jezdila častěji, ale nemohla vzít tolik materiálu jako karavan.

Kavan také několikrát tajně navštívil některé východoevropské země, kde se setkal s místní opozicí a s disidenty z Československa. V roce 1987 dokonce riskoval i cestu do Prahy s britským pasem vystaveným na jiné jméno. Prahu pak navštívil ještě dvakrát v roce 1988 a pokaždé se setkal s vedoucími disidenty včetně Václava Havla. Jeho akce však byla kritizována ostatními vedoucími činiteli v exilu jako příliš riskantní jak pro disidenty, tak i pro zavedený komunikační systém.²⁰

Fyzik František Janouch, který odešel do švédského exilu v roce 1973, dostal příležitost pokračovat ve vědecké práci v Královské švédské akademii. Podporoval přitom i nezávislý intelektuální život doma. V roce 1978 zřídil Nadaci Charty 77, která měla podpořit „nezávislé myšlení“ v Českoslovenku a „informovat Západ o nezávislé československé kultuře a myšlení“. Zprvu dostával finanční podporu od organizací spisovatelů tří skandinávských zemí, ale pak ho podporovala hlavně nadace Otevřená společnost (*Open Society Fund*) George Sorose. Nadace Charty 77 byla důležitým zdrojem finanční podpory pro lidi doma (pro spisovatele a mluvčí Charty, pro samizdatová periodika, rodiny vězňů a d.). Nadace rovněž posílala legální cestou moderní technické vybavení jako počítače, videa a nahrávací zařízení. Podporovala exilovou činnost v zahraničí včetně exilových periodik a nakladatelství. Kromě toho sponzorovala i ceny za literární a jinou činnost pro lidi doma.

Ivan Medek, chartista a aktivní katolík, odešel do exilu v roce 1978 a usadil se ve Vídni. Se svou ženou Helenou tam zřídili tiskovou a informační službu, která poskytovala předplatitelům dokumenty Charty a ostatní disidentské materiály. S domovem udržoval spojení hlavně telefonicky a prostřednictvím dopisů zasílaných normální poštou na adresu kolegů jeho ženy z vídeňské hudební konzervatoře. Pravidelně pracoval pro vysílání Svobodné Evropy a Hlasu Ameriky, který nebyl rušen, takže měl v Československu širokou obec posluchačů.

Prečan byl ovšem v neustálém kontaktu s mnoha dalšími lidmi v exilu, kteří v různých zemích zastávali významné postavení. V Německu to byli Adolf Müller a Bedřich Utitz, jejichž nakladatelství Index publikovalo v Kolíně knihy exilových autorů i disidentů. Byl to dále opat Anastázius Opasek, který strávil dvanáct let ve vězení a po odchodu do exilu v roce 1969 žil v benediktinském klášteře v bavorském Rohru a založil laickou katolickou organizaci Opus bonum. Opat Opasek organizoval každoroční konference ve Frankenu, kde se scházeli k diskusím lidé z exilu, kteří zastávali nejrůznější názory, včetně bývalých komunistů. Byli mezi nimi čeští vědci

---

19 Byl to Pavel Muraško, který sice se Státní bezpečností spolupracoval a jehož vinou byl Kavanův karavan při předcházející návštěvě v Praze sledován, prozrazení 28. dubna 1981 však zřejmě bylo dílem náhody. (Pozn. V.P.)

20 Srv. *Spravedlnost s náhubkem*, c. d.

jako Karel Kaplan z Mnichova a Michal Reimann z Berlína, spisovatel Jiří Gruša, Ota Filip z nakladatelství Fischer-Verlag, Milan Horáček, poslanec strany Zelených v západoněmeckém Spolkovém sněmu, technik Josef Jelínek, který pracoval u Siemensu v Erlangenu a dělal pravé zázraky při kopírování samizdatových materiálů pro Prečana, Vladimír Kusín a Agneša Kalinová ze Svobodné Evropy.

V Rakousku to byli Zdeněk Mlynář, s nímž se Prečan v exilu spřátelil, a rakouský historik Anton Staudinger, který byl Prečanovým přítelem od roku 1965. Ve Vídni to byl dále historik Josef Hodic, který měl blízko k Mlynářovi²¹ a dalším lidem v exilu; ve skutečnosti to však byl československý policejní agent, který se později jako takový vrátil domů. Ve Francii to byli český básník a spisovatel Jan Vladislav a novinář a publicista Antonín J. Liehm, který publikoval třikrát do roka 150.000 slov, časopis věnovaný výhradně překladům do češtiny, a časopis *Les Lettres internationales*, který vycházel francouzsky a v několika dalších jazykových mutacích. V Basileji byl Prečan ve styku s Karlem Hrubým, členem vedení exilové sociálnědemokratické strany a redaktorem čtvrtletníku *Proměny*, který ve Spojených státech vydávala Československá společnost pro vědy a umění (SVU). V Itálii to byl Karel Skalický, profesor Lateránské univerzity a vydavatel *Studií*.

V Anglii byl Prečan trvale v kontaktu s Georgem Steinerem z vedení Amnesty International a s Georgem Theinerem z časopisu *Index of Censorship*, s Igorem Hájkem, profesorem československé literatury na univerzitě v Lancasteru a později na univerzitě v Glasgow, s Jacquesem Rupnikem z BBC, s Alexandrem Tomským, který působil na Keston College a vydával ve svém nakladatelství Rozmluvy českou literaturu, s Harrym Hanakem na fakultě slovanských a východoevropských studií v Londýně, s britskými vědci jako Roger Scruton a John Keane a dalšími ze Vzdělávací nadace Jana Husa, která jednotlivcům v Československu udělovala granty. Prečan byl také v úzkém osobním styku s Johannem Wolfgangem Brügelem, německým sociálním demokratem, vědcem, který se zabýval především česko-německými vztahy.

V severní Americe působil exilové organizace jako již výše zmíněná SVU, jejíž členové patřili většinou k exilové generaci čtyřicátých let; anglicky psaný časopis SVU *Kosmas*, jehož redaktorem byl Zdeněk Suda, začal publikovat disidentskou literaturu. Dalším významným článkem řetězu byl Vilém Brzorád, někdejší tajemník Huberta Ripky z Československé strany národněsocialistické. Mezinárodní literární středisko v New Yorku, kde působil, financované z amerického státního rozpočtu, tajně dopravovalo knihy a časopisy, včetně časopisů a knih vydávaných v exilu, do všech komunistických zemí; Prečan byl jedním z distributorů pro Československo. Kromě toho byl ve styku s Jiřím Kovtunem z knihovny amerického Kongresu, s profesorem Erazimem Kohákem, který přednášel filozofii na Bostonské univerzitě, s Františkem a Larisou Silnickými z Rádía Svoboda, s vedoucím slovenským politikem Martinem Kvetkem a s Annou Faltusovou z Československé národní rady americké, která zasobovala členy Kongresu, americké vládní úřady a americkou Komisi pro bezpečnost a spolupráci v Evropě materiály a informacemi o Československu.

---

21 Josef Hodic měl za úkol sledovat Zdeňka Mlynáře a podávat o něm zprávy. (Pozn. V. P.)

V kanadském Torontu bylo nakladatelství Sixty-Eight Publishers, které vedla Zdena Škvorecká se svým manželem spisovatelem Josefem Škvoreckým. Nakladatelství vydalo několik stovek knih, převážně beletrie, jejichž autoři byli disidenti a spisovatelé v exilu. A byli zde i jiní, jako Paul Wilson, který překládal Havla a Škvoreckého a rozšiřoval nahrávky alternativní hudby z Československa; já sám jsem aktivně podporoval Chartu 77 a byl jsem předsedou Husovy nadace; pak zde byl Rudolf Fraštacký, finančník slovenského původu, který svými penězi přispíval na vybudování sbírky samizdatů v knihovně torontské univerzity. V Britské Kolumbii působila na univerzitě ve Vancouvru profesorka Markéta Goetzová-Stankiewiczová, která se specializovala na nezávislé české dramatické umění, často navštěvovala Československo a byla v osobním kontaktu s tamními disidenty.

Vzájemné vztahy mezi těmito osobnostmi, skupinami a organizacemi jsou tématem, který si zasluhuje podrobnější studii, než je tento příspěvek. Vedoucí osobnosti – Tigríd, Pelikán, Prečan, Medek, Mlynář a další – se čas od času scházely, aby projednaly budoucí strategii. Takřka všichni jmenovaní byli zakládajícími členy dokumentačního střediska. Někteří z nich měli své vlastní komunikační kanály s domovem, ale převážně spoléhali na dodávky, které organizoval zprvu Kavan a později Prečan.

Vztahy mezi lidmi v exilu nebyly jen harmonické. Prečan sám byl vystaven prudkým útokům ze strany těch, kdo byli nejen nejen ostře protikomunističtí, ale vystupovali i proti Chartě 77, podezírali ho kvůli jeho někdejšímu členství v komunistické straně, a dokonce ho obviňovali ze spolupráce se Státní bezpečností. S většinou lidí v exilu však byl Prečan v dobrých vztazích. Nejvřelejší byl jeho vztah k Pelikánovi; Prečan se účastnil schůzek skupiny kolem *Listů* a publikoval v nich články o situaci doma. Díky svým kontaktům s německým ministrem zahraničí Hansem-Dietrichem Genscherem sehrál Jiří Pelikán důležitou roli také v počátcích Prečanovy spolupráce s německými diplomaty.

Vztahy mezi Prečanem a Tigrídem byly vřelé a přátelské. Prečan příležitostně přispíval do *Svědectví* a staral se o to, aby do něho byly zaslány články z domova. Tigríd mu posílal peníze pro krytí nákladů na rozmnožování, dopravu a poštovné. Prečan rovněž připravil dokumentaci o potlačování lidských práv v Československu, kterou pak Tigríd distribuoval na madridské Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.

Janouch poskytoval Prečanovi finanční prostředky na práci dokumentačního střediska a dal mu k dispozici také první počítač. Jeho syn navštívil na začátku roku 1986 Hannover, aby naučil Prečana s počítačem zacházet, a později mu pomáhal při zavádění *desk-top publishing*. Také mezi Ivanem Medkem a Prečanem se od samého počátku v roce 1978, kdy se poprvé sešli, vytvořily přátelské vztahy. Vyměňovali si materiály a spolupracovali při organizování tajných kontaktů s aktivisty Charty 77.

Kavan byl osobností spornější. Zprvu s ním ostatní lidé v exilu úzce spolupracovali; byli na něm závislí při dodávání materiálů do Československa. Docházelo však neustále ke sporům, protože Kavan vykonával tuto životně tak důležitou činnost sám, aniž se o obsahu zásilek radil s ostatními, a ti se domnívali, že to dělá nezodpovědně a riskantně. Z důvodů, které je těžké definovat, se jejich sympatie ke Kavanovi postupně vytrácely a vrchu nabyla nedůvěra. Prečan s Kavanem po několik let úzce

spolupracoval a dal mu k dispozici služby svých vlastních kurýrů německé ambasády v Praze. Jejich vztah však postupně vyústil do otevřeného nepřátelství. V roce 1980 Prečan přerušil s Kavanem veškeré styky.

Kontakty s domovem

Prečan byl v ustavičném kontaktu s lidmi doma. Po Havlově propuštění z vězení v roce 1983 si s ním Prečan pravidelně dopisoval a často spolu hovořili telefonicky. Se svým přítelem, Milanem Šimečkou v Bratislavě, Prečan telefonoval týden co týden. Pravidelně si vyměňovali dopisy o svých každodenních aktivitách s Jiřinou Šiklovou, která se aktivně podílela na práci disentu. Byl také často v kontaktu s Ludvíkem Vaculíkem a mnoha dalšími. Později navázal spojení s mluvčími Charty, a tak se cítil podle vlastních slov součástí společenství Charty (březen 1984). Jeho telefonické rozhovory byly nepochybně zaznamenávány Státní bezpečností, to však nebránilo relativně otevřeně, i když diskrétní konverzaci. V korespondenci se používalo krycích jmen a dopisy se posílaly utajenými kanály. Díky těmto kontaktům se Prečan cítil téměř tak, jako kdyby žil doma, a byl jedinečným pramenem informací.²²

Posílat do Československa to, co bylo ze samizdatové literatury vydáno na Západě, i další publikace odtamtud bylo obtížnější. Po katastrofě na hranicích v roce 1981 bylo třeba najít jiné cesty. Časem se Prečanovi a Šiklové podařilo uvést v život nový systém dopravy, na němž se podíleli cizí diplomaté ochotní s nimi spolupracovat. S pomocí Wolfganga Scheura, německého diplomata v Praze, byly dopisy a lehčí materiály posílány do Prahy a z Prahy diplomatickou poštou přes německé ministerstvo zahraničí. Systém byl tak spolehlivý, že ve stanovené dny fungoval jako pravidelná kurýrní služba. U těžších zásilek spoléhali Němci při odbavování na hranicích na svůj diplomatický statut, vyváželi samizdatové dokumenty v zavazadlovém prostoru svých aut a vraceli se s nákladem knih a časopisů. Po několik let se Prečan scházel se Scheurem skoro každý měsíc v německém pohraničním městečku Vohenstrauß, kde si vzájemně předávali svůj vzácný náklad.

Tento „obrovský zázrak“, jak to Prečan nazval, trval tři roky, než se Scheur vrátil do Německa.²³ Pak nastala zoufalá shánka po náhradě, která byla nakonec korunována úspěchem díky kanadskému diplomatu Peteru Bakewellovi.²⁴ Od září 1986 převzal Bakewell zavedenou praxi vyměňování nákladu v některém německém pohraničním městě; zajížděl i do Scheinfeldu. Dělal to víceméně na vlastní riziko

---

22 Prečanova obsáhlá korespondence a nahrávky telefonických hovorů jsou dostupné v archivu střediska.

23 O působení Wolfganga Scheura nejnověji srv. *Im Dienst der gemeinsamen Sache. Wolfgang Scheur und Prag 1981–1989 = Ve službách společné věci*. Wolfgang Scheur a Praha 1981–1989. Uspoř. Vilém Prečan a Milan Uhde ve spolupráci s Ludgerem Udolphem. Brno: Atlantis, 2001. – 336 s., 20 s. il. (Pozn. V. P.)

24 Velkou zásluhu na vytvoření tohoto kanadského spojení měla profesorka Markéta Goetzová-Stankiewiczová z Vancouvru, blízká spolupracovnice střediska a členka jeho vědecké rady. (Pozn. V. P.)

a zodpovědnost a vystavoval se nebezpečí, že bude v případě odhalení vypovězen. Toto poněkud neobvyklé využívání diplomatické imunity samozřejmě muselo zůstat utajeno. Nicméně fungovalo bez přerušení několik let.

Prečan se tak stal, jak žertem říkal, pošťákem, tak jako jeho dědeček za Rakousko-Uherska, až na to, že ten nosil poštmistrovskou uniformu se šavlí a dostával za to plat! Prečanova žena Helena byla nepostradatelnou pomocnicí při přípravě dopisů a zásilek a hostitelka návštěvníků střediska z Československa a z celého světa. Přišla také s nápadem sbírat a pravidelně do Československa posílat šatstvo pro rodiny uvězněných a pro ostatní, kdo potřebovali pomoc.

Podzemní síť doma

Roli, kterou po dlouhou řadu let hrála Jiřina Šiklová jako hlavní článek ve vztazích mezi domovem a zahraničím, je téměř nemožné docenit. Přestože nebyla ani první, ani jedinou spojkou s lidmi venku, byla spojkou hlavní a fungovala tak podle svého vlastního svědectví nejdéle. Po víc než deset let posílala ven materiály zcela pravidelně alespoň jednou za měsíc, někdy i vícekrát, po dlouhé období i pravidelně jednou za týden. Dokonce občas poslala přání k narozeninám nebo pozdravy i z vězení! Poprvé byla zadržena a vyšetřována v roce 1972; v letech 1981/82 byla vězněna jedenáct měsíců. Ihned po propuštění však zase obnovila svou práci „poštovního holuba“, jak tomu sama říkala.²⁵

Šiklová uvádí, že na přelomu let 1969 a 1970 začal fungovat jakýsi kanál napojený na Petra Pitharta (krycí jméno George), který tehdy navštívil Anglii a setkal se tam s Ivanem Hartlem a Janem Kavanem. Po návratu domů začal Pithart méně objemné materiály posílat ven prostřednictvím turistů, kteří je převáželi na těle, a dostával dopisy posílané normální poštou na dojednanou adresu. Jiřina (Kat nebo K2 nebo Kateřina, jak se jí říkalo) se k této skupině připojila na podzim 1971. Protože pracovala jako gerontoložka v krčské nemocnici, často ji navštěvovali lidé, kteří mohli vzít materiály do zahraničí s sebou. Po řadu let úzce spolupracovala s Pithartem, který se však po podpisu Charty 77 z přímé účasti na dopravě stáhl. Jiřinin podpis Charty nebyl úmyslně zveřejněn, aby nebyla ohrožena její konspirační činnost. Její byt byl odposloucháván a telefon jí zkonfiskovali, takže všechno musela dojednávat osobně a chodit všude pěšky nebo používat veřejnou dopravu.

Zpočátku nebyli Jiřina a její spolupracovníci zvyklí na konspirační činnost, ale postupně si uvědomovali, že musejí zahlazovat stopy. Používali krycí jména a určité konspirační postupy při přijímání a předávání materiálů, kterých ustavičně přibývalo. Musela se dohodnout místa, kde se budou scházet: někdy to bylo u japonského velvyslanectví na Malé Straně, jindy u Kafkovy busty na Starém Městě nebo v soukromých bytech. Jiřina volala do Londýna, do Vídně a do Říma z veřejných telefon-

²⁵ To, co následuje, se opírá o zvláštní zprávu, kterou Šiklová připravila a odeslala Prečanovi v roce 1986, a o její vysvětlující dopis, napsaný v listopadu 1996. Nic z toho zatím nebylo publikováno. Zpráva obsahovala také dlouhý seznam pseudonymů a krycích jmen.

ních budek, Kavan posílal pohlednice z Londýna a z Vídně se zakódovanou informací o datech a místě schůzek. Při setkání s kurýry se k identifikaci používalo domluvených hesel nebo určitého oblečení (Jiřina například nosila puntíkový šátek).

Po roce 1977 mohla Jiřina používat po dobu jednoho či dvou let služeb švédského kulturního atašé, který v zavedeném kódu vystupoval jako Vasco da Gama. Později jí pomáhali zaměstnanci francouzských aerolinek, kteří převáželi materiály normální leteckou linkou. Existoval také kanál přes západoněmecké zastupitelstvo – nejdřív to byl český historik Bedřich Loewenstein, který pracoval v německé obchodní misi a pak na velvyslanectví v Praze, později západoněmečtí diplomaté. Tyto kontakty vyvrcholily dlouhodobou spoluprací se Scheurem a Bakewellem. Jiná velvyslanectví, jako např. velvyslanectví USA, neprojevila ochotu podílet se na něčem takovém.²⁶

Skladovací prostory a místa (podle kódu „Vokovice“), kde mohla cizí auta vyložit svůj náklad a naložit zásilky určené do zahraničí, bylo třeba předem dohodnout. To se nějakou dobu dělávalo u kostela sv. Mikuláše na Malé Straně. Celá operace se prováděla také v soukromých bytech a přílehlých lokalitách. Bakewell např. zaparkoval svůj vůz v temné uličce poblíž Jiřinina bytu; pak přijela česká auta a přeložila jeho i svůj náklad. Materiály byly předem rozděleny do balíků určených k dodání různým skupinám a musely jim pak být předány.

Prečan byl s Jiřinou ve styku po několik let před odchodem do exilu a odesílal i dostával přes ni materiály. A když byl všestranně zapojen do konspirační činnosti, sloužil jeho rozestavěný dům na okraji Prahy jako „Vokovice“. Při domovní prohlídce v dubnu 1975 u něho policie našla značné množství exilových periodik, zejména *Svědectví*. Prečan byl znám jako „František“, a později se rčení „dělat Františka“ běžně používalo v podobném smyslu. Než emigroval, dojednali s Jiřinou podrobnosti další spolupráce. Dohodli se také na kódovacím systému pro identifikaci osob a lokalit, přičemž používali jako pomůcku určitou knihu, o níž věděli jen oni dva, a v korespondenci označovali příslušnou stránku, řádek a písmeno na řádku číslicemi způsobem, který byl srozumitelný jen jim dvěma.

Závěr

Po kolapsu komunismu se ve střední a východní Evropě objevila tendence zanedbávat nebo podceňovat úlohu, kterou při podpoře demokratické revoluce sehrála nezávislá disidentská činnost. I tam, kde se její role uznává, takřka zcela se zapomíná na vnější nebo mezinárodní faktory, které k úspěchu revoluce přispěly. V jednom článku z poloviny devadesátých let se sice věnuje pozornost mezinárodním faktorům politických změn ve východní Evropě, ale uvádějí se jen taková zahraniční sociální hnutí, jako bylo mírové hnutí na Západě, které poskytovalo morální i jinou podporu domácím hnutím ve východoevropských zemích. O mnohem důležitější roli, kterou

26 Američané sami zdůvodňovali svou zdrženlivost tím, že jim československé služby věnují mimořádnou pozornost a že jejich pomoc by mohla být kontraproduktivní. (Pozn. V. P.)

při podpoře nezávislých aktivistů hrály exil a jeho organizace, se článek vůbec nezmiňuje.²⁷

Není pochyby o tom, že hlavní těžiště opozice proti komunistickému systému bylo na domácí půdě a že hlavním činitelem v jednotlivých zemích byli disidenti a ostatní nezávislí aktivisté. Významnou roli v tomto hnutí usilujícím o změnu a reformy však sehráli i jejich krajané v zahraničí, kteří je podporovali a pomáhali jim, mimo jiné při získávání potřebné publicity. Nečinili si nárok na to, aby domácím činitelům vnucovali své vlastní názory nebo programy změn, a zajisté nebyli primárním faktorem revolučních změn, k nimž došlo. Ale bez pomoci exilu by bylo disidentské hnutí mnohem slabší a méně úspěšné. Není snad ani třeba zdůrazňovat, že činnost exilu závisela také na domácích aktivistech, včetně podzemní sítě na distribuování materiálů, a že by bez nich nebyla s to události ovlivňovat.

V případě Československa se o podpoře poskytované exilem, jeho pracovníky a organizacemi, většinou píše málo, nebo vůbec ne;²⁸ je to tedy pole, které si zaslouhuje pozornost a na něž by se měl zaměřit výzkum. V tomto článku bylo možné podat jen stručný přehled práce dokumentačního střediska a mezinárodní sítě, která mu poskytovala podporu. Jak Prečan řekl u příležitosti převzetí ceny Friedricha Bauera v roce 1993, dokumentační středisko zahrnovalo mnoho lidí doma i v zahraničí, muže i ženy, odvážné disidenty, kurýry a posly, řadu Čechů a Slováků v exilu a mnoho zahraničních přátel v Evropě a v severní Americe. Byla to rozsáhlá „sít solidarity, materiální a duchovní pomoci nezávislé intelektuální komunity v Československu“.²⁹

Ostatní exil a domácí aktivisté rovněž uznávají, že dokumentační středisko bylo jedním z nejdůležitějších koordinačních faktorů; takové možnosti a kapacitu nikdo jiný neměl. Role střediska a zejména jeho archivu, který systematicky shromažďoval a uchovával dokumenty o nezávislých aktivitách Čechů a Slováků vzdorujících snahám komunistického režimu o kontrolu a deformaci intelektuální činnosti, byla prostě jedinečná. Šiklová mi v osobním dopisu z dubna 1997 napsala, jak obrovské bývalo zadostiučnění, které ona a ostatní pociťovali, když se dovídali, že materiály zaslané středisku v pořádku došly a že byly odeslány dál k publikaci nebo alespoň bezpečně uchovány pro budoucnost. „Bylo to přímo hmatatelné popření Orwellovy paměťové díry. Cítili jsme, že to, co děláme, má cenu, a to nás podněcovalo k další práci.“ Ve světě pak bylo středisko spolehlivou agenturou, díky níž měli novináři, badatelé a vlády k dispozici autentické informace a dokumenty o Československu. Středisko se však neomezovalo na práci organizátorskou, byla to vědecky orientovaná instituce, a to nejen díky vlastní archivní a publikační činnosti, ale také tím, že

27 Viz Patricia Chilton, *Mechanics of change: social movements, transnational coalitions, and the transformation processes in Eastern Europe – Bringing transnational relations back*, in: *Non-state actors, domestic structures and international institutions*, redakce Thomas Risse-Kappen (Cambridge, 1995), s. 189–226.

28 Výjimkou byl článek Jiřího Pelikána ve sborníku *Charta 77 očima současníků* (Praha, 1997), s. 112–126. Viz rovněž můj článek z roku 1977 o mezinárodním kontextu Charty 77 v témž sborníku, s. 315–325.

29 Cena byla slavnostně předána Bavorskou akademií věd a umění 13. října 1993 v Mnichově.

podporovala vědeckou práci a kulturu doma i v zahraničí. Jeho význam spočíval v tom, že živilo ducha svobody doma a pomáhalo udržovat kontinuitu československé kultury a historie.

Epilog – po sametové revoluci

Nastolením svobody doma byl původní cíl střediska naplněn. Jedné z jeho základních funkcí – podporovat nezávislou a disidentskou činnost doma – už nebylo zapotřebí. I když se v některých z jeho dalších činností pokračovalo, přechod k demokracii v Československu měl přednost přede vším ostatním. Bylo důležité, aby se československá veřejnost i obec intelektuálů dověděla o nezávislé kultuře i badatelské práci v letech komunistického panství. V rozhlase i v televizi se vysílaly rozhovory a pořady o odporu doma i v exilu a také o činnosti dokumentačního střediska. U příležitosti prvního veřejného setkání signatářů Charty v březnu 1990 byla publikována nová, podstatně rozšířená verze knihy vydané k desátému výročí Charty 77 v roce 1987; toto nové vydání mělo přes pět set stran.³⁰ Rovněž byly znovu publikovány Havlovy eseje z let 1983 až 1989³¹ a vyšlo nové vydání *Černé knihy* z roku 1968.³² Středisko také poskytovalo pomoc domácím institucím. Zásobovalo knihovny knihami, které mělo na skladě, a kopiemi samizdatových materiálů. Ve spolupráci s Národní knihovnou v Praze se pokračovalo v přípravě úplné bibliografie samizdatových publikací. Pořádaly se výstavy samizdatu, zejména velká výstava VZDOR na Strahově v roce 1992.

Archiv v Scheinfeldu zůstal neocenitelnou pokladnicí dokumentů nezávislého myšlení života v české a slovenské společnosti, boje za lidská práva a nezávislost; navštěvovali ho zahraniční i českoslovenští vědci, kteří se zabývali výzkumem tohoto období české a slovenské historie. Objem sbírek ustavičně narůstal. Pokračovalo se v zasílání kopií knihovnám na Západě, mezi nimiž byla nyní zastoupena i knihovna amerického Kongresu. Bylo nezbytné informovat svět o tom, jak v Československu pokračuje zápas o demokracii i o překážkách, které mu stojí v cestě. V tomto duchu se také na schwarzenberském zámku od roku 1992 konala řada konferencí, na nichž se scházeli někdejší disidentští spisovatelé s německými i dalšími zahraničními účastníky.³³

Mezitím byl Prečan na počátku roku 1990 jmenován ředitelem nově zřízeného Ústavu pro soudobé dějiny v Praze. To znamenalo řídit dvě instituce a neustále se

---

30 Vilém Prečan, ed., *Charta 77, 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci. Dokumentace* (Praha, 1990).

31 Václav Havel, *Do různých stran. Eseje a články z let 1983–89*. Sest. Vilém Prečan. Scheinfeld-Schwarzenberg, 1989. – XVI + 526 s. – 2. vyd. Praha 1990.

32 *Sedm pražských dnů, 21. 27. srpen 1968. Dokumentace* (Praha, 1990).

33 V letech 1992 až 1999 se uskutečnilo celkem sedm takových tematických konferencí, tradičně zvaných schwarzenberská setkání. Počet jejich účastníků se pohyboval mezi šedesáti a sto třiceti. Schwarzenberská setkání pomáhala financovat německá Nadace Konráda Adenauera. (Pozn. V. P.)

pohybovat mezi Prahou a Scheinfeldem. Znamenalo to také úzkou spolupráci obou institucí. Středisko pomáhalo vybavit nový ústav knihami ze svých zásob, samizdatovými materiály a technickým zařízením.

Původně se předpokládalo, že jakmile to podmínky dovolí, bude scheinfeldský archiv jako součást kulturního dědictví českého a slovenského národa předán některé z institucí v Československu. Po určité době se však uvažovalo i o nové funkci, kterou by středisko mohlo plnit, kdyby zůstalo v Scheinfeldu jako československé kulturní předmostí v Německu a na Západě a jako výzkumné pracoviště pro československé i zahraniční vědce. Z konference v roce 1992 vzešla výzva vyhledání finančních zdrojů, které by umožnily středisku zůstat v Německu a plnit tuto roli. Kampaň, která následovala, bohužel neuspěla. Poslední grant od NED pokryl rok 1991. I s omezenými finančními prostředky bylo středisko s to pokračovat alespoň částečně v práci.

Jak mjel čas a jak se rozplývaly naděje na to, že bude možné financovat středisko v Německu, přišel Prečan znovu s původní myšlenkou o přesunu střediska a jeho sbírek do českých zemí.³⁴ V únoru 1994 byla ministerstvu kultury předána žádost o pomoc a podporu programu, který by se soustředil na dějiny antitotalitní rezistence – opozice a občanských iniciativ doma a demokratického českého a slovenského exilu – a na to, jak tento odpor přispěl k návratu svobody do Československa.³⁵ Ve spolupráci s nadací Patriae byla v Praze zřízena Nadace Československého dokumentačního střediska; v jejím vedení byli Prečan i Schwarzenberg a zástupci nadace Patriae. S pomocí nadace Patriae byl vypracován plán na přestěhování střediska do nového působiště a na renovaci nového sídla.³⁶

---

34 Záležitost byla předmětem jednání valného shromáždění střediska, konaného v Praze 29. ledna 1994, kde se usneslo, že základní prioritou je zajistit v jednání s československými institucemi – především s ministerstvem kultury – předpoklady pro přenesení sbírek ČSDS do vlasti a tam realizovat jeho nový pracovní program jako vědecké instituce na bázi neziskové organizace. Jednání na různých úrovních, i s nejvyššími činiteli státu, nevedla k cíli. V momentu, kdy se zdálo, že zbývá už jen náhradní řešení, fúze s některou ze zahraničních zainteresovaných institucí, obrátilo se na ČSDS v únoru 1995 vedení pražské nadace Patriae s nabídkou, že pomůže vyřešit základní problém a podmínku přemístění sbírek do Čech – obstarání vhodného sídla. (Pozn. V. P.)

35 Viz memorandum Viléma Prečana z listopadu 1994, strojopis, uložen v ČSDS.

36 Krušovický projekt nadace Patriae se sice nerealizoval, nadace však obstarala pro nově založenou Nadaci Československého dokumentačního střediska (jež se v prosinci 1998 transformovala na obecně prospěšnou společnost) pracovní a skladové prostory v budově archivu Praha-západ, kde bylo možno začít pracovat v červenci 1997. Z jednání iniciovaných tehdejší generálním ředitelem Národního muzea doc. Milanem Stloukalem vzešlo pak konečné řešení, uskutečněné pod patronací ministra kultury Pavla Dostála v roce 2002, kdy se středisko přestěhovalo z Dobřichovic do prostor vyhrazených Národnímu muzeu v nově rekonstruované budově ministerstva zahraničních věcí v Praze na Strahově. Tam byly v červnu 2002 přemístěny všechny sbírky ČSDS včetně veškerého materiálu, knihovny a zařízení, které byly v září 2000 převezeny z Scheinfeldu do České republiky. Spolek v Scheinfeldu nadále existuje, v čele s předsedou Vilémem Prečanem a místopředsedou Karlem Schwarzenbergem, a pomáhá zprostředkovávat zahraniční podporu pro domácí obecně prospěšnou společnost a její činnost. (Pozn. V. P.)

V roce 1997 Prečan koncipoval pro středisko podrobný program interdisciplinárního výzkumu; mělo se stát trvalou základnou pro badatele, kteří by chtěli využívat jeho rozsáhlý dokumentační archiv ke studiu dějin odporu proti komunistickému režimu doma a v zahraničí. Je nepochybné, že taková činnost by podstatně přispěla k porozumění této důležité, leč opomíjené fázi československých dějin a že by pomohla Čechům i Slovákům při hledání jejich národní identity.

(Toronto 1997)

Z angličtiny přeložila Zdena Brodská

PŘÍLOHY

1

Poděkování Viléma Prečana při převzetí Ceny Friedricha Bauera za literaturu, udělené Československému dokumentačnímu středisku nezávislé literatury Bavorskou akademií krásných umění. Mnichov 13. října 1993. (Cuvilliétheater der Münchner Residenz.)

Tato cena představuje velké uznání pro práci střediska a přijímám ji v zastoupení za mnohé. Říká se, že neúspěch je sirotek, zatímco úspěch má otců mnoho. Československé dokumentační středisko nezávislé literatury však opravdu vděčí za svůj vznik a za svou existenci úsilí řady lidí v různých zemích světa.

Na prvním místě vzniklo z díla žen a mužů české a slovenské nezávislé literatury. Členové nevelkého exilového spolku, který středisko založil a byl jeho právní základnou, se cítili být spolu s nimi účastníky duchovního vzdoru proti komunistickému totalitarismu.

Činnost střediska v prvních letech jeho existence by nebyla možná bez finanční podpory soukromých amerických nadací a Nadace Charty 77 ve Stockholmu; v letech 1987–1989 pracovní úřad v okrese Neustadt/Aisch–Bad Windsheim financoval středisku místo dokumentaristky. Stateční spolupracovníci střediska v českých zemích a na Slovensku pravidelně po léta zásobovali naše sbírky všemi novinkami nezávislé literatury. Poslové, tajní kurýři, naši dopravci umožňovali dodávky literatury a výměnu korespondence oběma směry skrze železnou oponu. K pomocníkům střediska v českém a slovenském exilu se přidružili v nemalém počtu zahraniční přátelé – příslušníci mnoha národů v Evropě i v zámoří – a pomohli vytvořit síť solidarity, materiální a duchovní pomoci nezávislé intelektuální komunitě v Československu.

Všem těm, jež jsem tu stručně vzpomenul a bez nichž by naše úsilí vyšlo nazmar, patří dnes udělená cena, dnešní den je také jejich velkým dnem. Škoda, že zde nemohou být s námi. A lze jen litovat, že někteří se nedožili této radosti: za všechny jmenuji filozofa a jednoho z nejčastěji překládaných samizdatových publicistů Milana Šimečku, jehož pozůstalost patří k nejcennějším pokladům scheinfeldského archivu.

Naším nejvyšším příkazem byla služba domovu v úloze prostředníka mezi lidmi zápasícími za svobodu ve vlasti a svobodným světem. Současně jsme byli zakotveni

v strukturách tohoto svobodného světa a těšili jsme se jeho pohostinství, měli jsme k dispozici jeho výhody a užívali jsme jeho předností k práci, která byla pro českou a slovenskou kulturu nezastupitelná, doma však vzhledem k podmínkám útlaku nemyslitelná.

Zde také vznikala nová kapitola společného zápasu Němců, Čechů a Slováků za společnou svobodnou Evropu. Tato stránka společných dějin nebyla ještě zaznamenána, považujeme to za svůj úkol a povinnost v budoucnu. Je nám proto velkým zadostiučiněním, že naše práce byla takto oceněna právě v Německu. A jsme šťastni, že se tak stalo v Mnichově, který hostil v minulosti tolik literátů a umělců z českých zemí a který po českou kulturu tolik znamenal.

Byli jsme si vědomi významu skutečnosti, že literární a vědecké zařízení, svým charakterem ve stejné míře české i slovenské, získalo své místo na německé půdě, a toho, jaké možnosti se tím pro obě strany otvírají. Jsme vděčni Nadaci Konráda Adenauera, jež umožnila v letech 1992 a 1993 dvě konference – I. a II. schwarzenberské setkání –, a Nadaci Hannse Seidla, která v posledních dvanácti měsících přispívala na vědeckou práci střediska. Bohužel ani to, ani dary soukromníků na systematickou každodenní činnost střediska nestačí.

Vyznamenání, jehož se nám od Bavorské akademie krásných umění dostává, přijímáme jako závazek, abychom v nových, svobodných časech pokračovali v práci, a to s novým pracovním programem: 1. podporovat bádání o tom, jak domácí disent a exil, obojí ve spolupráci s demokratickými silami ostatního světa, napomáhaly návratu někdejšího Československa do demokratické Evropy; 2. podporovat česká a slovenská studia v zahraničí, především v německy mluvících oblastech.

Ať na dosavadním místě v Mittelfranken – pokud to momentální nepřízeň času neznemožní –, nebo v Česku – jestliže se k tomu vytvoří podmínky –, budeme v dosavadní práci pokračovat.

2

Dopis představenstva Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury v Scheinfeldu-Schwarzenbergu ministrovi kultury České republiky Pavlu Tigridovi.

Praha 15. února 1994

Vážený pane ministře,

obracím se na Vás jménem představenstva Československého dokumentačního střediska v Scheinfeldu-Schwarzenbergu (ČSDS), abychom Vás z pověření valného shromáždění našeho spolku požádali o stanovisko k možnostem působení ČSDS v České republice.

Dokumentační středisko od svého vzniku spojovalo funkce literárního archivu, specializované knihovny a badatelského, studijního, informačního a publikačního zařízení. V době nesvobody pomáhalo udržovat souvislost mezi tvorbou a aktivitami domova a exilu a bylo pojátkem mezi českými a slovenskými nezávislými intelektuály a západním světem. Bylo jedním z ohnisek duchovního vzdoru proti komunistické

totalitě a složkou československého kulturního a politického exilu. Poskytovalo všestrannou účinnou pomoc disentu a občanským iniciativám v Československu.

V posledních čtyřech letech se ČSDS podílelo na vytváření svobodné kultury v domácím prostředí, přičemž nepřestávalo hrát roli badatelského a informačního zařízení v zahraničí. Nemalým dílem přispělo k tomu, že československý disent, samizdat a exil začaly být zkoumány doma i v zahraničí systematicky a nezaopatě. K aktivitám ČSDS v posledních letech patří i úsilí o vzájemné česko-slovenské a česko-německé stykání a poznávání, jak to bylo dokumentováno I. a II. schwarzenberským setkáním.

Otázka co dále podniknout se střediskem a kde má působit zaměstnávala členy spolku i tu část české a slovenské intelektuální obce, jež byla s ČSDS po léta bytostně spojená, od prvních měsíců návratu svobody do naší země. Nemělo by smysl, abychom se na tomto místě pokoušeli tuto historii rekapitulovat. Důležité je připomenout fakt, že v září 1993 došlo k jednání mezi V. Prečanem za ČSDS a náměstkem ministra kultury ČR M. Prokopem, kdy byla z naší strany vyslovena vůle přemístit sbírky střediska do Čech a dále rozvíjet jeho činnost odtud; ministerstvo kultury při té příležitosti závazně přislíbilo najít pro ČSDS vhodné prostory a zajistit pro ně příspěvek z rozpočtu ministerstva. O tom byli informováni v přítomnosti prezidenta Václava Havla čeští a slovenští spisovatelé spjatí se střediskem na setkání 1. října 1993.

Valné shromáždění našeho spolku konané v Praze 29. ledna 1994 po zevrubné rozpravě velkou většinou rozhodlo, že *základní prioritou je pro nás nyní vůle a snaha přenést sbírky ČSDS do Čech a zde realizovat jeho nový pracovní program jako badatelské instituce*. Teprve tehdy, když by se do konce května 1994 tato varianta ukázala neschůdnou, začalo by představenstvo našeho spolku z pověření zmíněného valného shromáždění jednat o eventuální fúzi ČSDS s některou ze zainteresovaných zahraničních (německých) institucí.

Soudíme, že ČSDS má co nabídnout. Předností jeho sbírek je zejména to, že tu jsou na jednom místě soustředěny prameny umožňující studovat historii duchovního vzdoru jedné střeoevropské země proti komunistické totalitě komplexně, v širokém mezinárodním kontextu, z různých aspektů a podle zájmu odborníků mnoha oborů. Když ČSDS přebíralo v říjnu 1993 od Bavorské akademie krásných umění Cenu Friedricha Baura za literaturu, mezi jeho kvalitami a zásluhami se uváděla mj. skutečnost, že je jedinečné v dějinách evropského exilu a že patří k nejvýznamnějším archivům svého druhu v Evropě.

Cena a unikátnost tohoto souboru je ovšem v jeho celistvosti; jakékoli jeho rozdělení na jednotlivé části by sbírky ČSDS znehodnotilo. Byla by to škoda o to větší, že teprve svobodné poměry vytvářejí pro činnost ČSDS skutečné perspektivy.

Nový *pracovní program* ČSDS je zaměřen jednak na dějiny domácího duchovního vzdoru, opozičních hnutí a občanských iniciativ, a za druhé na dějiny českého a slovenského demokratického exilu. Jde o podporu a realizaci interdisciplinárního bádání v oboru humanitních věd a dějin literatury, směřujícího k poznání toho, jak domácí disent a exilové aktivity v těsné spolupráci s demokratickými silami v ostatním světě přispěly k návratu svobody do naší země. ČSDS má v úmyslu přinášet podněty ke zpracování dané problematiky v celoevropském kontextu.

Pro realizaci svého pracovního programu ČSDS navaze kontakty a konkrétní spolupráci s českými i zahraničními vědeckými institucemi.

Za nejdůležitější krok nyní považujeme:

- najít vhodné prostory, jež by umožnily uložit sbírky a pracovat s nimi;
- pokusit se zajistit příspěvek na činnost ČSDS z rozpočtu ministerstva kultury;
- zvolit nejvhodnější způsob organizace ČSDS na domácí půdě (příspěvková organizace zřízená ministerstvem kultury s perspektivou přeměny na neziskovou organizaci nebo sdružení občanů).

Jako v minulosti ani dnes nemáme v úmyslu čekat se založenýma rukama na dotace ze státní pokladny, budeme se snažit získat podporu zahraničních i domácích nadací a soukromých mecenášů. Avšak už náklady na samotné přestěhování sbírek do České republiky budou dosti vysoké, zvláště když ČSDS musí před tím uhradit některé své závazky v zahraničí.

V žádném případě si však nemůžeme dovolit přemístit sbírky a přenést činnost ČSDS do Čech, jestliže nebudeme mít jistotu, že jsme zde vítáni a že můžeme očekávat alespoň minimální podporu ze strany českého státu.

Se srdečným pozdravem

Vilém Prečan
předseda ČSDS

Karel Jan Schwarzenberg
místopředseda ČSDS

Příloha: Informace o sbírkách a jejich umístění.[...]

Kopie:

Dr. Milan Uhde, předseda Poslanecké sněmovny PČR
Ivan Medek, Kancelář prezidenta republiky

Z archivu ČSDS. Sbíрка ČSDS Scheinfeld-Schwarzenberg.

Nadace Československého dokumentačního střediska (1995–1998)

Nadace byla založena 26. dubna 1995 s cílem „vytvářet podmínky pro pokračování práce někdejšího exilového spolku“ v České republice. Statut nadace dále vymezoval její úkoly tak, že „především zřídí a bude provozovat Československé dokumentační středisko (dále jen ČSDS), které bude pečovat o sbírky pro domácí a zahraniční badatele“ a „bude všestranně podporovat badatelskou, vzdělávací a publikační činnost ČSDS“. Zřizovateli nadace byli za spolek v Scheinfeldu Karel Schwarzenberg a Vilém Prečan, za nadaci Patriae Václav Kasík a Jiří Oberfalzer. Nadace ČSDS se transformovala na obecně prospěšnou společnost 15. prosince 1998.

Za necelé čtyři roky své existence rozvinula svou činnost v těchto směrech:

1. Organizovala v letech 1997–98 ve spolupráci s Nadací Heinricha Bölla tři semináře:

Minulost a dědictví Charty 77 (v dubnu 1997)

Dílo Jana Vladislava v kontextu poválečné české poezie (v lednu 1998)

Rok 1968 v historické paměti české společnosti (v listopadu 1998)

2. Podílela se na přípravě IV. – VI. schwarzenberského setkání (v letech 1995 až 1997)

3. Vydala knihu *Umíněnost jako osud. Jan Vladislav pětasedmdesátiletý*. (K vyd. přípr. František Kautman a Vilém Prečan ve spolupř. s Milanem Drápalou. Praha 1998.)

4. Připravila v roce 1998 projekt Československý politický a kulturní exil 1948–1989, který získal grant Grantové agentury ČR na léta 1999–2001.

5. Zahájila práci na mezinárodním projektu Východoevropské revoluce 1989, jehož hlavní část byla realizována v roce 1999.

6. Připravila koncepci *Ročenky Československého dokumentačního střediska*.

7. K nejpodstatnějším přírůstkům sbírek v těchto letech patřily rozsáhlý knižní dar z pozůstalosti Viléma Brzoráda a podstatná část archivu exilové sociální demokracie.

Přehled o činnosti obecně prospěšné společnosti ČSDS za léta 1999–2001

Společnost byla založena 15. prosince 1998 transformací Nadace ČSSD a zapsána do obchodníku rejstříku Městského soudu v Praze 26. ledna 1999. Zakladateli společnosti jsou Vojtěch Čelko, Václav Kasík, Jiří Oberfalzer, Vilém Prečan, Karel Schwarzenberg, Jiří Suk a Jiřina Šiklová.

Orgány společnosti byly při jejím založení jmenovány takto:

Správní rada ČSDS: Vojtěch Čelko, Jozef Jablonický (Bratislava), Miroslav Kusý (Bratislava), Karel Pichlík, Petr Pithart, Vilém Prečan (předseda), Karel Schwarzenberg, Jiřina Šiklová, Jiří Vančura.

Dozorčí rada ČSDS: Blanka Císařovská, Milan Drápala, Milena Janišová.

Podle zakládací smlouvy společnosti spočívají její obecně prospěšné služby „zejména v

a) provozování nevládního badatelského, dokumentačního a studijního střediska pro dějiny domácího a exilového antitotalitního odporu,

b) shromažďování pramenného materiálu, osobních svědectví a dokumentace z domácích i zahraničních zdrojů, jejich archivování a zpřístupnění pro potřeby široké veřejnosti a pro výzkum ze strany domácích i zahraničních vědců,

c) udržování a provozování specializované knihovny,

d) vydávání specializovaných periodik a vlastních publikací,

e) přispívání k celospolečenské diskusi o historii komunistické éry v Československu,

f) podpoře mezinárodních srovnávacích studií zaměřených na problematiku nezávislého myšlení, samizdatové literatury, formování zárodků občanské společnosti a občanských aktivit v rámci totalitního systému.“

V třiletí 1999–2001 byla společnost ČSDS nositelem grantu na realizaci projektu Československý politický a kulturní exil 1948–1989, na jehož řešení se podílely Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Centrum pro československá exilová studia Palackého univerzity v Olomouci. Projekt si kládł přednostně za cíl systematicky zpřístupňovat prameny ke studiu československého politického a kulturního exilu v zemích Západu

v letech 1948–1989 a položit základy pro výzkum exilových institucí, seskupení a komunit proměňujících se v souladu se změnami mezinárodního kontextu a politickou situací v Československu.

V rámci projektu byl proveden průzkum a byla získána evidence o pramenech v zahraničních archívech a knihovnách v USA, Kanadě, Velké Británii, Německu, Rakousku, Švýcarsku, Belgii, Itálii, Švédsku a v zemích Jižní Ameriky. Do České republiky byly přivezeny rozsáhlé sbírky pramenů, pozůstalosti a jiné soubory písemností k dějinám exilu. Kromě toho byly pořízeny kopie pramenného zahraničního materiálu. Rozsáhlé sbírky byly uspořádány, inventarizovány a katalogizovány. Bylo zaznamenáno několik desítek rozhovorů, jež obsahují cenná osobní svědectví pamětníků událostí.

Byla připravena k vydání rozsáhlá bibliografie knih českých a slovenských autorů vydaných v zahraničí (exil) v letech 1948–1989, připraven heslář dvousvazkové věcné a biografické encyklopedické příručky, řada referátů pro semináře a vědecké konference, publikovány dvě knihy a 20 článků a studií, do tisku byly připraveny tři další svazky.

Rok 1999

1. Zahájena realizace projektu Československý politický a kulturní exil 1948–1989.

2. V letech 1998–99 se ČSDS účastnilo mezinárodního projektu Východoevropské revoluce 1989 podporovaného badatelskou institucí National Security Archive ve Washingtonu. Česko-slovenská část projektu byla uzavřena úspěšnou mezinárodní vědeckou konferencí Demokratická revoluce v Československu 1989/90 v Praze ve dnech 14.–16. října 1999. V rámci projektu byla ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR publikována série sedmi sešitů studijních materiálů a pro účastníky konference byl připraven sborník dokumentů v angličtině *The Democratic Revolution in Czechoslovakia. Its Precondition, Course, and Immediate Repercussions, 1987–89. A Chronology of Events and a Compendium of Declassified Documents*. (Briefing Book for an International Conference, Prague, 14–16 October 1999. Ed. by Vilém Prečan with Derek Paton. Praha: National Security Archive; Czechoslovak Documentation Centre; Institute of Contemporary History, 1999. – 382 s.)

3. Středisko získalo rozsáhlou pozůstalost Antonína Vlacha z Hamburku, exilového publicisty, vydavatele první exilové literární revue *Sklizeň* (vycházela v letech 1953 až 1964).

Rok 2000

1. Byly přestěhovány sbírky ze Scheinfeldu do tehdejšího sídla společnosti v Dobřichovicích (září 2000).

2. Byl zpracován projekt uspořádání a zpřístupnění sbírek ČSDS, který v soutěži ministerstva kultury získal grant na léta 2001–2004.

3. Nejpodstatnější nové akvizice archivních sbírek: archiv Nadace Charty 77 ve Stockholmu a poslední část takzvaného švýcarského archivu exilové sociální demokracie

4. Začalo se s kopírováním písemného a zvukového materiálu české a slovenské redakce Rádia Svobodná Evropa.

5. Středisko se podílelo svými exponáty na výstavě samizdatu v Budapešti (Open Society Archives) v prosinci 2000.

6. Spolupráce na přípravě televizního seriálu o samizdatu.

Rok 2001

1. Zahájena realizace projektu Odborné zpracování knižních, časopiseckých, archivních a dokumentárních sbírek Československého dokumentačního střediska, o. p. s., jejich inventarizační prezentace a zpřístupnění pro vědecký výzkum a všestranné veřejné využití, financovaného z grantu ministerstva kultury.

2. Bylo zahájeno vydávání ediční řady Dokumentace československého exilu 1948-1989. V ediční řadě vyšla kniha Radomíra Luži *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989* (Praha–Brno 2001, 360 s.), připravená k vydání péčí ČSDS v letech 2000 a 2001.

3. Z iniciaty ČSSD a ve spolupráci s ním byla připravena a vydána kniha *Im Dienst der gemeinsamen Sache. Wolfgang Scheur und Prag 1981–1989 = Ve službách společné věci. Wolfgang Scheur a Praha 1981–1989*. (Uspoř. Vilém Prečan a Milan Uhde ve spolupř. s Ludgerem Udolphem. Brno: Atlantis, 2001. 336 s., 20 s. il.)

4. K nejvýznamnějším přírůstkům sbírek ČSSD patřily v roce 2001 mikrofilmy sbírky Blažej Vilím z British Library v Londýně, pořízené nákladem nadačního fondu The Father František Rochla Fund (United Kingdom). (Celkem 5 tisíc stran písemností.)

Výroční zpráva o činnosti ČSDS za rok 2002

I. Realizace projektu Odborné zpracování knižních, časopiseckých, archivních a dokumentárních sbírek Československého dokumentačního střediska, o. p. s., jejich inventarizační prezentace a zpřístupnění pro vědecký výzkum a všestranné veřejné využití, podporovaného grantem Ministerstva kultury ČR.

Výsledky za rok 2002 odpovídaly časovému harmonogramu; předložená zpráva byla přijata hodnotící komisí MK a na základě toho byla ČSDS přidělena dotace na rok 2003 v plné výši. K výsledkům patří mj. Schéma fondů a sbírek Československého dokumentačního střediska, podle něhož jsou sbírky uloženy, postupně zpracovány, inventarizovány a zpřístupňovány. Toto schéma doplňuje Heslář encyklopedické příručky československého exilu.

II. Jako odborný partner Centra pro východoevropská studia (Forschungsstelle Osteuropa) univerzity v Brémách se středisko podílelo v roli spoluorganizátora na přípravě mezinárodní výstavy samizdatu v Národním muzeu v Praze v červnu až srpnu 2002 (vernisaž 5. června 2002).

1. Expertní a konzultační činnost při upřesňování koncepce výstavy a při výběru českých a slovenských exponátů.

2. Zajištění překladu do češtiny a do angličtiny popisů jednotlivých oddílů výstavy a popisek všech 400 exponátů, redakce překladů včetně korektur před vytištěním.

3. Podíl na přípravě českého a anglického katalogu výstavy (zajištění a redakce překladů německých textů, vypracování textu o českém a slovenském samizdatu).

4. Obstarání překladů textů pro brožuru o samizdatu a redakce překladů.

5. Středisko poskytlo pro výstavu ze svých sbírek několik unikátních exponátů, které brémské centrum nemělo k dispozici pro předcházející výstavu v Berlíně v roce 2000, podílelo se na instalaci výstavy a přípravě vernisaže, aktivně se podílelo na tiskové konferenci před zahájením výstavy a na propagaci výstavy v Českém rozhlase.

6. Středisko zajistilo zpracování databáze 330 českých samizdatových autorů, která byla na výstavě k dispozici návštěvníkům na počítačovém monitoru.

7. Účast na doprovodných akcích:

a) Na mezinárodním večeru o samizdatu 6. června 2002.

b) ČSDS spolu se Slovenským institutem v Praze uspořádalo 18. června 2002 pódiovou diskusi na téma Svět slovenského samizdatu.

c) ČSDS připravilo prezentaci televizního seriálu o samizdatu spojenou s diskusí o Edici Petlice v Národním muzeu 26. června 2002.

d) Spolu s Polským kulturním institutem v Praze uspořádalo ČSDS v Národním muzeu 25. června 2002 diskusní odpoledne o polském samizdatu za účasti polských představitelů a s promítáním polského dokumentárního filmu.

III. ČSDS se podílelo na programu studijního zájezdu do České republiky pořádaného v říjnu 2002 německou nadací Stiftung Aufarbeitung der SED-Diktatur. Mezi 35 účastníky studijní cesty byli zastoupeni kromě představitelů nadace (mj. dva poslanci Spolkového sněmu) vedoucí tzv. nezávislých archivů z východního Německa, které spravují a zpracovávají samizdatovou produkci z éry někdejší NDR.

Výprava navštívila ČSDS v jeho novém sídle na Strahově bezprostředně po příjezdu z Berlína 23. října, vyslechla historický výklad o antitotalitní rezistenci v Československu a seznámila se se sbírkami střediska a s jeho prací. ČSDS se také podílelo na konferenci o historické paměti, uspořádané 24. října v Goethově institutu v Praze.

IV. Experimentální a publicistická činnost související se zpřístupňováním pramenů k dějinám komunistické éry, zejména k dějinám disentu, nezávislého myšlení a publikování a k represivním aktivitám komunistických aparátů doma i v zahraničí.

V. V červnu 2002 se uskutečnilo dlouhodobě připravované přestěhování Československého dokumentačního střediska z Dobříchovic do budovy ministerstva zahraničních věcí (býv. OIRT). Při stěhování šlo o přepravu cca 30 tun knih, časopisů a písemností. Bylo třeba připravit sbírky k přestěhování, transportovat je a umístit na novém pracovišti (včetně zařízení nových prostor nábytkem), předběžně roztřídit materiál a uložit jej tak, aby byly sbírky disponibilní k práci, ke studiu a k postupnému systematickému zpracování.

VI. Rozšiřování sbírek jednak akvizicemi ze soukromých rukou, jednak archivními studiem v domácích a zahraničních archivech. Nové přírůstky sbírek ČSDS od prosince 2001 do konce roku 2002:

- pramenný materiál britských úřadů (Foreign Office a Home Office) o počátcích československého exilu z britských archivů (výsledek studijní cesty v Londýně v prosinci 2001, financované z grantu Československý politický a kulturní exil 1948–1989)

- kopie archivních materiálů o čs. exilu z archivu britské Labour Party v Manchesteru (materiál obstarala naše spolupracovnice ČSDS v Londýně; poplatky za xerokopie uhrazeny z exilového grantu)

- průběžně získávaný materiál týkající se Charty 77 ze Státního ústředního archivu v Praze (nově zpřístupněné písemnosti z fondu ÚV KSČ, Gustáv Husák apod.)

- sbírka písemností exilového nakladatelství Rozmluvy

- písemná pozůstalost Přemysla Janýra

- nově získávané zvukové a písemné materiály z archivu české a slovenské redakce Rádia Svobodná Evropa

- písemnosti získané od osob, které jako oběti sledování a represe získaly povolení ke studiu materiálů ze svazků býv. StB

- databáze osob sledovaných komunistickým bezpečnostním aparátem jako „spolupracovníci zahraničních ideodiverzních centrál“.

VII. Na jaře 2002 připravilo ČSDS pokračování projektu k dějinám československého exilu v letech 1948–1989. Žádost o tříletý grant na léta 2003–2005 v celkové výši 1950 tisíc Kč byla podána u Grantové agentury ČR a úspěšně prošla evaluačním řízením. Projekt byl přijat a práce na něm byla zahájena od 1. února 2003.

VIII. Zpřístupňování sbírek pro vědecký výzkum a veřejné využití: Na základě individuálního dojednání středisko průběžně poskytovalo domácím a zahraničním odborným badatelům studijní materiál ze všech sbírek, i dosud nezkatalogizovaných.

IX. Příprava a sjednávání dlouhodobé spolupráce s Národním muzeem. V květnu 2002 byla uzavřena předběžná Smlouva o spolupráci, na jejímž základě se ČSDS přestěhovalo do prostor v budově MZV na Strahově, které má Národní muzeum v užívání. V druhé polovině roku 2002 pokračovala jednání o Darovací smlouvě a definitivní Smlouvě o spolupráci.

(Zpráva byla schválena na zasedání správní rady ČSDS 16. května 2003.)

Současné projekty Československého dokumentačního střediska (2003–2005)

Exilový projekt

Název: Československý exil 1948–1989: osobnosti, organizace, instituce.

Projekt je financován z grantu Grantové agentury České republiky (2003–2005).

Cíl projektu: Pokračovat v systematickém shromažďování a ve studiu pramenů k dějinám československého politického a kulturního exilu, který působil v zemích Západu v letech 1948–1989 v kontextu konfliktů studené války a v korelaci s dynamikou vývoje komunistického systému v Československu; analyzovat struktury exilu a aktivity exilových organizací, institucí a osobností s cílem připravit encyklopedickou příručku, tematické edice pramenů a studie k stěžejním otázkám exilové problematiky, mj. ke spolupráci exilových seskupení a domácí opozice při vytváření podmínek pro obnovení demokracie v Československu.

Zpracování a zpřístupnění sbírek

Čtyřletý projekt (2001–2004) financovaný z grantu Ministerstva kultury ČR.

Helsinský proces a zhroucení komunismu

Nový projekt připravený na počátku roku 2004, na který středisko získalo krátkodobý grant Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Projekt si klade za cíl přispět k tomu, aby československá diplomacie, vědci z oboru politických a historických věd i širší zainteresovaná veřejnost (zejména pracovníci médií) byli v roce 2005 připraveni na konjunkturu zájmu o historii helsinského procesu v souvislosti s 30. výročím podpisu Závěrečného aktu z Helsink (1. srpna 1975) a aby byli kompetentními partnery v mezinárodních diskusích, jež lze očekávat. Jde dále o to, aby čeští odborníci, spolu s kolegy z ostatních tzv. postkomunistických zemí, rozšířili tematické spektrum bádání o helsinském procesu o ty specifické otázky, které charakterizovaly helsinský proces ve státech někdejší sovětské mocenské sféry,

a obohatili toto bádání a s ním související diskuse o výsledky studia pramenů z archivů, jež uchovávají dokumenty někdejších vedoucích stranických i státních aparátů v Československu (1975–89), jež se tzv. helsinskou agendou zabývaly. Jde zejména o problematiku VII. principu Závěrečného aktu (respekt k lidským právům a základním svobodám včetně svobody myšlení, svědomí, náboženství nebo víry) a takzvaného třetího helsinského koše.

Realizace projektu se zaměřuje na tyto badatelské priority:

1. Zpřístupnit a prostudovat prameny týkající se helsinské agendy, jež jsou uloženy v československých archivech. Přeložit do angličtiny výbor nejdůležitějších dokumentů charakterizujících postoje československého mocenského a vládního establishmentu, aby byly k dispozici účastníkům mezinárodní konference (Czechoslovakia and Helsinki Process, 1975–1989: A Briefing Book).

2. Prostudovat a zpracovat dokumentaci International Helsinki Federation for Human Rights ze 70. a 80. let, která je uložena v Open Society Archives v Budapešti.

3. Připravit materiály a studie k tématu Helsinský proces „zdola“ v Československu, mimo jiné k historii Čs. helsinského výboru ustaveného z řad disentu v roce 1988. Do této problematiky patří spolupráce hnutí a aktivistů uvnitř sovětského bloku i spolupráce přes hranice obou bloků.

4. Součástí projektu je české vydání knihy Daniela C. Thomase *The Helsinki Effect* (Princeton University Press, 2001), která shrnuje základní poznatky o prosazení agendy lidských práv jako mezinárodně platných norem KBSE, o přímém a nepřímém vlivu helsinského procesu na zhroucení komunismu, a činí tak na základě rozsáhlého pramenného materiálu a s přihlédnutím k vývoji v jednotlivých zemích sovětského bloku.

Jedním z cílů daného projektu je připravit českou účast na mezinárodní konferenci Helsinský proces a zhroucení komunismu, jíž se zúčastní především odborníci z České a Slovenské republiky, z Polska, Maďarska a dalších států někdejšího sovětského bloku. Tato konference, na níž se bude z české strany podílet Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Český helsinský výbor a další instituce, bude organizována ve spolupráci s Mezinárodním višegrádským fondem, Stiftung Aufarbeitung der SED-Diktatur (Berlín), National Security Archive ve Washingtonu a dalšími domácími a zahraničními institucemi. Mezinárodní konference se svolává do Prahy na 5. – 7. červen 2005.

Slavnostní večer u příležitosti předání fondů ČSDS do sbírek Národního muzea

Symbolicky jako součást programu Měsíce česko-slovenské vzájemnosti se konal 13. října 2003 v Národním muzeu v Praze slavnostní večer, na němž byla veřejnost seznámena s podpisem smluv, na jejichž základě Národní muzeum převzalo sbírkový a knižní fond ČSDS a obě instituce se dohodly o trvalé spolupráci při jeho zpracování a zpřístupnění. Na slavnostním večeru, který zahájil generální ředitel Národního muzea Michal Lukeš, dále promluvili předseda Senátu PČR Petr Pithart, ministři kultury České republiky a Slovenské republiky Pavel Dostál a Rudolf Chmel a předseda správní rady ČSDS Vilém Prečan. Poté zazněl koncert komorních souborů Hudby hradní stráže a Policie ČR.

Projev generálního ředitele Národního muzea Michala Lukeše

Dovolte mi, abych vás všechny především co nejsrdečněji přivítal na slavnostním večeru u příležitosti předání knižního a archivního fondu Československého dokumentačního střediska Národnímu muzeu.

Národní muzeum tento okamžik považuje za velmi důležitý ve své historii. Je pro ně velkou ctí, že se může stát institucí odpovědnou za další budoucnost tak významných dokumentů a pramenů našich moderních dějin. Dokumentů, které v době komunistické totality v exilu shromažďovala celá plejáda významných a statečných českých a slovenských osobností.

Myšlenka, že by se tento významný fond mohl stát součástí Národního muzea, vznikla již před několika lety za mého předchůdce pana docenta Milana Stloukala; je pro mne velkým potěšením, že dnešní večer můžeme společně oslavit její uvedení v život. Nebylo by to možné bez důvěry, kterou do Národního muzea vložila správní rada Československého dokumentačního střediska. A nebylo by to možné bez veliké podpory ministerstva kultury a pana ministra Dostála, který se v celé záležitosti osobně angažoval. Dovolte mi proto, abych všem zúčastněným na tomto místě vyslovil veliké a srdečné poděkování.

Jak jsem již uvedl, Národní muzeum si toho, že mu byl svěřen do správy takto významný fond, velice považuje. Pro jeho správu, další zpracovávání, a především zpřístupňování veřejnosti vytvořilo zvláštní referát Historického muzea, který na tomto úkolu úzce spolupracuje s Československým dokumentačním střediskem, v jehož čele stojí Vilém Prečan. Za svůj dnešní úkol však považujeme nejen dokončení práce někoho jiného; naopak jsme přesvědčeni, že stojíme teprve na počátku toho, co jsme si předsevzali. Muzeum je institucí, která doklady o naší minulosti nejen shromažďuje a uchovává, ale také je prezentuje, zprostředkovává veřejnosti jejich sdělení a svědectví, aby se touto cestou uchovávala paměť národa. V případě materiálů Československého dokumentačního střediska to dle mého názoru platí dvojnásob, protože k tomu, co se odehrálo nedávno a čeho jsme byli přímými účastníky, jsme často málo vnímaví.

Národní muzeum má tedy ambici věnovat se dále dokumentaci nedávné minulosti i živé současnosti. Navázat na práci Československého dokumentačního střediska a do budoucna vytvořit muzejní středisko, které bude nejen prameny sbírat a archivovat pro naše potomky, ale též o nich udržovat povědomí v široké veřejnosti. Jsem přesvědčen, že k tomuto úkolu má Národní muzeum nejlepší dispozice.

Na tomto slavnostním večeru tedy nehovoříme pouze o minulosti, ale též o budoucnosti.

Velice rád bych vám poděkoval za to, že jste dnes přišli do Národního muzea a rozhodli se tento čas strávit s námi, a dovoluji mi, abych předal slovo našim vzácným hostům a popřál vám příjemný večer v Národním muzeu.

Projev předsedy Senátu Parlamentu České republiky Petra Pitharta

Fondy Československého dokumentačního střediska konečně spočinuly. Našly své bezpečné místo pod ochrannými křídly Národního muzea. Spočinuly doufám konečně, což tu ovšem znamená, že se zároveň otevřely. Otevřely se všemu zájmu zde doma, zájmu, ve který doufáme.

Nemohu o těch horách papíru mluvit neosobně. Je v nich kus našeho života, naší práce, našich sporů, našich obav i naděje. Československý disent a exil a spolupráce disentu a exilu by byly jiné, nebýt střediska. Středisko, o něž se staral Vilém Prečan se svou paní Helenkou, mělo u nás u všech doma statut nejvyšší důvěry. Na tom mnoho záleželo.

Vždyť disent a exil je jinak spor sám. Spory s režimem, uvnitř disentu, mezi disentem a exilem. Každá malá indiskrétnost, každý nepřesně vyřízený vzkaz je s to vyvolat dlouholeté války, protrahovanou nedůvěru, nesmyslné soupeření. Táhne se pak i do nových poměrů – viz historie vztahů domácího a zahraničního odboje za první světové války a po ní.

Bylo moc dobře, že jsme se mohli spolehnout na to, že všechno je bezpečně uloženo, což nebylo ani zdaleka samozřejmé. Že se s našimi texty zachází přesně tak, jak si přejeme, eventuálně jak se dodatečně dohodneme. Důvěra v Scheinfeld se přenášela zpátky domů, mezi nás. Měli jsme spolehlivé, diskrétní zázemí, které bylo plně k našim

službám. To nelze dost dobře docenit. Zkrátka, dissent a exil by byly jiné, nebýt Scheinfeldu.

Karel Schwarzenberg se svého času ujal role hostitele a ochránce střediska v duchu nejlepších tradic české zemské šlechty, která ostatně stála u založení tohoto muzea.

Vilém Prečan v roli jen zdánlivě služebné ve skutečnosti aktivně formoval československý dissent a exil ke korektnosti, spolehlivosti a přesnosti. Přispěl tak významně k soudržnosti dissentu – právě tím, že byl nekonečně vzdálen pokušení využívat podle svých vlastních představ, a jistě by byly ty nejlepší, možností, které jako držitel dokumentů měl.

Toto všechno jsem pokládal za povinnost dosvědčit ve chvíli, kdy středisko po dlouhé pouti konečně spočinulo, kdy – jak doufám – spočinulo konečně. Za to patří dík řediteli Národního muzea Michalu Lukešovi a ministru kultury Pavlu Dostálovi. Oba pochopili, co je tu v nejlepším smyslu slova národního a co je tu v původním smyslu kulturního. Starost o duši, řečeno s Janem Patočkou, o duši národa i v těžkých dobách – to je národní kultura, vážení a milí přátelé.

Projev ministra kultury České republiky Pavla Dostála

Je dobře, že nejen nejmladší, ale už ani dospívající generace si nedovedou představit, která nebylo ještě nedávno samozřejmostí, aby všichni čeští a slovenští autoři mohli publikovat doma a díla českých a slovenských autorů žijících v zahraničí nebyla pro domácí čtenáře utajována. Je dobře, že pro ně má slovo „exil“, které neodmyslitelně patřilo ke slovníku jejich rodičů a prarodičů, už jen význam slova z dějepisu.

Nebylo by ale dobře, kdyby současné a budoucí generace o těchto věcech nevěděly nic. Obávám se, že by to mohl být první předpoklad k tomu, aby se staré časy z dějepisu znovu vrátily do naší přítomnosti.

Proto je třeba vážit si invence – a potom neuvěřitelné práce – skupiny lidí, kteří vynucený „exil“ zažívali na vlastní kůži a rozhodli se v roce 1986 zřídit ve Spolkové republice Německo Československé dokumentační středisko nezávislé literatury. Myslím, že se sluší je vyjmenovat: Byli to Jiří Gruša, František Janouch, Josef Jelínek, Ivo Kunstýř, Ivan Medek, Jiří Pelikán, Vilém Prečan, Karel Jan Schwarzenberg, Pavel Tigríd, Jan Vladislav a Lubomír Ďurovič.

Díky nim se v době nesvobody udržovalo spojení mezi tvorbou a nezávislými aktivitami domova a exilu, oni zajišťovali účinnou pomoc domácímu dissentu a občanským iniciativám v Československu. Především ale shromáždili a uchovali nesmírně cenný písemný materiál počínaje samizdatovými díly přes exilovou českou a slovenskou literaturu, archivní doklady o politickém a kulturním exilu i o dění v Československu, pozůstalosti a osobní fondy významných osobností, kdysi tajnou korespondenci přes „železnou oponu“ až po výstřižky ze zahraničního tisku. Za to všechno jim patří poděkování, a zvláště pak Vilému Prečanovi, který se zasloužil o to, že činnost střediska neskončila rokem 1990, převezl dokumenty a literární archiv do Čech a nadále se o něj staral.

Je pro mě důkazem toho, že naše společnost spěje nikoli k „normalizaci“, ale k normálnosti, když cenný fond převzalo do své správy Národní muzeum. Je to na místě, protože se jedná vskutku o národní dědictví, které do Národního muzea patří. A je tak zaručeno, že se bude tento fond i nadále rozvíjet a doplňovat, protože zdaleka není uzavřený. Důkazem jsou například jednání o převzetí pozůstalosti Pavla Tigrida. Je to kus dějin dvou národů – českého a slovenského; i proto je tento slavnostní večer součástí Měsíce česko-slovenské sounáležitosti.

Ještě jednou všem, kdo se zasloužili o to, aby se neztratila paměť oné zvláštní doby, již jsme žili, ze srdce děkuji a Národnímu muzeu v jeho práci přeji hodně zduaru.

Ministr kultury Slovenské republiky Rudolf Chmel ve svém projevu ocenil úlohu exilového Československého dokumentačního střediska ve společném zápase českých a slovenských demokratických sil za duchovní a politickou svobodu. Zdůraznil, jak velkou hodnotu mají sbírky střediska, které přebírá do své správy Národní muzeum, také pro slovenskou kulturu a studium slovenské minulosti.

Projev předsedy správní rady ČSDS Viléma Prečana

Řeknu to nejdůležitější hned na začátku: to, co jste slyšeli z úst generálního ředitele Národního muzea, je dobrá zpráva. Zdůrazňuji to proto, že mě už zastihlo několik poplašených a vystrašených dotazů, cože teď bude se sbírkami ČSDS, že snad budou zahrabány v muzejních depozitářích, a tak vlastně znepřístupněny. Nic takového.

Smluvní dílo Československého dokumentačního střediska a Národního muzea je dobrá věc, a to z mnoha důvodů. Říkám výslovně smluvní *dílo*, protože jde vlastně o smlouvy dvě, které jsou spolu propojeny. Darovací smlouva, jíž svěřilo ČSDS rozsáhlý knižní a sbírkový fond v hodnotě skoro 28 milionů korun do vlastnictví Národního muzea, má přílohu – Smlouvu o spolupráci ČSDS a NM. V ní se mj. výslovně říká, že středisko se podílí na zpracování a zpřístupňování darovaného sbírkového a knižního fondu.

Hovořím o dobré zprávě také proto, že podpisem smlouvy o spolupráci se Národní muzeum zavázalo hradit náklady spojené s uložením sbírek v budově ministerstva zahraničních věcí na Strahově i s užíváním tamějších prostor k všestranné badatelské a dokumentační činnosti střediska a také ke službě badatelům. Tato povinnost a tento závazek platí i do budoucna, natrvalo. Znamená to, že český stát – Národní muzeum existuje především za státní peníze – přebírá odpovědnost, nebo spoluodpovědnost, za tyto dokumenty o nedávné minulosti. Má to důležitý význam symbolický: soudobá česká demokracie se hlásí k jednomu ze svých konstitučních prvků, jímž byly antitotalitní rezistence a ohniska občanské společnosti, ztělesňované disentem a demokratickým politickým exilem.

Podtrhuji to proto, že takováto podpora nebyla v minulosti zcela samozřejmá. Když jsme v roce 1994 přišli s rozhodnutím přenést sbírky do Česka a pracovat s nimi zde, dopadli jsme jako s tím příslovečným nerudovským slamníkem. Teprve po roce 1998 se karta obrátila, když nynější ministr kultury vzal věc střediska a jeho umístění za svou. Mluví se mi o tom těžko v ministrově přítomnosti, ale já to říkám i za jeho zády:

tuto podporu oceňujeme a vážíme si jí. V některých okamžicích byla spojena i s jeho osobním nasazením.

Podpis obou smluv neomezuje akční rádius aktivit naší obecně prospěšné společnosti a naši činnost neztěžuje. Naopak, je do budoucna lépe a spolehlivěji zajištěna. Smlouvy jsou napsány tak, aby zajistily sbírky i v pátek třináctého a při špatném personálním počasí, kdyby snad někdy v budoucnu nastalo.

Stejně důrazně bych chtěl podtrhnout: Podpisem darovací smlouvy se naše obecně prospěšná společnost nezbavila svých sbírek jako nepotřebného slamníku. Sdílíme zodpovědnost za jejich další osud a za práci na dějinách disentu a exilu. Ve smlouvě o spolupráci se ke svému podílu na ochraně, zpracování a zpřístupňování sbírek přímo zavazujeme; spolu s muzeem jsme k tomu účelu ustavili Společnou archivní a knihovni radu. Navíc zůstává naše obecně prospěšná společnost samostatným subjektem a činitelem. V soutěži s jinými institucemi se uchází o granty na výzkumné projekty – v současnosti máme dva, ale kromě toho hledá další zdroje, také soukromé. Nebyli bychom přežili bez zahraničních sponzorů a neobejdeme se bez nich ani v budoucnu.

Hlavně však sami přikládáme ruku k dílu bez ohledu na to, co to vynesou. To říkám za všechny, kteří jsou s existencí střediska spojeni. Naše společnost, to ovšem nejsou jen členové její správní a dozorčí rady. Soustřeďuje kolem sebe početnou skupinu spolupracovníků domácích i zahraničních.

Někdejší exilové dokumentační středisko nezávislé literatury, jehož jsme svým způsobem dědici a pokračovatelé, drželo se jedné zásady: nepokoušet se nikoho nahrazovat nebo něčí práci dublovat, nesnažit se mít na cokoli monopol, soustředit se především na to, co dosud nedělal nikdo. I dnešní ČSDS se toho přidržuje. Počítáme s existencí dalších institucí, které se tak či onak a na různý způsob zabývají disentem a exilem, a ony mohou počítat s námi. Sami chceme dělat to, na co jejich síly už nestačí, anebo si nacházet své vlastní speciální pole působnosti. Vždyť je to obrovská a dosud málo popsaná stránka našich dějin.

Zůstáváme při názvu *Československé dokumentační středisko*. Je to součást našeho pracovního programu, a to v dvojím smyslu: zabýváme se dějinami zápasu o duchovní a politickou svobodu v hranicích československého státu, jak existoval za komunistické éry, a zkoumáme tento zápas za svobodu jako úsilí, v němž demokratické síly české i slovenské společnosti úzce spolupracovaly. Proto jsou také členy naší správní i vědecké rady slovenští kolegové.

Na jaře letošního roku jsem se setkal se skupinou Američanů, kteří mají v úmyslu vybudovat knihovnu Václava Havla po vzoru knihoven amerických prezidentů. Když jsem je informoval o jednání s Národním muzeem a přípravě darovací smlouvy, projevíli obavu. Co prý se stane se sbírkami, když se komunisté dostanou do vlády a nedejbože dostanou do správy ministerstvo kultury, a zda prý se o ně v takovém případě nebojíme. Ujistil jsem je o dvou věcech: že česká demokracie má dobré základy a že si v eventuálních kritických situacích dokážeme svobodu ochránit a uhájit. A také o tom, že Národní muzeum je dobrá a spolehlivá adresa. I v nejhorsích dobách v minulosti se v něm uchovaly nedotčené sbírky a fondy, jež by všude jinde byly daleko více ohrožené.

Autoři

Karel Bartošek (1930)

historik. Do roku 1970 vědecký pracovník Historického ústavu ČSAV, pak pomocný dělník, pronásledován a v roce 1972 vězněn, signatář Charty 77. Od roku 1983 žije ve Francii, kde pracoval v ústavu *Institut de l'histoire du temps présent*; 1986–2000 řídil revue pro střední a východní Evropu *La Nouvelle Alternative*.

Karel Hrubý (1923)

sociolog. 1955–60 vězněn komunistickým režimem, od roku 1968 žije ve Švýcarsku. V letech 1983–93 byl předsedou Československé sociální demokracie v exilu; dlouholetý vydavatel exilové revue *Proměny*

Bohumil Moravec (1913)

povoláním voják, za druhé světové války důstojník zahraniční československé armády. Od roku 1949 žije v Kanadě, kde působil jako pomocník kuchaře, pojišťovací agent, farmář a podnikatel.

Vilém Prečan (1933)

historik. Do roku 1970 vědecký pracovník Historického ústavu ČSAV, pak pomocný dělník, 1976–1989 žil ve Spolkové republice Německo. Zakladatel Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd a jeho ředitel v letech 1990–98. Předseda správní rady Československého dokumentačního střediska, o. p. s.

Larisa Silnická (1937)

pochází z Oděsy, 1957–68 žila v Československu, pak v Izraeli a od roku 1974 v USA. Více než dvacet let pracovala v Rádiu Svoboda. S manželem Františkem Silnickým v USA založili a vydávali 1981–95 v ruštině časopis *Problémy východní Evropy*.

Lubomír Tyllner (1946)

etnomuzikolog, badatel v oblasti české lidové písně a evropské tradiční hudby. Přednášel jako docent na Jihočeské univerzitě, na universitě v Pasově a na Karlově univerzitě. Od roku 1998 je ředitelem Etnologického ústavu Akademie věd ČR.

H. Gordon Skilling (1912–2001)

kanadský historik a politolog, profesor politických věd Univerzity v Torontu, autor mnoha knih a desítek článků a studií, především o teorii a praxi komunistického systému. Velká část rozsáhlého Skillingova díla je spojena s Československem.

Jan Vladislav (1923)

básník, esejista, překladatel, literární kritik a historik, autor knih pro mládež. Studoval 1945–48 na univerzitě v Grenoblu a v Praze, studia směl uzavřít doktorátem až v roce 1968. Šéfredaktor časopisu *Světová literatura* 1968–70, pak postižen zákazem publikovat. Založil a vydával samizdatovou edici Kvart; signatář Charty 77. V únoru 1981 přinucen emigrovat do Francie, kde přednášel na pařížské Vysoké škole sociálních věd. Od léta 2003 žije opět v Praze.

Contributors

Karel Bartošek (1930)

is an historian. Until 1970 he was a Senior Researcher in the Historical Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences. He then became a manual labourer, was persecuted by the authorities, and was then imprisoned in 1972. A Charter 77 signatory, he has lived in France since 1983, where he is employed in the *Institut de l'histoire du temps présent*. In 1986–2000 he was in charge of *La Nouvelle Alternative*, a periodical concerned with central and eastern Europe.

Karel Hrubý (1923)

is a sociologist. In 1955–60 he was imprisoned by the Communist régime. He has lived in Switzerland since 1968. He was Chairman of the Czechoslovak Social Democracy Party in exile in 1983–93, and for years published the émigré revue *Proměny*.

Bohumil Moravec (1913)

was a professional soldier. During World War Two he was an officer in the Czechoslovak Armed Forces abroad. He has lived in Canada since 1949, where he worked as an assistant chef, an insurance agent, a farmer, and a business man.

Vilém Prečan (1933)

is an historian. Until 1970 he was a Senior Researcher in the Historical Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences, but then had to do manual labour. In 1976–89 he lived in West Germany. After the changes of late 1989, he founded the Institute of Contemporary History as part of the Czechoslovak (and later the Czech) Academy of Sciences, and was its Director from 1990 to 1998. He is Chairman of the Board of the Czechoslovak Documentation Centre, a non-governmental, non-profit research organization.

Larisa Silnická (1937)

comes from Odessa. She lived in Czechoslovakia in 1957–68, before moving to Israel and, in 1974, to the USA. For more than twenty years she worked for Radio Free

Europe. In America, with her husband František Silnický, she started up *Problemy Vostochnoi Yevropy*, a Russian-language quarterly that published in the years 1981–95.

Lubomír Tyllner (1946)

is an ethnomusicologist, and researches folk and traditional European music. He has lectured at the České Budějovice, Passau, and Prague. Since 1998 he has been in charge of the Ethnological Institute at the Academy of Sciences, Prague.

H. Gordon Skilling (1912–2001),

a Canadian historian and political scientist, was Professor of Political Science at the University of Toronto and author of numerous books and articles, mainly on the theory and practice of the Communist system. A great part of Skilling's work relates to Czechoslovakia.

Jan Vladislav (1923)

is a poet, essayist, translator, literary critic, and historian. He is also the author of books for young people. He attended the universities of Grenoble and Prague in 1945–48, but was prevented from getting his degree till 1968. He was Editor-in-Chief of the periodical *Světová literatura* (World Literature), in 1968–70, but was then banned from publishing. He started up the „Kvart“ *samizdat* series, and was a signatory of Charter 77. In February 1981 he was forced to emigrate to France, where he then lectured at the École des hautes études en sciences sociales, Paris. In summer 2003, he moved back to Prague.

Summaries

Launching the Yearbook

The Yearbook of the Czechoslovak Documentation Centre, *Ročenka Československého dokumentačního střediska*, is now being launched with this volume for 2003. The mission of the Yearbook is closely linked to the tasks that the Czechoslovak Documentation Centre has set for itself – namely, to contribute to the study of the history of the anti-totalitarian resistance in Czechoslovakia and abroad in the era of the Communist régime, to gather testimony about spiritual resistance, independent thinking, *samizdat*, the formation of the first germs of civil society, citizens' initiatives, and opposition within the totalitarian system, and, to the same extent, about the manifold activities of the political and cultural émigrés, and to make this information accessible to the public. With the publication of the Yearbook we wish to contribute to the formation of a new public space, something in addition to existing periodicals like *Soudobé dějiny* (Contemporary History) and *Revolver revue*. In terms of specialization and choice of topic, we hope to offer authors a new forum in which to publish, and also to provide an impetus to do further research on topics and to publish testimony, which will help in the discovery of the till recently hidden past and make it part of the historical memory of society.

The Editorial Board of the Yearbook and the Board of the Czechoslovak Documentation Centre hope to offer something of interest to all future readers as well as authors of the Yearbook, to everyone who, with ideas, articles, and documents, is willing and able to bring unknown facts to light, and to help to make the Yearbook a lively publication on the history of the two spheres of anti-totalitarian resistance, the one in Czechoslovakia and the one abroad. The Yearbook welcomes articles of various lengths, correspondence, testimony in the form of memoirs, documents (single or several), forgotten texts from émigré journals and Czechoslovak *samizdat*, book reviews, discussion pieces, and debates. The section called *Minulost a současnost ČSDS* (The Czechoslovak Documentation Centre, Past and Present) will be reserved for information on the work of the Centre, its émigré predecessors, whose work the Centre is building on, and new acquisitions to the collections, current projects, and future plans.

Cross-border Dialogue, 1985–95: From the Correspondence of Jindřich Chalupecký and Jan Vladislav

Jan Vladislav

Jindřich Chalupecký (1910–1990), a critic of literature and the plastic arts, was the founder of „Skupina 42“, an important group of artists, and was a leading representative of Czech culture in his day. He was also one of the people who, in the years of Normalization policy following the defeat of the Prague Spring reforms, risked engaging in correspondence with friends abroad, whether they were foreigners or émigré Czechs. Thus, in the second half of the 1980s, he initiated a correspondence, which lasted for five years, with the poet, essayist, and translator Jan Vladislav (b. 1923), who at the time was an émigré living in France. In the aggregate, the correspondence constitutes a final dialogue between two men who, on the one hand, were distinctly different from one other, for they belonged to different generations, their lives had taken quite different courses, and they held considerably different views, yet, on the other, each in his own way, had, during their friendship of forty years, had similar experiences with a utopia that in theory had sought to achieve the total liberation of man, but in practice had been leading to his total degradation. This experience led the two men to a similar rejection of the artistic and therefore also political conformism of the times, though that meant their exclusion from officially sanctioned cultural life for many years. That, however, did not prevent them from continuing their work consistent with their convictions. This is particularly clear in Chalupecký's letters, which are not only an important testimony to his last years and his unflagging efforts, despite the obstacles, to complete a number of his life-long projects, but are also sketches contributing to a picture of his times and his own portrait, the portrait of an educated twentieth-century Czech.

Concerning the Collaboration between Two Émigré Publishing Houses after August 1968: Correspondence, 1971–87, with Addenda from 1996

Vilém Prečan

In the 1970s and 1980s, state oppression and excessive regulation in all areas of intellectual activity, including the arts, in „truly socialist“ Czechoslovakia, together with the exodus of a great number of novelists, journalists, scholars, and artists to the West, led to the fact that, in comparison with the 1950s and 1960s, far more extensive émigré cultural institutions with a large range of action were established, in terms both of the continuously growing number of émigrés, and, in particular, work directed at their native country. Among the most active of the newly established émigré publishing houses were Index, run by Adolf Müller and Bedřich Utitz in Cologne, and Sixty-Eight Publishers, started up and run by the writer Zdena Salivarová with the help of her husband Josef Škvorecký in Toronto, Canada.

In the set of 46 letters published here one can see the parallel birth of both publishing houses, as well as the initially intensive, but ultimately unsuccessful, attempts to merge the two projects, as undertaken by Müller and Utitz, and supported in particular by Pavel Tigrid (see the letter of 20 April 1971), attempts at coordinating publishing plans, the gradual cooling off of relations, and even serious internal conflict in late 1977 and early 1978. This is reflected in several letters between Müller and Škvorecký. The source of the conflict was both the fine web of political and personal resentment, in which some émigrés distrust of, or aversion to, former Communists amongst them developed and reflected (see, in this respect, the eloquent letter from Zdena Salivarová-Škvorecká of 1996, Appendix 2), but also the competitive struggle over publishing rights for the works of prominent independent writers back in Czechoslovakia.

The impending split was prevented thanks to the conciliatory influence of Jiří Pelikán (see Letter 22 and also Škvorecký's reply, Letter 23). Other influence, direct or indirect, was exerted by writers in Czechoslovakia who were in touch with both publishing houses and wished to see them working in harmony or even coordinating their publishing plans, advertising, distribution, and so forth (see Pavel Kohout's letter of November 1978, Letter 24). The letters from 1979–87 help to show that the conflicts were surmounted for the sake of continued collaboration and that the interest of Czech literature on both sides predominated above all else, though certain competing interests and a coolness in their mutual contacts continued.

The set of letters, from three archive collections, is supplemented in Appendices 2 and 3 with a complete list of books of both publishing houses (and, in the case of Index, a list of periodicals and other publications). They are sources that clarify both many questions about Czechoslovak émigrés after August 1968 and also the work between émigrés and independent writers in Czechoslovakia, and they provide a good impetus to further research, for example into correspondence between „home“ and the „émigrés“.

Songs, Music, and the Velvet Revolution

Lubomír Tyllner

Music, especially singing, is not an unusual phenomenon in revolutions. Music is capable of evoking emotions and conveying them, and of uniting and inspiring often heterogeneous communities of people. Two Czech revolutions, the Hussite and the Velvet, despite their having taken place more than five hundred years apart from one another, show striking similarities with respect to the part played by music. The reputation of the „singing people“ in the Hussite revolution travelled far beyond the frontiers of the Bohemian Lands, and the revolution of November 1989 was nicknamed the „singing revolution“.

The parallels between the periods shortly before the revolutions are also striking. Well before the revolutions, the repertoire of songs managed to point to the state of

society and to the changes that were brewing. In the pre-Hussite revolution there was a relatively long succession of topical and propaganda songs that reflected the opinion of the times and national currents. The songs of the Normalization period, after the ultimate defeat of Prague Spring reforms in the spring of 1969 through to the period leading up to the mid-November 1989 also anticipated the political changes, although the means by which the ends were achieved were different in each revolution. Whereas the Hussite revolution was preceded by a plurality of views and relative freedom, the ideological period before November 1989 allowed for no freedom of expression. Many musicians, singers, and songwriters were persecuted; the songwriters in particular, because the régime considered their lyrics and intellectual freedom politically dangerous. Research into the manuscript songbooks that young people made for themselves in the pre-November period, from elementary-school pupils to post-secondary-school students, demonstrates that although some folksingers had long been absent from the concert stages, their repertoires had survived in full measure in oral form or in this illicit songbook culture.

No wonder, then, that it was folksingers, songs, and music, which accompanied all the major events, both on the eve of, and during, the Velvet Revolution – during the student demonstration in the Albertov district of Prague and in the demonstrations on Národní třída (National Avenue) before the police began beating demonstrators with truncheons. The banned pop singer Marta Kubišová soon remerged from years of obscurity with her famous song „Modlitba“ (Prayer), which rang out on Wenceslas Square during the early spontaneous demonstrations in Prague. After returning from exile, the singer-songwriter Jaroslav Hutka appeared at the huge demonstrations on Letná park, Prague, and the singer-songwriter Karel Kryl came to Czechoslovakia from Bavaria and also sang at the demonstrations. Professional interpreters of serious music, the Czech Philharmonic, also took part; and the great conductor Rafael Kubelík and the piano virtuoso Rudolf Firkušný returned to their native land and gave enthusiastically received performances.

Music, which has been particularly important in the life of the Czech nation, as has been demonstrated so many times, has shown a remarkable ability to bond people together. The bloodless revolution won international respect, and music clearly made an important contribution to the collapse of the Iron Curtain and to the spirit of the „Velvet Revolution“.

Memoirs

Canada, Alternately Sunny and Overcast: Excerpts from a Book of Memoirs

Bob J. Moravec

The author of the memoirs, Bohumil Moravec, spent the years 1940–45 as a Czechoslovak officer on different fronts during World War II. (He describes his wartime

journey in his memoirs, *Pod třemi prapory* (Under Three Flags; Pilsen: Mustang, 1996.) After February 1948, when the Communist regime began its hateful campaign against members of the Czechoslovak units that had fought side by side with the Western Allies, he managed to escape from Czechoslovakia to the US zone of occupation in Germany, and saved himself from imprisonment and possible execution. After a year's sojourn in refugee camps in Germany he settled down in Canada, where he began a new life and lives to this day, now a 91-year-old pensioner.

In his characteristically named memoirs, Moravec describes mainly his difficult early years as an émigré in Canada in the late 1940s and early 1950s, with all the disappointments, ups and downs, and new beginnings. Unconventionally, openly, and colourfully, with an eye for detail and humour, even when it was a matter of mere survival, the author relates his Canadian adventure of everyday life – all of which is so different from the usual Czech ideas about the quick and easy roads that the post-February 1948 émigrés took to prosperity.

Several excerpts from this unpublished manuscript will gradually be published in the Yearbook. This first example from the introductory chapters of the memoirs relates what Moravec and his wife went through in post-war Germany, before boarding a ship at Bremerhaven, which took them overseas, one year to the day after their adventurous escape through the Bohemian Woods and into the West. In his story, which provides valuable historical information about the milieu of refugee camps and the hard life there and in post-war Germany, Moravec holds little back, not even the negative side of life among the émigré politicians. He writes with humour and compassion and also pointedly about the lives of refugees, which were often determined by chance.

The Life and Fortunes of Larisa and František Silnický

Larisa Silnická

The author provides testimony to the successful carrying out of an important personal initiative by two people, an initiative that belongs both to the history of Czechoslovak and Soviet émigrés and to the history of dissent in the Soviet Union. After emigrating from Czechoslovakia in October 1968, the Silnickýs eventually settled in the USA, where they began to work with Radio Liberty. They were increasingly made uneasy by the intellectual isolation of the Russian dissidents with regard to the rest of the world, and particularly by how little the Russian dissidents (often in the thrall of a superpower mentality) understood the problems of the central European Communist countries and their attempts at reform.

Larisa Silnická began to work to rectify this, first with a new programme at Radio Liberty, called „For Our Freedom and Yours“, and, together with the assistant director of the station, by compiling and editing a volume called *Communism and Eastern Europe* (1979), containing articles by Czech, Polish, Hungarian, and German contributors. In 1981 she and her husband, with the help of Russian émigrés in the

USA (Valeri Chalidze, Boris Shragin and Pavel Litvinov), began to publish the Russian-language quarterly *Problemy Vostochnoi Yevropy* (Problems of Eastern Europe). The journal, which was aimed at readers also amongst American experts in the field, set itself the task of acquainting its audience with the political experience of the countries of Eastern Europe and the USSR and also with reform ideas or criticism of the régime, which were present in the region.

The journal, published with great personal effort and sacrifice, managed to take hold. As usual in émigré work, only a successfully carried out initiative stood a chance of getting outside support. After five years of publishing the journal, the Silnickýs managed to win the support of the National Endowment for Democracy, an American organization, and thus ensure funding for its future existence. *Problemy Vostochnoi Yevropy* gained a good reputation among readers in the Soviet Union and came to be appreciated in the USA as an American scholarly journal published in Russian. In the late 1980s a group of experts in the State Department gave the quarterly an award as the best journal in Russian.

By the time it closed down, in 1995, *Problemy Vostochnoi Yevropy* had published a total of 48 numbers. After the collapse of the Communist régime in the Soviet Union, the journal no longer had to be smuggled into Russia, and was soon distributed through normal channels. For a wide circle of Russian intellectuals it became a major source of information on the problems of the post-Communist transformation and democratization. Evidence of that is the letter (which follows the article) from a representative of the Russian Academy of Sciences, dated May 1995. The article includes a list of Czech and Slovak authors whose articles were published in the separate numbers of the journal.

Documents

Pavel Tigrid on the Situation of Czechoslovak Political Refugees in the First Year after the February 1948 Takeover

Vilém Prečan

This document, a private report intended for the nascent representative body of Czechoslovak émigrés, is dated 7 January 1949. It comes from the archives of the Council of Free Czechoslovakia (Rada svobodného Československa), which are now deposited in the Centre for the Study of Czechoslovak Émigrés (Centrum pro československá exilová studia), Palacký University, Olomouc. The report describes the social situation and legal status of Czechoslovak refugees in camps in Germany, Austria, and Italy. It points out that because Czechoslovak émigrés lack united, recognized, political representation abroad, a central leadership, and charity organizations recognized by the International Refugee Organization (IRO), the problem of the status of the democratic Czechoslovak refugees remains moot. Many of them were not granted „displaced person“ status with the right to the legal and material

protection of the IRO or as political exiles. He concludes the report with proposals for ways to solve the problem more quickly, and, in particular, to improve the hitherto uncertain status of the Czechoslovaks in the IRO.

We Cannot Remain Silent: An Appeal from the Spring of 1969

Karel Bartošek

The author provides an example of a non-capitulatory attitude in the wake of the Soviet-led military intervention in Czechoslovakia in August 1968 – namely, the leaflet action of April and May 1969. The leaflet contained a protest against restrictions on freedom of speech in post-intervention Czechoslovakia, which was manifested in a mass ban on the publication of a number of popular weeklies and monthlies with large circulations. Bartošek was one of the initiators of the protest and the documentation published by him is based on material from his own archives. Several hundred leaflets were sent to factory trade-union councils and the not yet disbanded enterprise councils of employees, appealing to them to notify the Czech National Council (the legislature of Bohemia and Moravia) that they agreed with the protest. (One of the organizers of the leaflet action worked in the Council bureaucracy, and thanks to him it was possible to find out what sort of reception the leaflet met with.)

The leaflets were sent from the editorial offices of *Reportér* magazine, which had access to the requisite list of addresses. After the final words of the leaflet, „We cannot remain silent, if we wish to be called people“, there was a list of the first signatories of the appeal – 22 persons, the trade-union councils of seven large enterprises, the Prague student parliament, and the S. K. Neumann Theatre, Prague. In 1996, Bartošek discovered evidence in the archives, which demonstrated the great interest the secret police had in the leaflet operation in the spring of 1969. While being interrogated on 31 January 1972, he himself noted that the chief inspector in Ruzyně Prison, Prague, called it the largest leaflet operation in Czechoslovakia to date, and it was then that he proudly declared his support for the whole operation.

Discussion

Opposition in the Social Democrat Party in Exile: Some Remarks Concerning a Book by Radomír Luža

Karel Hrubý

In his introduction to the article the author discusses previous publications devoted to the history of the Czechoslovak Social Democratic Party formed in exile after the Communist takeover of 1948. He then launches into a searing critique of Radomír Luža's *Československá sociální demokracie: Kapitoly z dějin exilu 1948–1989* (Cze-

choslovak Social Democracy: Chapters from Émigré History, 1948–89), which was published in 2001, the first volume in the „Dokumentace československého exilu 1948–1989“ series of the Czechoslovak Documentation Centre. He also critically assesses Luža’s actual work in the Social Democrat Party in exile, where Luža held important positions till 1983. In this sense Hrubý is particularly annoyed that Luža calls himself and his friends the „reform wing“ of their party, and argues that it was more a matter of their opposition to the party leadership.

Hrubý reproaches Luža for presenting a picture of people and events which is dominated by personal bias and, in particular, an exaggeration of his own importance. He points out that Luža, in his selection of the documents and descriptions of events and episodes, emphasizes solely his own role and that of his friends, often remaining silent about many facts or ignoring sources that do not support his own interpretation. Where he finds that Luža did not have primary sources at hand, he accuses him of supposition, suspicion, and defamation of his opponents, former and current, of personal accusations, and of denouncing those who did not agree with his risky policies and intelligence-gathering activity or with his efforts to reach compromises with the Communists.

In conclusion, Hrubý reproaches the publishers for having the misleading title of „Czechoslovak Social Democracy“ to a publication concerned with the political activity solely of its author and the small circle of his acquaintances and friends.

A Comment on Karel Hrubý’s Remarks on Radomír Luža’s Book

Vilém Prečan

The author of this comment wishes to point out that the conception of the series „Dokumentace československého exilu 1948–1989“ expects the Czechoslovak Documentation Centre to take upon itself the publication of manuscripts written in parallel with its efforts, without in any way influencing the personal opinions of the authors or taking responsibility for their interpretation of the past. Radomír Luža offered the Czechoslovak Documentation Centre his manuscript for publication, and the Centre took great pains to prepare it fittingly for publication.

Prečan states that he had been aware that Luža’s interpretation of many events of the history of the Social Democrat Party in exile, the description of people, and the interpretative accents were substantially different from the existing literature and other memoirs related to the topic. He anticipated a debate, and hoped that he himself would learn more about the past of the Social Democrats in exile, about things that have remained unclear to him, to those who witnessed events, and to historians, and he has no intention of attempting to defend himself by pointing out that the manuscript had been independently read before publication, in order to determine whether it met the standards expected of historical literature of this nature.

He continues to express the hope that the debate about Luža’s book has not ended with Hrubý’s critical analysis (which is, admittedly, correct in many respects) and

that the author of the book will also contribute to the debate. Similarly, he expects Luža's book will provide an impetus to further intensive research into many events described and interpreted in it. He knows about some such attempts now being made, and is truly looking forward to their results.

In one respect, however, he defends himself against Hrubý's criticism. The title of Luža's book was chosen by Luža, not by the Czechoslovak Documentation Centre. As the publisher of the series, however, Prečan did not object to anything, and therefore believes that the book really is about the Czechoslovak Social Democrat Party, albeit only a part of its past. That, however, is suggested by the subtitle of the book, which defines its content in three respects: it states that these are „chapters“ „from the years“ „in exile, 1948–89“. In conclusion, Prečan writes, no one, including the publisher, is pretending that this is a comprehensive scholarly history of the Czechoslovak Social Democrat Party in exile.

The Czechoslovak Documentation Centre, Past and Present

Archive of Freedom

H. Gordon Skilling

The author describes the history of the establishment of the Documentation Centre for the Promotion of Independent Czechoslovak Literature and its work. Created in the mid-1980s at Schloss Schwarzenberg, Scheinfeld, West Germany, it is in Skilling's estimation „a major entity of exile activity“. He places the Centre in the context of leading Czechoslovak émigrés and their organizations, which worked together with independent activists in Czechoslovakia and offered them moral and financial support. He devotes particular attention to the life of the historian Vilém Prečan, who went into exile in 1976 and worked unflinchingly to establish the Centre.

Skilling writes: „A unique feature of the Centre was its role as an archive, collecting and systematically preserving *samizdat* literature and the records of the independent activity of Czechs and Slovaks in their resistance to the attempt of the Communist régime to control and distort intellectual activity. The Centre was [...] not a mere administrative agency but a serious scholarly undertaking, not only in its archival work and its publishing activities, but also in its promotion of scholarship and culture by people at home and abroad.“ He then provides concrete examples of why and how the Centre „was much more than an archive“ and „was an indispensable link between those at home who were striving to defend human rights and the outside world and an important element in a broader transnational system of struggle for freedom“. He concludes, the Centre „helped to prepare the ground for the revolutionary transformation of the Velvet Revolution at the end of the eighties and was, therefore, an important factor in modern Czechoslovak history“. He then assesses the role of the Centre in the transition to democracy, and describes the efforts to transfer the Centre and its collection to the Czech Republic, and to establish it as

a research institution concerned with the history both of spiritual resistance, opposition movements, and civic initiatives in Czechoslovakia and of the Czech and Slovak democratic exile community.

The article, written in 1997, was published in the English original in *Acta contemporanea: K pětádesátinám Viléma Prečana* (Prague, 1998, pp. 377–99). In keeping with the author's wishes, it was translated into Czech (by Zdena Brodská) and has been revised for publication in the ČSDS Yearbook. It is annotated and appended with two documents.

Contents

	Launching the Yearbook	7
Jan Vladislav	Cross-border Dialogue, 1985–90: <i>From the Correspondence of Jindřich Chalupecký and Jan Vladislav</i>	9
Vilém Prečan	Concerning the Collaboration between Two Émigré Publishing Houses, after August 1968: <i>Correspondence, 1971–87, with Addenda from 1996</i>	53
Lubomír Tyllner	Songs, Music, and the Velvet Revolution	135
<i>Memoirs</i>		
Bob J. Moravec	Canada, Alternately Sunny and Overcast: <i>Excerpts from a Book of Memoirs</i>	145
Larisa Silnická	The Life and Fortunes of Larisa and František Silnický	161
<i>Documents</i>		
Vilém Prečan	Pavel Tigrid on the Situation of Czechoslovak Political Refugees in the First Year after the February 1948 Takeover	166
Karel Bartošek	We Cannot Remain Silent: <i>An Appeal from the Spring of 1969</i>	170

Discussion

Karel Hrubý	Opposition in the Social Democrat Party in Exile: <i>Some Remarks Concerning a Book by Radomír Luža . . .</i>	173
Vilém Prečan	A Comment on Karel Hrubý's Remarks about Radomír Luža's Book	186
 <i>The Czechoslovak Documentation Centre, Past and Present</i>		
H. Gordon Skilling	Archive of Freedom	191
	The Czechoslovak Documentation Centre Foundation, 1995–98	217
	An Outline of the Work of the Czechoslovak Documentation Centre, a Non-profit Organization, 1999–2001	218
	Annual Report of the Czechoslovak Documentation Centre, 2002	221
	Current Projects of the Czechoslovak Documentation Centre, 2003–05	224
	An Evening to Mark the Donation of the Centre Holdings to the National Museum, Prague	226
	<i>Contributors</i>	233
	<i>Summaries</i>	235

Československé dokumentační středisko, o. p. s.

ČSDS je obecně prospěšná společnost registrovaná u Krajského obchodního soudu v Praze. Udržuje nestátní badatelské a dokumentační středisko pro dějiny domácí a exilové antitotalitní rezistence v éře komunistického Československa (1948–1989), umístěné od léta 2002 v prostorách Národního muzea v budově ministerstva zahraničí (býv. OIRT) v Praze na Strahově.

ČSDS navazuje na činnost exilového Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury na zámku Schwarzenbergu v Scheinfeldu. Těžiště jeho práce spočívá v badatelské práci a ve všestranné podpoře bádání. Současně vyvíjí činnost směřující k popularizaci historického výzkumu a formování historického vědomí společnosti. Pokud jde o přívlastek „československý“, je to součást pracovního programu ČSDS, a to v dvojím smyslu: historie zápasu o duchovní a politickou svobodu se zkoumá 1. v hranicích československého státu, jak existoval za komunistické éry, a 2. jako úsilí, v němž demokratické síly české i slovenské společnosti úzce spolupracovaly.

ČSDS těsně spolupracuje s Národním muzeem v Praze, zejména při zpracování a zpřístupňování sbírkového a knižního fondu, který středisko darovalo muzeu. Tento fond je spravován jako nedělitelný celek nově zřízeným referátem Historického muzea, který nese označení Československé dokumentační středisko 1948–1989.

Správní rada ČSDS: Vojtěch Čelko, Jozef Jablonický (Bratislava), Miroslav Kusý (Bratislava), Ivan Medek, Petr Pithart, Vilém Prečan (předseda), Karel Schwarzenberg, Jiřina Šiklová, Jiří Vančura.

Dozorčí rada ČSDS: Blanka Císařovská, Milan Drápala, Milena Janišová.

Vědecká rada ČSDS: Antonín Měšťan (předseda), Erazim Kohák, Jan Křen, Robert Kvaček, Jacques Rupnik, Milan Stloukal, Oldřich Tůma, Ludger Udolph (Drážďany), Eva Wolfová, Peter Zajac (Bratislava).

V ČSDS pracují ředitelka střediska Marie Šedivá (od 1. dubna 2004), vedoucí knihovny a archivu ČSDS Jitka Hanáková a odborní pracovníci Kateřina Volková a Radek Schovánek.

ČSDS dále sdružuje skupinu spolupracovníků, k nimž patří historici Petr Hrubý, František Svátek a Josef Tomeš, Eva Gránová, Xénie Klepíková a Zdena Schwarzová. K zahraničním spolupracovníkům patří Zdena Brodská a Milan Hauner (oba USA), Sylva Šimsová (Londýn), Ludmila Šeflová (Holandsko). Kromě toho se vytvářejí *ad hoc* skupiny spolupracovníků na výzkumných projektech střediska.

Činnost společnosti a jejího střediska je financována z grantů získaných ve veřejných soutěžích a z příspěvků soukromých sponzorů. V letech 1998–2003 takto podporovali ČSDS americký nakladatel Jim Ottaway a The Father František Rochla Fund ve Velké Británii.

ČSDS, Skokanská 3, 169 00 Praha 6

IČO: 25 73 12 89; bankovní spojení: 27-3147470297/0100

tel. 220 466 402-7, fax 220 406 408, e-mail: csds@csds.cz

The Czechoslovak Documentation Centre

The Czechoslovak Documentation Centre (Československé dokumentační středisko, o. p. s.) is a non-profit organization registered at the Commercial Court for Bohemia, Prague. It is a non-governmental research and documentation institution for research into the history of the anti-totalitarian resistance in Czechoslovakia and abroad during the Communist era, 1948–89. Since 2002 the Centre has been located in part of the National Museum in a building belonging to the Ministry of Foreign Affairs, in the Strahov district of Prague.

The Centre continues the work of the former Czechoslovak Documentation Centre for Independent Literature, which was located at Schloss Schwarzenberg, Scheinfeld, Germany. The focus of its work is research and comprehensive support for research and also activity popularizing historical research and increasing historical awareness in society. The word „Czechoslovak“ in its name indicates the scope of its work, in the sense both of the history of the struggle for intellectual and political freedom within the borders of the Czechoslovak state as it existed during the Communist period and of the efforts in which the democratic forces of Czech and Slovak society worked closely together.

The Centre collaborates closely with the National Museum, Prague, particularly in cataloguing and making accessible the collections of books and documents, which the Centre donated to the Museum. This collection is managed as an indivisible whole by a newly established part of the Historical Museum, called the „Československé dokumentační středisko 1948–1989“.

The members of the Board of Directors of the Centre are Vojtěch Čelko, Jozef Jablonický (in Bratislava), Miroslav Kusý (in Bratislava), Ivan Medek, Petr Pithart, Vilém Prečan (Chairman), Karel Schwarzenberg, Jiřina Šiklová, and Jiří Vančura.

The members of the Supervisory Body of the Centre are Blanka Císařovská, Milan Drápala, and Milena Janišová.

The members of the Academic Council of the Centre are Antonín Měšťan (Chairman), Erazim Kohák, Jan Křen, Robert Kvaček, Jacques Rupnik, Milan Stloukal, Oldřich Tůma, Ludger Udolph (in Dresden), Eva Wolfová, and Peter Zajac (in Bratislava).

The executive director of the Centre, since 1 April 2004, is Marie Šedivá. The Centre Library and Archives are run by Jitka Hanáková and the researchers Kateřina Volková and Radek Schovánek.

The Centre continues to bring together researchers, including the historians Petr Hrubý, František Svátek, and Josef Tomeš, as well as Eva Gránová, Xénie Klepíková, and Zdena Schwarzová. Among the people abroad who work with the Centre are Zdena Brodská and Milan Hauner (both in the USA), Sylva Šimsová (in London), and Ludmila Šeflová (in the Netherlands). In addition, ad hoc groups of researchers join forces for various Centre projects.

The work and operation of the Centre are funded by grants awarded in public competitions and also from private sponsors. In 1998–2003, the Centre received generous support from the American publisher Jim Ottaway and the Father František Rochla Fund, Great Britain.

ČSDS, Skokanská 3, 169 00 Praha 6

IČO: 25 73 12 89; Bank account no.: 27-3147470297/0100

tel. (+420) 220 466 402-7, fax 220 406 408, e-mail: csds@csds.cz

**Ročenka
Československého
dokumentačního
střediska
2003**

ISBN 80-239-3118-0

9 788023 931181